

Vrije
Universiteit
Brussel

Masterproef

Waarop steunt de relevantie van inlichtingenwerk, en meer in het bijzonder 'een inlichting' inzake het preventief, proactief en curatief behandelen van de radicale islam?

Naam: Renaat Vandecasteele

Rolnummer: 90280

Vakgroep: Criminologische Wetenschappen

Faculteit: Recht en Criminologie

Masterproef voorgelegd met het oog op het behalen van de graad van *Master of Science in de Criminologische Wetenschappen*

Promotor: Prof. Dr. Marc Cools

Woord vooraf

Deze masterproef is het sluitstuk van mijn opleiding Criminologie aan de Vrije Universiteit van Brussel. Ter gelegenheid van mijn voorwoord zou ik graag een aantal personen en organisaties vernoemen die een beslissende rol hebben gespeeld tijdens het schrijven van het voorliggende werk.

Vooreerst zou ik graag mijn promotor, Prof. Dr. Marc Cools bedanken. Een aantal jaren geleden leerde ik mijn promotor tijdens zijn leerrijke colleges kennen en destijds zorgde hij voor de aanzet om de brug tussen het politicologische en criminologische werk te (durven) slaan. Deze prikkel is intussen uitgegroeid tot een bijzondere belangstelling voor de inlichtingenwereld en het inlichtingenwerk. Het was dan ook een groot genoegen voor mij om mijn masterproef aan de zijde van mijn promotor te mogen en te kunnen maken. Maar zonder de steun en de kansen die ik kreeg van Meneer Libert (Directeur van de dienst Analyse bij de VSSE) was het voorliggende werk niet mogelijk geweest. Daarom dank ik Meneer Libert graag ik het bijzonder voor zijn onvoorwaardelijke hulp en houvast tijdens het schrijven van mijn werk. Tevens betuig ik mijn dank aan alle medewerkers van de VSSE die steeds bereid waren om verhelderende inzichten met mij te delen en om mij te begeleiden bij het schrijven van het voorliggende werk. Deze masterproef laat zich op die manier inschrijven in de filosofie van de beoogde transparantie waarnaar de VSSE nu reeds geruime tijd streeft. Het is dan ook de bedoeling van de VSSE om zijn activiteiten op een wetenschappelijk verantwoorde manier te onttrekken aan de sfeer van geheimzinnigheid die er nog steeds te veel rond heerst. In samenwerking met de VSSE wil ik dan ook graag op een constructieve manier bijdragen tot een zinvol debat. Hierdoor dank ik graag de VSSE voor dit alles mogelijk te maken. Tevens gaat mijn dank uit naar het BISC (Belgian Intelligence Studies Centre) omwille van de mogelijkheden die zij bieden aan studenten als mij om hun kennis omtrent de inlichtingenwereld d.m.v. colloquia en publicaties te verspreiden. Een woord van dank gaat ook uit naar mijn mama omwille van haar niet te evenaren steun gedurende mijn ganse studie. Alsook gaat mijn dank uit naar de Vrije Universiteit Brussel voor de vele boeiende jaren. Tenslotte, en daarom niet minder in het bijzonder, zou ik graag alle auteurs waarnaar ik refereer in mijn werk bedanken omwille van hun tijd en bereidheid die zij wilden inzetten in het verder verklaren van waar wij ons de komende pagina's op zullen richten.

Zonder de inzet, steun, bereidheid en hulp van de hierboven vernoemden, zou deze masterproef onmogelijk zijn geweest. Dank U!

Inhoud

1. Inleiding	17
2. Definiëring	20
2.1 Radicalisering, radicalisme, gewelddadig radicalisme	20
2.2 Het radicaliseringsproces	22
2.3 Extremisme	23
2.4 Terrorisme	24
2.5 Deradicalisering en disengagement	25
2.6 Terugkoppeling.....	28
3. Contextueel, institutioneel en organisationeel luik	30
3.1 Inlichtingendiensten in België	31
3.2 De Veiligheid van de Staat	31
3.2.1 Historische achtergrond	31
3.2.2 Wettelijk kader.....	32
3.2.3 Opdrachten.....	34
3.2.4 Het politieke gezag	37
3.2.5 Inlichtingenopdrachten	42
3.2.6 Het inlichtingenwerk	48
3.2.7 De inlichting.....	49
3.2.8 De meerwaarde van een inlichting in het kader van radicalisering	53
3.2.9 De klanten van de VSSE	55
3.2.10 De continue ontwikkeling en verbetering van de inlichtingendienst	57
3.2.11 De parlementaire controle.....	58
3.2.12 Naar een andere politiek-bestuurlijke inbedding?.....	59
3.2.13 Een aanzet tot debat: de politiek-bestuurlijke inbedding van de VSSE	61
3.2.14 Terugkoppeling.....	64
4. Wanneer wordt radicalisering een probleem?	67
5. Historische achtergrond van het fenomeen	69
5.1 De eerste generatie (jaren '80 en '90) – het islamitisch nationalisme:	70
5.2 De tweede generatie (1998 – 2004) – top-down terrorisme	72
5.3 De derde generatie (2004 – heden) – bottom-up terrorisme	73
5.4 De vierde generatie? (heden) – S4B en de Syriëstrijders.....	75
6. Het beleid	80
6.1 Kenmerken van het contraterrorismebeleid	80
6.2 De vier pijlers	81
6.3 Het beleid t.a.v. radicalisering	82
6.3.1 Het beleid en de verscheidene actoren.....	82
7. Belgische Federale Strategie tegen radicalisering	86
8. Preventieprogramma van gewelddadige radicalisering.....	87
8.1 De zes pijlers	87
8.1.1 Betere kennis van, en collectieve sensibilisering rond radicalisme.....	87

8.1.2 Actieplan tegen de frustratie die de voedingsbodem uitmaakt van een radicaliseringsproces	87
8.1.3 Het versterken van de morele weerstand van kwetsbare individuen, groepen en gemeenschappen in onze samenleving via een specifiek programma	87
8.1.4 Het onderkennen en ondersteunen van de verschillende actoren die een rol spelen in de strijd tegen radicalisme en het ontwikkelen van antiradicaliseringsstrategieën	88
8.1.5 De strijd tegen radicalisme op internet en het initiëren van een tegenbetoog	88
8.1.6 De preventie van radicalisering en deradicalisering in de gevangenis	88
8.2 Overige beleidsmaatregelen	89
8.2.1 De cel 'Preventie van de Gewelddadige Radicalisering'	89
8.2.2 Organiseren van opleidingen en sensibilisering	89
8.2.3 Preventie –en pedagogische brochure	90
8.2.4 Opleiding van de politie in de strijd tegen radicalisme	90
8.2.5 Financiële middelen voor de preventiepolitiek van de gemeenten in het kader van de strategische contracten	91
8.3 Samenwerking met.....	91
8.3.1 Overleg met de gemeenschappen en de gewesten en nieuwe initiatieven ..	91
8.3.2 Permanent overleg met de gemeenten en het neerleggen van een gemeentelijke preventiestrategie tegen radicalisme	92
8.3.3 Samenwerking met de V.S.A.	93
8.3.4 Betrokkenheid van de imams in het kader van de strijd tegen radicalisme .	93
8.4 De Federale strategie tegen radicalisering in het kader van het Actieplan Radicalisme	93
8.4.1 Versterking van de samenwerking van de verschillende veiligheidsdiensten	93
8.4.2 Het opzetten van een ministerieel operationeel veiligheidsplatform	94
8.4.3 Samenwerking en uitwisseling van informatie	95
8.4.4 De Joint Information Box	95
8.4.5 Versterken van het materiële strafrecht	95
8.4.6 Versterking van het opsporingsteam rond radicalisme en rekrutering voor Syrië via het internet en het versterken van de bezetting in de strijd tegen terrorisme.....	95
8.5 De opvolging van het vertrek en de terugkeer van de Syriëstrijders	96
8.6 Terugkoppeling.....	97
9. Theorieën omtrent radicalisering	99
9.1 De sociale leertheorie	99
10. Modellen van het radicaliseringsproces	100
10.1 De trappenhuisbenadering van Moghaddam.....	100
10.1.1 Het gelijkvloers: de psychologische interpretatie van materiële condities ..	101
10.1.2 De eerste trede: gepercipieerde mogelijkheden om de onrechtvaardige behandeling te bestrijden.....	101
10.1.3 De tweede trede: verplaatsing van agressie.....	101
10.1.4 De derde trede: moreel engagement	102

10.1.5	De vierde trede: categorisch denken en de gepercipieerde legitimiteit van de terroristische organisatie.....	102
10.1.6	De vijfde trede: de terroristische daad en het ontwijken van inhiberende mechanismen	102
10.2	Het piramidale model van Mc Cauley en Moskalenko	103
10.2.1	De basis: sympathisanten	104
10.2.2	Het eerste niveau: aanhangers of medestanders	104
10.2.3	Het tweede niveau: activisten	104
10.2.4	De top: radicalen	105
10.3	Het model van Collin Melis	105
10.4	Het dynamische model van radicalisering	106
10.4.1	Eerste fase: Radicalisme	106
10.4.2	Tweede fase: Extremisme	107
10.4.3	Derde fase: Terrorisme	107
10.5	Terugkoppeling	108
11.	Radicalisering uiteengegrafen	109
11.1	Onderzoeksopzet	109
11.2	Het fenomeen: de radicale islam	111
11.3	Het radicaliseringsproces	112
11.3.1	De voorfase vooraf aan - ontvankelijkheid voor het radicaal gedachtegoed	113
11.3.2	Fase 1: de basis van radicalisering en de radicale fase	113
11.3.3	Fase 2: Verschuivingen in radicale opinies naar extremisme	114
11.3.4	Fase 3: Van extremisme naar terrorisme.....	115
11.4	Primaire en secundaire radicalisering	115
11.5	De ideologische component	117
11.5.1	Het salafisme	117
11.5.2	De invloed van ideologie	119
11.5.3	Een meer analytische kijk op ideologie	121
11.6	Voedingsbodem	123
11.7	Verschillende factoren op verscheidene niveaus	124
11.7.1	Individuele factoren	124
11.7.2	De omgevingsfactoren	126
11.7.3	Externe factoren	130
11.8	De omgeving als factor voor radicalisering?	132
11.9	De rol van het internet	133
11.10	Signalen	134
11.11	Triggers	135
11.12	De toekomst van het islamitisch radicalisme	135
11.13	Terugkoppeling	136
12	Het onderzoek naar deradicalisering en disengagement	139
12.1	De filosofie achter dergelijke programma's	141

12.1.1 Algemeen	141
12.1.2 Verschillende werkvormen.....	142
12.1.3 Het Belgische beleid	143
12.2 Deradicalisering en disengagement.....	144
12.2.1 De complexe relatie tussen gedragsmatige en cognitieve componenten	144
12.2.2 Deradicalisering op twee niveaus - collectief en individueel	146
12.3 Individuele deradicalisering en disengagement.....	147
12.4 Het deradicaliserings –en disengagementproces	147
12.5 De trigger	149
12.6 De push –en pull-factoren	150
12.6.1 Push-factoren	151
12.6.2 Pull-factoren	153
12.7 Drempels	154
12.7.1 Drempels en betrokkenheidsfactoren	156
12.8 Verschillende uittredingsopties.....	157
12.8.1 Het publiekelijk breken met de beweging	157
12.8.2 Het publiekelijk breken met de groep, zonder daartoe te breken met de ideologie of politiek van de beweging.....	157
12.8.3 Graduele terugtrekking zonder daartoe een open of publiekelijke breuk te veroorzaken	158
12.9 Het ontwikkelen van een nieuwe identiteit en het re-integreren in de samenleving	158
12.10 Lessen uit het buitenland?	159
12.11 Naar een deradicaliserings –of disengagementsbeleid?	159
12.12 Terugkoppeling	160
13 Besluit	163
14 Aanbevelingen	171
15 Bijlagen.....	174
15. BIJLAGE A: Resultaten verkregen uit expert-interviews.....	174
15.1.1 Methodologie.....	174
15.1.2 Resultaten	175
15.2 BIJLAGE B: Vragenlijst expertinterview	205
15.3 BIJLAGE C: Deradicalisering en disengagement	207
15.4 BIJLAGE D: Schematisch overzicht van de methodiek	208
15.4.1 Hoofdonderzoeksvragen.....	208
15.4.2 Deelonderzoeksvragen.....	209
15.5 BIJLAGE E: Organogram VSSE.....	212
15.6 BIJLAGE F: Lijst van afbeeldingen	212
15.7 BIJLAGE G: Personenlijst	212
16. Bibliografie	213

Samenvatting:

Deze verhandeling gaat na waarop de relevantie van inlichtingenwerk, en meer in het bijzonder "een inlichting" inzake het preventief, proactief en curatief behandelen van de radicale islam steunt. Wij stellen ons daarbij als doel voorop om radicalisering en deradicalisering/disengagement als een totaalfenomeen te beschouwen om enerzijds de wetenschappelijke kennis hieromtrent te verhogen en anderzijds de overheid in te lichten omtrent de preciaire elementen om alzo een bevorderende en meer wenselijke preventieve, proactieve, curatieve en repressieve aanpak te kunnen bewerkstelligen. Wij wensen dan ook bij te dragen tot de opmaak van een meer strategische kaart inzake islamitische radicalisering en een zinvol debat hieromtrent te bevorderen.

Het voorliggende onderzoek neemt als fenomenologische focus het islamitisch radicalisme, met een bijzondere focus op het salafisme. Een tijdsbeperking werd hierbij niet opportuun gedacht maar het onderzoek beperkt zich evenwel tot de Belgische samenleving, waarbij inzichten uit het buitenland niet ontbreken. Deze studie is gebaseerd op een kwalitatief onderzoek en wij maakten gebruik van tal van bronnen: literatuurstudie (wetenschappelijke literatuur, onderzoeksverslagen,...), expert-interviews (bij de VSSE), conferenties (COI POI, GFF),.... De rode draad doorheen deze masterproef laat zich kenmerken door een paar aaneensluitende thema's: radicalisering en het radicaliseringsproces; het deradicaliserings -en disengagementsproces; en tenslotte de plaats van de VSSE in het desbetreffende verhaal.

Radicalisering is een bijzonder pluriform en complex proces waarbij een veelheid aan factoren een beïnvloedende rol spelen. Hieruit spruiten een diversiteit aan dreigingen enerzijds en een veelheid aan stromingen, bewegingen,... met zeer verschillende ideologische en strategische opvattingen anderzijds voort. Radicalisering kent verschillende stadia, gradaties en uitkomsten. Het is daarbij belangrijk om een onderscheid te maken tussen: de voorfase en het eigenlijke radicaliseringsproces dat geenszins rechtlijnig is. Radicalisme, extremisme en terrorisme bevinden zich op een continuüm. Radicalisering kan slechts begrepen worden door een niveauoverschrijdende interactie van al dan niet causale factoren die al dan niet leiden tot gewelddadig gedrag. Radicalisering is zowel onderhevig aan verandering als continuïteit. Tenslotte is het islamitisch radicalisme geen fenomeen dat op korte termijn zal verdwijnen.

Aangaande deradicalisering en disengagement is het uitermate belangrijk om een onderscheid te maken tussen enerzijds cognitieve en anderzijds gedragsmatige aspecten. Ze veronderstellen echter beide het beëindigen van het gedragsmatige aspect als doelstelling. Het zijn processen die zowel op individueel als op collectief niveau zich kunnen afspelen. Het gaat om zeer langdurige en ingewikkelde processen die slechts zelden lineair zullen verlopen. Wij achten het echter meer plausibel om als overheid in te spelen op disengagement. Tenslotte kan er geen enkele overkoepelende reden gevonden worden waarom mensen neigen te deradicaliseren of zich te onttrekken.

De meerwaarde van het inlichtingenwerk schuilt vooreerst in de proactieve en preventieve sfeer. De VSSE verricht namelijk preventief werk voorafgaand aan proactieve of reactieve acties; vergaart informatie die niet noodzakelijk een strafrechtelijke finaliteit kent; maar de VSSE heeft evenwel de mogelijkheid tot het bieden van ondersteuning aan het repressieve niveau. Verder gaat de meerwaarde uit van de volgende elementen: de unieke positie in het werkveld; de middellange -en langetermijnwerking; de prioriteit die aan radicalisme wordt gegeven; het contextualiseren; de analyse die helpt om een enorme hoeveel informatie (gaande van open tot geheim) te organiseren, te analyseren, te evalueren en op te volgen.

We concluderen dat de beleidsmaker slechts beperkt aandacht geeft aan een projectmatige aanpak en er weinig sprake is van een actieve beleidsbepaling. België kent daarenboven een gebrek aan een inlichtingencultuur en er is slechts een geringe kennis omtrent het nut van een inlichtingendienst. Wij hopen met deze verhandeling om deze leemtes enigszins op te vullen.

Trefwoorden: Veiligheid van de Staat, Radicalisering, Deradicalisering.

Abstract:

Whereupon relies the relevance of the work of intelligence services, and more specific "*intelligence*" toward preventive, proactive and curative measures to deal with Islamic radicalization? Our objective is to consider radicalization and deradicalization/disengagement as an overall phenomenon to on the one hand enhance our scientific knowledge hereabout and on the other hand to inform the government about the precarious elements in order to achieve an enhanced approach to deal with radicalization in a preventive, proactive, curative and repressive manner. We would like to contribute by making up a more strategic map within the framework of Islamic radicalization and we would like to contribute to a meaningful debate concerning this issue.

This research takes as a phenomenological focus 'Islamic radicalization', more specific we're focusing on Salafism. We didn't choose to work in a specific timespan, as it is not seen as meaningful toward this research. This research is confined to the situation in Belgium, even though insights of abroad are incorporated. This qualitative research is based on different sources: study of literature (scientific literature, research reports,...), expert-interviews (with the Belgian State Security Service), conferences (COI POI, GFF),.... The thread throughout this work is characterized by different connecting themes: radicalization and the radicalization process; the deradicalization – and disengagement process; and lastly, the position of the Belgian State Security Service with regard to this two themes.

Radicalization is a heavily multifaceted and complex process, whereby a variety of reciprocal factors are playing an influential role. Radicalization is characterized by different stadia, gradations and outcomes. It's important to acknowledge a distinction between: the phase prior to radicalization and the process of radicalization itself. The process of radicalization isn't linear, because radicalism, extremism and terrorism are situated on a continuum. Radicalization can only be understood if the analysis exceeds different levels of interaction of whether or not causal factors that leads to whether or not violent behavior. Radicalization is both subject to continuity and change. Lastly, it isn't a phenomenon that will disappear quickly.

Concerning deradicalization and disengagement, it's important to distinguish on the one hand cognitive – and on the other hand behavioral aspects. Either way, they both presume the discontinuation of the behavioral aspect as the objective. The two processes can both manifest on an individual as on a collective level. It are lengthy and complex processes that rarely happen in a linear manner. In our regard it would be more desirable if the government would focus on disengagement. Lastly, there's no overarching reason why people deradicalize or disengage.

The added value of intelligence is contained in the proactive and preventive sphere. The State Security Service carries out preventive actions prior to proactive and reactive activities; the Service collects information without a judicial objective; however the State Security Service has the possibility to assist in repressive operations. Furthermore the added value could be found in the unique position in the field of activity; in the middle –to long-term functioning; in the priority that is given to radicalization; in the contextualization; and in the analysis that helps to organize, to analyze, to evaluate and to follow up an enormous amount of information.

We conclude that the policymaker gives limited attention to a project-based approach and there is little evidence of an active policy formulation. Moreover, Belgium lacks an intelligence culture and there is only a limited knowledge about the value of an intelligence service. In this manner we hope that we could fill some gaps in our understanding about the work of intelligence services, radicalization and deradicalization.

Keywords: State Security Service, Radicalization, Deradicalization.

Lijst van afkortingen:

ADIV	Algemene Dienst Inlichting en Veiligheid
AEL	Arabisch-Europese Liga
AG	Administrateur-generaal (VSSE)
AGG	Anti Terroristische Gemengde Groep
AIVD	Algemene Inlichtingen –en Veiligheidsdienst (Nederland)
ANC	African National Congress ('Het Afrikaans Nationaal Congres')
B.S.	Belgisch Staatsblad
BIA	Belgian Intelligence Academy
BIM	Bijzondere Inlichtingenmethoden
BISC	Belgian Intelligence Studies Centre
BiZa	Binnenlandse Zaken (België)
BuZa	Buitenlandse Zaken (België)
CCC	Cellules Communistes Combattantes
CCU	Computer Crime Unit
CFI	Cel voor Financiële Informatieverwerking
CIA	Central Intelligence Agency (V.S.A.)
COI POI	Community of Interest Practise and Organization of Intelligence
College I&V	Ministerieel College voor Inlichting en Veiligheid
COMINT	Communication Intelligence
Comité I	Het Vast Comité van Toezicht op de Inlichtingen –en veiligheidsdiensten
Coördinator I&V	Coördinator Inlichtingen en Veiligheidsdiensten (Nederland)
CTG	Counter Terrorism Group
CVIN	Comité voor Inlichtingendiensten Nederland
ELINT	Electronic Intelligence
EU	Europese Unie
FBI	Federal Bureau of Investigation (V.S.A.)
FLN	Front de Libération Nationale
FOD	Federale Overheidsdienst
FSINT	Foreign Instrumentation Intelligence
GEOINT	Geospatial intelligence
GFF	Global Futures Forum
GIA	Groupé Islamique Armé ('Gewapende Islamitische Groep')
GICM	Groupe Islamique Combattant Marocain ('Marokkaanse Islamitische Strijdersgroep')
HUMINT	Human Source Intelligence
IMINT	Imagery Intelligence
IRA	Irish Republican Army
JIB	Joint Information Box
K.B.	Koninklijk Besluit
LTF	Local Task Force
MASINT	Measurement and Signature Intelligence
Ministerieel Comité I&V of MCIV	Ministerieel Comité Inlichting en Veiligheid
NCTV	Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (Nederland)
NIP	Nationaal Inlichtingenplan
NTF	National Task Force
NVP	Nationaal Veiligheidsplan
OCAD	Coördinatieorgaan voor Dreigingsanalyse
OM	Openbaar Ministerie
OSINT	Open Source Intelligence
PET	Politiets Efferretningstjeneste (Denemerken)
Plan R	Actieplan Radicalisme

RIV	Raad voor Inlichtingen –en Veiligheidsdiensten (Nederland)
S4B	Sharia4Belgium
SHAREINT	Shared intelligence
SIGINT	Signal Intelligence
SOCMINT	Social Media Intelligence
Sw.	Strafwetboek
VSSE	Veiligheid van de Staat / Sûreté l'état
W.OCAD	De Wet van 10 juli 2006 betreffende de analyse van de dreiging
WIV	De Wet van 30 november 1998 houdende regeling van inlichtingen –en veiligheidsdiensten

1. Inleiding

De Belgische samenleving wordt niet enkel gekenmerkt door een grote diversiteit maar tevens door een **smeltroes van verschillende talen en verschillende culturen**. Dit creëert een niet onbelangrijke dynamiek in onze samenleving. Eén van de prioriteiten van onze overheid is dan ook het waarborgen van een open samenleving waarin eenieder zijn eigen opvattingen, geloofsovertuigingen, culturele – en taalidentiteit, en waarden kan bewaren. Een open samenleving brengt echter ook heel wat invloeden met zich mee. Deze zijn in de meeste gevallen positief. Doch stellen zich ook bijkomende uitdagingen aan de orde. Denken we maar aan fenomenen als discriminatie, racisme, gewelddadige radicalisering en polarisering (Minister BiZa, 2013:26). Wij zullen ons de vraag stellen in welke mate (verregaande) maatschappijkritiek mogelijk is in onze hedendaagse samenleving. Want is er plaats voor '*radicalisme*' in onze maatschappij én wat houdt dat radicalisme nu net in? Wij zijn namelijk beland in een tijdsgeest waarin de burger aan mondigheid heeft gewonnen. Verwonderlijk is het dan ook niet dat er vragen opduiken omtrent de grenzen van het toelaatbare. Ook vallen de diverse processen m.b.t. radicalisering – met als deelaspecten: al dan niet gewelddadig extremisme en terrorisme – moeilijk te miskennen in deze context (Verhage, 2013:5-16). Maar waarom wordt iemand of een groep nu net radicaal? Radicalisering is een bijzonder complex sociaal fenomeen, waarbij een veelheid aan individuele, sociale en externe factoren een rol spelen. Denken we maar aan: familiale spanningen, identificatieproblemen, discriminatie, isolering, schoolmoeilijkheden,... Het kan m.a.w. in bepaalde gevallen een sterk maatschappij ontwrichtend effect hebben en het vormt mogelijks een ernstige bedreiging voor het voortbestaan van de democratische samenleving. Gielen (2008:140) beaamt dit, en hier komt de VSSE binnensluipen in ons verhaal. Want verschillende actoren waaronder de politie – en inlichtingendiensten spelen een belangrijke rol in de preventieve aanpak die zowel afgestemd als aanvullend is op de repressieve aanpak (Minister BiZa, 2013:26).

Opvallend is echter dat vooral door islamitisch geïnspireerde radicalisering tot de verbeelding spreekt. Waarschijnlijk is dit te wijten aan de recente voorbeelden van oproepen tot geweld, aanslagen en onverdraagzaamheid die meteen gelinkt worden aan de politieke en militante islam (Verhage, 2013:5-16)(het zogenaamde '**bin Laden-effect**')(Segers, 2014). De aanslag op de WTC-torens (2001, New York), de moord op Theo van Ghogh (2004, Amsterdam), de aanslagen van Madrid (2005), de arrestatie van Malika El Haroud (2008) en de rellen n.a.v. *Innocence of Islam* (2012),... spelen daarbij mogelijks mee. Zowel het publiek als politici stellen zich daarom steeds meer luidop de vraag of de islam – en bij uitbreiding moslims – een bedreiging vormen voor onze samenleving. Rechtse politici, maar ook de media¹ zijn – veelal onbewust – geneigd deze vraag positief te beantwoorden. Tevens vinden wij een grote bezorgdheid over de bedreiging die de islam vormt voor onze cultuur en levenswijze terug in deze debatten. Het uit zich door de reacties die volgen op vooral religieus symbolische zaken zoals de hoofddoek, de moskeeën, het offerfeest,... Verder krijgen we ook te maken met het '**home grown terrorism**' die als extra bedreiging wordt ervaren. Het gaat om bekeerlingen en jongeren die in westerse landen geboren en getogen zijn maar toch op rigoureuze wijze blijven vasthouden aan hun geloof (Verhage, 2013:5-16).

---

¹ Bij de media gaat het dan wel door in te spelen op de manier waarop gerapporteerd wordt, de keuze van de onderwerpen en de focus die vrij veel

Volgens Pillar (2011:7-19) heeft deze focus mogelijk te maken met het verdwijnen of de relatieve inactiviteit van andere vormen van terrorisme. Ook de aanwezigheid van de zogenaamde **Syriëstrijders** op het strijdtoneel maakt veel Europese overheden des te bezorgder (Segers, 2014). Want het zijn niet enkel de families en gemeenschappen die zich daarbij zorgen maken om hun jeugd te verliezen tijdens deze bloedige strijd. Ook de Europese overheden en veiligheidsdiensten maken zich ongerust omtrent de potentiële dreiging wanneer deze Syriëstrijders beslissen om terug te keren naar hun thuisland (Bakker, Paulussen & Entenmann, 2013:28). Bovendien lijkt radicalisering tijdloos, gezien er een element van continuïteit in schuilt. Het is en het zal er m.a.w. altijd zijn, hoewel het fenomeen onderhevig is aan verandering(en)(Verhage, 2013:5-16). Zo legt het rapport van Rapoport (2006:1-31) tezelfdertijd de nadruk op continuïteit en verandering. Rapoport veronderstelt dat verscheidene vormen van terrorisme grosso modo om de veertig jaar uitdeinen los van contraterrorisme-maatregelen (Rapoport, 2006:1-31). Gezien jihadistisch terrorisme zijn oorsprong kent in het jaar 1979, lijkt het op basis van Rapoport aannemelijk om te stellen dat deze variant op zijn terugweg is. Maar daalt het gevaar dat ervan uitgaat wel? Want zo weergegeven gaat deze inschatting net iets té kort door de bocht. Doch is het **element van verandering en continuïteit** een zeer wetenswaardig aspect naar analyse toe. Volgens Pillar (2011:7-19) hangt de afname van jihadistisch terrorisme veel af van factoren gelinkt aan het terrorisme zelf. Dus waarop baseert de overheid zich dan om beslissingen te maken en een beleid uit te tekenen?

Net als de voorbije jaren zijn het islamitisch radicalisme en extremisme belangrijke aandachtspunten voor de **VSSE** (2011:114) geweest. Hoewel België evenwel geen voorwerp uitmaakt van een directe dreiging, is het van belang om op de hoogte te zijn dat België een belangrijk transitland² voor de betrokken operationele netwerken is (VSSE, 2011:114). De studie van het fenomeen is echter geen evidentie. Na de koude oorlog en de val van de Berlijnse muur werd namelijk het rode gevaar ingewisseld voor het zogenaamde 'groene gevaar', waarbij bepaalde analisten een nieuwe internationale tweestrijd tussen het westen en de radicale islam voorspelden (AIVD, 2004:61)(Crenshaw, 2011:57-67)(Huntington, 2002:367). Hedendaagse veiligheidskwesties zijn - in tegenstelling tot deze voorspelling en bipolaire manier van denken, bijzonder complex én multipolair geworden. Deze uitdaging succesvol benaderen, betekent dat een overheid kan terugvallen op precieze en betrouwbare informatie en in het bijzonder over inlichtingen kan beschikken (Rovner, 2011:259). Maar wat houdt een inlichting in én wat is de meerwaarde van een inlichting in de hedendaagse samenleving? We kunnen echter stellen dat de kwaliteit van strategische inschattingen voor een groot stuk afhangt van in de mogelijkheid te zijn om een accurate inschatting en her-inschatting te maken van de huidige omstandigheden en de actuele ontwikkelingen. Inlichtingen zijn bovendien van betekenis om het publiek te informeren en een proportioneel antwoord te bieden op een bepaalde dreiging. Niettemin bestaan er ook hypothesen die ervan uitgaan dat inlichtingen een kleinere rol inzake strategische materies zullen vervullen en dat de kwaliteit ervan gradueel zal afnemen door de groeiende informatie -en analysemarkt. Beleidsmakers zijn m.a.w. minder afhankelijk van inlichtingendiensten dan vroeger. Het internet speelt daar een bijzonder grote rol in, gezien informatie in *real time* over grote afstanden wordt uitgewisseld (Rovner,

---

² Er zijn twee factoren onderhevig aan het transit zijnde karakter van België: enerzijds de centrale ligging in Europa en de aanwezigheid van lagekost-luchtvaartmaatschappijen en anderzijds omwille van de aanwezigheid van actieve criminele netwerken die instaan voor de vervalsing van documenten, het witwassen van geld en het verlenen van logistieke steun aan operationele cellen. Het leidt bij de VSSE tot een verhoogde waakzaamheid en de noodzaak om een sterke samenwerking met haar binnen -en buitenlandse partners aan te gaan en daarin vol te houden (VSSE, 2011:114).

2011:259). Maar gaat er geen meerwaarde uit van een inlichting? En wat houdt die meerwaarde dan precies in?

Wij zullen ons tevens richten tot 'deradicalisering' en 'disengagement'. Want door de grote aandacht die onderzoekers besteedden aan het ontrafelen van het proces dat vertrekt vanuit radicalisering en naar terrorisme toe beweegt, heeft men echter weinig tijd besteed aan de onderscheiden doch gerelateerde processen van 'disengagement' en 'deradicalisering'. Ironisch echter, want door deze beide zaken te gaan onderzoeken worden praktische initiatieven voor contraterrorisme meer mogelijk en vooral beter uitvoerbaar. Nauwkeurig wetenschappelijk onderzoek is aldus nodig teneinde te voorzien in conceptuele en terminologische duidelijkheid. Zo werd de laatste jaren 'deradicalisering' het nieuwe modewoord binnen de kringen van contraterrorisme, doch dienen wij hierbij op te letten dat deze term niet verward wordt met 'disengagement', alsook dienen wij in te zien dat wanneer iemand het terrorisme verlaat, het niet noodzakelijk (en zelfs in weinig gevallen) wilt zeggen dat de betrokkene 'gederadicaliseerd' is (Horgan, 2008). Verhage e.a (2013:5-16) meent dat ons land achterop hinkt in vergelijking met onze buurlanden wat betreft antiradicaliseringsbeleid. Voorts hebben Verhage et al. de indruk dat de economische recessie ook op dat vlak voor stagnatie zorgt, waarbij de vraag wordt opgeworpen of er in de toekomst wel verdere stappen kunnen of zullen gezet worden. Maar zo ja, in welke richting dan (Verhage, 2013:5-16)?

2. Definiëring

In deze eerste stap maken wij een aantal eerste keuzes om te komen tot een paar werkdefinities ('*operationalisering*')(Billiet & Waege, 2011:390) die van toepassing zullen zijn in een latere fase van het onderzoek. In deze allereerste stap maken wij overigens een eerste onderscheiding tussen de fase vooraf aan, de fase tijdens en de (mogelijke) fase(n) na radicalisering, namelijk '*deradicalisering*' en '*disengagement*'. Het gaat hier om een zoektocht naar beschrijvende kennis die probeert om de specifieke termen zo goed, en zo volledig mogelijk te bepalen en te begrenzen. Wij gaan aldus op zoek naar de betekenis van volgende termen: '*radicalisering*', '*radicalisme*'; '*gewelddadig radicalisme*'; '*het radicaliseringsproces*'; '*extremisme*'; '*terrorisme*'; '*deradicalisering*'; '*het deradicaliseringsproces*' en '*disengagement*'.

Ten behoeve van deze verhandeling is het cruciaal om tot een aantal werkdefinities te komen. Wij zijn er ons echter wel van bewust dat deze omschrijvingen niet noodzakelijk als algemeen geldende definities mogen beschouwd worden. Tevens belangrijk naar definiëring van terrorisme en extremisme toe, is het standpunt van Verhage e.a. (2013:5-16). Zij menen dat ondanks er een brede laag aan radicaal gedachtegoed in de samenleving aanwezig is, er slechts een klein aandeel ervan extremistisch - laat staan terroristisch - mag genoemd worden. Het is aldus van fundamenteel belang om de boven -en onderstaande concepten goed te onderscheiden van elkaar.

2.1 Radicalisering, radicalisme, gewelddadig radicalisme

Er bestaat **geen universeel aanvaarde definitie** van radicalisering. De term '*radicaal*' werd al gebruikt in de 18de eeuw en werd veelal gelinkt aan de Verlichtingsperiode en de Franse -en Amerikaanse revoluties van dat tijdsperk. Pas in de 19de eeuw werd de term opgenomen in politieke agenda's om sociale en politieke hervormingen te kunnen doorvoeren. Destijds stond de term voor "[...] *representing or supporting an extreme section of a party*" (Schmid, 2013:6). Doorheen de tijd veranderde de term '*radicaal*' echter erg van betekenis. Veelal werd deze gelinkt aan politieke partijen die bepaalde hervormingen verdedigden, denken we maar aan het stemrecht voor vrouwen. Zij vielen aldus veeleer onder de noemer van **hervormers** (liberalen, antiklerikalen, pro-democraten, progressievelingen,...), dan dat zij werden aangeduid als revolutionairen. Bovendien waren zij meestal niet-gewelddadig en veelal waren hun acties wel illegaal, maar daarom niet onrechtvaardig. In die zin betekent de radicale islam vandaag net het omgekeerde. Zij omarmen namelijk antiliberaal, fundamentalistische, antidemocratische en repressieve agenda's. Belangrijk echter om in te zien, is dat het woord '*radicaal*' vrij relatief dient beschouwd te worden, daar de invulling ervan vooral afhangt van de definiëring. Daarom stelt Sedgwick dat radicalisering in een democratische context best beschreven kan worden in relatie met de gangbare politieke activiteiten (Schmid, 2013:91). Radicalisme hangt dus in belangrijke mate af van 'wie we zijn', 'waar we zijn', en 'wanneer we ergens zijn'. Want ook het veiligheidsrisico dat wordt toegekend aan het fenomeen hangt af van de politieke context waarin het fenomeen wordt bekeken. De bezorgdheid omtrent radicalisering **varieert** dan ook **enorm doorheen de tijd en in de ruimte** (want zelfs binnenin een land bestaan verschillende (lokale) variaties aangaande het gevoerde beleid³)(Pillar, 2011:7-19).

---

³ Denken we aan de steun die heden geuit wordt t.a.v. lokale initiatieven is het een weinig verrassend element (Somers e.a., 2013:42)(Minister BiZa, 2013:26).

Radicalisme is om een aantal redenen echter een **problematische term**. Allereerst doet radicalisme vermoeden dat het om een statische situatie gaat, maar op analytisch niveau (i.v.m. het proces), stellen wij dat (de mate van) radicalisme continu fluctueert. Ten tweede wordt met de term in veel gevallen verwezen naar de expressie van een legitieme politieke gedachte. Radicalisme in de betekenis van ideologie daagt echter de gevestigde normen en het gevoerde beleid uit, maar het leidt niet noodzakelijk tot het gebruik van geweld (Noppe e.a., 2011:185)(Alonso e.a., 2008:20). Tevens moeilijk naar definiëring toe, is dat zowel religie, rechtse – en linkse bewegingen (politiek) als single issue-bewegingen⁴ aanleiding kunnen geven tot radicalisering en aan de grondslag kunnen liggen van alternatieve visies, doelen en wereldbeelden. In het zoeken naar een definitie is het van belang om deze diversiteit voor ogen te houden, waarover tevens geen conceptuele consensus bestaat. Er bestaat daarentegen wel consensus dat radicalisering een **complex en dynamisch proces met verscheidene uitkomsten** is (Verhage, 2013:5-16). Verhage e.a. (2013:6) aanzien het als belangrijk om radicalisering als een proces te beschouwen, daar het impliceert dat het geen *"alles-of-niets-gegeven is maar dat het verschillende stadia en gradaties bevat"*. De term radicalisering lijkt tevens in een aantal contexten een containerbegrip te zijn geworden (Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397). Ook is de term *'radicalisering'* twijfelachtig indien wij deze in verband brengen met *'radicalisme'*. **Radicalisme** is namelijk een uitdrukking van politieke gedachten. Er kan m.a.w. sprake zijn van radicalisme zonder dat dit noodzakelijk gepaard gaat met het nastreven van sociale of politieke verandering(en)(Alonso e.a., 2008:20).

Dit gezegd zijnde, gaan wij nu over tot het belichten van enkele **veel gebruikte definities** waarnaar wij op zoek zijn. Radicalisme wordt door de AIVD (2004:15) gedefinieerd als: *"Het (**actief**) nastreven en/of ondersteunen van diep ingrijpende veranderingen in de samenleving, die een gevaar kunnen opleveren voor (het voortbestaan van) de democratische rechtsorde (**doel**), eventueel met het hanteren van ondemocratische methodes (**middel**), die afbreuk kunnen doen aan het functioneren van de democratische rechtsorde (**effect**)"*. Radicalisme wordt door Noppe e.a. (2011:13) gedefinieerd als: *"De eerste fase in het radicaliseringsproces die voorafgaat aan meer extreme vormen van radicalisering in het proces, zoals daar respectievelijk zijn: extremisme en terrorisme"*. Het Actieplan Radicalisme (Comité I, 2007:5) definieert radicalisme als: *"het uiten en het verspreiden van opruiende taal, fundamentalistische ideeën, racistische, anarchistische en extremistische meningen en dergelijke: kortom het aanhangen van <<radicalisme>> in België"*. Volgens Coolsaet (Comité I, 2007:22) blijft radicalisme *"moeilijk te definiëren; moet het fenomeen zowel op globaal systeem als op individueel niveau worden bestudeerd; heeft het gewelddadige radicalisme, dat tot terrorisme leidt, slechts betrekking op een minderheid van personen; en is radicalisme geen nieuw fenomeen, maar verschijnt het en verdwijnt het opnieuw doorheen de hele geschiedenis"*.

Het **radicaal islamisme** vervolgens, wordt gedefinieerd als (Comité I, 2007:5) een *"protestbeweging die voortvloeit uit de politieke lezing van de openbaring van de profeet, meer bepaald het deel daarvan dat het gebruik van geweld om zijn doel te verwezenlijken rechtvaardigt"*.

---

⁴ Een voorbeeld hiervan is het dierenrechtenactivisme.

Ook **polarisatie** kunnen wij niet buiten beschouwing laten, daar het vaak in relatie wordt gebracht met radicalisering en beide fenomenen in een onderling versterkende relatie met elkaar staan, waarbij polarisatie, radicalisering in de hand kan werken. Maar op zijn beurt kan radicalisering leiden tot een toenemende mate van polarisatie. Polarisatie wordt door Noppe (2011:12) gedefinieerd als: "[...] *de verscherping van tegenstellingen tussen personen of groepen in de samenleving die resulteert of kan resulteren in (een toename van) spanningen tussen deze personen of groepen en in risico's voor de sociale veiligheid*". Polarisatie kan aldus als een breder mechanisme dan radicalisering worden opgevat. Wat betekent dat polarisatie betrekking heeft op de relatie tussen onderscheiden groepen of individuen onderling. Bemerkt evenwel dat radicalisering aanleiding kan geven tot polarisatie, maar dat het niet noodzakelijk zo zal zijn (Noppe e.a., 2011:185).

2.2 Het radicaliseringsproces

Radicalisering wordt allerminst als een statische situatie beschouwd. Het is een **complex proces onderhevig aan allerhande invloeden** (Noppe e.a., 2011:185). Radicalisering is bovendien een **contextspecifiek fenomeen** bij uitstek. Zowel mondiale, als lokale, als sociologische, als politieke, als ideologische, als psychologische,... factoren spelen m.a.w. een rol (Noppe e.a., 2011:185)(Alonso e.a., 2008:20).⁵

Gielen (2008:14) definieert het radicaliseringsproces als volgt (Noppe e.a., 2011:11):

*"Radicalisering is het proces van toenemend radicalisme bij een **persoon of groep**, waarbij de bereidheid groeit om zelf met **gebruik van geweld** dergelijke diep ingrijpende veranderingen van de samenleving en de democratische rechtsorde na te streven en/of te ondersteunen, dan wel anderen daartoe aan te zetten. Het is geenszins een proces dat mensen plotseling omarmen, het is veeleer een langdurig, gelaagd en veelvormig proces. Radicalisering is een **langdurig** proces, omdat het doorsnijden van banden met de gevestigde samenleving tijd en energie kost. Het is **gelaagd** in die zin dat het groepen, generaties, geestesverwanten en individuen kan betreffen. Het is eveneens **veelvormig** vanwege de verschillende dimensies die het omvat: zowel politiek, religieus, als sociaal cultureel".*

De WIV⁶ definieert het radicaliseringsproces als volgt: "een proces waarbij een individu of groep van individuen op dusdanige wijze wordt beïnvloed dat dit individu of deze groep van individuen mentaal gevormd wordt of bereid is tot het plegen van terroristische handelingen". Radicalisering bestaat dus uit de ontwikkeling van **opvattingen en activiteiten die gericht zijn op verregaande veranderingen** in, én zelfs de omverwerping van het maatschappelijk of politiek bestel, waarbij de bereidheid om geweld te gebruiken kan toenemen. Het gaat om de groeiende mate van het aanvaarden van verregaande persoonlijke gevolgen van deze opvattingen en activiteiten om tenslotte te komen tot een algehele houding van compromisloosheid en tendensen om de confrontatie op te zoeken met diegene die in de weg staan (Noppe e.a., 2011:185). Verhage e.a. (2013:5-16) merken op dat er een belangrijk onderscheid schuilt tussen de fase vooraf aan de radicalisering ('de voorfase' genoemd) en het eigenlijk

⁵ Denken we aan de vele historische voorbeelden die wij kunnen terugvinden: de 19de eeuwse arbeidersbeweging, de fascistische groepen na de grote (sociale en economische) crisis van 1929, de antiekoloniale bewegingen na de tweede wereldoorlog, de linkse en rechtse bewegingen,... (Alonso e.a., 2008:20).

⁶ Art. 3, 15° WIV.

radicaliseringsproces zelf. De voorfase is de fase waarin de basis voor verdere radicalisering wordt gelegd. Het proces is aldus geenszins rechtlijnig, in die zin dat wie zich in de beginfase bevindt, wordt niet noodzakelijk een 'extremist' of een 'terrorist' die automatisch geweld zal gebruiken. Men kan namelijk **stappen overslaan, terugzetten of** men kan er ook gewoon **uitstappen** (Verhage, 2013:5-16). Hierdoor mag het radicaliseringsproces niet als dusdanig als gevaarlijk worden beschouwd. Verhage (2013:5-16) hecht tevens een groot belang aan het beschrijven van het proces los van inhoud en ideologie, gezien zij meent dat de verschillende fasen⁷ bij alle vormen van radicalisering terug te vinden zijn.

2.3 Extremisme

Extremisme en radicalisme worden aan elkaar gelinkt en in het gewone taalgebruik met elkaar in verwarring gebracht (Sageman, 2011:117-129). Aan extremisme wordt echter vrijwel uitsluitend een negatieve connotatie gekoppeld, terwijl dat bij radicalisme niet noodzakelijk zo hoeft te zijn (AIVD, 2004:61). Extremisme is een **mentale ingesteldheid**, die erin bestaat het gebruik van geweld vanwege anderen te verbloemen en de mogelijkheid die bestaat dat de betrokkene in de toekomst zelf bereid wordt om gewelddadigheid aan te wenden. De **bereidheid tot het hanteren van geweld** (Noppe e.a., 2011:13) **of het rechtvaardigen ervan** maakt m.a.w. zijn intrede. Naar analyse toe is het echter wel belangrijk om radicalisme van extremisme los te koppelen, daar we beter niet te maken krijgen met (politieke) containerbegrippen (Schmid, 2013:91). Schmid (2013:91) stelt daarom dat de definitie minstens moet voorzien in het beschrijven en onderscheiden van twee elementen, namelijk **gedachten en attitudes** enerzijds en **actie en gedrag** anderzijds. Dat onderscheid zorgt er ook voor dat extremisme niet langer meer verward wordt met terrorisme. Sageman maakt een gelijksoortige redenering (Sageman, 2011:117-129).

Analoog aan het stuk omtrent radicalisering zullen wij hierna een aantal **veel gebruikte definities** weergeven betreffende extremisme. Extremisme wordt door Noppe e.a. (2011:13) gedefinieerd als: "[...] *de bereidheid om het gebruik van geweld te aanvaarden, zonder dat daarom overgegaan wordt tot het uitoefenen van geweld*". De AIVD (2004:16) definieert extremisme als: "*Het gaan, het drijven tot in de uiterste consequenties. In algemeen politieke zin is extremisme daarmee een verschijnsel dat qua doel en/of qua middelen het uiterste aanvaardbaar acht of nastreeft. Het uiterste kan in dit geval geweld - de dood van mensen tot gevolg hebbend - betekenen*". De WIV⁸ definieert extremisme als: "*Alle racistische, xenofobe, anarchistische, nationalistische, autoritaire of totalitaire opvattingen of bedoelingen, ongeacht of ze 'van politieke ideologische, confessionele of filosofische aard zijn, theoretisch of in de praktijk strijdig met de beginselen van de democratie of de mensenrechten, met de goede werking van de democratische instellingen of andere grondslagen van de rechtsstaat*". Wij bemerken een zeer brede invulling van het begrip door de WIV. Een inlichtingendienst zal echter in het raam van het extremisme altijd verifiëren of de daden kunnen worden gelinkt aan de Wet op het terrorisme; aan de Wet op racisme en xenofobie; aan dreigingen tegen personen of goederen; of aan andere aanverwante misdrijven.⁹

⁷ De voorfase; fase van radicalisering; fase van extremisme en terrorisme (infra & supra)(Verhage, 2013:5-16).

⁸ Art. 8, 1°, c WIV.

⁹ Schriftelijke vragen en antwoorden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, QRVA 51 153, 12/02/2007.

Belangrijk echter om op te merken is dat terwijl radicalen al dan niet gewelddadig, en al dan niet democratisch kunnen zijn, extremisten daarentegen **nooit democratisch** zijn. Hun denkbeeldbeeld tolereert namelijk geen diversiteit en bestaat uit de inflexibele naleving van gesimplificeerde monocausale interpretaties van de wereld. Radicalen daarentegen stellen zich meer open voor rationaliteit en pragmatische compromissen (Schmid, 2013:91).¹⁰

2.4 Terrorisme

Ook extremisme en terrorisme worden vaak met elkaar in verwarring gebracht. Nochtans is het onderscheid van fundamenteel belang, gezien een onduidelijkheid daartussen impliceert dat wij gedachten of rechtvaardigingsgronden gelijkstellen aan daden (Sageman, 2011:117-129)¹¹ (Coolsaet, 2012). Terrorisme is geenszins een nieuw fenomeen. Het woord kent een Latijnse oorsprong, namelijk *'terrere'*, wat *'doen beven'* (De Baets, 2005:243-264) of *'doen vrezem'* (Temmerman, 2007:205) betekent. De polemiek in de wetenschappelijke literatuur om tot een goede definitie van terrorisme te komen gaat onverminderd door (De Baets, 2005:243-264). België werd voor het eerst met terrorisme geconfronteerd in de periode 1870 – 1890 door de anarchistische aanslagen tegen vorsten en politieke ambtsdragers (Libert, 2005:23-48).

Uit de bovenstaande definiëring merken wij op dat radicalisme, extremisme en terrorisme zich op een continuüm bevinden. Radicalisme kan een bedreiging vormen, maar in het extremisme en terrorisme schuilt het grootste gevaar gezien deze **de actieve ondermijning van democratische waarden en de socialisatie in geweld** met zich meebrengen (Noppe e.a., 2011:185). Let wel, een loutere reductie van de radicale islam tot een terroristisch gevaar, kan zowel een overschatting als een onderschatting van de dreiging inhouden, volgens de AIVD (2004:61). Een overschatting kan voortspruiten uit het sterk benadrukken van de ideologische verwantschap, de geloofsbeleving en de antiwesterse sentimenten en het al dan niet gebruik van geweld. Het moet echter duidelijk zijn dat niet alle vormen van de radicale islam geweld nastreven. Want het is deplorabel dat de niet-gewelddadige variant dan ook vaak wordt gelijkgesteld met een indirecte dreiging, met name als voedingsbodem voor verdere radicalisering of als schuiloord voor terroristen. Mogelijks kan dat laatste leiden tot een overschatting van het probleem. Niettemin kan er zich ook een onderschatting aandienen of kan het negeren van een bepaalde soort van dreiging zich voordoen (bijvoorbeeld bij het louter onderkennen van heimelijke indoctrinatie i.p.v. het erkennen van geweld dat kan voortspruiten uit het terrorisme). De AIVD stelt zich daarom in die context telkens de vraag: *"Wat maakt onlosmakelijk deel uit van de democratische rechtsorde en dient daarom beschermd te worden?"* (AIVD, 2004:13).

Overeenkomstig met de vorige termen, sommen wij vervolgens enkele **veel gehanteerde definities** op. Moghaddam (2009:277) definieert terrorisme als: *"politically motivated violence, perpetrated by individuals, groups, or state-sponsored agents, intended to instill fear and helplessness in a population in order to influence decision making and to change behavior"*. De WIV¹² definieert terrorisme als: *"Het gebruik van geweld tegen personen of materiële belangen om ideologische of politieke*

¹⁰ Hieruit ontstaat het onderscheid dat Schmid maakt tussen *'open-minded'* radicalen en *'close-minded'* extremisten (Schmid, 2013:91).

¹¹ Sageman (2011:117-129) maakt op die wijze een onderscheid tussen *'the acquisition of extreme ideas'* enerzijds en *'the path to political violence'* anderzijds.

¹² Art. 8, °1, b WIV.

redenen met het doel zijn doelstellingen door middel van terreur, intimidatie of bedreigingen te bereiken". Het Strafwetboek¹³ definieert terrorisme als: "[...] een misdrijf dat door zijn aard of context een land of een internationale organisatie ernstig kan schaden en opzettelijk gepleegd is, met het oogmerk om een bevolking ernstige vrees aan te jagen of om de overheid of een internationale organisatie op een onrechtmatige wijze te dwingen tot het verrichten of het zich onthouden van een handeling, of om de politieke, constitutionele, economische of sociale basisstructuren van een land of een internationale organisatie te ontwrichten of te vernietigen."

Er zijn aldus vele **definities** van terrorisme **die allen een veelheid van zaken benadrukken**: het symbolisch karakter, de onoordeelkundige natuur, de typische focus op burgers en niet-strijdende doelwitten, de provocatieve en retributieve doelen, het verbreken van publieke orde, het in gevaar brengen van de publieke veiligheid, de creatie van een klimaat van angst, het niet respecteren van regels,.... Wetenschappers verwijzen ook vaak naar het instrumentele, waarbij de uitvoerders massale steun missen in hun poging om een politiek of religieus project te realiseren (Alonso e.a., 2008:20). De mogelijkheid bestaat evenwel dat deze groeperingen (financiële) steun krijgen van een staat of van een regering (Temmerman, 2007:205). Tevens is het belangrijk om op te merken dat vanuit historisch oogpunt bekeken, men in 1794 met de term verwees naar een beleid waarbij men politieke tegenstanders min of meer arbitrair victimiseerde. Het verwees m.a.w. naar het gebruik van afschrikkend en straffend geweld die werd aangewend door de overheid.¹⁴ Heden verwijst men hoofdzakelijk met de term terrorisme naar niet-statelijke actoren (Alonso e.a., 2008:20). De definities fluctueren m.a.w. tevens doorheen de tijd en zij zijn arbitrair. Zo is er geenszins sprake van 'hét terrorisme'. Wat m.a.w. voor de ene terrorisme is, wordt door de andere niet erkend (Temmerman, 2007:205). Islamitische terroristen verwerpen zelfs veelal de term 'terrorisme', gezien zij zichzelf aanschouwen als legitieme strijders voor het islamitische geloof (Segers & Peeters, 2005:281- 302).

2.5 Deradicalisering en disengagement

De termen 'deradicalisering' en 'disengagement' zijn **amper gedefinieerd** (Institute for Strategic Dialogue, 2012:23). Het verschil tussen 'disengagement' en 'deradicalisering' wordt tevens op onverklaarbare wijze met elkaar verweven. In de context van contraterrorisme worden de desbetreffende woorden dan ook vaak als synoniem voor elkaar gebruikt, of als aanvulling op een steeds maar groeiende lijst van termen genomen.¹⁵ Deze gaan van beleidsaspiraties, naar pragmatische doelstellingen, tot uitkomstverwachtingen met daaraan gekoppelde prioriteiten. Deze doelstellingen, objectieven en beschrijvingen overlappen elkaar vaak en zijn zelden wederzijds exclusief. Elk van deze termen verwijst dan naar een **contextspecifieke, linguïstische en cultuurgebonden assumptie over, en reactie op** de ontwikkeling en uitvoering van initiatieven die bedoeld zijn 'om iets te doen' aan radicalisme, extremisme en/of terrorisme. De doeltreffendheid ervan kan men dan ook niet nagaan en slechts in twijfel nemen. Overigens worden deze moeilijkheden zeer vaak met een korttermijnperspectief in het achterhoofd opgelost (Horgan & Taylor, 2011:173-186).

¹³ Art. 137 Sw. §1.

¹⁴ Terreur werd toen gezien als een schrikbewind dat voortspoot uit de acties van staten, regimes of regeringen. Dit kan gebeuren in revolutionaire tijden (bv. Robespierre tijdens de Franse revolutie), in oorlogssituaties (bv. de terreur van het Duitse leger in Leuven in 1914),... (Temmerman, 2007:205).

¹⁵ Denken we aan rehabilitatie, re-integratie, verzoening, ontbinding, dialoog,....

Teneinde niet terecht te komen in een Babylonische spraakverwarring zullen wij pogen om de termen 'deradicalisering', 'disengagement' en 'contra-radicalisering' te definiëren en af te bakenen.

Met **contra-radicalisering** wordt het volgende bedoeld: *"a package of social, political, legal, educational and economic programmes specifically designed to deter disaffected (and possible already radicalised) individuals from crossing the line and becoming terrorists"* (Institute for Strategic Dialogue, 2012:2). El-Said (2013:5-6) definieert contra-radicalisering als: *"measures and policies implemented to prevent the emergence or fomentation of a new generation of terrorists or violent extremists in the society. Counter-radicalization refers to antedate measures that are taken before groups and individuals become violent extremists, or to reduce the level of radicalization in the society. Counter-radicalization focuses on the communities that are targeted by terrorists for recruitment. The aim is to protect, strengthen and empower these communities so that they become resilient to violent extremism"*. Er schuilt dus een verschil tussen contra-radicalisering enerzijds en deradicalisering en disengagement anderzijds. Contra-radicalisering is namelijk **vooral gericht op het preventieve en proactieve werk**. Men behoedt er voornamelijk individuen en groepen mee om geradicaliseerd te raken. Indien zij dan toch geradicaliseerd raken, poogt men ze te vrijwaren tot de wording van een extremist of een terrorist. Terwijl bij deradicalisering net het omgekeerde ondernomen wordt. Daarbij tracht men namelijk om het radicaliseringsproces terug te draaien (Institute for Strategic Dialogue, 2012:23)(AIVD, 2009:2). Het belang van inzicht in deze verscheidenheid is essentieel, daar men namelijk de keuze dient te maken tussen het inspelen **vooraf aan, tijdens, of na de fase van radicalisering**. Mogelijks kan het om een combinatie van fasen waarop men wilt inspelen gaan, doch is de onderscheiding naar doelstellingen toe essentieel. Preventief werk leent zich namelijk het best tot de fase 'vooraf aan radicalisering' omdat gedurende de fase tijdens de radicalisering er alreeds een grijze zone tussen de behoefte aan preventief, dan wel repressief werk opdringt. De grens valt dan ook zeer moeilijk te bepalen.

Horgan (UN, 2006:5) en het Institute for Strategic Dialogue (2012:2) definiëren **deradicalisering** als volgt: *"programmes that are generally directed against individuals who have become radical with the aim of reintegrating them into society or at least dissuading them from violence"*. El-Said (2013:6) definieert deradicalisering als: *"measures and strategies taken to deradicalize or bring back groups or individuals to a previous point before becoming radical or before embracing violent extremist ideology and/or activism. They are ex-ante strategies, used to convince and encourage groups and individuals who have already become violent extremists to permanently repent and abandon violence. Such measures are usually implemented inside prisons and most often target detainees who have been linked to terrorism charges"*. Demant e.a. (2008:5) definiëren het **deradicaliseringsproces** als: *"[...] het omgekeerde van radicalisering: het proces van minder radicaal worden. Dit 'minder radicaal worden' gaat zowel om gedrag als opvattingen. Wat betreft het gedrag gaat het in de eerste plaats om het staken van gewelddadige acties. Wat betreft de opvattingen gaat het erom dat het vertrouwen in het systeem toeneemt, dat men (weer) onderdeel wil uitmaken van de maatschappij en dat niet-democratische middelen worden afgekeurd. Dat wil niet zeggen dat men geen politieke veranderingen meer voor ogen heeft, maar het doel is niet langer een ondermijning van het systeem. En de middelen die men wil inzetten passen binnen de democratische rechtsorde"*. Deze laatste definitie onderscheidt gedachten en attitudes eenduidig van gedrag en actie maar het verschil inzake deradicalisering en

disengagement is niet geheel ondubbelzinnig. Merk echter op dat het een definitie van het deradicaliseringsproces betreft. Ashour definieert het deradicaliseringsproces als: *"a process that leads an individual (or group) to change his attitudes about violence – specifically about the appropriateness of violence against civilians. **Ideological deradicalization** results from a change in beliefs, whereas **behavioral deradicalization** emphasizes changes in actions"* (Noricks, 2009:300). Horgan benadrukt echter het onderscheid tussen **deradicalisering (gezien als een verandering inzake attitudes) en disengagement (gezien als een wijziging inzake gedrag)**. Hij biedt ons de volgende verhelderende definities van deradicalisering en disengagement. Horgan (2009:152) aanziet disengagement als: *"the process whereby an individual experiences a change in role or function that is usually associated with a reduction of violent participation. It may not necessarily involve leaving the movement, but is most frequently associated with significant temporary or permanent role change. Additionally, while disengagement may stem from role change, that role change may be influenced by psychological factors such as disillusionment, burnout or the failure to reach the expectations that influenced initial involvement. This can lead to a member seeking out a different role within the movement"*. Deradicalisering wordt voorts door Horgan (2009:153) gedefinieerd als: *"the social and psychological process whereby an individual's commitment to, and involvement in, violent radicalization is reduced to the extent that they are no longer at risk of involvement and engagement in violent activity. De-radicalization may also refer to any initiative that tries to achieve a reduction of risk of re-offending through addressing the specific and relevant disengagement issues"*. Ashour ziet daarnaast nog een derde categorie, namelijk **organisatorische deradicalisering**. Het betekent namelijk het succesvol verlaten van het terrorisme door een ganse groep, waarbij er idealiter geen splinterbewegingen ontstaan (Noricks, 2009:299-321).

Deradicalisering betekent dat het tracht het radicaliseringsproces om te keren voor zij die geheel of gedeeltelijk geradicaliseerd zijn. Het tracht de betrokkene te helpen om zich los te trekken uit de radicale of extreme groep waarin zij betrokken (of leden) zijn. Bijgevolg werkt men hiermee meer in op individuen dan op groepen (Institute for Strategic Dialogue, 2012:23). Het poogt om de betrokkene(n) te re-integreren in de samenleving, of op z'n minst de desbetreffende persoon of personen te weerhouden om (verder) geweld te plegen. Ten aanzien van deradicalisering en disengagement is het uitermate belangrijk om een onderscheid te maken tussen **enerzijds cognitieve en anderzijds gedragsmatige aspecten**. Het gaat er m.a.w. over om iemand' gedachtegang te veranderen tegenover iemand' gedrag te wijzigen (Institute for Strategic Dialogue, 2012:23).¹⁶ Deradicalisering betreft aldus het afzweren van het radicale gedachtegoed, wat duidt op een cognitieve verandering die een wijziging in waarden, attitudes en opvattingen met zich meebrengt. Disengagement ('*zich onttrekken*') betekent dat het radicaal gedrag beëindigd is, hoewel er niet noodzakelijk sprake is van een verandering in waarden, attitudes en opvattingen. Het gaat m.a.w. om een gedragsverandering (AIVD, 2009:2) zonder dat er daartoe noodzakelijk sprake is van een cognitieve verandering. Ze veronderstellen als doelstelling echter beiden een beëindiging van het gedragsmatige aspect.

---

¹⁶ "The distinction between cognitive and behavioural aspects loosely corresponds to 'de-radicalisation' and 'disengagement'" (Institute for Strategic Dialogue, 2012:2-3).

Een hoofdkenmerk inzake het (langdurig) proces van deradicalisering is de **'risicoreductie'** (zowel op vlak van geweld als op vlak van het toe-eigenen van radicale zienswijzen)(Horgan & Taylor, 2011:173-186)(Horgan & Braddock, 2010:267-291).¹⁷ Doch wensen wij te volharden in het gebruik van de onderscheiden terminologie omdat het - zoals reeds aangegeven - een effect heeft op het gevoerde beleid, de focus, en op de doelstellingen van de desbetreffende programma's. Teneinde niet op het hellend vlak *'om iets te doen aan radicalisering'* te belanden, vinden wij het een aannemelijke keuze. Tenslotte dienen wij op te merken dat het vanuit het perspectief van contraterroreisme, het plausibel is om meer in te werken op disengagement dan op deradicalisering gezien disengagement kan optreden zonder dat daartoe deradicalisering noodzakelijk is (Noricks, 2009:299-321). Bovendien spruit vanuit de gedragsmatige component het grootste gevaar voort.

2.6 Terugkoppeling

Vooraleer we verder gaan met ons onderzoek kijken wij graag even terug op hetgeen we reeds gezien hebben. De hierboven geschetste definitie toont duidelijk aan dat radicalisme, extremisme en terrorisme zich als **onderscheiden fasen op een continuüm** bevinden. Wij vragen ons echter wel vooral af of wij *'deradicalisering'* en *'disengagement'* tevens op dat continuüm mogen plaatsen indien wij spreken over de mogelijke fase(n) na radicalisering. Vooraleer we die vraag kunnen beantwoorden dienen wij echter nog tal van deelvragen op te lossen (infra).

We zagen reeds dat we te maken hebben met zeer **contextspecifieke fenomenen die variëren** inzake historische, lokale, mondiale, sociologische, politieke, ideologische en psychologische,... factoren. Het betreffen zeer complexe en **dynamische processen** die kunnen **afwijken in gradatie, stadia** en bovendien **onderhevig** zijn **aan verscheidene invloeden**. Belangrijk echter, is dat de uitkomst nooit vaststaat (m.n. geweld) en het proces nimmer rechtlijnig verloopt. Een persoon kan namelijk stappen overslaan, terugzetten of er gewoonweg uitstappen. Belangrijke elementen van het radicaliseringsproces zijn: de actieve component, het doel, het middel en het effect. Extremisme en terrorisme betekenen het grootste gevaar ('geweld'). Wat wij tevens opmerkten is dat de fenomenen op verscheidene niveaus onderzocht kunnen worden. Teneinde radicalisme, extremisme, terrorisme, deradicalisering en disengagement te onderscheiden, dienen wij gedachten, attitudes, opvattingen en waarden te differentiëren van acties en gedrag. Binnen ons onderzoek gaan wij uit van de definitie van Gielen (2008:140) omwille van twee redenen. Enerzijds omdat deze definitie erin slaagt om het radicaliseringsproces volledig te dekken (naar analyse toe) zonder daartoe noodzakelijk over één ideologische of religieuze grondslag te hoeven spreken. Wij vinden het belangrijk om zodoende de nadruk te leggen op het procesmatige karakter (i.p.v. bijvoorbeeld een ideologische klemtoon te nemen).¹⁸ Teneinde de hierboven weergegeven vormen op één continuüm te plaatsen, zullen wij ook insteken nodig hebben uit andere vormen van radicalisme dan het radicaal islamisme. Anderzijds werd deze definitie ook gebruikt in een vooraanstaand Belgisch onderzoek naar *'Preventie van radicalisering'*, gevoerd door Noppe e.a. (2011:11). Onze bijzondere aandacht gaat namelijk uit naar de invloed en de impact in en op de Belgische samenleving.

---

¹⁷ Een oplossing om de terminologische verwarring te vermijden is het gebruik van de term *'risicoreductie'*. Het voordeel volgens Horgan en Taylor (2011:173-186) bestaat eruit dat deze laatste term een veel wijder perspectief bestrijkt op vlak van het verzachten van de effecten aangaande problematisch gedrag.

¹⁸ Wij zullen ons echter wel richten op het radicaal islamisme teneinde het onderzoek te kunnen afbakenen.

Zoals wij gemerkt hebben, dient men een keuze te maken om in te spelen op **de fase 'vooraf aan', 'tijdens' of 'na'** de radicalisering. Vandaar dat wij het belang onderstrepen van een differentiëring aangaande: **'preventieve', 'proactieve', 'repressieve' en 'curatieve'** vormen. Bemerkt echter wel dat het om een combinatie van stadia kan gaan. Het is evenwel ook belangrijk om erop te wijzen dat er een grijze zone opduikt bij de fase tijdens, waarbij gekozen dient te worden tussen preventief, dan wel repressief optreden.

De mogelijke fasen na radicalisering, m.n. deradicalisering en disengagement zijn onderscheiden van elkaar. **Deradicalisering** betekent het afzweren van het radicale gedachtegoed ten gevolge van een cognitieve verandering in waarden, attitudes en opvattingen. Deradicaliseringsprogramma's richten zich op het re-integreren van de betrokkene(n) in de maatschappij, of op z'n minst om de persoon in kwestie te weerhouden van het plegen van geweld. Bij **disengagement** is er niet noodzakelijk sprake van een cognitieve verandering maar is het radicaal gedrag beëindigd. De klemtoon komt te liggen bij een gedragsverandering. Wij zullen deze onderscheiding op basis van de definitie van Horgan (2009:152-153) voor ogen houden tijdens het ganse verloop van ons onderzoek.

Belangrijk echter om aan te stippen - om zodoende mogelijke verwarring te vermijden, is dat de **VSSE** haar voorkeur veeleer uitgaat om analyses te baseren op basis van documenten, feiten en activiteiten, dan dat zij zich gaat richten op definities die steeds met de nodige omzichtigheid moeten behandeld worden en die steeds kunnen evolueren. T.a.v. islamitisch radicalisme waarschuwt de VSSE dan ook voor de neiging die enigszins bestaat om alles te willen systematiseren, gezien het noodzakelijk is om afstand te doen van het westerse denken teneinde inzicht te verkrijgen in de problematiek van de radicale islam, waarvan de denkwijzen sterk verschillen van de westerse (Comité I, 2007:78). Wij werken echter aan een wetenschappelijke verhandeling waarbij een definiëring onmisbaar is.

De hierna gevolgde onderzoeksmethode laat zich tevens inschrijven in de uiterst recente traditie van de **Belgische inlichtingenstudies** die vier pijlers hanteert. Deze vier pijlers leggen de nadruk op het belang van een historisch kader, een juridisch kader, een functioneringskader en een sociaalwetenschappelijk en bestuurskundig kader (Cools e.a., 2005:383).

3. Contextueel, institutioneel en organisationeel luik

Het staat buiten kijf dat de bovenstaande processen zich mede afspelen binnen onze samenleving en vandaar vinden wij het essentieel de actuele contextuele, institutionele en organisationele situatie te onderzoeken. In deze tweede stap gaat het enerzijds om beschrijvende maar anderzijds ook om verklarende kennis, die zich ten doel stelt om een bepaald fenomeen en de reactie daarop beter te kunnen verduidelijken. De oorzaak van het optreden en de reactie van de verschillende overheden en diensten daarop opsporen, lijkt daarom betekenisvol (Billiet & Waege, 2011:390).

Vooreerst gaan wij **de plaats van de inlichtingenwereld** schetsen in ons verhaal. Zoals de definiëring ons alreeds enigszins liet vermoeden, speelt de VSSE daarin een vooraanstaande rol. Doch, om miskenning en mogelijke verwarring de wereld uit te helpen, gaan wij ons richten op een paar specifieke zaken die ons helpen de rol van de VSSE in deze context te begrijpen. Gezien de focus van mijn onderzoeksvraag van de voorliggende verhandeling zich richt tot de desbetreffende dienst enerzijds en het voorliggende werk tot stand kwam in nauwe samenwerking met de burgerlijke inlichtingendienst, is deze centrale plaats die deze inneemt weinig verwonderlijk. Deze bijzondere focus houdt in dat wij zullen duiden waarom de VSSE bevoegd is voor de opvolging van radicalisme, extremisme en terrorisme. Want zonder antwoord daarop te vinden, kunnen wij geenszins bepalen of zij al dan niet een rol kan spelen naar deradicalisering en/of disengagement toe. Bovendien is het deradicaliseringsverhaal geenszins een apolitek gekleurd thema. Daartoe vinden wij het essentieel te verantwoorden waarom de dienst in het licht van de bovenstaande fenomenen een rol kan en mag spelen. Het gaat m.a.w. om de **rechtsstatelijke verantwoording** waarom de VSSE hierin een opdracht heeft verkregen van de wetgevende macht. Daartoe dienen wij nog een aantal deelvragen op te stellen want wij zullen ons werk logisch opbouwen om de nodige helderheid te bewaren. Eerst en vooral geven wij de historische achtergrond van de dienst weer, waarna wij het wettelijk kader en de opdrachten van de dienst zullen duiden. Naderhand gaan wij dieper in op het inlichtingenwerk en meer in het bijzonder 'de inlichting' a.d.h.v. de inlichtingencyclus, waarbij wij het politieke gezag niet buiten beschouwing laten. Zodoende kunnen wij een inlichting alreeds enigszins naar waarde schatten, waarmee wij bedoelen dat wij de meerwaarde en het nut in zijn algemeenheid gaan beschouwen. Tevens gaan wij dieper in op de klanten van de VSSE. Want wie maakt er gebruik van deze bronnen? In laatste instantie geven wij een summier overzicht van de controle waaraan de dienst onderworpen is, weer. Belangrijk om op te merken, is dat de gegeven beschrijving binnen het voorliggende werk zich bij sommige stukken beperkt tot het begrijpen ervan in het kader van het algemene onderwerp. Om dat probleem op te vangen wordt in de titel telkens verwezen naar een meer uitvoerige beschrijving van het desbetreffende onderwerp.

Nadat wij onze bijzondere focus hebben gelegd op de VSSE gaan wij op zoek naar de verscheidene acties, maatregelen, beleidsplannen, programma's,... die tot op heden werden ondernomen om een antwoord te bieden op **de stijgende vraag naar preventieve, proactieve en curatieve werking**. Want wat betekent en hoe veruiterlijkt zich een gedeelde verantwoordelijkheid en samenwerking inzake preventief, proactief en curatief beleid gericht op radicalisme in een Belgische context? Wij zijn m.a.w. op zoek naar hoe de beleidsniveaus zich tot elkaar verhouden inzake het ontdekken, tegengaan en het herstellen van radicalisering. In eerste instantie denken wij uiteraard aan de volgende actoren: de Minister van Justitie, de Minister van BiZa,

politie-, inlichtingen – en veiligheidsdiensten, de Gemeenschappen en de Gewesten, de steden en de gemeenten. Merk echter wel op dat het niet om een alomvattende uiteenlegging van respectievelijke actoren zal gaan, maar dat hun rol zal worden geschetst in het licht van de VSSE. We gaan m.a.w. op zoek naar wat deze actoren nu net kunnen (betekenen) in onze samenleving, en wat ze voor elkaar (kunnen) betekenen in het kader van de hierboven beschreven fenomenen. Het stelt ons in staat om te begrijpen welke instanties tot samenwerking overgaan (of zouden kunnen overgaan, of zouden dienen over te gaan).

3.1 Inlichtingendiensten in België

De VSSE is een van de oudste inlichtingendiensten ter wereld met een continu bestaan op één opmerkelijke uitzondering na, het '*Sancta Officium*' van het Vaticaan. België telt **twee inlichtingendiensten**: enerzijds de Veiligheid van de Staat, die een burgerlijke inlichtingen – en veiligheidsdienst is en anderzijds de Algemene Dienst Inlichting en Veiligheid (ADIV), die een militaire inlichtingen – en veiligheidsdienst is. De VSSE heeft geen politiestatuut. Zij is een nationale en internationale defensieve dienst, wat betekent dat de VSSE enkel operationeel actief is op het Belgische grondgebied. Maar de VSSE volgt daarentegen wel fenomenen op die hun oorsprong in het buitenland vinden (VSSE, 2010:35).

In België wordt overigens **geen onderscheid** gemaakt **tussen een veiligheids¹⁹ –en inlichtingendienst.²⁰ In het buitenland zie je het desbetreffende onderscheid wel vaak opduiken.²¹ Beide Belgische inlichtingendiensten worden aldus als inlichtingen- en veiligheidsdiensten beschouwd (Temmerman, 2007:205).**

3.2 De Veiligheid van de Staat

3.2.1 Historische achtergrond²²

Het *Ancien Régime* liet geen rechtstreekse sporen na op de werking van de Belgische politie – en veiligheidsdiensten. Hoogstwaarschijnlijk omwille dat er geen diensten bestonden die zich specifiek met deze materie bezighielden en de politionele opdrachten verspreid waren over tal van instellingen en ambtenaren. Het begrip '*staatsveiligheid*²³ had overigens een andere inhoud. Het is pas gedurende de Franse bezetting dat onze gewesten voor het eerst kennis maakten met een uitgebreide politieke politie. Deze kennismaking laat nog steeds een onplezierige herinnering na.

Bij besluit van 15 oktober 1830 van het Voorlopig bewind werden vijf functies van Administrateur-generaal in het leven geroepen, waaronder de Administrateur-generaal van de *Openbare Veiligheid*. De *Openbare Veiligheid* kreeg ruime bevoegdheden

¹⁹ Een veiligheidsdienst wordt door temmerman (2007:25) gedefinieerd als een dienst met: "[...] een defensieve taak door via inlichtingeninwinning en anderszins dreiging tegen de binnenlandse veiligheid van een land te onderkennen en weg te (helpen) nemen."

²⁰ Volgens temmerman (2007:25) is een inlichtingendienst: "[...] offensief en vergaart informatie in en over het buitenland, die – afhankelijk van de specifieke mandaten van een dienst – niet uitsluitend veiligheidsgerelateerd hoeft te zijn, maar bv. ook van economisch of politieke aard kan zijn."

²¹ De MI5 is bijvoorbeeld een veiligheidsdienst, terwijl de MI6 als een inlichtingendienst wordt beschouwd.

²² Voor een meer uitvoerige beschrijving, verwijzen wij graag naar: Libert, Robin (2005) 'In vogelvlucht. De geschiedenis van 175 jaar Veiligheid van de Staat'. In: Marc Cools. e.a. *De Staatsveiligheid. Essays over 175 jaar Veiligheid van de Staat. La Sûreté. Essais sur les 175 ans de la Sûreté de l'état*. Brussel, Politeia, p 23-48.

²³ Voordien stond de veiligheid in relatie tot de vorst en de bescherming van de dynastieke belangen. De Zuidelijke Nederlanden zijn trouwens weinig beïnvloed geweest gedurende de Verlichting en door de Franse filosofen.

toegekend, waaronder binnenlandse veiligheid, algemene politie, gevangenissen,... De Grondwet voorzag evenwel niet in de oprichting van de Staatsveiligheid. Op 3 maart 1831 verdween de Openbare Veiligheid als departement en werd het door het Ministerie van BiZa opgeslorpt. Op 9 januari 1832 - bijna een jaar later - kwam het bij het Ministerie van Justitie terecht, om in 1834 terug overgeheveld te worden naar het Ministerie van BiZa. Deze overheveling gaat zich doorheen de tijd nog meerdere malen afspelen.²⁴ Twee constanten kunnen **tussen** de periode van **de onafhankelijkheid en de Eerste Wereldoorlog** worden vastgesteld, namelijk de zorg omtrent wat de bestaande maatschappelijke orde in gevaar kon brengen en welke schade de precaire internationale positie van ons land kon berokkend worden.

Tussen de twee wereldoorlogen in, spitste de Veiligheid zich toe op communistische, separatistische en Vlaams-nationalistische fenomenen. Vanaf de jaren '30 richtte de VSSE zich ook op zowel extreemlinks als extreemrechts. De VSSE zal later tijdens de **Tweede Wereldoorlog** een determinerende rol bij verschillende soorten van verzet in het bezette België spelen: inlichtingendiensten, koeriersdiensten, ontsnappingslijnen,....

Caeymaex publiceerde in **1964** een nota waarin hij de Openbare Veiligheid een ruime inhoud gaf "*alles wat raakt aan de veiligheid van de gevestigde machten en de bevolking*" (Libert, 2005:43) met de volgende taken: "*het bestrijden van de binnenlandse subversie (individuele of georganiseerde, van Belgische of buitenlandse oorsprong, politiek, sociale of economische); het spontaan of op aanvraag informeren van regering of bevoegde overheden; het bestrijden van buitenlandse subversie (spionage, sabotage, inmengingen, rebellie,...); de strijd tegen alles wat de institutionele mechanismen of het regime kan schaden; de bescherming van personaliteiten; de vreemdelingenpolitie op politiek vlak*" (Libert, 2005:43-44). De nadruk werd door Caeymaex gelegd op de Openbare Veiligheid als inlichtingen –en documentatiedienst. Door deze nota kreeg men in België voor het eerst zicht op de taken van de inlichtingendienst. Nochtans was er tot **1991** nog geenszins voorzien in een wettelijk kader, noch in een volwaardig statuut. Hierin zullen de hieronder beschreven wetten verandering brengen. **Na 168 jaar van bestaan en werken, kreeg de civiele inlichtingen –en veiligheidsdienst pas een eigen wettelijk kader** (Libert, 2005:23-48). Hiermee trad de Belgische inlichtingenwereld – net als vele andere diensten in de wereld – na het einde van de Koude Oorlog uit de duisternis en verschoof het paradigma van de '**secret state**' naar de '**protecting state**' (Omand, 2010:345).

3.2.2 Wettelijk kader

3.2.2.1 De Wet van 18 juli 1991

Het betreft de wet van 18 juli 1991 tot **regeling van het toezicht op politie – en inlichtingendiensten** en op het Coördinatieorgaan voor de dreigingsanalyse. Tijdens de woelige tijden van de jaren '80 werden drie commissies ingesteld, namelijk *de Commissie Wyninckx*, *de Heizelcommissie* en *de Commissie Bourgeois*. Elk van deze wees op de grote disfuncties die bestonden inzake het toezicht op de politie –en inlichtingendiensten. N.a.v. het **Pinksterplan**²⁵ legde de regering op 17 oktober 1990 in de Kamer van

²⁴ De bewegingen van de dienst moeten begrepen worden door de afwezigheid van een controlemiddel op de Openbare Veiligheid.

²⁵ Het verslag van de *onderzoekcommissie terrorisme en banditisme* wordt in de regeringsmededeling van 5 juni 1990 aangekondigd als het "*programma inzake ordehandhaving, veiligheid van de burgers en beteugeling van de misdrijven*". Het gaat om het zogenaamde Pinksterplan (De Clerck & Huygh, 2005:183-198).

Volksvertegenwoordiging het Wetsontwerp tot '*regeling van het toezicht op politie – en inlichtingendiensten*' neer, waaraan het wetsvoorstel tot oprichting van een parlementaire permanente toezichtcommissie op politiediensten, de rijkswacht, en de afdeling Veiligheid van de Staat van het bestuur van de openbare veiligheid bij het Ministerie van Justitie werd toegevoegd. Belangrijk hierbij was dat de vrijwaring van de fundamentele rechten en vrijheden van de burger centraal stonden (De Clerck & Huygh, 2005:183-198). De controle op zowel de burgerlijke als de militaire inlichtingendienst werd zodoende aan het parlement toevertrouwd via de vijf leden van het Vast Comité I (infra), die voortaan moest voldoen aan: "*onafhankelijkheid, bestendigheid, doelmatigheid, openbaarheid, specificiteit en legaliteit*" (De Clerck & Huygh, 2005:189).

3.2.2.2 De Organieke Wet van 30 november 1998

Met de Wet van 30 november 1998 houdende regeling van inlichtingen –en veiligheidsdiensten werd de VSSE voor het eerst qua **taken, bevoegdheden en externe organisatie** aan een omvattende regeling onderworpen. De VSSE haar bevoegdheden en werkings –en functioneringsregels hebben tot de WIV langdurig verspreid geweest over tal van reglementaire teksten. In het rapport van 30 april 1990 van de onderzoekscommissie, belast met het onderzoek naar de wijze waarop de bestrijding van het banditisme en terrorisme georganiseerd wordt, kon men enerzijds vaststellen dat er geen regels bestonden voor de verzameling van de gegevens door de VSSE en anderzijds dat de doorstroming van informatie naar de gerechtelijke instanties en naar de regering, alsmede de controle van de Minister van Justitie op de VSSE niet altijd even vlot verliep. De zogenaamde *bendecommissie* stelde dan ook dat het aangewezen was om in een wettelijke regeling van de taakomschrijving en de bevoegdheidsafbakening van de VSSE te voorzien. De filosofie achter de Wet van 30 november 1998 is **het resultaat van het zoeken naar een evenwicht** tussen de mogelijkheid bieden aan de inlichtingendiensten om hun taken op een effectieve manier uit te voeren en het vrijwaren van de individuele rechten en vrijheden van de burgers.

De Wet van 30 november 1998 is in werking getreden op 1 februari 1999. De inwerkingtreding van de Organieke Wet maakte een einde aan de paradoxale situatie, waarin reeds een wettelijk toezichtstelsel werd uitgewerkt, zonder dat deze opdrachten en bevoegdheden duidelijk omschreven werden. Voor het Comité I betekende het dat zij concrete referentiepunten werd aangereikt om onderzoek te voeren (Goossens, 2005:199-224).

3.2.2.3 De Wet van 4 februari 2010²⁶

De VSSE beschikt reeds sinds 1998 over '*gewone methoden van gegevensverzameling*'. Verder ging de WIV niet. Doch zijn deze methoden fel gewijzigd sinds de BIM-Wet. De BIM-Wet bracht echter geen veranderingen aan inzake het takenpakket van de VSSE (Van Laethem e.a., 2010:298).²⁷ In 2002 maakte het Comité I in haar verslag (2002:50) reeds melding dat menselijke bronnen een noodzakelijke aanvulling (zullen) blijven van de technische middelen en dat ondanks het (toen nog) mogelijk is toekennen

²⁶ Voor een meer uitvoerige beschrijving, verwijzen wij graag naar: Van Laethem e.a. (red.) (2010) *De Wet op de bijzondere inlichtingenmethoden*. Antwerpen, Intersentia, 298 p.

²⁷ Dit in tegenstelling tot de bevoegdheidsomschrijving van de ADIV. Deze werd wel aangepast naar aanleiding van de BIM-Wet. De bevoegdheid van de ADIV werd uitgebreid naar het wetenschappelijk en economisch potentieel van de defensie-industrie en tot cyberaanvallen op de militaire informaticasystemen. Het takenpakket van de ADIV wordt geregeld in artikel 11 WIV, wat betrekking heeft op de gegevensverzameling in het kader van de militaire en fundamentele belangen van België.

van een wettelijke bevoegdheid om bijvoorbeeld telefoontaps uit te voeren. Het jarenlange aandringen van het Comité I en bepaalde parlementariërs om deze methoden wettelijk te regelen, moet vooral worden gezien in het licht van **onvoldoende slagkracht van de diensten in vergelijking met het Europees niveau** (Van Laethem e.a., 2010:298)(De Baets, 2005:243-264). De toespraak in 2004 van Vandenberghe in de Senaat getuigt hiervan: "[...] België [is] het enige land in de Europese Unie waar de administratieve telefoontap door de nationale inlichtingendienst niet mogelijk is" (De Clerck & Huygh, 2005:195). Ook de reactie van Tony Van Parys in de Kamer getuigt hiervan: "*Het sleutelwoord in de aanpak van het terrorisme is uiteraard 'intelligence', het uitwisselen van informatie en het verzamelen van inlichtingen. [...] In dit debat moet worden gezegd dat de Veiligheid van de Staat op vandaag nog altijd niet de wettelijke mogelijkheid heeft om telefonische gesprekken te intercepteren. In ons land hebben wij evenmin de wettelijke mogelijkheid om in elektronisch verkeer – e-mail en internet – tussenbeide te komen. Dat zijn twee belangrijke hypothesen op het verzamelen van informatie*".²⁸ Indien voorzien zou worden in een wettelijke regeling, "*zullen de Belgische inlichtingendiensten op hetzelfde niveau kunnen werken als hun buitenlandse collega's*".²⁹

Met de Wet van 4 februari 2010 betreffende de methoden voor het verzamelen van gegevens door de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, kwam **een uitgebreid, getrapt systeem** tot stand die een onderscheid maakt tussen **drie categorieën van bevoegdheden**³⁰, waarbij uitdrukkelijk gestipuleerd werd dat de methoden niet mogen worden aangewend met als opzet de individuele rechten en vrijheden te verminderen. De BIM-methoden zijn tevens bij hun aanwending onderhevig aan een **(vergaande) drievoudige controle**, zowel vooraf, tijdens en na de aanwending ervan (Van Laethem e.a., 2010:298).

3.2.3 Opdrachten

Cools en Gosselin (2005:347-365) beschrijven het inlichtingenwerk zowel a.d.h.v. een juridische begripsomschrijving als een fenomenologische begripsomschrijving.³¹ Wij vinden deze manier van begripsomschrijving uiterst waardevol en nastrevenswaardig. Door een weergave te schetsen van de opdrachten van de VSSE komen wij tot een juridische begripsomschrijving. In het stuk van deze verhandeling omtrent het inlichtingenwerk, gaan wij dieper in op de fenomenologische begripsomschrijving om tevens 'de inlichting' naar waarde te schatten.

De VSSE vervult in het uitvoeren van haar opdrachten voor de naleving van, en de bijdrage aan de bescherming van de individuele rechten en vrijheden alsook aan de democratische ontwikkeling van de maatschappij.³² In het uitvoeren van deze opdrachten doet de VSSE dat door tussenkomst van de **Minister van Justitie** (Cools e.a., 2005:383) die het gezag en het beheer heeft over de VSSE (Goossens, 2005:199-224); en zij doet dat in overeenstemming met de richtlijnen van het **Ministerieel Comité I&V**.³³ Het personeelsbeleid en de begroting worden beheerd door de **FOD Justitie** (De

²⁸ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 51 PLEN 156, 14/07/2005, p. 21.

²⁹ Verslag van toezicht op de inlichtingen –en veiligheidsdiensten (S) en de Bijzondere Commissie belast met de Parlementaire begeleiding van het Vast Comité van toezicht op de politiediensten (K) uitgebracht door Mevrouw Vienne en de Heer De Padt, Doc 52-1404/001 (K) en 4-874/1 (S), 9 juli 2008, p. 5.

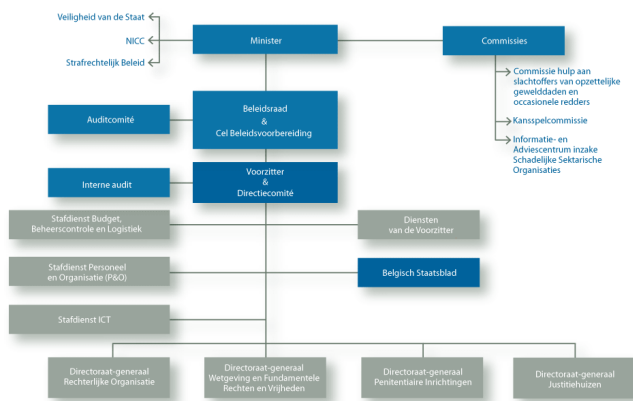
³⁰ Het gaat om de gewone methoden, specifieke methoden en de uitzonderlijke methoden.

³¹ Het gaat om een beschrijving uit historisch, politicologisch, militair en filosofisch oogpunt.

³² Art. 2 WIV.

³³ Art. 4 WIV.

Clerck & Huygh, 2005:183-198).³⁴ De VSSE valt dus aan te stippen als een onafhankelijke dienst binnen de FOD Justitie (FOD Justitie, 2013).

Figuur 1: Organogram FOD Justitie
Bron: (FOD Justitie, 2014b)

Wanneer de opdrachten betrekking hebben op de handhaving van de openbare orde en de bescherming van personen, is het de **Minister van BiZa** die tussenkomt³⁵ (Cools e.a., 2005:383) en die beschikt over een vorderingsrecht jegens de VSSE. Er wordt dus in een **beperkt medebeheer** van de VSSE door de Minister van BiZa voorzien, in die zin dat de minister van BiZa in een aantal gevallen ontwerpen ter regelgeving mee moet ondertekenen en bij een aantal andere wetsontwerpen, een eensluitend advies moet verstrekken (Goossens, 2005:199-224). Het gaat meer bepaald over de wetsontwerpen inzake de veiligheid van de staat en elk ontwerp betreffende de algemene organisatie van de VSSE (De Clerck & Huygh, 2005:183-198).³⁶

De viervoudige opdracht van de VSSE worden meer expliciet gemaakt door artikel 7 van de WIV:

1. "Het **inwinnen, analyseren en verwerken van inlichtingen** die betrekking hebben op elke activiteit die de **inwendige veiligheid** van de Staat en het voortbestaan van de democratische en grondwettelijke orde, de **uitwendige Veiligheid** van de Staat en de **internationale betrekkingen, het wetenschappelijk of economisch potentieel**, zoals gedefinieerd door het Ministerieel Comité, of elk ander fundamenteel belang van het land, zoals gedefinieerd door de Koning op voorstel van het Ministerieel Comité, bedreigt of zou kunnen bedreigen;
2. Het uitvoeren van **veiligheidsonderzoeken** die haar in overeenstemming met de richtlijnen van het Ministerieel Comité worden toevertrouwd;
3. Het uitvoeren van opdrachten tot **bescherming van personen** die haar worden toevertrouwd door de Minister van BiZa;
4. Het uitvoeren van **opdrachten** die haar door of **krachtens de wet** worden toevertrouwd (Cools & Gosselin, 2005:349).³⁷

³⁴ Art. 4 WIV.

³⁵ Art. 5 en 6 WIV.

³⁶ Art. 6 § 2 WIV.

³⁷ Bijvoorbeeld de verwerking van aanvragen voor het dragen van een vuurwapen door personen die geen verblijfplaats in ons land hebben (FOD Justitie, 2013).

Dwangmiddelen mogen slechts worden aangewend onder de voorwaarden die door de wet worden bepaald.³⁸ De voornaamste taak van de VSSE bestaat eruit gegevens te verzamelen wanneer er tussen de opdrachten van de VSSE en de desbetreffende informatievergaring een duidelijke band bestaat (Goossens, 2005:199-224). De VSSE kan in het raam van dat werk **persoonsgegevens** opsporen, verzamelen, ontvangen en verwerken die nuttig kunnen zijn om haar opdrachten te vervullen; en een **documentatie**³⁹ bij houden, meer bepaald met betrekking tot de gebeurtenissen, de groeperingen en de personen die een belang vertonen voor de uitoefening van haar opdrachten.⁴⁰

De verzameling van deze gegevens kan op verzoek⁴¹ van de VSSE gebeuren bij de **gerechtelijke overheden**⁴² en de **ambtenaren en agenten van de openbare diensten**.⁴³ Maar deze kunnen dit ook uit eigen beweging mede delen⁴⁴ (Cools & Gosselin, 2005:347-365). Dit is echter enkel mogelijk binnen de wettelijke krachtlijnen en volgens eventueel afgesloten akkoorden. Bovendien kunnen de overheden - verantwoordelijk voor de hiervoor genoemde leveranciers van informatie - bepaalde regels opstellen inzake het mededelen van inlichtingen die moeten worden nageleefd (Goossens, 2005:199-224). De VSSE kan ook inlichtingen inwinnen bij elke persoon of organisatie die behoort tot de **privésector**.⁴⁵ Ook kan de VSSE informatie putten uit de gegevens die voorkomen in de **bevolkingsregisters en vreemdelingenregisters**, alsook uit de **wachtregisters van de vreemdelingen**.⁴⁶ De voor het publiek toegankelijke plaatsen kunnen steeds betreden worden en de inschrijvingsdocumenten van de reizigers kunnen aan de VSSE overlegd worden.⁴⁷ De VSSE kan beroep doen op **menselijke bronnen**⁴⁸ ('informanten') die beschermd dienen te worden (Cools & Gosselin, 2005:347-365). Zij zijn de voornaamste bron van inlichtingen voor de inlichtingen - en veiligheidsdiensten (Goossens, 2005:199-224). T.a.v. informanten gebruikt de VSSE eigen richtlijnen.⁴⁹ Zo worden informanten met een gerechtelijk verleden weerhouden (De Baets, 2005:243-264). Ook de **eigen operationele secties** gaan informatie op het terrein opzoeken. Heden wordt tussen de tachtig à negentig procent van die informatie bekomen uit menselijke bronnen (VSSE, 2010:35). Tenslotte mogen de persoonsgegevens niet langer bewaard worden dan noodzakelijk voor het bereiken van de doeleinden waarvoor ze werden opgeslagen (Cools & Gosselin, 2005:347-365). Nadien moeten ze vernietigd worden (Goossens, 2005:199-224).⁵⁰

---

³⁸ Art. 12 WIV.

³⁹ De documentatie dient in verband te staan met de doeleinden van het gegevensbestand en beperkt te blijven tot de vereisten die eruit voortvloeien.

⁴⁰ Art. 13 WIV.

⁴¹ Indien de aangezochte partij meent de informatie niet te kunnen geven, moet zij de reden van weigering binnen een maand na aanvraag, schriftelijk mededelen om willekeurige weigeringen onmogelijk te maken (Goossens, 2005:199-224).

⁴² Deze dienen volgens Goossens (2005:199-224) voornamelijk als parket en onderzoeksrechter geïnterpreteerd te worden.

⁴³ Openbare dienst mag breed opgevat worden. Het begrip behelst elke instelling van openbaar nut (Goossens, 2005:199-224).

⁴⁴ Art. 14 WIV.

⁴⁵ Art. 16 WIV.

⁴⁶ Art. 15 WIV.

⁴⁷ Art. 17 WIV.

⁴⁸ Art. 18 WIV.

⁴⁹ De werving van informanten en tipgevers wordt in de praktijk overgelaten aan de appreciatie van de agenten van de collectiediensten van de VSSE (De Baets, 2005:243-264).

⁵⁰ Art. 21 WIV.

3.2.4 Het politieke gezag

"Analysts typically feel underappreciated, ignored, or misused by policymakers, while policymakers in turn often feel misled or underserved by intelligence"
(George & Bruce, 2008:82).

In het volgende stuk gaan wij dieper in op de relatie tussen de beleidsmaker⁵¹ en de inlichtingendienst omdat er zich slechts weinig academisch werk tot op heden tot richtte, aldus Rovner (2011:259). Betreurenswaardig echter, daar zelfs de beste inlichting irrelevant wordt, indien deze niet naar waarde wordt ingeschat. Ransom stelde vier decennia terug: *"assuming the intelligence product is of high quality, getting it accepted as reliable and useful remains a basic problem"* (Rovner, 2011:4-5).

Inlichtingendiensten hebben vooreerst **nood aan beleidsrichting** zodat de diensten weten waarop zij zich dienen te focussen. Indien het ontbreekt zal hun werk inefficiënt en waardeloos worden in het licht van de beleidsnoden (Rovner, 2011:259). Voorts dient een inlichtingendienst van de inlichtingenklant te weten *wat de dienst moet produceren, hoe de dienst het moet produceren en tegen welke tijdsdruk de dienst het moet produceren*. De inlichtingendienst moet m.a.w. **de eisen en de verwachtingen van zijn klant** kennen (Rapaille, Leroy & Peeters, 2011:17-36). Naast de hierboven beschreven rol van de Minister van Justitie en de Minister van BiZa dienen wij in deze context enerzijds op het **Ministerieel Comité voor Inlichting en Veiligheid** en anderzijds op het **College voor Inlichting en Veiligheid** te wijzen (Goossens, 2005:199-224).

Het Ministerieel Comité I&V en het College I&V vormen het politieke gezag van de inlichtingendiensten (Temmerman, 2007:205). In België functioneren zowel de VSSE als de ADIV binnen **een door de federale regering vooropgesteld beleid** (De Baets, 2005:243-264). Deze instanties ontsproten vanuit de idee dat de doeltreffende uitvoering van de inlichtingenopdrachten - waarmee de inlichtingen -en veiligheidsdiensten gelast zijn - afhankelijk is van duidelijke beleidslijnen ter zake. Gelet op de interne en externe posities moet de regering dus de behoeften inzake inlichtingen en veiligheid vastleggen en prioriteiten bepalen. In 1996 werd als dusdanig zowel het Comité, als het College voor I&V bij K.B.⁵² ingesteld (Goossens, 2005:199-224). De start van de inlichtingencyclus situeert zich aldus buiten de dienst en het heeft betrekking op de zogenaamde **'intelligence requirements' en prioriteiten ('direction')** (Omand, 2010:345). Want *"Wat wil en wat zoekt de klant?"* zijn essentiële vragen ten behoeve van de inlichtingendiensten om hun werking adequaat te kunnen organiseren (VSSE, 2010:35).

Rovner (2011:259) meldt ons dat de relatie tussen de beleidsmaker en de inlichtingendienst in realiteit vaak wordt gekenmerkt door **spanning en wantrouwen**. De relatie is dus vaak gevoelig voor disfuncties en daartoe is een gezond inlichtingenbeleid vereist. Niettemin is een zekere spanning tussen de beleidsmaker en de inlichtingenwereld een natuurlijk gegeven. Rovner legt een aantal van deze

⁵¹ De beleidsmaker wordt door Rapaille, Leroy en Peeters (2001:19) gedefinieerd als *"[...] une personne qui a le pouvoir d'influencer ou de déterminer les politiques et les pratiques au niveau international, national, régional, ou local"*.

⁵² K.B. van 21 juni 1996 houdende de oprichting van een Ministerieel Comité voor Inlichting en Veiligheid, B.S., 5 september 1996; K.B. 21 juni 1996 houdende oprichting van het College voor Inlichting en Veiligheid, B.S., 5 september 1996 en het K.B. van 13 juni 2001 tot wijziging van het K.B. van 21 juni 1996 houdende oprichting van het college voor inlichting en veiligheid.

spanningen uiteen die in ons opzicht vermeldenswaardig zijn. Want zo zijn beleidsmakers vaak erg zelfverzekerd, koesteren zij sterke wereldbeelden en hebben zij vaak de overtuiging van zekere waarheden inzake internationale politiek. Beleidsmakers zijn vaak actiegericht en van de inlichtingendiensten verwachten zij eenduidige en ondubbelzinnige inlichtingen te ontvangen omtrent toekomstige gebeurtenissen. Inlichtingenanalisten zijn daarentegen veelal minder overtuigd om welbepaalde waarheden over een inherent ambigu internationaal toneel te destilleren. Analisten bemerken onzekerheid en verandering als een natuurlijk gegeven en zij staan vaak afkerig tegenover het opmaken van vaststaande voorspellingen over de toekomst. In tegenstelling tot het aanbieden van vaste verwachtingspatronen, pogen zij veeleer de verscheidene factoren bloot te leggen die een toekomstig moment meer of minder waarschijnlijk kunnen maken (Rovner, 2011:259). Eén ding kunnen inlichtingenanalisten de beleidsmaker dus niet bezorgen, en dat is zekerheid. Bijgevolg worden inlichtingendiensten niet altijd als een hulpbron voor het beleid gepercipieerd (George & Bruce, 2008:340). Beleidsmakers verlangen bovendien - in het beschrijven van een complexe wereld - twee types van inlichtingenproducten: enerzijds verwachten zij die inlichtingen met het oogmerk om direct actie te kunnen ondernemen (bijvoorbeeld in het kader van contraterrorisme) en anderzijds hebben zij nood om strategisch en situationeel bewustzijn ('strategic and situational awareness') van langetermijnontwikkelingen in een breder veiligheidskader te verkrijgen. Hiermee plaatst men de inlichtingenwereld echter wel in twee richtingen (Omand, 2010:345). Het inlichtingenwerk is tevens sterk verweven met het academisch werk waardoor analisten weinig moeilijkheden ervaren om in theoretische en abstracte termen te spreken en te denken. Het laatste element leidt niet zelden tot spanningen bij beleidsmakers ('actiegerichtheid'). Daarbij komend vergt het inlichtingenwerk vaak een hoge mate van creativiteit van de analist ter zake om vanuit het niets⁵³ tot een bepaald idee omtrent een welbepaald gegeven te komen ('minder vooronderstellingen')(Rovner, 2011:259). Tenslotte zijn we - beginnende in de jaren '90 - in een toenemend tempo terechtgekomen in een situatie waarbij de wereld steeds complexere structuren aanneemt en die het bijgevolg voor zowel de beleidsmakers als de inlichtingendiensten niet makkelijk maken om prioriteiten te bepalen (George & Bruce, 2008:340).

Omand (2010:345) stelde zich daarom de vraag: "Wat is de ideale relatie tussen de analist en de beleidsmaker enerzijds en de inlichtingengemeenschap en zijn klanten anderzijds?". Hiertoe stelt Omand (2010:345) twee scholen tegenover elkaar: deze van **Sherman Kent ('idealistische benadering')** en deze van **Robert Gates ('realistische benadering')**. De eerste maakt een duidelijk onderscheid tussen de inlichtingenwereld en de politieke arena. Inlichtingen worden namelijk verzameld door de inlichtingengemeenschap zelf, waarbij de beoordelingen ervan worden verstuurd naar de politieke wereld waardoor het gevaar op politisering wordt ontlopen ('**push-model**'). De tweede school aanziet de inlichtingenwereld als de essentiële partner in het dagdagelijkse overheidswerk doordat inlichtingen beslissingsprocessen bevorderen. Er ontstaat bij deze benadering dan ook een nauw contact tussen de inlichtingenwereld en de politieke wereld, waarbij beide werelden goed op de hoogte dienen te zijn van elkaars doelstellingen ('**pull-model**')(Omand, 2010:345). We zouden België niet zijn, mochten we niet van beide benaderingen elementen en kenmerken tot ons hebben genomen (infra).

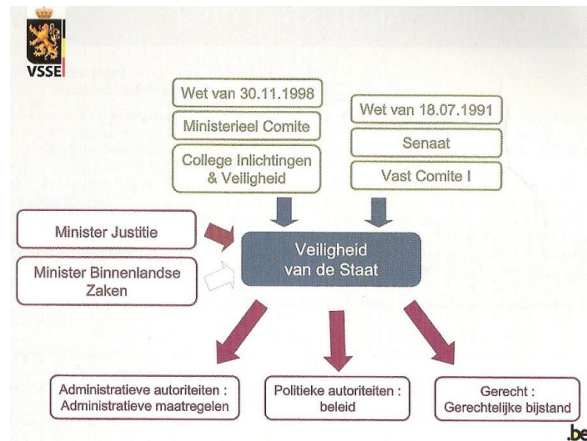
---

⁵³ Wanneer er bv. slechts weinig is geweten omtrent een bepaald fenomeen, of een bepaalde groepering,....

Omtrent de relatie tussen de beleidsmaker en de inlichtingendienst moeten aldus vele overwegingen tegenover elkaar worden afgewogen. Want zowel een té negatief als een té positief contact kent zijn kanttekeningen. Bij een uitiem slechte relatie, bestaat het risico dat de inlichtingendienst zich zal gedragen als een **geïsoleerde actor**. Hierdoor wordt de rol van inlichtingen herleid tot niets en speelt deze niet (of weinig) meer mee in het beslissingsproces. Maar aan een harmonieus contact tussen de beleidsmaker en de inlichtingenwereld is er tevens een mogelijk risico verbonden. Want wanneer de inlichtingenwereld namelijk niet meer kritisch t.a.v. het beleid staat, en omgekeerd, kan er mogelijk **een strategische tunnelvisie** ontstaan **of** kan **politisering** zich voordoen (Rovner, 2011:259). In die context halen Rapaille, Leroy en Peeters (2011:17-36) een verbonden dilemma aan. De beleidsmaker kan namelijk de neiging hebben om een analyseproduct slechts te accepteren wanneer dat in de lijn van het gevoerde politieke programma ligt en de inlichtingen negeren die contradictorisch worden ervaren met de courante politiek. Niettemin dient een inlichtingendienst **objectiviteit na te streven** en bestaat het geenszins als een substituut voor de politiek. **Een inlichtingendienst is een partner van de overheid** en op die wijze stelt de inlichtingendienst, de beleidsmaker in staat om een beslissing te maken op basis van een evaluatie die een inlichtingendienst kan doorvoeren omtrent de gevolgen van de verscheidene mogelijke opties (Rapaille, Leroy & Peeters, 2011:17-36). Bemerkt echter wel dat de noodzaak van het bestaan van een inlichtingendienst niet voor elke politieke familie als een evidentie wordt geacht. Want zo wordt de vraag wel eens opgeworpen of er in een samenleving - waar er geen enkel informatiemonopolie meer bestaat - er wel nog behoefte is aan een specifieke inlichtingenwereld (Dassen, 2005:9-14). Het hangt m.a.w. ook af van hoe de beleidsmaker, de inlichtingenwereld percipieert en in hoeverre de beleidsmaker gebruik wilt maken van het inlichtingenproduct (George & Bruce, 2008:340).

Niettemin blijkt hieruit dat de relatie tussen de beleidsmaker en de inlichtingendienst niet eenduidig is, noch valt aan te stippen als een eenvoudig te organiseren verhouding. Vooraleer wij een overzicht geven van hoe dit in het huidige België wordt geregeld en hoe de belangen zich tot en tegenover elkaar verhouden, bieden wij de vier raadgevingen die Steinberg (2008:82-90) aangeeft van hoe we deze verhouding kunnen verbeteren vanuit het perspectief van de beleidsmaker:

- De beleidsmaker dient te begrijpen wat inlichtingendiensten kunnen en niet kunnen (het belang van de beleidsmaker op te leiden inzake het inlichtingenproces);
- De beleidsmaker dient zijn doelen, prioriteiten en noden duidelijk te communiceren;
- Het delen van informatie is een tweerichtingsstraat;
- Het betrekken van de inlichtingendiensten bij het beleidsproces.

Figuur 2: De institutionele omgeving van de VSSE
Bron: (VSSE, 2010:6)

3.2.4.1 Het Comité voor Inlichting en Veiligheid

Het Comité voor Inlichting en Veiligheid wordt **voorgezeten door de Eerste Minister** en bestaat voorts uit de door de Koning aangewezen regeringsleden, waaronder alleszins de ministers van Defensie, BiZa, BuZa (Goossens, 2005:199-224), de Minister van Justitie (Van Laethem e.a., 2010:298) en de Minister van Economie (Comité I, 2013). De concrete samenstelling van het Comité vindt logischerwijze plaats in functie van de regeringsformatie (Goossens, 2005:199-224).

De taak van het Comité bestaat eruit de **algemene politiek inzake inlichtingen** vast te leggen, de **prioriteiten** van de VSSE en de ADIV te bepalen, de **activiteiten** van deze diensten te **coördineren** en de politiek te bepalen inzake de **bescherming van gevoelige informatie** (Goossens, 2005:199-224). Het Ministerieel Comité Inlichting en Veiligheid is m.a.w. verantwoordelijk voor het uittekenen van het inlichtingen- en veiligheidsbeleid in België (Van Laethem e.a., 2010:298). Het geeft tevens advies over politieke en legislatieve initiatieven op het vlak van inlichtingen en veiligheid (Comité I, 2013).

De Administrateur-Generaal van de VSSE stelt in het Comité Inlichting en Veiligheid het **strategisch beleidsplan** (dat vijf jaar bestrijkt) en de **operationele jaarplannen** van de dienst voor (VSSE, 2010:35). De VSSE somt in het operationele luik van de jaarlijkse actieplannen zo'n 150 problematieken 'actief prioritaire' of 'actief' op.⁵⁴ Dat gebeurt in het algemeen op basis van evaluaties door de analysediensten en na intern overleg met de operationele diensten. Daarbij wordt er rekening gehouden met de personeelscapaciteiten, de actualiteitsnoden, de interne informatiebehoefte en de informatiebehoefte van externe (binnen - en buitenlandse) partners (Comité I, 2012:113).

⁵⁴ Er dient een onderscheid gemaakt te worden tussen enerzijds een 'actieve prioritaire opvolging' en een 'gewone opvolging'. De eerste term betekent dat de VSSE actief en bij absolute voorrang activiteiten gaat ontwikkelen (of ontwikkeld heeft) om de informatiepositie m.b.t. die materies te verwerven, uit te bouwen of te verstevigen, terwijl de tweede term eigenlijk naar dezelfde betekenis verwijst maar er daarbij geen absolute voorrang wordt verleend aan de materie (Comité I, 2012:113).

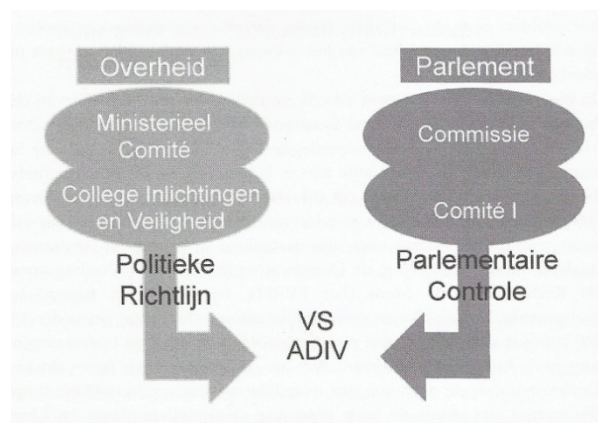

3.2.4.2 Het College voor Inlichting en Veiligheid

Het College voor Inlichting en Veiligheid wordt **voorgezeten door een afgevaardigde van de Eerste Minister** en bestaat verder uit de Administrateur-generaal van de VSSE, de Chef van de ADIV, de leidende ambtenaar van de dienst Algemene Directie Veiligheids- en Preventiebeleid (FOD BiZa), de leidende ambtenaar van de Algemene Directie van de politiek (FOD BuZa), de Commissaris-generaal van de Federale Politie en de voorzitter van de nationale veiligheidsoverheid. Ook het lid van het college van procureurs-generaal dat de relaties met de VSSE verzekert, woont het College bij teneinde bij te dragen - zo daartoe aanleiding bestaat - tot de coördinatie van de werkzaamheden van beide colleges (Goossens, 2005:199-224).

Het College I&V kreeg de taak om de **politieke richtlijnen** van het Ministerieel Comité **om te zetten in operationele termen** (Temmerman, 2007:205) en om toe te zien op de **gecoördineerde uitvoering** van de beslissingen van het Comité voor I&V (Goossens, 2005:199-224). Tevens verzorgt zij het **beleidsvoorbereidend werk** en **adviseert** zij het Ministerieel Comité I&V wanneer er politieke beslissingen moeten genomen worden (Van Laethem e.a., 2010:298).

3.2.4.3 Terugkoppeling

Figuur 3: Het politieke gezag⁵⁵ van de inlichtingendiensten
Bron: (Temmerman, 2007:80)

Hieruit blijkt dat de beleidsbepaling betreffende de opdrachten van de inlichtingendiensten eerder op het niveau van de regering dan op het niveau van de diensten zelf bewerkstelligd wordt. Het is dan ook - gelet op de interne en externe situatie - de taak van de regering om de behoeften inzake inlichtingen en veiligheid vast te leggen. De moeilijkheid bestaat erin dat de diensten niet steeds kunnen tegemoetkomen aan deze beleidslijnen omwille van het gebrek aan middelen en tijd (Temmerman, 2007:205). Wij gaan ervan uit dat een optimaal inlichtingen- en veiligheidsbeleid wordt gekenmerkt door de behartiging van de belangen van zowel de inlichtingendiensten als die van de beleidsmaker. We wijzen m.a.w. op het **belang van wederzijds begrip** (George & Bruce, 2008:340). De relatie tussen de leverancier van inlichtingen en de inlichtingenklant moet dan ook een van **dialog** en **wederzijdse erkenning** zijn (Rapaille, Leroy & Peeters, 2011:17-36).

⁵⁵ Parlementaire controle (infra).

3.2.5 Inlichtingenopdrachten

In het beantwoorden van de vraag waarom de VSSE bevoegd is om radicalisme, extremisme en terrorisme op te volgen, is het nuttig om vooreerst de inlichtingenopdracht beknopt te schetsen. Inlichtingenopdrachten **omvatten** namelijk **alle activiteiten die de interne en externe veiligheid van de staat en de diplomatieke relaties van België (kunnen) bedreigen**. Het betreft hier de kerntaken van de VSSE (VSSE, 2010:35).

De wetgever definieerde de verschillende termen die voorkomen in de eerste opdracht.

Met een **activiteit die bedreigt of zou kunnen bedreigen**, bedoelt de wetgever: *"elke individuele of collectieve activiteit, ontplooid in het land of vanuit het buitenland die verband kan houden met spionage, inmenging, terrorisme, extremisme, proliferatie, schadelijke sektarische organisaties, criminele organisaties, daarbij inbegrepen de verspreiding van propaganda, de aanmoediging of de rechtstreekse of onrechtstreekse steun, onder meer door het verstrekken van financiële, technische of logistieke middelen, het verstrekken van inlichtingen over mogelijke doelwitten, de ontwikkeling van structuren en van actiecapaciteit en de verwezenlijking van de nagestreefde doelen."*⁵⁶

Met de **inwendige veiligheid van de Staat en het voortbestaan van de democratische en grondwettelijke orde**, bedoelt de wetgever: enerzijds *"de veiligheid van de instellingen van de staat en het vrijwaren van de continuïteit van de regelmatige werking van de rechtsstaat, de democratische instellingen, de elementaire beginselen die eigen zijn aan iedere rechtsstaat, als ook de mensenrechten en de fundamentele vrijheden en anderzijds de veiligheid en de fysieke en morele vrijwaring van personen en de veiligheid en de vrijwaring van goederen."*⁵⁷

De wetgever definieerde **de uitwendige veiligheid van de Staat en de internationale betrekkingen** als *"het vrijwaren van de onschendbaarheid van het nationaal grondgebied, van de soevereiniteit en de onafhankelijkheid van de staat, van de belangen van de landen, waarmee België gemeenschappelijke doeleinden nastreeft, alsook van de internationale en andere betrekkingen die België met vreemde staten en internationale of supranationale instellingen onderhoudt."*⁵⁸

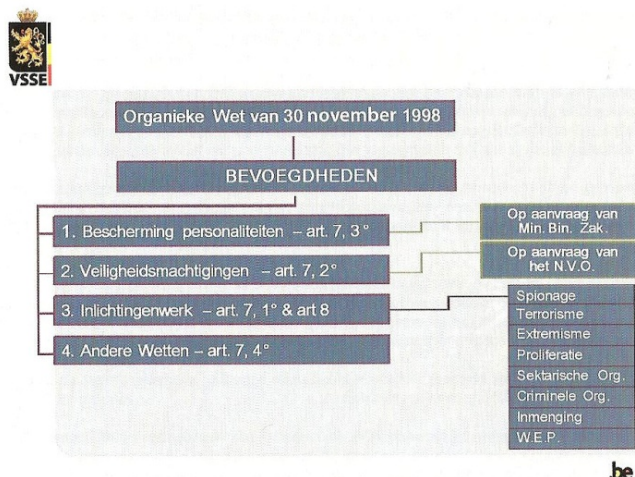
Hieruit volgt dat het inlichtingenwerk zich richt op **acht bedreigingen**: spionage, terrorisme, extremisme, proliferatie, schadelijke sektarische organisaties, criminele organisaties, inmenging en het wetenschappelijke economisch potentieel.

---

⁵⁶ Art. 8, 1° WIV.

⁵⁷ Art. 8, 2° WIV.

⁵⁸ Art. 8, 3° WIV.

Figuur 4: Bevoegdheden van de VSSE en de acht bedreigingen
Bron: (VSSE, 2010:7)

3.2.5.1 De opdracht inzake radicalisme

De VSSE is gerechtvaardigd om de radicale islam op te volgen op basis van drie bedreigingen die ressorteren onder de wettelijke opdrachten van de dienst: **extremisme; terrorisme; en inmenging** (Comité I, 2007:78). Het is in het kader van het radicalisme en in het licht van de opdrachten van de VSSE belangrijk om te wijzen op het 'Actieplan Radicalisme' van de Belgische Regering.

- **Actieplan Radicalisme:**

De Belgische regering stelde in 2002 een 'Actieplan Moskeeën' op. In de loop van 2005 kondigde de Regering echter een nieuw actieplan in het kader van radicalisme aan, namelijk het 'Actieplan Radicalisme' (Comité I, 2007:78). Het Ministerieel Comité I&V keurde de jongste versie van dat plan goed op 28 april 2006. Op 20 juli 2011 heeft het College voor I&V een aantal maatregelen goedgekeurd die behoren tot de bevoegdheid van de diensten die betrokken zijn bij de uitvoering ervan.⁵⁹

Het Actieplan voorziet in **administratieve, proactieve en preventieve maatregelen** teneinde de oorzaken van alle vormen van radicalisme en terrorisme - inzonderheid van islamitische inspiratie - te verhelpen. De precieze inhoud ervan werd evenwel nooit officieel openbaar gemaakt.⁶⁰ Het is de opvolging door het Ministerieel Comité I&V die voor de democratische legitimatie zorgt.⁶¹ Het Plan R heeft niet enkel betrekking op extremistische moslims, maar ook op **elke expressie van, en aanzet tot fundamentalistische, anarchistische en extremistische denkbeelden die kunnen leiden tot het plegen van ernstige misdrijven** (Comité I, 2007:78). De maatregelen hiertoe komen tot stand in overleg met de verschillende regeringsleden, in het bijzonder met de Minister van Justitie. Het plan heeft als **oogmerk de weerslag van radicale individuen en groeperingen op te sporen, in het oog te houden en te beperken**. Het is het OCAD dat zorgt voor de implementatie en coördinatie van het zogenaamde

⁵⁹ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 COM 366, 18/01/2012.

⁶⁰ Het gaat om een vertrouwelijk document dat naar de mening van het Comité I de betreffende classificatiegraad heeft verkregen omwille van de politieke gevoeligheid van het onderwerp.

⁶¹ Schriftelijke vraag van Bart De Wever aan de Vice-eersteminister en Minister van Justitie, nr. 0009, Zittingsperiode 52, 25/09/2007.

Plan R.⁶² Hierdoor worden de diensten in de mogelijkheid gesteld om de informatiecyclus te optimaliseren, wat uiteindelijk moet leiden tot het beter in kaart brengen van nieuwe tendensen en fenomenen.⁶³

Het Actieplan Radicalisme is er aldus op gericht om de **potentiële vectoren van radicalisering te identificeren** teneinde de overheid toe te laten om eventuele maatregelen te nemen. De **samenwerking en de informatie-uitwisseling** tussen de diensten werd hierbij versterkt. Daarbij worden de vigerende regelgeving, de werking en de bevoegdheden van de diensten, gerespecteerd en wordt de complementariteit van de diensten benadrukt. Het actieplan wordt daarbij gradueel geoperationaliseerd en wordt voortdurend bijgestuurd met zowel inhoudelijke als structurele evaluaties. De informatiehuishouding wordt niet gemeten in functie van het aantal vergaderingen of informatie-uitwisselingen, maar in functie van de kennis van het fenomeen.⁶⁴

Het Actieplan Radicalisme omvatte aanvankelijk 5 pijlers⁶⁵ (Comité I, 2007:15) maar deze werden gehergroepeerd tot **7 interventieassen** met telkens één pilotdienst (Minister BiZa, 2013:15):

1. Propagandistische, ideologische as;
2. Culturele centra en vzw's;
3. Propagandacentra;
4. Websites en internet;
5. Radio – en televisieprogramma's;
6. Groeperingen;
7. Gevangenissen.

In het Actieplan werd er met de vastlegging van de prioritaire pijlers rekening gehouden met welke steun iedere dienst kan bieden in functie van zijn wettelijke bevoegdheden.⁶⁶

Het monitoren van internetsites in België is hoofdzakelijk de taak van de CCU van de Federale Politie. De VSSE werkt daardoor nauw samen met de CCU.⁶⁷ Telkens het CCU op relevante informatie stuit, maakt zij dit ofwel over aan de gerechtelijke autoriteiten (met het oog op vervolging), hetzij aan OCAD met het oog op andere maatregelen.⁶⁸ Omtrent het opdoeken van websites met een radicale inhoud stelde de Minister van Justitie dat het: *"over het algemeen geen zin [heeft] om dit soort websites af te sluiten, want de kans is groot dat ze onmiddellijk nadien onder een andere naam opduiken. Bovendien is het voor de veiligheidsdiensten beter dat dit soort organisaties zichtbaar aanwezig blijft en hun reilen en zeilen kan worden opgevolgd"*.⁶⁹ De ADIV controleert de radio –en televisie-uitzendingen gezien zij als enige daarvoor is uitgerust.⁷⁰ Hierbij wordt

⁶² Handelingen van de Senaat (nr. 5 – 62) n.a.v. de mondelinge vragen van de heer Jurgen Ceder (nr. 5-579) en Filip Dewinter (nr. 5-585) aan de vice-eersteminister en minister van BiZa en Gelijke kansen, 7/06/2012.

⁶³ Handelingen van de Senaat (nr. 4-111) n.a.v. de mondelinge vraag van de heer Hugo Coveliers (nr. 4-1077) aan de minister van BiZa over de <<bijsturing van het algemene veiligheidsbeleid in functie van het steeds meer ontluikende 'homegrown terrorism'>>, 4/02/2010.

⁶⁴ Het antwoord van de vice-eersteminister en minister van Justitie van 28 november 2007, op de vraag van Bart De Wever aan de Vice-eersteminister en Minister van Justitie, nr. 0009, Zittingsperiode 52, 25/09/2007.

⁶⁵ Radicale internetsites; radio –en televisie-uitzendingen; extremistische imams en predikers, de culturele centra, vzw's en propagandacentra; radicale groepen; en gevangenissen.

⁶⁶ Integraal verslag van de Kamers van Volksvertegenwoordigers, CRIV 51 COM 845, 7/02/2006.

⁶⁷ Verslag van toezicht op de inlichtingen –en veiligheidsdiensten (S) en de Bijzondere Commissie belast met de Parlementaire begeleiding van het Vast Comité van toezicht op de politiediensten (K) uitgebracht door Mevrouw Vienne en de Heer De Padt, Doc 52-1404/001 (K) en 4-874/1 (S), 9 juli 2008.

⁶⁸ Schriftelijke vraag van Magriet Hermans (nr. 4-970) aan de vice-eersteminister en minister van BiZa, 14/05/2008.

⁶⁹ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 COM 879, 4/12/2013, p. 2.

⁷⁰ Verslag, Doc 52-1404/001 (K) en 4-874/1 (S), 9 juli 2008.

de ADIV verplicht om pertinente ontwikkelingen en feiten aan het OCAD te rapporteren.⁷¹ We mogen echter niet vergeten dat radio –en televisieprogramma’s echter tot de bevoegdheid van de Gemeenschappen behoren waardoor nauw overleg en sensibilisering belangrijk zijn.⁷² De Minister van BiZa stelde n.a.v. verschillende vragen omtrent het afsluiten van dergelijke uitzendingen dat *"de satellieten worden beheerd door andere landen, al dan niet uit Europa. Zelfs indien men ze zou kunnen afsluiten via satelliet, kunnen ze via internet nog altijd worden bekeken"*.⁷³ In het kader van het Actieplan wordt er tevens gefocust op het radicalisme dat gelinkt kan worden aan plaatsen (culturele centra, propagandacentra). Deze laatste taak is belangrijk voor de inlichtingendiensten met het oogmerk eventuele maatregelen te kunnen treffen.⁷⁴ Personen die een gevaar betekenen voor de openbare orde – denken we aan radicale predikanten – kunnen bijvoorbeeld de toegang tot ons grondgebied worden ontzegd in het kader van het Actieplan Radicalisme.⁷⁵

Het fenomeen moet op die manier op geïntegreerde wijze worden geanalyseerd en ieder in functie van de toegewezen opdrachten. Dat gebeurt door de inlichtingendiensten, de politiediensten, het Ministerie van BuZa en de Dienst Vreemdelingenzaken (Comité I, 2007:78). Het wordt – zoals reeds opgemerkt - gecoördineerd door het OCAD (Noppe, Verhage & Easton, 2011:22). **Het plan kan aanzien worden als de expliciete expressie van een permanent proces van overleg betreffende de problematiek teneinde de passende maatregelen te kunnen nemen** (Comité I, 2007:78). In het kader van de federale strategie tegen radicalisering wordt gewag gemaakt van een versterking van de samenwerking tussen de verschillende veiligheidsdiensten (de nationale Task Force 'Plan R' en de lokale Task Forces 'Plan R'); het opzetten van een ministerieel operationeel veiligheidsplatform; samenwerking en uitwisseling van informatie; de Joint Information Box; het versterken van het materiële strafrecht; en de versterking van het opsporingsteam rond radicalisme en rekrutering voor Syrië via het internet; en het versterken van de bezetting in de strijd tegen terrorisme (infra)(Minister BiZa, 2013:15).

Noppe, Verhage en Easton (2011:22) stellen dat het Actieplan Radicalisme intrinsiek verbonden is met de **inlichtingsfeer** en het is **essentieel preventief van aard**. Daarom is het aan te raden om verder te gaan met het scheppen van lokale mogelijkheden inzake communicatie, beraadslagingen en informatie-uitwisseling. Gelet op de finaliteit van de VSSE en het duidelijke verschil met de politiediensten is het nuttig om na te denken omtrent de rol van de VSSE in het Actieplan Radicalisme. De VSSE verricht namelijk **preventief werk voorafgaand aan proactieve of reactieve acties**; vergaart informatie die **niet noodzakelijk een strafrechtelijke finaliteit kent**; maar de VSSE heeft niettemin de **mogelijkheid tot het bieden van ondersteuning aan het gerecht** (via technische bijstand bijvoorbeeld)(VSSE, 2010:35).

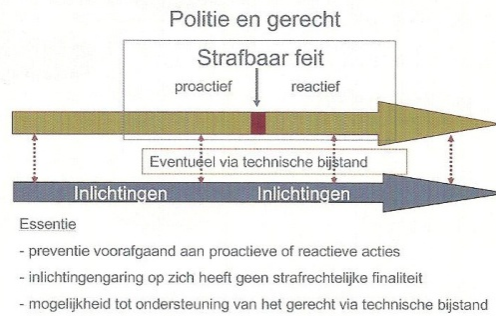
⁷¹ Schriftelijke vraag van Martine Taelman aan de Minister van Justitie, nr. 4-5618, 7/12/2009.

⁷² Integraal verslag CRIV 51 COM 845.

⁷³ Verslag, CRIV 53 COM 800, 9/07/2013, p. 27.

⁷⁴ Integraal verslag van de Commissie voor Binnenlandse Zaken, de Algemene Zaken en het Openbaar Ambt, CRIV 52 COM 079, 23/01/2008.

⁷⁵ Integraal verslag CRIV 52 COM 079, 23/01/2008.

.be

Figuur 5: Inlichtingenwerk versus politiewerk
Bron: (VSSE, 2010:12)

- **De implementatie van het (federaal) Actieplan Radicalisme in de actieplannen van de VSSE:**

De VSSE implementeerde het **Actieplan Radicalisme** in de eigen Actieplannen en het beschrijft onder meer de rol van de dienst in de uitvoering van het Plan R van de Federale Regering. Het bestrijkt drie niveaus, namelijk:

- **Algemene observatie** van wat er op het terrein gaande is;
- **Strategische benadering** om het fenomeen op lange termijn te situeren en de verschijning van indicatoren van het betreffende fenomeen in de samenleving (vroegtijdig) te ontdekken;
- **Opvolging van extremisme en terrorisme** door de uitvoering van de instructies inzake terrorisme uitgevaardigd door het College van Procureurs-generaal (Col. 09/2005 van 15 juli 2005).

De activiteiten van de VSSE - zowel op operationeel vlak, als op het gebied van de analyse - kaderen in een **internationale dimensie** (bilateraal en multilateraal). T.a.v. de Europese Unie situeert de VSSE haar rol vooral in de eerste twee pijlers van het veiligheidsbeleid van de Europese Unie: 'Prevent' en 'Protect'.⁷⁶ De VSSE handelt in eerste instantie op het niveau van de **actieve of reactieve preventie**, waarna ze vervolgens (mogelijks) pas bijstand op het repressief niveau aan de zijde van de politiediensten en gerechtelijke overheden zal ondernemen. Tenslotte beschouwt de VSSE radicalisme, extremisme en terrorisme als drie onderscheiden materies in het uitvoeren van zijn opdracht.

⁷⁶ Het gaat om: 'Prevent, Protect, Pursue en Response' (infra: de vier pijlers).

Om mogelijke verwarring te vermijden, bemerken wij tevens dat de VSSE geen toezicht op de moslims als dusdanig en de beoefening van de islamitische godsdienst in België houdt (Segers & Peeters, 2005:281-302)(Comité I, 2007:78). De VSSE onderzoekt namelijk hoe bepaalde islamitische stromingen hun politiek-religieuze kijk op de samenleving proberen op te dringen door op een ogenschijnlijk niet wetoverschrijdende manier actief te zijn binnen bepaalde migrantengemeenschappen in ons land en in de organen van de institutionele islam in België (Comité I, 2007:78).⁷⁷

3.2.5.2 De opdracht inzake extremisme

Deze taak bestaat eruit om inlichtingen te verzamelen en om aan de bevoegde overheden objectieve informatie te verschaffen over: radicale tendensen, de activiteiten en entiteiten in ons land, hun eventuele banden met structuren of bewegingen in het buitenland, hun strategieën t.o.v. de Belgische instellingen of bevolkingsgroepen in België. De VSSE maakt aldus een **onderscheid tussen de uiting van een traditionele religieuze ijver enerzijds en extremistische ontsporingen en misdadig gedrag anderzijds**. Het is geen eenvoudige afweging, gelet op de gevoeligheden waarmee de uitoefening van de grondwettelijk erkende fundamentele rechten en vrijheden gepaard gaan (Comité I, 2007:78).

Op vlak van de analyse onderscheidt de VSSE **twee soorten van opvolging**. Dit houdt enerzijds de **operationele analyse** (of de meer gerichte analyse)⁷⁸ en anderzijds de **strategische analyse** in. Die laatste richt zich op meer algemene nota's over fenomenen of thematieken. De aard van de analyses voor de verscheidene bestemmingen is afhankelijk van de meest relevante benadering: operationeel, dan wel strategisch.

Het is aldus slechts in het perspectief waarbij bepaalde acties de openbare orde en het voortbestaan van de democratische en grondwettelijke orde bedreigen, of in het geval van manoeuvres met het oog op inmenging, dat de VSSE zicht richt op de beoefening van de islamitische religie. De VSSE volgt m.a.w. de politieke vertaling van de islam, evenals de fundamentalistische, neo-fundamentalistische, salafitische en terroristische afgeleiden ervan op. De VSSE heeft daarbij oog voor de verschillende stromingen binnen de moslimgemeenschap, die het bijvoorbeeld niet eens zijn over 'het gebruik van geweld', 'de concrete inhoud van een (islamitische) staat die ze willen oprichten',... (Comité I, 2007:78).

3.2.5.3 De opdracht inzake terrorisme

De rapporten van de VSSE inzake die materie zijn vooral bestemd voor de Minister van Justitie in de eerste plaats, vervolgens de Eerste Minister, de Minister BuZa (en de diplomatieke posten in het buitenland), de Minister van BiZa, alsook de andere ministeriële beleidscellen (afhankelijk van de relevantie van de behandelde dossiers), de CTG⁷⁹ en het Gemeenschappelijk Situatiecentrum van de EU (EU-INTCEN⁸⁰), het Federaal

⁷⁷ Dergelijke activiteiten vormen een reële, ernstige en precieze bedreiging voor het voortbestaan van de democratische en grondwettelijke orde in ons land (infra).

⁷⁸ Het is onlosmakelijk verbonden met onderwerpen die in direct verband staan met terrorisme.

⁷⁹ Counter Terrorism Group

⁸⁰ In 2012 veranderde de naam van SITCEN naar INTCEN.

Parket, de procureurs en de onderzoeksrechters, de Federale Politie, het OCAD en de ADCC⁸¹ (Comité I, 2007:78).

De opdracht van de VSSE inzake terrorisme is **zowel preventief als repressief**. Het preventieve aspect richt zich op de verplichting van de inlichtingendiensten om aan de overheden en de betrokken personen, alle informatie te verstrekken over een terroristische dreiging waarvan deze het voorwerp zouden kunnen zijn.⁸² De repressieve dimensie richt zich op de voortzetting van haar werk inzake informatiegaring omtrent het extremisme en door het stelselmatig informeren aangaande de evolutie ervan aan het Federaal parket⁸³ (Comité I, 2007:78).

De samenwerking tussen de gerechtelijke overheden en de inlichtingendiensten is vastgelegd in art. 20 van de WIV. De uitvoeringsmodaliteiten worden bepaald door twee vertrouwelijke omzendbrieven, namelijk:

- De vertrouwelijke omzendbrief Col 9/2005 van 15 juli 2005 omtrent de gerechtelijke benadering inzake terrorisme;
- De vertrouwelijke omzendbrief Col 12/2005 omtrent de wijze van samenwerking tussen de gerechtelijke overheden, de VSSE en de ADIV (Comité I, 2007:78).

De VSSE maakt geen periodieke analyses van de staat van de terroristische bedreiging in België of tegen de Belgische belangen. Deze taak⁸⁴ is aan het OCAD toegevoegd. De VSSE staat daarentegen wel aan de basis van informatie omtrent het bestaan van eventuele terroristische dreigingen op het grondgebied of van vertakkingen in België van buitenlandse netwerken. De VSSE werkt op vlak van een globale dreiging met een aanslag tegen Europa samen met verschillende buitenlandse diensten (Comité I, 2007:78). Tevens vermeldenswaardig, is het feit dat in het kader van terrorisme, wij een versoepelde en versnelde werking opmerken tussen de inlichtingendiensten en de gerechtelijke overheden binnen de pro –en reactieve sfeer (Temmerman, 2007:205).

3.2.6 Het inlichtingenwerk

Het takenpakket van de VSSE is geënt op wat erin de maatschappij leeft aan ideeën over de aard van de fenomenen waartegen extra beveiligingsmechanismen ontworpen moeten worden. Hierover dient de VSSE inlichtingen in te winnen (Goossens, 2005:199-224). De VSSE concentreert zich m.a.w. op **het verzamelen van info die moet toestaan om de bedreigingen voor de nationale veiligheid correct te kunnen evalueren en opvolgen** (De Baets, 2005:243-264). Het is deze informatie (die d.m.v. de inlichtingencyclus) een inlichting wordt, die de beleidsmaker nodig heeft om voorzien te worden van kennis ten behoeve van het verminderen van ambiguïteit en het reduceren van een aantal onzekerheden (en twijfels) bij het beslissingsproces (Rovner, 2011:259). De VSSE vertrekt daarom vanuit de idee dat het onbekende begrepen moet worden en de dienst tracht zich tevens te richten tot de toekomst om zodoende niet in een blind machtsdenken te vervagen (*'known unknown'*). De dienst draagt hierdoor bij aan het algemeen begrijpen van fenomenen en evoluties teneinde in het belang van eenieder te anticiperen en te reageren op bedreigingen. Hierdoor wordt een vooruitziend beleid gecreëerd. Samengevat hebben inlichtingen dus een **indirecte werking op het beleid**

---

⁸¹ Algemene Directie Crisiscentrum

⁸² Art. 19 WIV.

⁸³ Art. 20 §2 WIV.

⁸⁴ Sinds de inwerkingtreding van de wet van 10 juli 2006 betreffende de dreigingsanalyse.

(Dassen, 2005:9-14). Uit inlichtingen kunnen echter ook beperkingen voortvloeien en daarom stelt Omand (2010:22) een bescheiden doel van inlichtingen voorop: *"to improve the quality of decision-making by reducing ignorance"*. Volgens Omand draagt een inlichting evenwel op drie manieren bij tot het verkleinen van onzekerheden inzake het beslissingsproces: door situationeel bewustzijn op te bouwen d.m.v. het aftoetsen van waar –en onwaarheden; door telkens te contextualiseren⁸⁵; en door een voorspelling omtrent de toekomst naar voor te schuiven ('predictive assessment')(Omand, 2010:345).

Inlichtingenwerk kan volgens professor Cools (2005:351) gedefinieerd worden als een proces:

"[...] dat betrekking heeft op het inwinnen en verzamelen van gegevens (ruw materiaal) afkomstig van menselijke en technische bronnen, om deze vervolgens te analyseren teneinde waarheid van onwaarheid te onderscheiden, en dit met het oog op een zich steeds herhalende verwerking ervan die uiteindelijk moet leiden tot bruikbare informatie voor het voorbereiden of ondersteunen van beslissingen".

3.2.7 De inlichting

Een inlichting bestaat al van oudsher (Rapaille, Leroy & Peeters, 2011:17-36). Een inlichting verwijst naar de **"geëvalueerde en geanalyseerde informatie die essentieel is voor het nemen van zakelijke, militaire, economische en politieke beslissingen"** (Temmerman, 2007:25). Johnson (2009:1) beschrijft 'strategic intelligence' als: *"a tangible product collected and analyzed (assessed or interpreted) in hopes of achieving a deeper comprehension of subversive activities at home or political, economic, social, and military situations around the world"*. 'Intelligence' omvat aldus meer dan enkel de vertaling 'inlichtingen' en 'informatie'. Verder mogen we een inlichting **niet beschouwen als een 'bewijs'**. Ten eerste omwille van de onderscheiden finaliteit tussen politie en justitie enerzijds en de inlichtingendiensten anderzijds. De gegevens van inlichtingendiensten stoken op die manier niet noodzakelijk met de gerechtelijke informatie gezien zij in se niet op zoek zijn naar misdrijf gebonden feiten, doch kan de VSSE er in de uitvoering van zijn opdrachten op stuiten. Zodoende vallen inlichtingendiensten voor een groot stuk uit het (repressieve) justitiële kader (Temmerman, 2007:205). RAND geeft ons een beter zicht in het begrijpen van de onderscheiden karakteristieken van inlichtingen en bewijzen doordat zij wijzen op: *"Intelligence is typically not acted on immediately. Rather, it is usually gathered to provide long-term view of a problem and shape longer-term interventions. In contrast, evidence may be gathered through similar methods, but it is used to support the prosecution of a criminal case. [...]"* (Riley, K.J. e.a., 2005:2). Rovner (2011:5) stelt i.v.m. een inlichting het volgende: *"[...] intelligence contributes to rational state action by providing unique kinds of information to policymakers and by helping organize an enormous amount of data from secret and open sources."*

---

⁸⁵ *"Good intelligence assessment has explanatory value in helping deepen real understanding of how a situation has arisen, the dynamics between the parties and what the motivations of the actors involved are likely to be"* (Omand, 2010:25).

Kortweg, helpt een inlichting een **enorme hoeveelheid aan informatie** (gaande van open tot geheim) te **organiseren**, te **analyseren** en te **evalueren** om zodoende de beleidsmaker in staat te stellen **om een zakelijke, militaire, economische of politieke beslissing te nemen**. De inlichting mag hierbij geenszins verward worden met het bewijs, gezien een inlichting een **langtermijnperspectief** voor ogen houdt en **geen gerechtelijke finaliteit** nastreeft. Verder mag de inlichting ook niet verward worden met een beleidsvoorschrift. Het gaat in essentie om het beleid te informeren (George & Bruce, 2008:340).

3.2.7.1 Verschillende soorten inlichtingen

Volledigheidshalve wensen wij de verschillende soorten inlichtingen aan te stippen. Het gaat om **HUMINT** ('Human Source Intelligence'), en het betreft verzamelde informatie uit menselijke bronnen (Temmerman, 2007:205). Verificatie ervan is een bijzonder tijds – en arbeidsintensief proces. Hoewel er beperkingen van uitgaan, blijft het van ontzettend groot belang (De Baets, 2005:243-264) en wordt het nut te vaak onderschat (Omand, 2010:345). **OSINT** ('Open Source Intelligence'), het betreft het benutten van alle beschikbare publieke informatie die onder gelijk welke vorm verschijnt. Denken we aan kranten, tijdschriften, boeken, radio –en televisie-uitzendingen en het internet (Temmerman, 2007:205). **SIGINT** ('Signal Intelligence'), het betreft de gegevens die worden bekomen door het onderscheppen van telecommunicatietransmissies. SIGINT wordt verder onderverdeeld in **COMINT** ('Communication Intelligence'), **ELINT** ('Electronic Intelligence') en **FSINT** ('Foreign Instrumentation Intelligence')(Temmerman, 2007:205). Omwille dat de militaire veiligheid (ADIV) belast is met de informatie – en telecommunicatieveiligheid van de Belgische strijdkrachten, maakt zij beduidend meer gebruik van technische hulpmiddelen (De Baets, 2005:243-264). **IMINT** ('Imagery Intelligence'), het betreft de verkregen beeldvorming door satellietopnames en luchtfotografie (Temmerman, 2007:205) en het hangt nauw samen met **GEOINT** ('Geospatial Intelligence'), die geografie en cartografie gebruikt t.v.v. strategische keuzes. **MASINT** ('Measurement and Signature Intelligence'), het betreft de data verkregen via technische middelen en uit andere bronnen (SIGINT en IMINT). Zij leiden tot inlichtingen die doelwitten lokaliseren, identificeren en hun karakteristieken beschrijven (Temmerman, 2007:205). Verder gaat er heden veel aandacht uit naar **SOCMINT** ('Social Media Intelligence'), en het betreft open informatie die in de online wereld wordt gestuurd. Tenslotte is er ook nog **SHAREINT** ('Shared Intelligence'), die staat voor het delen van inlichtingen met de zusterdiensten (CIA, 2014)(Van Laethem, 2012:149-208).

3.2.7.2 De analyse

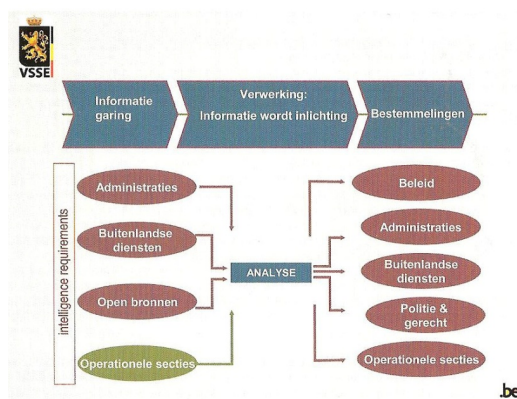
Rapaille, Leroy en Peeters (2001:21) definiëren de analyse binnen de inlichtingendiensten als: *"Un processus sociocognitif, se produisant dans une sphere professionnelle habituellement secrete, par lequel un ensemble de methods est utilise pour reduire un problem (ou une question) complexe à un ensemble d'hypotheses simples."*

De analysediensten analyseren de inlichtingen die de collectiediensten verzamelen. Een interne cel is tevens belast met het verzamelen van OSINT. Vijf afdelingen van de VSSE analyseren de geostrategische omstandigheden in vijf delen van de wereld en drie (andere) afdelingen analyseren welbepaalde onderwerpen zoals het ideologisch extremisme (links en rechts), schadelijke sektarische organisaties, het wetenschappelijk en economisch potentieel, contraspionage, criminele organisaties en proliferatie. Men gaat erbij deze benadering vanuit dat geografisch, maatschappelijk, historisch en politiek werk wordt geïntegreerd bij analyse ervan. Aan het hoofd van deze afdelingen staat een coördinatieorgaan dat er onder meer op toe ziet dat de dossiers worden bezorgd aan de betrokken afdelingen, afhankelijk van hun evolutie. Het maken van gemeenschappelijke analyses⁸⁶ is niet uitgesloten (Comité I, 2007:78).

Bij het analyseren van de radicale islam gaat men uit van een **geostrategische benadering**. Elk van de vijf afdelingen die bevoegd is voor een welbepaalde zone (Europa, Azië, Midden-Oosten,...), analyseert de situatie in dat deel van de wereld, evenals de mogelijke gevolgen voor wat betreft België. De vaakst betrokken afdelingen bij de radicale islam zijn: Noord-Afrika, het Nabije Oosten en het Midden-Oosten. Daarbij wordt de ontwikkeling van het radicale islamisme en het daarmee verbonden terrorisme (op internationaal niveau) geanalyseerd. Hierbij gaat er ook aandacht uit naar de inmenging van bepaalde regeringen in zaken van de institutionele islam in België. De afdeling Europa en Klein-Azië bijvoorbeeld voert onderzoek naar de ontwikkeling van het islamisme in Turkije, de Balkan en Tsjetsjenië, en de gevolgen voor ons land (Comité I, 2007:78). Bij het in kaart brengen van radicalisering, wordt eerst op het niveau van de fenomenen gewerkt, waarna op het niveau van de groeperingen en vervolgens wordt het individuele niveau in kaart gebracht (Interview, Bijlage A).

De VSSE werkt **zowel in de breedte** (zo verscheiden mogelijk informatie inwinnen) **als in de diepte**⁸⁷ (afhankelijk van het aantal en de kwaliteit van de bronnen)(Comité I, 2007:78). Binnen de VSSE worden de personele middelen aldus niet uitsluitend en eenduidig toegewezen aan één materie, één problematiek of aan één geografisch gebied. Bovendien fluctueert het aandeel dat een bedreiging inneemt in de totale werklast van de VSSE in de tijd (Comité I, 2012:113).

3.2.7.3 De inlichtingencyclus

Figuur 6: De inlichtingencyclus – Informatie wordt een inlichting
Bron: (VSSE, 2010:10)

⁸⁶ Analisten kunnen zich namelijk richten op verschillende landen.

⁸⁷ Deze brede – en dieptebenadering blijkt ook uit de drie niveaus van analyse. Zie: Interview, Bijlage A.

"Intelligence agencies worldwide share the same goal: to provide accurate and timely intelligence to their consumers. To do so they collect raw information from a variety of human and technical sources. They must then collate and analyze that data to separate fact from fiction and make judgments about a variety of past, current and future events. The completed analytical product, intelligence, is then disseminated to the consumer, whose information requirement started the process. That person or group is then in a position to ask for additional analysis or to implement policy based on the intelligence received (Cools & Gosselin, 2005:351)".

De inlichtingencyclus gaat terug tot de oudheid en is aldus zo oud als het inlichtingenwerk zelf. De aanpassingen⁸⁸ aan de inlichtingencyclus die heden worden doorgevoerd, hebben meestal te maken met de collectezijde, waarbij de klassieke open bronnen bijvoorbeeld evolueren tot moderne varianten (SOCMINT bijvoorbeeld) (Interview, Bijlage A). De inlichtingencyclus wordt gezien als een proces die bestaat uit een serie van interactieve stappen (Johnson, 2009:382). Zoals reeds aangegeven, start de inlichtingencyclus buiten de inlichtingendienst zelf. Wij gaan in het volgende stuk echter louter onze focus leggen op het eigenlijke werk van een inlichtingendienst. Het gaat m.a.w. om de **specifieke werkwijze van de inlichtingendienst**. Het proces wordt aangevat met het verzamelen van ruwe informatie (door de operationele diensten bijvoorbeeld); de bewerking ervan door de analysediensten, wat leidt tot het eindproduct, namelijk de "inlichting". Er vallen **drie stappen** te onderscheiden: *de input, de analyse en het eindproduct*. Een (grote) crisis op zich, is geen punt van belangstelling of is geen finaliteit van de VSSE, daar de dienst zich niet bezighoudt met een alleenstaand strafbaar feit.⁸⁹ De inlichtingencyclus is namelijk een **continu werkend proces** en deze dient om te **anticiperen op toekomstige ontwikkelingen**. Bijgevolg dienen de aan de beleidsmaker meegedeelde inlichtingenanalyses om t.a.v. bepaalde keuzes rekening te kunnen houden met toekomstige ontwikkelingen en fenomenen. Deze inlichting zal steeds in een gecontextualiseerd referentiekader worden geplaatst (VSSE, 2010:35)(Temmerman, 2007:205).

De waarde van de inlichtingencyclus hangt in belangrijke mate af van de stroom van informatie: des te meer kwaliteitsvolle informatie er voorhanden is, des te beter de desbetreffende analyse zal zijn ('objectiviteit'). Er gaat echter weinig aandacht uit naar een projectmatige aanpak. Een projectmatige aanpak betekent echter niet dat de inlichtingencyclus geheel projectmatig zou mogen verlopen maar het betekent veeleer dat de praktijk nog meer geënt zou moeten worden op de cyclus. Er schuilt m.a.w. een voordeel en een gevaar in een "constante cyclus" en om dat tegen te gaan is een lange termijn denken essentieel. (Interview, Bijlage A).

- **Inputzijde**

De **vier** grootste **mogelijkheden** voor de VSSE om informatie in te zamelen zijn: via de eigen operationele secties, via open bronnen, via de Belgische overheden en tenslotte via de correspondenten of de buitenlandse zusterdiensten.

---

⁸⁸ De VSSE stoot echter bij het doorvoeren van aanpassingen op twee problemen. Enerzijds de hoge kostprijs van degelijke investeringen en anderzijds dat het uitschakelen van de menselijke factor (en het enkel afhankelijk worden van technische instrumenten) onmogelijk is bij het analyse –en inlichtingenwerk (Interview, Bijlage A).

⁸⁹ Hierdoor onderscheidt de VSSE zich tevens van de Algemene Directie Crisiscentrum (FOD BiZa).

- **Analyse**

De analyse neemt kennis van de **ruwe, onbewerkte informatie** die in de dienst binnenkomt. De inlichtingenanalisten bewerken en synthetiseren de informatie en zij zullen zich vragen stellen naar de **kwaliteit**, de **juistheid** en de **objectiviteit** ervan. De informatie zal tevens getoetst worden aan andere informatie die beschikbaar is. Na de synthese en de evaluatie kunnen zij verschillende initiatieven nemen, namelijk: ofwel blijkt de informatie onvolledig of niet matuur genoeg voor externe exploitatie; ofwel dient de informatie om antwoorden te geven op vragen van correspondenten en/of kunnen zij zelf vragen stellen aan hen om de informatie te diversifiëren; ofwel kan de analyse door middel van overleg en apostilles aanwijzingen geven aan de operationele secties om het onderzoek verder te zetten, dieper in te gaan op de materie, contradicties in de informatie opnieuw te bekijken of andere bronnen te laten raadplegen (VSSE, 2010:35).

- **Eindproduct**

De vorige fase leidt uiteindelijk tot het eindproduct van de dienst, waar de **"inlichting"** in vervat zit. Deze wordt ter beschikking gesteld aan de gebruikers of aan het cliënteel van de VSSE (VSSE, 2010:35). Het eindproduct moet volgens Johnson (2009:382) relevant; actueel; accuraat; begrijpelijk; en tenslotte onpartijdig zijn. Omdat een goede overheidsbeslissing gebaseerd is op *"accurate, complete, unbiased, and timely information about the capabilities and intentions of other nations, terrorist organizations, and subversive groups"* (Johnson, 2009:5).

Er zijn bij het inlichtingenwerk **klanten op twee niveaus**: enerzijds de analyse en anderzijds de externe klanten (de Belgische politieke, administratieve en gerechtelijke overheden)(infra)(VSSE, 2010:35).

3.2.8 De meerwaarde van een inlichting in het kader van radicalisering

Allereerst schuilt de meerwaarde van een inlichting in het kader van radicalisme in het **proactieve aspect**. Hierdoor wordt men in een zo vroeg mogelijk stadium in staat gesteld om een fenomeen (of bijvoorbeeld radicale kernen) te ontdekken en te onderkennen. Het voordeel bestaat eruit dat de verantwoordelijken voor het beleid tijdig kunnen geïnformeerd worden om tot adequate beleidskeuzes of dringende beslissingen te komen teneinde een bedreigend fenomeen of een dergelijke bedreiging af te zwakken en/of om te keren. De taak van een inlichtingendienst betreft aldus **het detecteren en het informeren** (Interview, Bijlage A).

Ten tweede bezit de VSSE een **unieke positie in het werkveld**. Binnen Europa zijn er zowel diensten die zich richten op radicalisering als diensten die er zich niet op richten. In België bezit de VSSE die wettelijke opdracht. Door de continue opvolging van fenomenen van radicalisering heeft de VSSE sneller zicht op fenomenen die in zich de potentie dragen om ook uit te groeien tot werkelijk belangrijke en zelfs strafbare problemen voor de samenleving (bijvoorbeeld strijders in Syrië, S4B,...)(Interview, Bijlage A).

Ten derde wordt de **middellange- en de langetermijnwerking** als een meerwaarde beschouwd. Want in het kader van radicalisme gebeuren er talrijke niet-samenhangende gebeurtenissen zonder al te veel duiding. Op de lange termijn bekeken, kan de VSSE op die manier beter en meer contextualiseren. Gebeurtenissen zijn tevens veelal ambigu van aard. Hierdoor wordt men in staat gesteld om zicht te krijgen op het eigenlijke radicaliseringsproces en krijgt men een beeld van het fenomeen in zijn geheel. Door op een veel langere periode dan op wat gangbaar is⁹⁰ in te werken, kan de VSSE de graad van de ernst van de context aangeven, waarbij zij zowel evoluties als mechanismen kan onderkennen (Interview, Bijlage A).

Ten vierde krijgt een fenomeen als radicalisering **prioriteit** bij de VSSE. De werking van de VSSE wijkt dan ook af van deze van de politionele diensten (die zich richten op een gerechtelijke of een bestuurlijke finaliteit)(Interview, Bijlage A).

Ten vijfde wordt het fenomeen van radicalisering **gecontextualiseerd** of tegen een bepaalde achtergrond geplaatst eens de informatie geanalyseerd werd. De VSSE hanteert hierbij een brede benadering. T.a.v. radicalisering betekent dit bijvoorbeeld dat het niet noodzakelijk tot geweld zal leiden maar er wel degelijk maatschappelijke fricties kunnen ontstaan (die relevante inlichtingen vormen voor beleidsmakers). We kunnen m.a.w. in een **potentieel gevaarlijke situatie** terechtkomen, waarbij een brede en diepe benadering ons in staat stelt om het fenomeen tijdig te begrijpen en te onderkennen. Daarbij is het dus essentieel om te begrijpen dat de VSSE **belangen** gaat **verdedigen op basis van bedreigingen**. Wanneer de belangen m.a.w. in het gedrang komen door bedreigingen, zal de VSSE optreden. Een inlichtingendienst tracht aldus veeleer zowel in de diepte als in de breedte te werken door de groepsstructuur te bestuderen (hiërarchie, scholing,...), de groepsleider(s) te onderzoeken, de gevaarlijkheid van een groep en/of de groepsleider(s) na te gaan,... Bij het analyseren van de drie niveaus is er een constante wisselwerking tussen de analyse –en collectiediensten; een constante evaluatie; en een constante accentenlegging (die zich kan vertalen in de vorm van actieplannen)(Interview, Bijlage A).

Ten zesde wordt er zowel informatie bekomen en geanalyseerd uit **gesloten als open bronnen** (Interview, Bijlage A).⁹¹

Ten zevende gaat er een meerwaarde uit omwille van **de niet-gerechtelijke finaliteit**, wat het essentiële verschil met een politiedienst vormt. Steeds overstijgt het inlichtingenwerk het strikt strafrechtelijke, al kunnen de paden lang gelijklopen. Bovendien leidt een radicaliseringsproces niet noodzakelijk tot strafrechtelijk vervolgbare handelingen of meningsuitingen. Het gaat immers om inlichtingen omtrent een relevant fenomeen – niet om informatie over een strafbaar feit (Interview, Bijlage A).

Men kan echter niet verwachten dat de VSSE alle mogelijke fenomenen kan dekken en het is aldus belangrijk dat de verschillende spelers streven naar samenwerking (Interview, Bijlage A).

---

⁹⁰ Politioneel werk, academische studies, sociaal werk,....

⁹¹ Let wel, in het kader van radicalisme mogen geen BIM-methoden worden aangewend maar in het kader van een radicaliseringsproces wel (Interview, Bijlage A).

3.2.9 De klanten van de VSSE

De wezenlijke finaliteit van een inlichtingendienst is de beleidsmaker en de beleidsverantwoordelijken bij te staan door het (continu) aanleveren van inlichtingen of analyses bij het nemen van beslissingen (Libert, 2005:23-48)(VSSE, 2010:35)(Rapaille, Leroy & Peeters, 2011:17-36). De voorwaarden omtrent de mededeling van inlichtingen worden vooral geregeld door het Ministerieel Comité I&V. De VSSE kan de bekomen inlichtingen mededelen aan enkele **limitatief opgesomde partijen**, namelijk aan de betrokken ministers, de betrokken gerechtelijke⁹² en administratieve overheden, de betrokken politiediensten en aan alle bevoegde instanties en personen. Tevens deelt de VSSE de inlichting mede aan de instanties en personen die het voorwerp zijn van een bedreiging (Goossens, 2005:199-224).

Deze mededeling past in een bredere regeling van de samenwerking tussen de verschillende autoriteiten en diensten. Volgens artikel 20 van de WIV moeten de inlichtingen –en veiligheidsdiensten, politiediensten en de administratieve en gerechtelijke overheden zorgen voor **een zo doeltreffend mogelijke samenwerking**. De VSSE dient bovendien te werken aan een goede verstandhouding met haar buitenlandse tegenhangers (Goossens, 2005:199-224). Bij het mededelen van informatie aan buitenlandse diensten gaat de VSSE telkens uit van haar eigen wettelijke bevoegdheden en opdrachten (Comité I, 2012:113). In het kader van samenwerking dient er tevens op gewezen te worden dat de bestuurlijke en gerechtelijke overheden, de VSSE kunnen verzoeken om hun medewerking en in het bijzonder omtrent het verlenen van technische bijstand.⁹³ Binnen de perken van een protocolakkoord⁹⁴ en mits goedkeuring door de betrokken ministers, kan de VSSE ingaan op dergelijke verzoeken (Goossens, 2005:199-224). Inzake terrorisme is de Gerechtelijke Politie een van de belangrijkste partners voor de VSSE, maar inzake radicalisme is dat de lokale politie die zeer belangrijk is als partner (Interview, Bijlage A).

De activiteiten van de VSSE vallen **moeilijk in zuiver kwantitatieve gegevens te bepalen**, daar het aantal rapporten, of de omgang ervan, geen indicatie voor de relevantie van de inlichting vormt. Vermeldenswaardig is dat in de meeste rapporten een urgentiegraad wordt toegevoegd (Comité I, 2012:113). Het Comité I (2012:113) en de FOD Personeel en Organisatie (2012:67) stelden vast dat deze nota's goed gestructureerd, voldoende gedetailleerd, vlot leesbaar, genuanceerd, goed gedocumenteerd en inhoudelijk ter zake zijn. Doch besloot het Vast Comité I – dat hoewel zij zich niet in de plaats van de klant kon stellen – dat de nota's bondiger konden worden opgesteld. Daarom vindt het Comité I de nota's die voorafgegaan worden door een beknopte synthese als een meerwaarde hebbend. Tevens stelde het Comité I dat differentiatie⁹⁵ in functie van de bestemming, de informatieverbreiding zou kunnen bevorderen - daar niet alle informatie voor eenieder even relevant is. Want wat

⁹² De mededeling van gegevens aan de gerechtelijke overheden is een toepassingsgeval van artikel 29 van het Wetboek van Strafvordering.

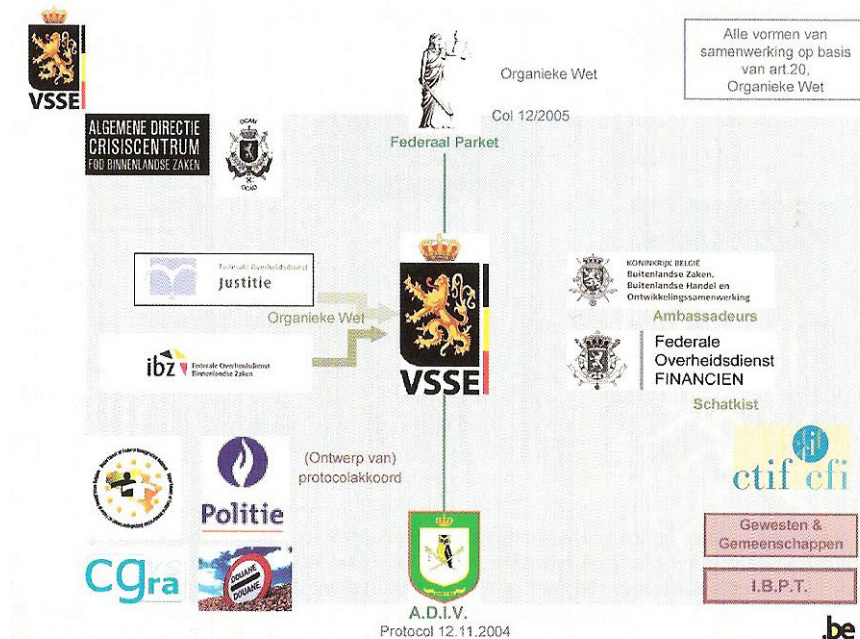
⁹³ Technische bijstand kan zich uiten in het optreden van de diensten als expert in het kader van verhoren, ambtelijke opdrachten, huiszoeken, taakgerichte analyses, adviezen,... (Goossens, 2005:199-224). De coördinerende rol komt toe aan het Federaal Parket (Temmerman, 2007:205).

⁹⁴ Het doorgeven van inlichtingen van de VSSE aan nationale magistraten en onderzoeksrechters - in het kader van gerechtelijke onderzoeken - wordt geregeld in het protocolakkoord afgesloten op 22 juni 1999 tussen het College van procureurs-generaal en de VSSE. Dat bepaalt dat de overdracht van geclassificeerde gegevens gebeurt via de nationale magistraten waarvan één de houder is van een veiligheidsmachtiging. Deze nationale magistraat kan geclassificeerde informatie in het kader van proactieve onderzoeken ontvangen (De Baets, 2005:243-264).

⁹⁵ De VSSE was het meer dan eens dat een differentiatie in functie van de bestemming een meerwaarde kan betekenen, maar wees op haar beperkte personeelscapaciteit.

belangwekkend is voor een minister is niet noodzakelijk interessant voor een politiedienst, en omgekeerd (Comité I, 2012:113).

Vervolgens stelt zich een drievoudig probleem inzake samenwerking. Ten eerste bestaat er onbegrip omtrent **de rol en de betekenis van classificaties**. Ten tweede worden de redenen waarom **menselijke bronnen** moeten beschermd worden en afgeschermd worden niet altijd even correct begrepen. Tenslotte is er **nood aan vertrouwen**, en dit is zeker zo wat betreft de politieke beleidsmakers (de betrokken ministers en beleidscellen). D.m.v. **een systeem van briefings** (gegeven door o.a. analisten) zou men als VSSE kunnen helpen om onduidelijkheden te verklaren aan de klanten (Interview, Bijlage A).

Figuur 7: De gebruikers van inlichtingen
Bron: (VSSE, 2010:14)

a. Politieke overheden

- Koninklijk paleis;
- Ministerieel Comité I&V;
- Eerste Minister;
- Minister van Justitie, BuZa, Defensie, BiZa, Economische Zaken, Wetenschapsbeleid,...
- ...

b. Gerechtelijke overheden

- Federaal Procureur;
- Procureurs-generaal;
- Procureurs des Konings;
- Onderzoeksrechtters.

c. Administratieve overheden

- Dienst Vreemdelingenzaken;
- Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen;
- Douane;
- Federale Politie;
- Cel voor de Financiële Informatieverwerking⁹⁶;
- Schatkist;
- Buitenlandse Zaken;
- Ambassadeurs van België;
- Directie-generaal CrisisCentrum;
- Coördinatieorgaan voor Dreigingsanalyse;
- Belgisch Instituut voor Postdiensten en Telecommunicatie;
- Gewesten en Gemeenschappen;
- ...

d. ADIV

De WIV voorziet een aantal inlichtingenopdrachten die verband houden met de militaire veiligheid in België, namelijk: dreigingen tegen de onschendbaarheid van het nationaal grondgebied, de militaire defensieplannen, de opdrachten van de strijdkrachten en de veiligheid van de Belgische onderdanen in het buitenland (VSSE, 2010:35). Het meest recente protocolakkoord tussen de VSSE en de ADIV dateert van 12 november 2004 (De Baets, 2005:243-264) en zet de doelstellingen, de omvang en de aard van de coöperatie uiteen (Temmerman, 2007:205)(VSSE, 2010:35).

3.2.10 De continue ontwikkeling en verbetering van de inlichtingendienst⁹⁷

Op 25 en 26 november 2013 vond er een COI POI⁹⁸ meeting plaats te Glasgow omtrent **'foresight' en 'scenario building methods'** binnen de inlichtingenanalyse, binnen overheidsbedrijven en binnen private ondernemingen. Hoewel wij niet dieper zullen ingaan op het desbetreffende onderwerp, vinden wij toch een aantal opmerkingen waardevol naar deze verhandeling toe. Deze bevindingen reflecteren niet de situatie van de VSSE als dusdanig maar zijn veeleer een beschouwing van mogelijke uitdagingen waar de diensten over gans de wereld voor staan. Generaliserend gesproken is het betreurenswaardig dat een inlichtingendienst in bepaalde bronnen wordt gezien als een weinig flexibele en zelfs statische dienst.⁹⁹ Tal van onderwerpen die op de conferentie werden aangesneden, bewezen dat de inlichtingenwereld wel degelijk tracht om te gaan met de uitdagingen van morgen en meer bepaald met deze van de toekomst. Zo tracht zij bijvoorbeeld vernieuwende methoden en strategieën te ontwikkelen die de problemen van morgen pogen te ondermijnen. Daarmee in verband wijzen wij graag op het **'PLATO-initiatief'** ('Plausible Tomorrows'). Het is waardevol dat deze discussies in een internationale context plaatsvinden omdat het uitwisselen van dé efficiëntere methoden en dé betere ideeën verbeterend werkt.

---

⁹⁶ De opsporing van verdachte verrichtingen in de strijd tegen de financiering van terrorisme is sterk afhankelijk van inlichtingen die worden verkregen door o.a. de VSSE (CFI, 2013:224).

⁹⁷ Wij dienen ons te houden aan de *'Chatman House Rule'*, wat betekent dat de deelnemers vrij zijn om informatie te gebruiken en te ontvangen maar noch de identiteit, noch de connectie van de spreker, noch die van andere deelnemers onthuld mogen worden. De publicatie van het evenement volgt later dit jaar.

⁹⁸ Community of Interest - Practise and Organization of Intelligence.

⁹⁹ De VSSE is geen statische maar een dynamische dienst. Voor een meer uitvoerige beschrijving verwijzen wij graag naar: Cools, M. e.a. (2005) *De Staatsveiligheid. Essays over 175 jaar Veiligheid van de Staat. La Sûrete. Essais sur les 175 ans de la Sûrete de l'état.* Brussel, Politeia, 383 p.

Omtrent de relatie tussen de beleidsmaker en de inlichtingendienst wijzen wij op de volgende spanningen (vanuit het perspectief van een inlichtingendienst) die zich mogelijk kunnen aandienen:

- Een weinig welwillende houding van de beleidsmaker om afspraken te maken omtrent het inlichtingenproduct;
- Het miskennen van het nut van het inlichtingenproduct;
- Het onderschatten van de lange traditie die inlichtingendiensten kennen inzake het omgaan met informatie (en inlichtingen);
- Onduidelijkheid omtrent de finaliteit van de inlichtingendienst;
- Het onderscheid inzake de tijdsas waarop de inlichtingendiensten werken en het tijdsbestek van de beleidsmaker dat kan resulteren in disharmonieuze effecten¹⁰⁰;
- Inlichtingen dienen om het beleid in te lichten omtrent mogelijke uitkomsten van ontwikkelingen en evoluties. Het werkt echter niet met het oogmerk om het beleid voor te schrijven. In die zin staan inlichtingen ons toe om de verschillende mogelijkheden te onderkennen en de onderliggende factoren bloot te leggen teneinde snellere en meer accurate inschattingen te kunnen opmaken en om op gepaste wijze te kunnen reageren;
- Misvattingen omtrent het eerder gesloten karakter van de inlichtingendienst¹⁰¹;
- Het inlichtingenproduct wordt minder aanvaard in periodes van rust, terwijl er meer beroep op wordt gedaan als er iets aan de hand is.

Het is vooral van belang dat de beleidsmaker de inhoud en de werking van de inlichtingencyclus kent. Een constructieve dialoog is aldus onmisbaar voor de beleidsmaker die zijn voorkeur aangeeft om met een toekomstgerichte visie beleidskeuzes te maken.¹⁰²

3.2.11 De parlementaire controle¹⁰³

3.2.11.1 Het Vast Comité van Toezicht op de inlichtingen –en veiligheidsdiensten

Door de wet van 18 juli 1991 tot regeling van het toezicht op politie- en inlichtingendiensten (supra) werd een bestendig Comité voor controle op de inlichtingendiensten opgericht ('**Comité I**'). Het is verantwoording verschuldigd t.a.v. het Parlement. De Senaat benoemt drie raadsheren, onder wie een voorzitter en twee raadsheren, die zetelen in het Vast Comité I. Haar taak is tweevoudig: enerzijds controleert zij de activiteiten en werkwijzen van de inlichtingendiensten, hun interne reglementen, richtlijnen, en alle documenten die de handelwijze van de leden van de inlichtingendiensten regelen. Anderzijds is het Comité I een adviesorgaan voor de diensten. Om deze opdrachten te kunnen uitvoeren, beschikt zij over de **Dienst Enquêtes** (Temmerman, 2007:205). Het Vast Comité I staat tevens in voor: de bescherming van de rechten die de Grondwet en de Wet aan personen waarborgen, de

¹⁰⁰ Inlichtingendiensten tenderen om in jaren te denken, terwijl een beleidsmaker in maanden denkt.

¹⁰¹ Gezien inlichtingendiensten in een context van geopolitieke manoeuvres bewegen, is het eerder verscholen karakter weinig verwonderlijk.

¹⁰² Wij wijzen erop dat bovenstaande spanningen zich niet noodzakelijk in België afspelen. Doch vinden wij het essentieel de discussie te kaderen in deze verhandeling, gezien wij op die manier mogelijk toekomstige probleempunten kunnen vermijden of vroegtijdig kunnen opvangen indien deze zich zouden voordoen.

¹⁰³ Voor een meer uitvoerige beschrijving, verwijzen wij graag naar: Van Laethem e.a. (red.) (2010) De Wet op de bijzondere inlichtingenmethoden. Antwerpen, Intersentia, 298 p.

coördinatie en de doelmatigheid van de inlichtingen – en veiligheidsdiensten en de wijze waarop de andere ondersteunende diensten voldoen aan de verplichtingen opgenomen in de artikelen 6 en 14 van de Wet van 10 juli 2006 betreffende de analyse van de dreiging¹⁰⁴ (Van Laethem e.a., 2010:298). Tevens heeft zij een controletaak inzake de BIM-methoden.

Als gevolg van de zesde staatshervorming verliest de Senaat echter deze bevoegdheid en zal na de komende parlementsverkiezingen (van 25 mei 2014) de Kamer van Volksvertegenwoordigers met die controletaak worden belast. Om die reden wordt er voorgesteld om bij de Kamer een commissie op te richten die belast is met de begeleiding van zowel het Vast Comité P als het Vast Comité I. De commissie zal haar werkzaamheden divers kunnen organiseren naargelang de desbetreffende aangelegenheden die aan bod komen. Ze zal in principe afzonderlijke vergaderingen houden naargelang ze de dossiers van het Vast Comité P, dan wel die van het Vast Comité I behandelt. De commissieleden zullen voortaan over een veiligheidsmachtiging¹⁰⁵ moeten beschikken. Een parlementslid dat over een veiligheidsmachtiging beschikt, zal de minister en de betrokken diensten hierdoor op voet van gelijkheid kunnen interpellieren.¹⁰⁶

3.2.12 Naar een andere politiek-bestuurlijke inbedding?

Wij zijn op zoek naar het openen van het debat omtrent de politiek-bestuurlijke inbedding. Daartoe gaven Cools en Gosselin (2005:347-365) in het boek omtrent 175 jaar VSSE een eerste aanzet. Zij zijn de mening toegedaan dat met de bovenstaande klanten een samenwerking onder de vorm van een partnership dient aangegaan te worden. Meer in het bijzonder dient dit te worden geconcretiseerd d.m.v. **protocolakkoorden**. Zo weten de klanten van inlichtingen welke kwantitatieve en kwalitatieve informatie ze mogen verwachten van de VSSE.

Het Ministerieel Comité voor I&V en het College voor I&V zijn tot op heden vrij onduidelijk m.b.t. hun doelmatigheid en doelgerichtheid. Tot op heden is er daar weinig verandering in bewerkstelligd (Interview, Bijlage A). Concreet denken Cools en Gosselin (2005:347-365) aan de noodzaak om in de federale regering de functie van een **Regeringscommissaris voor Inlichtingen en Veiligheid** op te nemen. Analoog aan het federaal veiligheids –en detentieplan enerzijds en de politieplannen (nationaal en lokaal) anderzijds, zou het opportuun zijn om te werken met een **nationaal inlichtingenplan** (NIP). Tevens zou het volgens Cools en Gosselin (2005:347-365) nuttig zijn om te werken met op expertopinions gesteunde langetermijnvoorspellingstechnieken uit het strategische management (bijvoorbeeld scenarioplanning¹⁰⁷). Hiertoe is het belangrijk dat de nodige competenties en vaardigheden verder worden ontwikkeld, de kernactiviteiten worden afgebakend, de analyse en bepalingen van de kernprocessen en het bepalen van nationale of internationale samenwerkingsverbanden worden vastgelegd. Deze kunnen slechts worden ingevuld indien het Ministerieel Comité I&V en het College I&V eenduidig werk

¹⁰⁴ Deze controle heeft enkel betrekking op de verplichting om informatie inzake terrorisme en extremisme te delen.

¹⁰⁵ Doordat de parlementsliden als gevolg van de controletaken inzake inlichtingen in contact komen met gesprekspartners die kennis hebben van gevoelige informatie, is het voor deze personen onmogelijk geclassificeerde gegevens te onthullen aan parlementsliden die niet over een machtiging beschikken. Als die gesprekspartners dat negeren, zullen zij zich blootstellen aan strafrechtelijke sancties.

¹⁰⁶ Verslag namens de Bijzondere Commissie voor het reglement en voor de hervorming van de parlementaire werkzaamheden, DOC 53 3463/002, 31/03/2014.

¹⁰⁷ Supra: 'De continue ontwikkeling en verbetering van de inlichtingendienst'.

maken van hun wettelijke taken en de **VSSE terdege gaan ondersteunen met politieke, bestuurlijke en financiële middelen**. Want de **permanente personeelsonderbezetting** en de **budgettaire stop**, waarvan de vele verslagen van het Comité I de belangrijkste getuige zijn, zijn nefast voor de VSSE (Cools & Gosselin, 2005:347-365).

Lessen trekken uit wat andere organisaties of landen - analoog aan de hierboven geschetste gedachtegang - hebben overwogen (en/of overwogen) - kan inspirerend werken. Hierbij kunnen onze Noorderburen mogelijks een stimulerend voorbeeld vormen. Hiermee verwijzen wij naar de toelichting omtrent de rol van de **Coördinator Inlichtingen en Veiligheidsdiensten** in het rapport van de Commissie Dessens.¹⁰⁸ Een functie die overigens niet bestaat in ons land, zoals aangegeven door Cools en Gosselin (2005:347-365) ('Regeringscommissaris'). Hierna geven wij een beknopte weergave van deze rol teneinde deze te duiden als inspirerend voorbeeld naar ons land toe. Vanuit het perspectief van budgettaire krappe tijden, zou deze discussie aanzienlijk belangrijk moeten worden geacht (Commissie Dessens, 2013:194).

De **Commissie Dessens** kwam tot de bevinding dat de betrokkenheid van de veiligheidspartners van de AIVD (zoals de politie, het OM, de NCTV¹⁰⁹, BuZa,... bijvoorbeeld) te laat komt, daar het jaarplan slechts intern wordt voorbereid zonder tussenkomst van de partners. Daardoor vallen zij ofwel uit deze fase, ofwel komt dit pas ter sprake in het stadium van de behandeling in het Comité voor Inlichtingendiensten Nederland.¹¹⁰ Hierdoor bepaalt de AIVD grotendeels zelfstandig zijn prioriteiten maar worden de impact en de behoeftes van de partners uit de justitieketen en van de andere partners niet geregeld.

De Commissie Dessens is er daardoor van overtuigd dat de verschillende behoeftestellers op een gestructureerde manier en in een vroegtijdig stadium moeten worden betrokken bij het voorbereiden van het jaarplan. Het hoeft evenwel geen afbreuk te doen aan de eigen behoeftestellers van de AIVD. Hierbij pleit de Commissie Dessens voor een gestructureerd overleg tussen de Secretaris-generaal, de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, en de behoeftestellers. Mogelijks kan dat via een lichte vorm van een '*Inlichtingen –en veiligheid-adviesraad*', die zo'n drie keer per jaar bijeenkomt, onder het voorzitterschap van de Secretaris-generaal.

Om tot een volledig begrip van de zaak te komen dienen wij echter de regeling in Nederland voor de AIVD enigszins wat meer gedetailleerd uiteen te doen. In Nederland is de Minister van BiZa en van Koninkrijksrelaties verantwoordelijk voor het totale beleid (de prioritering en de posterioritering), de aansturing van de dienst (waaronder bedrijfsvoering) en de interne controle. Sturing, controle en toezicht zijn onlosmakelijk verbonden, waarbij de minister zich intern dient te laten adviseren. De Coördinator I&V heeft tot taak het overleg tussen de desbetreffende minister en de diensten voor te bereiden, en de uitvoering van de taken van de diensten te coördineren.¹¹¹ Deze rol wordt ingevuld door de Secretaris-generaal van het Ministerie van Algemene Zaken. De

---

¹⁰⁸ De Commissie Dessens signaleert in de aansturing van de AIVD een kwetsbaarheid betreffende de betrokkenheid van de behoeftestellers en de veiligheidspartners bij de voorbereiding en totstandkoming van de prioritering enerzijds en het jaarplan van de betrokken dienst anderzijds.

¹⁰⁹ Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid.

¹¹⁰ Bij de Militaire Inlichtingen –en Veiligheidsdienst (Nederland) wordt het jaarplan wel voorbereid in samenwerking met diverse betrokkenen.

¹¹¹ De coördinator informeert en adviseert tevens de Minister-President over de zaken die in de Raad voor Inlichtingen –en Veiligheidsdiensten aan bod komen.

hoofden van de diensten moeten daartoe medewerking verlenen en de Coördinator I&V alle nodige inlichtingen verschaffen.

De Raad voor Inlichtingen –en Veiligheidsdiensten (RIV) en het Comité Verenigde Inlichtingendiensten Nederland zijn vrijwel vergelijkbaar met (respectievelijk) het Belgisch Comité voor I&V en het Belgisch College voor I&V. Voor het opstellen van de jaarplannen wordt een belangrijke taak weggelegd voor de ministers. De minister van BiZa en Koninkrijksrelaties geeft voor de AIVD, de prioriteiten en speerpunten aan waarop de dienst zich het komende jaar in het bijzonder zal richten. Niet te verwaarlozen bij het opstellen van een jaarplan, moeten de belangen van andere organisaties en organisatieonderdelen zijn. Het zijn m.a.w. zowel de interne als de externe partners die behoefte hebben aan het inlichtingproduct. In het CVIN kunnen enerzijds de belangen van de inlichtingen –en veiligheidsdiensten worden behartigd, alsook de belangen van de ministeries (belangendragers of behoeftestellers), waar de raakvlakken met andere diensten kunnen worden gewogen. In belangenbehartiging speelt de coördinator aldus een belangrijke rol. De ministers van Defensie en BiZa en Koninkrijksrelaties geven aan dat de rol van de coördinator bestaat uit een *"bestuurlijke en voorwaardenscheppende coördinatie van de uitvoering van de taken van de diensten en niet om coördinatie van de operationele afstemming"* (Commissie Dessens, 2013:54).¹¹² Enkel op die manier ontstaat de noodzakelijke verbinding tussen de politieke besluitvorming (op ministerieel niveau) enerzijds en op het niveau van de van de diensten anderzijds (Commissie Dessens, 2013:194).

Terugkerend naar de Regeringscommissaris voor Inlichting en Veiligheid (Cools en Gosselin, 2005:347-365), dienen wij vast te stellen dat er in Nederland reeds sprake is van een opwaarderingsbeweging van de desbetreffende rol. Dat de invoering van dergelijke rol gepaard zou gaan met het nodige politieke debat staat vast. Zo kunnen wij ons de vraag stellen welke rol deze Regeringscommissaris zou mogen en kunnen spelen. Zou deze rol ook vooral gericht zijn op overleg en coördinatie, of moeten er nog taken aan deze rol gekoppeld worden. Wij kunnen ons tevens de vraag stellen bij welke overheidsdienst deze Regeringscommissaris terecht zou komen, gezien de afwezigheid van een gelijkaardig Ministerie van Algemene Zaken. Tenslotte kunnen wij ons de vraag stellen of die Regeringscommissaris al dan niet moet ingeschreven worden in de wet. Het staat echter wel vast dat er nood is aan een verbinding tussen het politieke niveau en het niveau van de inlichtingendiensten.¹¹³

3.2.13 Een aanzet tot debat: de politiek-bestuurlijke inbedding van de VSSE

- De huidige manier van beleidsbepaling betreffende de opdrachten van de diensten:

De grote doorbraak voor de VSSE kwam er in 1998 met een duidelijk omschreven wettelijk kader. Doch ontving de VSSE slechts weinig signalen omtrent prioriteiten, want actieplannen leiden tot op heden weinig tot discussie en feedback. Het gaat bij de aansturing van de dienst immers telkens om een moeilijke afweging tussen te veel en te weinig aansturing van de dienst enerzijds, en het feit dat inlichtingendiensten op lange

¹¹² De coördinator heeft aldus geen taak wat betreft de onderlinge coördinatie en de operationele afstemming van de verschillende diensten. Dit blijft in Nederland een verantwoordelijkheid van de betrokken ministers.

¹¹³ Infra: 'De aanstelling van een regeringscommissaris voor inlichtingen en veiligheid en de aanstelling van een staatssecretaris voor inlichtingenbeleid'.

termijn¹¹⁴ werken anderzijds. Wij kunnen echter stellen dat er slechts **weinig** aan **actieve beleidsbepaling** wordt gedaan. Er worden namelijk slechts zelden zeer duidelijke 'intelligence requirements' opgesteld. Doch is het **sterk afhankelijk van bedreiging tot bedreiging** (Interview, Bijlage A).

België kent tevens een **gebrek aan een inlichtingencultuur**. Er heerst bijvoorbeeld een belangrijke mate van onwetendheid omtrent de nood aan veiligheidsmachtigingen en de manier waarop men ermee omgaat of zou mee moeten omgaan ('nood aan responsabilisering')(Interview, Bijlage A).

De VSSE zou echter wel duidelijker kunnen maken waar men naar streeft door bijvoorbeeld **projectbepalingen** op te maken, waaromtrent de Minister zijn/haar mening kan geven. Doch is het daarbij essentieel om als VSSE te vertrekken vanuit de ervaring (het werkveld) en professionaliteit (cyclusbepaling, analysebepaling) inzake de prioriteitstellingen (Interview, Bijlage A).

Tenslotte is het van belang dat er een **evenredigheid** bestaat **tussen de opdrachten en de middelen** van de dienst in het kader van prioriteitsbepaling (Interview, Bijlage A).

- **Doelmatigheid en doelgerichtheid van het Ministerieel Comité I&V en het College I&V:**

Vanuit democratisch oogpunt wordt het Ministerieel Comité I&V en het College I&V essentieel geacht. Belangrijk om op te merken, is dat de VSSE dan wel kan instaan voor enige beleidsvoorbereiding en de beleidsuitvoering maar dat de beleidsbepaling aan de politieke wereld toekomt. Net als bij het voorgaande punt komt hieruit algemeen naar voor dat de focus op **taakstelling, prioritering en opvolging** beter kan. Het betreft in vele gevallen slechts **ad hoc beleid waarbij duidelijke strategieën ontbreken**. Bovendien stelt men in het algemeen vast dat de afweging tussen middelen en acties vaak wordt genomen op basis van gebeurtenissen ('**event-based policy**'). Dit leidt ertoe dat er voorafgaand een externe druk zich dient aan te dienen vooraleer men als dienst weer op de voorgrond treedt. Eveneens is er slechts **weinig kennis omtrent het nut van een inlichtingendienst** (Interview, Bijlage A).

De efficiënte wordt tevens beperkt door **de tijdsduur van de legislatuur en de termijn van het ministerschap**. Het tijdsbestek van het ministerschap wordt m.a.w. als te kort ervaren om effectief een efficiënt beleid te kunnen bepalen. Daarnaast wordt het beleid vaak onder invloed van **tijdsdruk** gemaakt terwijl het net anticiperend zou moeten zijn. Daartoe zou zowel het Ministerieel Comité als het College een model kunnen aannemen van briefings door analisten om verscheidene problemen begrijpelijk te maken naar het beleidsniveau toe (Interview, Bijlage A).

Tevens moet er meer gepoogd worden om **naar een consensus te streven** teneinde de diensten te voorzien van een duidelijke beleidsbepaling.

T.a.v. het College streeft de VSSE naar **een terdege en realistische resultaatopvolging**. Men zou voorts ook kunnen opteren voor een meer dynamische **samenstelling** van het College (Interview, Bijlage A).

---

¹¹⁴ Men moet goed beseffen dat wanneer men prioriteiten gaat bepalen, dit als gevolg heeft dat men enerzijds die fenomenen gaat detecteren die vooraf werden bepaald, maar dat andere dan weer niet worden gedetecteerd anderzijds.

Concluderend bestaat er dus een duidelijke **nood aan een meer realistische beleidsaanpak die bewegelijk van aard is**. Veel van deze problemen hangen onverbiddelelijk samen met de afwezigheid van een inlichtingen –en veiligheidscultuur (Interview, Bijlage A).

- **Een Nationaal Inlichtingenplan (NIP):**

Belangrijk om op te merken is dat er gedeeltelijk al een NIP bestaat (**'actieplannen, prioriteitenplannen'**). Doch, indien men zou opteren voor de opmaak van een NIP, zou het kunnen dienen ter verbetering van het vooraf bepalen van prioriteiten en het (beter) leggen van accenten door de politieke wereld.

De moeilijkheid omtrent een NIP stelt zich omwille van de **nood aan een lange termijnvisie** (5 à 10 jaar). Een NIP moet aldus **voldoende dynamisch van aard blijven**. Het kan m.a.w. helpen om richting te geven maar het mag de flexibiliteit niet te niet doen. Tevens moet men ook qua middelen (HUMINT, OSINT,...) op lange termijn durven denken, wat niet altijd een evidente denkoefening is. Er zou bij het opmaken van een inlichtingenplan kunnen gedacht worden aan een grotere rol voor de Eerste Minister in samenspraak met de Ministers van Justitie en Defensie. Er mag voorts - bij het opstellen van een inlichtingenplan - evenwel geen verwarring optreden met het Nationaal Veiligheidsplan (NVP) van de politie. **Een inlichtingenplan is namelijk geen veiligheidsplan**, en andersom. Naar de inhoud van een NIP zou er voornamelijk kunnen gedacht worden aan: **personeel en middelen; doelstellingen; en prioriteiten** (Interview, Bijlage A).

- **Een wenselijke politiek-bestuurlijke inbedding voor de VSSE:**

De discussie omtrent een wenselijke politiek-bestuurlijke inbedding voor de VSSE wordt sinds 15 oktober 1830 gevoerd. Het gaat m.a.w. om een eeuwige discussie waarbij hét antwoord nooit zal komen vast te liggen. Een keuze heeft m.a.w. altijd voor –en nadelen. Bij de respondenten komen de volgende klassieke politieke actoren terug: de Eerste Minister¹¹⁵ (met vooral beleidsvoordelen), BiZa (met vooral samenwerkingsvoordelen), Justitie (met een democratisch voordeel) en BuZa (met vooral praktische voordelen).¹¹⁶ Doch verschillen de meningen hieromtrent hevig en benadrukken alle respondenten dat het de finaliteiten van de dienst moet ten goede komen indien hierover gedebatteerd wordt. Bovendien heeft het belang dat aan de dienst wordt gehecht een grote impact op deze discussie. Het gaat m.a.w. eveneens omtrent de perceptie van personen, diensten,... Niettemin is ook het vertrouwen van de Minister een uiterst belangrijke determinant. Tenslotte moet men te allen tijde waken over het gevaar van politisering (Interview, Bijlage A).

Indien er zou gekozen worden om **verschillende ministers** over voogdijschap te laten beschikken zou dit onzes inziens de praktische werking niet ten goede komen en zou het des te moeilijker worden om prioriteiten te bepalen omwille van de tegengestelde signalen die men als dienst zou ontvangen (Interview, Bijlage A).

---

¹¹⁵ Uit de resultaten van een enquête die Vandenhende (2014:102) afnam, bleek dat 66,67% van de respondenten dat scenario wel zou overwegen, indien het een oplossing zou kunnen vormen voor de hedendaagse problemen van de gehele VSSE. Verder had 24,07% hier geen mening over en stond 7,41% negatief ten opzichte van dat scenario.

¹¹⁶ De afwegingen werden summier uitgewerkt tijdens het interview (Interview, Bijlage A). De impact daarvan verdient echter onzes inziens verder onderzoek.

Tenslotte wordt de **controle** door het **Comité I en het begeleidingscomité** als zeer waardevol ervaren. De controle zou zelfs nog meer op proactieve wijze mogen plaatsvinden (Interview, Bijlage A).

- **De aanstelling van een regeringscommissaris voor inlichtingen en veiligheid en de aanstelling van een staatssecretaris voor inlichtingenbeleid:**

De aanstelling van een **regeringscommissaris** stuit bij de overgrote meerderheid van de respondenten op bezwaren (Interview, Bijlage A).

De aanstelling van een **staatssecretaris voor inlichtingenbeleid** zou mogelijks te overwegen zijn als optie. In theorie zou deze aanstelling kunnen leiden tot het voeren van een meer bestendig beleid. Bijgevolg zou het een langere termijnvisie kunnen creëren (of zou men hieraan allerm minst meer tegemoet kunnen komen). Maar heden is de aanhechting echter een problematisch gegeven omwille dat het inlichtingenbeleid in België meer omvat dan enkel de VSSE. We hebben in België namelijk ook de ADIV. Hierdoor komt men terug terecht bij het vorige discussiepunt (Interview, Bijlage A).

Een grote meerderheid van de respondenten is zeer positief omtrent het uitbouwen van een **volwaardige vertegenwoordiging van de VSSE in de beleidscel(len)** van de voogdijminister of bij de verschillende ministers. Het wordt opportuun geacht dat een persoon omwille van het specifieke karakter van de dienst toelichting kan geven bij de nota's afkomstig van de VSSE, de minister(s) op de hoogte kan brengen omtrent bepaalde ontwikkelingen of gebeurtenissen, kan waken over classificaties en deze vertegenwoordiger kan tenslotte een aanspreekpunt vormen voor wanneer er een probleem zou opduiken. Tenslotte blijft de vraag bij deze discussie dan open of de Minister overgaat tot een politieke benoeming of niet. Het zou uiteraard de bedoeling moeten zijn om een duurzaam beleid uit te tekenen – gelet op de nood aan een langetermijnvisie in het kader van de inlichtingendiensten (Interview, Bijlage A).

3.2.14 Terugkoppeling

De inlichtingenwereld in België is niet blijven stilstaan. Beginnende in het jaar 1964 – wanneer wij voor het eerst zicht kregen op de taken van de VSSE - zijn wij heden beland in een situatie waarin de VSSE beschikt over een **uitgebreid, duurzaam en degelijk wettelijk kader**. Zo werd er voorzien in controle op de dienst (1991); werden de taken, bevoegdheden en de externe organisatie onderworpen aan een omvattende regeling (1998); en beschikt de dienst heden over de BIM-methoden (2010). Hierdoor ging men als dienst over van een situatie waarin 'alles' kon, naar een manier van werken die de constante afweging vereist tussen enerzijds de slagkracht van de dienst te handhaven en anderzijds de vrijwaring van de individuele rechten en vrijheden van de burgers (Cools e.a., 2005:383).

De VSSE dient gezien te worden als een **partner van de overheid**, die de beleidsmaker op continue wijze in staat stelt om zakelijke, militaire, economische of politieke beslissingen te nemen op basis van **objectieve evaluaties**. Deze evaluaties gebeuren door een enorme hoeveelheid van informatie (gaande van open tot geheim) te verzamelen, te organiseren, te analyseren, te evalueren en op te volgen ('kerntaken van de VSSE'). De VSSE richt zich bij het uitvoeren van haar inlichtingenopdrachten op **acht**

bedreigingen. Inlichtingen staan ons m.a.w. toe om de verschillende mogelijkheden te onderkennen en de onderliggende factoren bloot te leggen teneinde snellere en meer accurate inschattingen te kunnen opmaken om op gepaste wijze te reageren.

De meerwaarde van een inlichting schuilt in het proactieve aspect ('tijdig informeren'); de unieke positie in het werkveld ('radicalisme is een wettelijke opdracht'); de middellange –en langetermijnwerking; de prioriteit die aan radicalisme wordt gegeven bij de VSSE; het contextualiseren; de analyse uit zowel open –als gesloten bronnen; en de niet-gerechtigde finaliteit.

Inzake de **opvolging van de radicale islam** wordt zij gerechtvaardigd door drie bedreigingen (extremisme, terrorisme en inmenging). De VSSE concentreert zich m.a.w. op het verzamelen van informatie die moet toestaan om de bedreigingen voor de nationale veiligheid correct te kunnen evalueren en opvolgen. De VSSE draagt in het kader van radicalisering bij tot de **integrale manier van werken** door haar betrokkenheid bij het Actieplan Radicalisme. Het is slechts indien bepaalde acties de openbare orde en het voortbestaan van de democratische en grondwettelijke orde bedreigen, of in het geval van inmenging dat de VSSE zicht richt op de islam. In het kader van radicalisme is het belangrijk om lokale mogelijkheden inzake communicatie, beraadslagingen en informatie-uitwisseling te scheppen. De VSSE verricht namelijk **preventief werk voorafgaand aan proactieve of reactieve acties en de dienst zamelt informatie in, die niet noodzakelijk een strafrechtelijke finaliteit kent.** Hierdoor valt de dienst voor een groot stuk uit het repressieve justitiële kader. De VSSE vertrekt daarentegen vanuit de (toekomstgerichte) idee dat het onbekende begrepen moet worden. De dienst draagt hierdoor bij aan het algemeen begrijpen van fenomenen en evoluties, teneinde in het belang van eenieder te anticiperen en te reageren op bedreigingen. Hierdoor wordt een vooruitziend beleid gecreëerd en mag men geenszins de lange traditie die de VSSE kent inzake het omgaan met informatie (en inlichtingen) vergeten.

De VSSE functioneert binnen **een door de federale regering vooropgesteld beleid.** Inlichtingendiensten hebben dus nood aan beleidsrichting. De inlichtingendienst dient m.a.w. te weten wat de dienst moet produceren, hoe de dienst het moet produceren en tegen welke tijdsdruk de dienst het moet produceren. De relatie tussen de beleidsmaker en de inlichtingendienst is vaak gevoelig voor disfuncties en daartoe is een gezond inlichtingenbeleid vereist. Daarom moeten er vele overwegingen tegenover elkaar worden afgewogen en daartoe dient een inlichtingendienst beschouwd te worden als een partner van de overheid. Het Ministerieel Comité voor I&V (dat verantwoordelijk is voor het uittekenen van het inlichtingen –en veiligheidsbeleid in België) en het College voor I&V (dat verantwoordelijk is voor beleidsvoorbereidend werk, advies en de omzetting van politieke richtlijnen in operationele termen) zijn ontstaan vanuit de idee dat de doeltreffende uitvoering van de opdrachten van de VSSE afhankelijk is van adequate beleidslijnen ter zake. Het Ministerieel Comité I&V en het College voor I&V blijven tot op heden echter vrij onduidelijk m.b.t. hun doelmatigheid en doelgerichtheid. Daartoe dienen zij de VSSE actief te ondersteunen met terdege politieke, bestuurlijke en financiële middelen. Belangenbehartiging van zowel de beleidsmaker als de inlichtingendienst zou het fundamentele uitgangspunt moeten zijn. Verder dient er een constructieve dialoog te ontstaan die gekenmerkt wordt door wederzijds begrip, wederzijdse erkenning en het streven naar consensus. Die elementen zijn onmisbaar voor het bepalen van **een gezond inlichtingenbeleid.** Een duurzaam inlichtingenbeleid

dient daarenboven voldoende dynamisch van aard te blijven. Tenslotte heeft België tevens een gebrek aan een inlichtingencultuur. Wij beschouwen het daarom noodzakelijk dat er meer aandacht moet uitgaan naar de taakstelling, prioritering en naar een realistische opvolging, waarbij een projectmatige aanpak en langetermijnvisie niet mogen ontbreken.

4. Wanneer wordt radicalisering een probleem?

Vooraleer wij de historische dimensie van radicalisering onder de loep nemen, kunnen wij ons vooreerst de vraag stellen wanneer radicalisering nu net een probleem gaat vormen. Want het bestaan van afwijkende - en in bepaalde gevallen radicale - opvattingen is op zich niet problematisch en wordt zelfs als bevorderend¹¹⁷ ervaren binnen onze maatschappij, daar eenieder het recht heeft zijn eigen mening of overtuiging te koesteren in ons democratisch bestel (Minister BiZa, 2013:26). Radicalisering is aldus niet noodzakelijk negatief en kan zelfs dienen voor de emancipatie van minderheden, gezien zij in de loop der geschiedenis heel wat zaken veranderd hebben die wij heden als gebruikelijk achten.¹¹⁸ Wat als radicaal wordt beschouwd is dus afhankelijk van de tijdsgeest en de perceptie. Radicalisme is m.a.w. onderhevig aan subjectiviteit. Tevens is er een machtscomponent in het spel, waarbij dominante actoren de mogelijkheid hebben om te bepalen wat ethisch en legaal legitiem is, én wat niet (Verhage, 2013:5-16).

Op basis van tal van referentiepunten kan worden afgeleid in hoeverre radicalisering in een samenleving als al dan niet problematisch wordt aanzien. Maar in een democratie is **de wet het cruciaal referentiepunt**. In een rechtsstaat is er per definitie dus niets verkeerd aan activisme voor zover er geen wet wordt overtreden en er geen illegale of criminele acties worden ondernomen (al dan niet in combinatie met het gebruik van geweld). Doch gaat men inwerken via preventieve maatregelen¹¹⁹ om in een zo vroeg mogelijk stadium extremisme en terrorisme uit te sluiten (Verhage, 2013:5-16).

Als tegenargument kunnen wij namelijk stellen dat hedendaagse radicale bewegingen niet enkel ijveren voor de rechten van een minderheid bijvoorbeeld, maar dat zij ten koste van de rechten en verworvenheden van anderen ageren. Zij kunnen m.a.w. de suprematie van de eigen groep voorop stellen in de vorm van een exclusieve en intolerante ideologie. Door beroep te doen op het recht van vrije meningsuiting ontstaat niet zelden een spanningsveld t.a.v. de tegenpartij als gevolg daarvan. Maar ook hier gaat radicalisering niet noodzakelijk in tegen de wet, noch zal er per definitie sprake zijn van geweld of dergelijke ongewenste handelingen. Intolerantie en afzondering als gevolg van radicalisering kunnen evenwel schadelijk zijn voor de samenleving, daar radicalisering ook ontwrichtende effecten kan hebben door het ontstaan van parallelle samenlevingsstructuren, ernstige maatschappelijke polarisatie en/of spanningen tussen bevolkingsgroepen.¹²⁰ Deze blijven meestal onderbelicht, doch is het inherent eigen aan onze samenleving. Het is tevens bijzonder moeilijk om dergelijke effecten te vatten omdat de processen weinig tastbaar zijn. **De wet volstaat dus niet als referentiepunt**, hoewel zij er vrij vaak toe wordt gebruikt (Noppe, Verhage & Easton, 2011:22)(Verhage, 2013:5-16)(Noppe e.a. 2011:185).

Zo ontstaat er als het ware een **grijze zone m.b.t. radicalisering** in onze maatschappij. Waar ligt nu namelijk de grens tussen toelaatbare en ontoelaatbare gedragingen en gedachten? Deze grens wordt veelal bepaald door onze rechten en vrijheden. Worden deze niet gerespecteerd, dient de politie - die het machtsmonopolie

---

¹¹⁷ "Wat ooit als radicale ideeën werd beschouwd, wordt vandaag in vele gevallen opgevat als noodzakelijke vooruitgang" (Minister BiZa, 2013:4).

¹¹⁸ Denken we bv. aan Martin Luther King die lang buiten het politieke landschap bleef, wat soms resulteerde in extremisme en terrorisme. Heden worden zij i.p.v. een gevaar als voorvechters van een meer inclusieve democratie beschouwd.

¹¹⁹ Bijvoorbeeld het opstellen van een lijst van organisaties die als een bedreiging voor de stabiliteit van het land en als een gevaar voor de openbare orde worden beschouwd.

¹²⁰ Verwijzend naar de hevige spanningen naar aanleiding van de betogingen in Borgerhout en de politieke heisa rond Sharia4Belgium.

van de overheid verkreeg - daarop in te spelen. Afdwingen blijft echter een bijzonder problematisch gegeven (Verhage, 2013:5-16). Want naar contraterrorisme toe merken wij binnen Europa dat het fenomeen voornamelijk wordt behandeld d.m.v. het strafrecht (Fijnaut, 2005:210-215). Heden zien wij echter de komst van een nieuwe trend bij de overheid, namelijk het proactief, preventief, repressief en – in zeer beperkte mate – het curatief optreden bij dergelijke fenomenen (Somers e.a., 2013:42)(infra).

5. Historische achtergrond van het fenomeen

Doorheen de geschiedenis hebben **vele lidstaten** in Europa reeds een **brede variëteit** van terrorisme ondergaan, gaande van radicaallinks, radicaalrechts, separatistisch, sociaal, religieus en zowel nationaal – als internationaal terrorisme (Coolsaet, 2011:227-246). Mede aan de basis van de komst van islamitisch geïnspireerd terrorisme lagen het aanhouden van een militaire organisatie door de Moslimbroeders (jaren '30), de moord door de Moslimbroeders op de Egyptische Eerste Minister Pasha (jaren '40), de ineenstorting van de communistische regimes in Oost-Europa, de islamitische revolutie in Iran (1979), de nasleep van de Sovjetinvasie in Afghanistan en de daaropvolgende burgeroorlog, de moord op de Egyptische president Sadat, het einde van de Koude Oorlog, het opkomend conservatisme in het Westen, de moeizame integratie van een grote groep migranten, migratiestromen, armoede, mondialisering, technologische ontwikkelingen, de commerciële luchtvaart, de massamedia, de oorlog in Afghanistan en Irak,... (Temmerman, 2007:205)(Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:27)(De Baets, 2005:243-264)(Fraih, 2011:187-203)(VSSE, 2011:114)(*). Generaliserend bekeken is de inplanting van islamitische extremisten en terroristen in Europa volgens de VSSE vooral **van exogene aard**¹²¹ (Comité I, 2007:78)(Segers & Peeters, 2005:281-302). Het zijn fenomenen die naar Europa zijn overgebracht uit Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Het zijn aldus de economische, sociale en geopolitieke ontwikkelingen die het debat steeds scherper hebben gesteld. Want de genoemde evenementen liggen niet onmiddellijk aan de basis van dit soort terrorisme. We vinden tevens interne redenen, zoals de ideologische doorontwikkeling van een islamitische moderniseringsbeweging die op het einde van de 19de eeuw startte (*). De eersten die zich in België vestigden, ijverden vooral voor de gevestigde orde in hun land van herkomst omver te gooien. Het is pas in een later stadium (eind jaren '90) dat bepaalde groeperingen zoals de Moslimbroeders of de salafitische stromingen, België als uitvalsbasis om veranderingen door te voeren gingen beschouwen. Het ging vanaf toen om veranderingen vanuit België te bewerkstelligen en om hun stempel te drukken op de ontwikkeling van een '*Europese Islam*' (Comité I, 2007:78). Radicalisering van jonge moslims in Europa is dus **geen nieuw fenomeen en valt aldus gedeeltelijk samen met de ontwikkelingen in de grotere islamitische wereld**, en de Arabische moslimwereld in het bijzonder (Fraih, 2011:187-203).

Volgens Alonso e.a., (2008:20) delen diverse **radicaliseringsgolven** vanaf de late 19de eeuw tot heden - die vaak resulteerden in terroristische daden - een aantal **structurele kenmerken**:

- (1) Deze bewegingen groeiden allen in een klimaat dat wordt gekenmerkt door een **(reëel of gepercipieerd) gedeeld gevoel van onrechtvaardigheid, uitsluiting en vernedering**. Deze factoren zijn nog steeds krachtige katalysatoren voor politiek en politieke actie. Hierdoor wordt een omgeving van wederzijds wantrouwen geschapen die leidt tot het '*wij' en 'zij' paradigma*. Buitensporige repressie door de autoriteiten op zijn beurt leidt tot een toenemend klimaat van wederzijds wantrouwen.

---

¹²¹ Wat betekent dat de radicalisering van lokale moslimjongeren met allerlei ontsparingen tot gevolg veel recenter van aard is.

- (2) Radicalisering is geen waarschijnlijkheid, maar hangt af van de **wisselwerking tussen persoonlijke – en omgevingsfactoren**. Concrete persoonlijke ervaringen, verwantschap, vriendschap, groepsdynamieken en socialisering in het gebruik van geweld zijn de belangrijkste factoren in het eigenlijke radicaliseringsproces.
- (3) Het gaat slechts om **een kleine minderheid** die het gebruik van geweld zal aanwenden als middel. Vaak gaat het om een '*zelfbenoemde avant-garde*' die zichzelf als plicht vooropstelt om geweld te gebruiken. Maar hoewel het om een kleine minderheid gaat, mogen wij het fenomeen niet onderschatten en dienen wij het daarentegen goed te kaderen (Alonso e.a., 2008:20).

Omwille van deze laatste reden vinden wij het belangrijk om de ontwikkelingen in België te schetsen, daar een historische achtergrond omtrent het fenomeen onmisbaar is binnen onze analyse. Wij kunnen het Belgisch jihadistisch terrorisme mogelijks in **vier verschillende fasen** optekenen: de eerste generatie (jaren '80 – '90); de tweede generatie (1998 – 2004); de derde generatie (2004 t.e.m. heden); en mogelijks kunnen wij spreken over de vierde generatie (heden)(De Wit, 2013). Omtrent deze laatste generatie bestaat echter nog twijfel onzes inziens.

5.1 De eerste generatie (jaren '80 en '90) – het islamitisch nationalisme:

In de jaren '70 begon een Europese islam zich gradueel te ontwikkelen. Die werd aangespoord door "*da'wa groepen*" zoals de Tabligh beweging en de Moslimbroederschap. Zij verkondigden een radicale, puriteinse en intolerante visie op de maatschappij (Fraih, 2011:187-203).

Een mijlpaal voor de geschiedenis van het extremisme en het terrorisme in België was het jaar **1979**. Toen begon stilaan het verzet – ook in Belgische kringen - tegen de **Russische bezetting in Afghanistan** maar ook de **islamitische revolutie in Iran** (van Ruhollah Khomeiny) speelt daarbij mee. Deze laatste gebeurtenis bleek een stimulans te zijn voor bewegingen in de hele islamitische wereld. Want hoewel deze zich afspeelde in een sjiitische dynamiek, bleek deze ook een stimulans te zijn voor bewegingen in de hele, overwegend soennitische, islamitische wereld (*). Tal van bewegingen namen de ontwikkelingen in Iran als een nastrevenswaardig voorbeeld.¹²² De gevolgen van beide gebeurtenissen zouden een blijvende stempel drukken op de ontwikkeling van het moslimextremisme.¹²³ Nadat in België verschillende pro-Iraanse manifestaties plaatsvonden, besteedde de **VSSE als één der eerste diensten** aandacht aan de problematiek van het islamitisch extremisme (Segers & Peeters, 2005:281-302).

In de jaren '80 kwam de politieke islam - vooral beïnvloed door leden van de Moslimbroederschap, die gevlucht waren vanuit Syrië¹²⁴ en Egypte¹²⁵ - en veelal omwille van de harde (bloedige) repressie daar, aan in België. Midden jaren '80 begon ook de Belgische politie, de politieke islam te bestuderen na een golf van aanslagen begaan door het "**Fouad Ali Saleh-netwerk**" in Parijs (1986). De opkomst van deze nieuwe vorm van terrorisme die gelinkt werd aan religie, leidde tot de oprichting van een specifieke

¹²² Namelijk de jarenlange volgehouden actie door een islamitisch geïnspireerde beweging tegen een gesecculariseerd, westers georiënteerd regime.

¹²³ De effecten lopen echter niet geheel gelijk. De ontwikkelingen in Iran kenden een onmiddellijke reactie op de perceptie van de politieke islam bij zowel moslims als niet-moslims, terwijl de inval in Afghanistan in heersende Koude Oorlogs problematiek werd geanalyseerd en gekaderd (Segers & Peeters, 2005:281- 302).

¹²⁴ Het gaat om de opstand van de Moslimbroederschap in Syrië (Segers & Peeters, 2005:281- 302).

¹²⁵ Het gaat om de moordaanslag op de Egyptische president Anwar Sadat (1981).

entiteit binnen de Anti-Terroristische eenheid van de Rijkswacht (infra). Tot op dat punt had men in België – ondanks de snelle reactie van de diensten - geen ware kennis over het nieuwe fenomeen gezien men zich tot de begin jaren '80 vooral had gericht op het antikapitalistisch terrorisme (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:27).

Zonder enige twijfel behoren tot de beruchtste zaken van het antikapitalistisch terrorisme, de terreuraanslagen van de *Cellules Communistes Combattantes*¹²⁶, maar ook de Bende van Nijvel¹²⁷ speelde zijn rol inzake de angst die leefde binnen onze samenleving. De bevolking werd destijds namelijk geteisterd door een onveiligheidsgevoel en het gevolg was een daling in vertrouwen in het gerecht en de politiek (De Baets, 2005:243-264) met als hoogtepunt zwarte zondag¹²⁸ (Witte, 2005:477-518). Sommigen stelden zelfs het bestaan van de inlichtingendiensten ter discussie (De Clerck & Huygh, 2005:183-198). Een waar leerproces vatte m.a.w. aan (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:27). Doch, typisch voor België en Frankrijk is dat zij veel vroeger met de studie ervan begonnen dan onze overige buurlanden (De Wit, 2013) en Italië bijvoorbeeld (De Baets, 2005:243-264).

In deze periode merkten de Belgische autoriteiten dat de Turkse en Marokkaanse gemeenschappen in België worstelden met een **identiteitscrisis** omwille van de economische achteruitgang die vooral de eerste generatie immigranten trof. Dit manifesteerde zich onder de vorm van een religieuze heropleving onder invloed van de orthodoxe *Jamâ' at al-Tablîgh*. Onder invloed van de moslimbroederschap en de eerder genoemde vluchtelingen uit Egypte en Syrië, werd deze **religieuze heropleving in politieke termen** vertaald. Frankrijk en België werden op die manier de eerste Europese landen die geconfronteerd werden met de nasleep van de Afghaanse oorlog (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:27). Ook de commerciële luchtvaart en de massamedia hebben in belangrijke mate bijgedragen tot de internationalisering van terrorisme. Voorts zal blijken dat in tegenstelling tot de doelstellingen, de middelen eerder beperkt blijven (De Baets, 2005:243-264). De komst van de "**Gewapende Islamitische Groep**"¹²⁹ (*GIA*) - bestaande uit veteranen van de Afghaanse oorlog (Coolsaet, 2001:161-170) - voerden een aantal gewelddadige campagnes tegen burgers en ambtenaren in Algerije. De Belgische politie kwam niet snel daarna te weten dat de desbetreffende beweging, **propaganda –en fondsgroepen** had in België. Het eerste resultaat werd geboekt in 1995 door een gezamenlijk optreden van de politie –en inlichtingendiensten bij de ontmanteling van het "**Zaoui-netwerk**".¹³⁰ Belgische speurders ontdekten destijds ook de eerste jihadistische handleiding¹³¹ (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:27), die in jihadistische kringen alreeds werd verspreid (Coolsaet, 2001:161-170). De in België opgepakte netwerken stonden vooral in voor **logistieke steun en het faciliteren van reizen naar conflictgebieden** (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:27).

---

¹²⁶ De CCC pleegde op 2 oktober 1984 hun eerste bomaanslag in een lange reeks. Bij een 'geheime' NAVO-pijpleiding in Verviers werden op 11 november 1984 zes springladingen geplaatst door een gezamenlijke actie van de CCC, de RAF en Action Directe. Bij de bomaanslag op het gebouw van het Verbond van Belgische Ondernemingen in Brussel kwamen twee brandweermannen om het leven op 1 mei 1985. De VSSE volgde de CCC reeds geruime tijd. De leiding van de CCC werd echter door de Gerechtelijke Politie pas gearresteerd op 16 december 1985.

¹²⁷ De Bende van Nijvel pleegde tussen 13 maart 1982 en 9 november 1985 drieëntwintig overvallen en diefstallen, waarbij achtentwintig doden vielen. De daders zijn nooit gevonden en de achtergronden werden evenmin opgehelderd (De Baets, 2005:243-264).

¹²⁸ Het gaat om de Belgische federale verkiezingen van 1991. Het Vlaams Blok boekte dan een enorme winst.

¹²⁹ Groupe Islamique Armé.

¹³⁰ Het gaat om een terroristisch netwerk dat gelinkt werd aan de bommencampagne in Algerije in de zomer van 1995. Deze organisatie faciliteerde logistieke steun voor de activiteiten in Algerije. Verder werd het ook gelinkt aan de diaspora van Afghaanse veteranen.

¹³¹ Destijds werd er al een link gelegd met Al-Qaida.

Een paar jaar later werd deze **nationalistische inslag getransformeerd in een nieuwe, meer geglobaliseerde en transnationale richting**, wat wij heden kennen onder de noemer van Al-Qaida. Het fiasco van pogingen om islamitische regimes te installeren in Algerije, Egypte en Syrië bevorderden de strijdkreet. Afghanistan werd op die manier het toevluchtsoord voor jihadistische terroristen (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:27). Europa werd vanaf toen ook meer als doelwit beschouwd, en niet louter als logistieke basis (zoals dit doorheen de jaren '90 essentieel het geval was). Mede dankzij het puik werk van de VSSE konden doorheen de jaren '90 islamitische terreurnetwerken worden ontmanteld (Segers & Peeters, 2005:281-302).

5.2 De tweede generatie (1998 – 2004) – top-down terrorisme

Het islamitisch-nationalistisch karakter van de vroege netwerken die zich transformeerden in een ontembare globaliserende trend, uitte zich in de voorhoede van globaal jihadistisch terrorisme en wat uiteindelijk zou leiden tot **Al-Qaida** (Coolsaet, 2001:161-170). Volgens Bakker (2011:131-144) hebben vele Europese landen vooraf aan 9/11 de bedreiging duidelijk onderschat.

Een jihadistisch netwerk werd in maart 1998 ontmanteld onder de naam "**Operatie Lock**". Het ging om een samenwerkingsverband tussen Belgische, Britse en Italiaanse inlichtingendiensten. Het indiceert in eerste instantie hoe multinational het fenomeen van terrorisme was geworden. Zo werden de opgepakte terroristen gelinkt aan een aantal landen in het Midden-Oosten en aan de Taliban in Afghanistan. Velen van hen verbleven in trainingskampen van Afghanistan en zelfs in kampen die werden uitgebaat door Al-Qaida (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:27). Tijdens een politie-inval werden nogmaals verschillende jihadistische documenten aangetroffen, waaronder een zestig pagina tellend pamflet, dat wij kunnen beschouwen als de oprichtingsakte van de "**Groupe Islamique Combattant Marocain**" (*GICM*). De GICM is gelijkaardig aan de GIA. Meer en meer kwam vanaf toen Afghanistan op het Belgische toneel te staan want een volgend netwerk ¹³² werd ontmanteld in november 2001 ("**Operatie Mezza**") (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:27). Twee dagen na de aanslagen op 11 september werd **Nizar Trabelsi**¹³³ overigens gearresteerd in Brussel omwille van zijn betrokkenheid aan de poging om een aanslag te beramen op de NAVO-basis van Kleine Brogel en op de Amerikaanse ambassade in Parijs. Deze operatie is gekend onder de naam "**Wawa**" (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:27).

Het hoogtepunt van Al-Qaida ligt wellicht in deze periode (tussen 1998 en 2001). Destijds had het jihadistische internationaal terrorisme **verschillende cellen in Europa** waar zij handelden onder de directe supervisie van Al-Qaida en zijn twee leiders: **Osama bin Laden en Ayman al Zawahiri**. Maar de militaire acties in Afghanistan en de daaruit voortvloeiende internationale samenwerking inzake contraterrorisme (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:27) en de groeiende weerzin binnen de moslimgemeenschap, waar de meeste slachtoffers vielen (De Wit, 2013), verstoorden echter het ooit zo gedisciplineerd en hiërarchisch netwerk van Al-Qaida. Op die manier vluchtten Afghaanse veteranen via Turkije en Syrië wederom naar Europa. Eens zij aankwamen in Europa verkondigden zij

---

¹³² Dat netwerk werd vooral bekend omwille van de moord op Ahmad Shah Massoud (de leider van de anti-Taliban rebellie in Afghanistan) door Abdesattar Dahmane en Baraoui El Ouaer die Belgische identiteitspapieren bezaten. Het ging echter om twee Tunesiërs die gelinkt werden aan een jihadistisch Tunesische groep dat opereerde vanuit de Pakistaans-Afghaanse zone en Noord-Irak ('Ansar al-Islam').

¹³³ Trabelsi werd gerekruteerd in het Westen, deed een reis om een opleiding te verkrijgen, ging netwerken (in Afghanistan) en later kwam hij terug met de wil om een aanslag te beramen (De Wit, 2013).

een **lokale jihadistische boodschap** op Europese bodem en creëerden en ondersteunden zij **cellen die dienden om rekruteringen te organiseren, voorbereidingen te stellen of aanslagen te plegen**. Dit had z'n weerslag op de niet aan Al-Qaida gelinkte, maar door Al-Qaida geïnspireerde groepen. Op die manier werd de lokale dynamiek in toenemende mate van belang (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:27). Coolsaet stelde hieromtrent dan ook dat Al-Qaida *"hoofdzakelijk een vlag geworden [was], een inspirerende mythe voor een los samenhangend geheel van lokale moslimextremisten die elk hun eigen weg inslaan, zonder centrale controle"* (Coolsaet, 2004:526-527).

5.3 De derde generatie (2004 – heden) – bottom-up terrorisme

'Van een sterke eenheid tot fragmentatie van de jihadistische bedreiging', zo kunnen we de dynamiek van de derde generatie jihadisten goed samenvatten (Coolsaet, 2001:161-170). Een voorbeeld van post-Afghaanse groepen op ons grondgebied is het **"Maaseik-netwerk"**. Het bestond uit een aantal militanten van Belgische en Marokkaanse afkomst. Sommigen daarvan werden opgeleid in Afghanistan en anderen werden gerekruteerd in België. Verder werden zij ook gelinkt aan de GICM, en probeerden zij mensen te rekruteren voor de opstand in **Irak**. Hoewel zij geen aanslag planden op Belgische bodem, vormden zij niettemin een **logistieke cel dat valse papieren en onderdak verleende aan lotgenoten**. In 2004 organiseerde de politie een aantal invallen in België (**"Operatie Asparagus"**) om gesofisticeerde netwerken die gelinkt werden aan de bomaanvallen van Casablanca en Madrid te ontmantelen (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:27).

Parallel aan deze jihadistische beweging hadden antiterrorisme experts van de politie en de VSSE oog voor een groeiende trend van radicalisering bij achtergestelde immigranten, vooral van Noord-Afrikaanse afkomst. De angst bestond bij de Belgische speurders dat dit zou opgaan in de jihadistische beweging van het terrorisme. In de aanloop naar de Irakoorlog (2003) had de VSSE gewaarschuwd voor gevolgen in België daaromtrent. Deze angst werd bevestigd, gezien de frustratie in bepaalde moslimgemeenschappen groeide, alsook kreeg het jihadistisch terrorisme van toen af aan een nieuwe dimensie dat deel uitmaakte van de dreigende atomisatie van het oude Al-Qaida netwerk: **"een van onderuit groeiende terroristische dynamiek gestuurd door zelfradicalisering en geïnspireerd, maar niet langer aangedreven door Al-Qaida"** (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:8). Van toen af aan nam de vrees voor **'zelfrekrutering'** toe. Zo kwam de nieuwe schrik voor **'home grown' terroristen**, die opereren in hechte en kleine (vrienden)groepen. Maar het kon evengoed om **'lone wolfs'** gaan. Deze laatste categorie wordt als gevaarlijk bestempeld omdat zij voor lange tijd onder de radar kunnen blijven. België werd m.a.w. geconfronteerd met een opmars van een aantal min of meer spontane vormen van netwerken, veelal gebaseerd op verwantschap en vriendschap om mensen naar Irak te begeleiden.

Het bekendste Belgische voorbeeld is wellicht het **"Muriel Degauque Netwerk"**. Dat netwerk is gelinkt aan de jihadistische leider al-Zarqawi. De groep draagt de naam van de vrouw die een zelfmoordaanslag aanrichtte tegen een Amerikaanse militaire patrouille in Irak op 9 november 2005. Het leidde tot een verhoogde alertheid bij de speurders. Drie weken later werden de huizen van verschillende leden van deze groep doorzocht in Brussel, Charleroi, Tongeren en Antwerpen. Vijftien personen daarvan werden gearresteerd (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:27)(De Stoop, 2010:288).

Degauque' parcours was geheel **zelfbedruipend en 'home-made'**. Hoewel haar radicalisering naar die zelfmoordaanslag toe, geheel een individuele keuze was, werd zij geholpen door een netwerk die geleid werd door Bilal Soughir (Coolsaet, 2001:161-170). Ze was dus zeker gemotiveerd door haar nieuw ideologisch comfort, maar vooral ook intelligent geïnstrumentaliseerd door haar entourage (*). Die laatste is een Algerijnse nationalist die in Brussel leefde en gelinkt werd aan de – eerder genoemde - jihadistische leider Abu Musab al-Zarqawi. Het verdict van de rechtbank op 10 januari 2008 maakte duidelijk dat onstabiele, improviserende netwerken veel moeite deden om vrijwilligers naar Irak te begeleiden (Coolsaet, 2001:161-170).

Een andere voorbeeld is **Malika El Aroud**, een Belgische die geboren werd in Tangiers en weduwe is van Abdesattar Daahmane.¹³⁴ Zij was onderdeel van een netwerk dat werd gelinkt aan Afghanistan. In 2007 werd zij reeds veroordeeld in Zwitserland omwille van haar betrokkenheid bij een 'criminele organisatie' en omwille van haar 'aansporingen tot misdaden en geweld'. Zodus werd zij door de inlichtingendiensten nauw in de gaten gehouden bij haar terugkeer naar Brussel. Ze werd uiteindelijk gearresteerd in december 2008 omwille van de voorbereidingen van een mogelijke terroristische aanslag in België. Binnen het netwerk werden ze allen veroordeeld omwille van het lidmaatschap van een terroristische groep. Deze groep richtte zich voornamelijk op het **rekruteren van vrijwilligers voor Afghanistan via het internet** (Coolsaet, 2001:161-170).

Glenn Audenaert beschreef het jihadistisch terrorisme als een mengmoes van zelfradicalisering van lokale groepen met internationale contacten, zonder enige centrale aansturing (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:27). Hiermee in verband staat de '**method of franchising**', wat betekent dat bepaalde lokale actoren het logo, het concept en de naam van Al-Qaida eigen maken en dat zij een aanslag organiseren en (willen) uitvoeren onder de Al-Qaida naam, zonder dat zij verbonden zijn met het eigenlijke hart van de organisatie. Het bewijst tevens het gedecentraliseerde en flexibele karakter van de groep die in staat is om op die manier te delegeren (VSSE, 2011:114).

Coolsaet en Struye De Swieland (2007:27) stellen dat het huidige jihadistisch terrorisme weinig afwijkt van het antikapitalistisch terrorisme van de jaren '70 en '80. In België kunnen wij stellen dat de dynamiek achter geweldplegingen in verband staat met verwantschap en vriendschapsbanden. Het onderstreept(e) de minimale invloed van het internet in het rekruteren (destijds), gezien er weinig bewijzen werden gevonden die het verband tussen die twee bevestigden (Coolsaet, 2001:161-170). Heden is deze discussie nog niet afgelopen wat de exacte invloed daarvan is (Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397) en er wordt onderzoek naar gevoerd (Minister BiZa, 2013:26).

Een gevolg van alle voorheen opgesomde invloeden is de **decentraliserende dynamiek en het diffuus worden van de jihadistische beweging** in vergelijking met hoe deze voorheen georganiseerd was. Geografisch heeft het tot gevolg dat de geselecteerde terreinen voor hun operaties meer verspreid worden over de wereld dan eertijds. Organisatorisch betekent het, dat het niet langer bin Laden was die de centrale beslissingen nam. Deze twee aspecten samen (organisatorisch en geografisch) brengen **een veelheid aan beweegredenen en ideologische varianten** met zich mee. Zo worden bijvoorbeeld transnationale jihadistische doelen samengevoegd met gevarieerde en meer lokale nationale zorgen (Pillar, 2011:7-19). Ook de aanslagen in Madrid,

---

¹³⁴ Hij stierf tijdens een zelfmoordmissie waarbij Ahmad Shah Massoud werd gedood (2001).

Amsterdam¹³⁵ en Londen toonden geen duidelijke link met Al-Qaida aan. Het werden m.a.w. **meer onstabiele, onafhankelijke en onvoorspelbare entiteiten** (Bakker, 2011:131-144). Sageman noemde het de '**leaderless Jihad**' (Bakker, 2011:134).

5.4 De vierde generatie? (heden) – S4B en de Syriëstrijders

Heden zijn wij mogelijk aanbeland in de vierde fase, namelijk die van de **Syriëstrijders en Sharia4Belgium** (De Wit, 2013). Tegenwoordig is de jihadistische beweging een immens complexe aangelegenheid om te bestuderen geworden, gezien haar linken met andere groepen en landen moeilijk te ontrafelen valt. Ook de invloed en de impact op bepaalde groepen of landen valt moeilijk na te gaan (Pillar, 2011:7-19). De nieuwigheid van het fenomeen Syrië dienen we echter enigszins te relativiseren. Want geheel nieuw is het fenomeen echter niet. Syrië is echter wel een zeer bijzondere plaats, gezien in het gebied van het huidige Syrië, de Slag van het Einde der Tijden gesitueerd wordt door een eschatologische traditie (*). Maar naar alle waarschijnlijkheid is dat niet zo bepalend geweest. Het is echter wel een land dat vrij makkelijk te bereiken is.¹³⁶ Het heeft dus ook niets te maken met een hogere vorm van radicalisering (Interview, Bijlage A).

Naast het vrij recent in de media opgedoken fenomeen van Europese '**foreign fighters**'¹³⁷ (of in zijn actuele context van de zogenaamde '*Syriëstrijders*'), zijn er tal van voorbeelden te vinden van zowel individuen als groepen, die om verscheidene redenen en tegen veel verschillende ideologische achtergronden toetraden tot een gewelddadige strijd in het buitenland. Denken we maar aan de individuen en groepen die gingen meestrijden tijdens de Spaanse burgeroorlog (1936-1939). Het ging de laatste jaren echter wel vooral om Europese moslims die meestreden in Tsjetsjenië, Bosnië, Afghanistan, Irak,... (Bakker, Paulussen & Entenmann, 2013:28)(Hegghammer, 2013:1-13). Het belang van de krijgskunst ligt erin dat zij hierdoor een soldaat worden van een zelf uitgekozen gemeenschap die zij zelf wensen te beschermen, en zij hierdoor gerechtvaardigd worden om – volgens hen - gelegitimeerd geweld (zelfs tegen burgers) uit te oefenen. Slachtoffers worden dan gezien als '*collateral damage*'. In de meeste gevallen kiezen zij ervoor om in het buitenland (veelal in moslimlanden) en in een conflictzone te gaan vechten of te gaan trainen. Gruweldaden (waaronder onthoofdingen bijvoorbeeld) zijn hierbij niet uitgesloten (Imram, 2014).¹³⁸ Zij die hiervan terugkeren zijn volgens Sageman (2011:117-129) **bijzonder gevaarlijk**, gezien zij over expertise van terrorismedaden beschikken en zij kunnen die mogelijk ook aanwenden in het Westen. Zij verkrijgen tevens geloofwaardigheid waardoor zij een charismatisch persoon kunnen worden onder sympathisanten (Sageman, 2011:117-129).

---

¹³⁵ Moord op Theo van Gogh.

¹³⁶ We merken dan ook op dat het 'Mali-fenomeen' helemaal niet gelijkaardig is aan de Syriëstrijders (Interview, Bijlage A).

¹³⁷ Foreign fighter: "[...] those who regard it their duty to participate in what they believe to be a jihad of the sword, a holy war against the regime of Syrian President Bashar al-Assad and its Shiite allies, and who join local or foreign groups with jihadist political agenda" (Bakker, Paulussen & Entenmann, 2013:2).

¹³⁸ Imram (2014) verwijst naar de Vlaams en Franssprekende Belgen van Arabische origine die een oudere man onthoofden met een bot mes.

Op 8 mei 2013 op een persconferentie door moslimorganisaties meldt het Executief van de Moslims van België (2013:1):

"We worden geconfronteerd met een complexe situatie: jonge Europese burgers, met name jonge Belgische moslims die besluiten om hun familie en vrienden, scholen en plaatsen van opleiding, hun buurten en steden te verlaten om deel te nemen aan een gewapend conflict in verre landen. Als de zaak waarvoor ze willen vechten - namelijk de val van de dictatuur - een rechtvaardige zaak is voor regeringen, beleidsmakers, Europese staten, is de rekrutering van deze jongeren gevreesd op verschillende niveaus. Hun beslissing om een oorlog te beginnen wordt eerst waargenomen door sommige media als een teken van radicalisering binnen de moslimgemeenschap die in Europa woont, welke wordt toegekend aan een radicalisering van een extremistisch religieus discours. Hun terugkeer na het conflict wordt meer gevreesd dan hun vertrek. Gevreesd wordt dat deze jongeren de agenda van extremistische groeperingen zullen behartigen aan welke kant ze vechten, wat de relaties met hun mede-Europeanen zal bemoeilijken."

Het huidige fenomeen ontstond na de niet-gewelddadige protesten in maart 2011 die zich transformeerden in een gruwelijke burgeroorlog (Bakker, Paulussen & Entenmann, 2013:28). Ten koste van vele mensenlevens slaagde de Syrische president Bashar al Assad er aldus in om een opstand voor meer vrijheid om te buigen tot een oorlog tussen zijn nationale leger (dat vecht voor de bescherming van het land) en het 'islamitische leger' (dat vecht voor het kalifaat)(Stockmans, 2014). De 'foreign fighters' bestaan uit een **breed scala aan individuen en groeperingen** die zich aansloten bij het 'Vrij Syrische leger', Iraakse troepen, Hezbollah en verscheidene jihadistische groepen (het Islamitische al-Nusra-front, Islamitische Staat Irak,...)(Bakker, Paulussen & Entenmann, 2013:28)(Quilliam Foundation, 2012). Deze laatste groeperingen vormen echter **geen eengemaakt front** maar het strijdtoneel bestaat uit een veelheid aan versplinterde groepen. Zij verschillen van elkaar in oorsprong, in doelstellingen, in ideologische motieven, inzake leiderschap, inzake groepsstructuur, inzake strategieën en inzake de aangewende tactieken (Benotman, 2012:5). Hoewel **betrouwbare data ontbreken**, zou hun aantal¹³⁹ in augustus 2013 reeds geklommen zijn tot 6000 ('foreign fighters'). De Minister van BiZa stelde in de Kamer dat de aanwezigheid in Syrië van landgenoten stabiel blijft. Het aantal Belgische Syriëstrijders zou tussen de tachtig en honderd liggen, waarbij er reeds tussen de tien à twintig zouden zijn teruggekeerd.¹⁴⁰ In de zomer van 2013 zouden er een klein aantal mensen zijn vertrokken.¹⁴¹ De cijfers zijn echter een vertrouwelijk operationeel gegeven, waardoor de regering heeft beslist om daarover niet te communiceren.¹⁴² Maar uit de literatuur blijkt dat de meeste van deze individuen komen uit West-Europese landen zoals België, Nederland, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk (Bakker, Paulussen & Entenmann, 2013:28). De data lopen echter sterk uiteen, want het ICSR (2013) meldt dat er 8.500 à 11.000 'foreign fighters' uit 74 verschillende landen aanwezig zijn in Syrië. Het ICSR schat verder dat er gaande van 396 tot 1.937 mensen uit West-Europese landen aanwezig zijn, waaronder gaande van 76 tot 296 Belgen. België scoort bij deze cijfers het hoogst indien de cijfers in relatie

¹³⁹ Wat betreft het aantal is het van belang om een onderscheid te maken in: zij die er zijn; zij die er niet in geslaagd zijn om er te geraken; zij die de intentie hebben om te gaan maar nog niet weg zijn; zij die onderweg zijn; zij die zijn teruggekeerd; én zij die er zijn gestorven (Interview, Bijlage A).

¹⁴⁰ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 PLEN 148, 13/06/2013.

¹⁴¹ Integraal verslag van de Commissie voor de Binnenlandse Zaken, de algemene zaken en het openbaar ambt, CRIV 53 COM 830, 9/10/2013.

¹⁴² Handelingen van de Senaat, nr. 5-96, 21/03/2013.

worden gebracht met het inwonersaantal (27 strijders per één miljoen inwoners)(ISCR, 2013). Van Ostaeyen (2014) gaat er zelfs vanuit dat het mogelijks om 336 personen gaat. De meeste Syriëstrijders vertrokken vanuit **Brussel, Vilvoorde, Mechelen en Antwerpen**, aldus Van Ostaeyen (2014).

Het meest frappant nieuwe aan de ontwikkelingen in Syrië zijn **de omvang van het fenomeen en de snelheid waarop het zich manifesteert**. Tevens opmerkelijk is dat het vooral mensen uit de **middenklassegezinnen** zijn, die zich aangetrokken voelen om naar Syrië te gaan. Tevens merkwaardig is dat er ook **vrouwen en families** naar het strijdtoneel Syrië trekken. Momenteel kunnen wij **niet** spreken over **een relevante set van 'triggers'** die heeft geleid tot een vertrek naar Syrië. Het kan m.a.w. **zeer individueel** zijn. Bovendien kunnen mensen **gemobiliseerd** worden **zonder volledig geradicaliseerd te zijn**. Tenslotte merken wij dat de **leeftijd erg laag** ligt van zij die zijn vertrokken. De essentiële vraag die wij ons in het kader van de Syriëstrijders kunnen stellen is: **"Hebben wij te maken met een gebeurtenis of een fenomeen?"**¹⁴³ (Interview, Bijlage A).

Het probleem met de Syriëstrijders wordt aanzienlijk geacht in België. Vooral in de steden Brussel, Antwerpen, Vilvoorde en Mechelen zijn dus cases bekend waarbij jongeren vertrokken naar Syrië. De ontmantelde organisatie **Sharia4Belgium** zou daarin een rol hebben gespeeld. Daarom organiseerde de Minister van BiZa een Task Force om het probleem van dichterbij te bekijken. Daarin stelde de Minister zowel preventieve als repressieve maatregelen voor (Bakker, Paulussen & Entenmann, 2013:28)(infra). De Europese antiterrorisme coördinator Gilles de Kerckhove vermoedt dat België in de top tien landen staat waaruit jongeren vertrekken (De Standaard, 2013a).

Het conflict speelt zich zoals we reeds opmerkten – net als bij Irak – **dichter bij de Europese grenzen** af in vergelijking met Afghanistan. Belangrijk echter, is dat deze verplaatsingen niet noodzakelijk rechtstreeks verlopen en de betrokken personen bijna stelselmatig **verschillende paspoorten of identiteitspapieren** gebruiken **om doorheen verschillende landen te reizen** om naar hun bestemming te gaan. Tevens mag men volgens de VSSE de mogelijkheid niet onderschatten dat sommigen van hen terugkomen naar Europa.¹⁴⁴ Het is bijgevolg mogelijk dat ze hier dezelfde activiteiten zullen beoefenen (Comité I, 2007:78). Het mogelijks gevaar dat deze jongeren kunnen betekenen, wordt vaak geuit op **blogs, Facebook en in Youtube filmpjes**. Denken we maar aan de videoboodschap die gelinkt wordt aan Sharia4Belgium met de mededeling om jongeren te overtuigen om als Vlaamse jihadstrijder naar Syrië te gaan. Tevens werd er opgeroepen tot het plegen van een aanslag in Europa (De Standaard, 2013b)(De Morgen, 2013a).

Op 13 juni 2013 drukte Van Esbroeck in de Kamer zijn bezorgdheid uit met de volgende woorden: *"Alle gekheid op een stokje, de problematiek van de strijders die naar Syrië vertrokken, is bekend. De voorbije weken en dagen krijgen we alsmaar berichten over strijders die willen terugkeren, noodgedwongen of uit vrije wil; er zijn verschillende redenen. Als men echter maanden gestreden heeft in de Syrische burgeroorlog, dan kunnen we toch aannemen dat de betrokkenen ofwel totaal geradicaliseerd, ofwel*

¹⁴³ We kunnen ons namelijk de vraag stellen indien het conflict in de nabije toekomst is opgelost, er niets anders en gelijkaardig kan aanvangen in een ander land. Namelijk dat een groot aantal jongeren vertrekt naar een conflictgebied om er te strijden. De cruciale vraag die we dan moeten stellen is: "Kunnen wij dan hetzelfde effect verwachten?" ('fenomeen')(Interview, Bijlage A).

¹⁴⁴ Dit werd gezegd in het kader van de oorlog in Irak. Wij kunnen echter aannemen dat het om dezelfde bezorgdheid gaat, daar zowel Irak en Syrië dichtbij de Europese grenzen liggen. Dit bleek ook uit de afgenomen interviews (Bijlage A).

volledig getraumatiseerd zijn. [...] Vandaag is het belangrijker dat **de terugkeer** van de betrokkenen **naar dit land een bedreiging vormt voor de inwoners** van dit land."¹⁴⁵ De Minister van BuZa stelde hieromtrent op 15 mei 2013 in de kamer: "[...] C'est bien sûr une très forte émotion lorsque des jeunes s'en vont – on peut comprendre la situation de leurs familles – mais la première préoccupation que nous avons, c'est de savoir ce qui peut se produire si des gens entraînés au terrorisme, au maniement des armes et à la pratique du conflit, devaient revenir. Il ne faut pas se tromper. Je suis comme d'autres particulièrement ému par la situation, mais en attendant, la vraie préoccupation de sécurité, c'est **le retour éventuel**. [...] Nous allons le faire par de l'échange d'informations parce qu'un jeune Belge parti en Syrie ne va pas nécessairement revenir en Belgique. **Il peut retourner ailleurs en Europe ou dans le monde avec une mentalité changée et représenter un risque réel pour des populations**. [...] **Il faudra examiner chaque situation de manière individualisée**. Si quelqu'un a quitté notre pays pour aller se battre aux côtés du président Assad, il faudra l'envoyer devant la Cour pénale internationale. Si quelqu'un est allé se battre aux côtés de groupes extrémistes terroristes et représente un danger pour nos sociétés, il faudra appliquer nos lois contre le terrorisme et peut-être avoir un traitement judiciaire. Si quelques-uns sont allés se battre aux côtés de l'Armée syrienne de libération et accomplir des actes humanitaires, nous allons peut-être leur élever un monument devant lequel nous irons manifester chaque année ensemble d'ici quelques années. **Il faut examiner chaque cas indépendamment des autres et ne pas imaginer une situation totalement généralisée**."¹⁴⁶

Ook de getuigenissen van de burgemeesters¹⁴⁷ van Antwerpen, Maaseik, Schaarbeek en Vilvoorde bewijzen het ambigue karakter en de afwezigheid van een algemene aanpak voor terugkerende en teruggekeerde Syriëstrijders. Ook Benyaich meent dat er vandaag **geen integrale visie** is voor de problematiek. De Minister van BiZa onderstreept daarentegen dat er wel een standaardprocedure wordt gehanteerd: "*telkens als een Syriëstrijder terugkeert, schieten de politie –en veiligheidsdiensten in actie. Nadien wordt casuïstisch bekeken hoe het verder moet. Naast de taskforce is er ook een platform opgericht waarin alle betrokkenen een rol spelen en dat advies geeft over de opvolging van individuele gevallen, aan de hand van hun profiel. Het is aan het gerecht of de lokale besturen om de knoop door te hakken, maar het spreekt voor zich dat er opvolging is*" (De Standaard, 2013c)(infra: Belgische federale strategie tegen radicalisering).

Tenslotte mag de dreiging van Syrië dus niet onderschat worden. Hoewel het niet om een nieuw fenomeen gaat, is het bijzonder groot. Gezien het gaat om honderden (jonge) mensen die vertrokken uit Europa op een zeer grote en ongeziene schaal, denken wij dat we voor een zeer grote uitdaging staan wanneer zij beslissen om terug te komen (denken we aan herintegratie bijvoorbeeld). De gebeurtenissen in Syrië hebben bovendien een grote impact op het verhaal van radicalisering zelf. De grote vraag die wij ons vandaag dienen te stellen, is "*Hoe gaan we dat omkaderen in België?*" (Interview, Bijlage A).

Concluderend, vinden wij het **gevaarlijk om de Syriëstrijders reeds als een vierde fase op te merken**. Hierop geeft het rapport van de AIVD (2007:94) een beter zicht. Zij spreken namelijk over het '**islamitisch neoradicalisme**'. Islamitisch neoradicalisme bestaat uit een centrale leiding met een decentraal middenkader enerzijds en een groep lokale militanten die een brede achterban weten te mobiliseren anderzijds. Zij streven echter minder naar utopische oriëntaties, maar vertalen hun radicalisme naar een

¹⁴⁵ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 PLEN 148, 13/06/2013, p. 22.

¹⁴⁶ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 COM 749, 15/05/2013.

¹⁴⁷ Zij schrapten echter velen uit het bevolkingsregister waardoor hun sociale rechten verloren gaan.

concrete situatie in eigen land. Mogelijk sluiten zij aan bij politiek-maatschappelijke ontwikkelingen en proberen zij op die manier invloed uit te oefenen door tegelijk de democratische rechtsorde te verwerpen.¹⁴⁸ Zodoende is er in zekere zin sprake van politisering (AIVD, 2010:24). De vredevolle revoluties van de Arabische Lente waren ook bijzonder onsuccesvol, wat voor een extra drijfveer zorgt (Benotman, 2012:5). Afgezien van de situatie i.v.m. de Syriëstrijders dient opgemerkt te worden dat het – binnen Europa en in zijn algemeenheid bekeken - om een in omvang relatief beperkt fenomeen gaat indien wij spreken over terrorisme (Europol, 2013:52). Niettemin mag het fenomeen noch onderschat, noch overschat worden want er gaat wel degelijk een risico uit van terugkerende Syriëstrijders. Het is echter wel een zeer gemediatiseerd gegeven waarbij de complexiteit ervan niet altijd even goed begrepen wordt.

---

¹⁴⁸ Het is tevens een van de belangrijke conclusies uit een foresight studie van de SCRS-CSIS (SCRS, 2013:101).

6. Het beleid

6.1 Kenmerken van het contraterrorismebeleid

Traditioneel hebben de inlichtingendiensten de verantwoordelijkheid gedragen over terreurbestrijding in België. De denkwijze omtrent radicaalislamitisch terrorisme als een tijdsgebonden fenomeen is – net als in vele andere landen - afwezig in België . Maar toch wijkt de terreurbestrijdingstrategie van België af met deze van andere landen gezien het beleid vanaf de jaren '80 alreeds gekenmerkt wordt door **drie karakteristieken** (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:27)(Coolsaet, 2012). Daarmee was België één van de eerste landen - die het latere Europese spoor zou volgen - om zich te verdedigen via **rechtshandhavingmechanismen**, waarbij tegelijkertijd het **behandelen van de grondoorzaken** als belangrijk werd geacht (Van de Voorde, 2001:26-56). Daarom namen de Belgische veiligheidsdiensten in het verleden systematisch afstand van praktijken in het buitenland om mensen als potentiële verdachten te identificeren (enkel en alleen) op basis van hun etnische afkomst of omwille van hun religieuze overtuiging. Enkel het vermoeden naar aanleiding van een misdrijf mag de verhoogde controle van een persoon met zich teweeg brengen én niet omdat die persoon in kwestie een grotere statistische kans draagt om een gevaar te betekenen (Coolsaet, 2012).

- **Empathie:**

Terreurbestrijding houdt in dat er gestreefd moet worden naar een verbetering van de dialoog en het begrijpen van de verschillende culturen en civilisaties. Het verwerpt de idee om terrorisme te stereotyperen en te associëren met religie, ras, nationaliteit of een etnische groep. Volgens Grignard is een van de belangrijkste factoren die leiden tot succes m.b.t. radicaalislamitisch terreurbestrijding, de empathie die iemand heeft met de kern van de zaak en deze start met échte kennis van de 'andere'. Deze kennis dient eerst empirisch te zijn, daarna wetenschappelijk, en daarop moet worden voortgebouwd binnen de eenheden die zich op het werkveld bevinden (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:27).

- **De zoektocht naar de oorzaken:**

Het doelt op oog hebben voor de onderliggende factoren¹⁴⁹ die leiden tot terrorisme zonder deze te willen rechtvaardigen.

- **De bezorgdheid om de fundamentele rechten niet te overschrijden:**

Het uit de nood aan legale, politieke, economische, diplomatieke en militaire middelen die de wetgeving en de principes van de rechtsstaat respecteren (Coolsaet & Struye De Swieland, 2007:1-27). Want individuele rechten zijn deze waar het recht geen grenzen stelt en waar het eigen leven vrij mag ingevuld worden in een democratische samenleving. Het gaat om een zelfbeschikkingsrecht waardoor een individu z'n eigen leven gestalte geeft (De Hert, 2002:75-103). In een democratisch staatsbestel dienen inlichtingendiensten met hun informatieopdracht voortdurend de afweging te maken tussen het vrijwaren van de openbare orde en de rust enerzijds én de bescherming van de individuele rechten en vrijheden van de burgers anderzijds (De Baets, 2005:243-264).

---

¹⁴⁹ De zogenaamde 'root causes'.

6.2 De vier pijlers

De Belgische terreurbestrijding berust op vier pijlers analoog aan de Europese antiterrorisme strategie (Federale Politie, 2012:3). Wij zullen deze vier pijlers verder expliciteren in het licht van de inlichtingendiensten a.d.h.v. de **CONTEST-strategie** (HM Government, 2009:176).

- **Preventie:**

De eerste pijler omvat tal van maatregelen die gewelddadige radicaliseringsprocessen moeten voorkomen, afremmen of indien mogelijk zelfs omkeren (Federale Politie, 2012:3) door het zoeken naar een beter begrip van de oorzaken van radicalisering en het coherente antwoord daarop te geven (HM Government, 2009:176).

- **Bescherming:**

De tweede pijler omvat maatregelen inzake de bescherming van ons land, haar burgers, haar infrastructures en de potentiële doelwitten (Federale Politie, 2012:3).

- **Verstoren en opsporen:**

De derde pijler behelst de maatregelen gericht op het verstoren van terroristische groeperingen, het opsporen van hun groepsleden (Federale Politie, 2012:3) en het onderzoeken van terroristische netwerken die vaak in clandestiniteit opereren (HM Government, 2009:176). Het is een complexe en tijdsintensieve zoektocht. De gevonden bewijzen kunnen dienen in een rechtszaak (Federale Politie, 2012:3).¹⁵⁰ Inlichtingen zijn daartoe belangrijk. De voorbije jaren werden wij echter getuige van een snelle en significante stijging van het aantal informatiebronnen. De overheid antwoordde op deze evolverende trend met gepaste wetgeving (binnen een democratisch kader)(HM Government, 2009:176).

- **Gevolgen beperken:**

De laatste pijler is de verzameling van alle maatregelen die erop gericht zijn om de gevolgen van een gebeurtenis zoveel mogelijk te beperken. Want een aanslag is immers nooit voor honderd procent uit te sluiten (Federale Politie, 2012:3). De militaire deelname van België in Afghanistan en de aanwezigheid van de internationale en de Europese instellingen in ons land in het bijzonder, verhogen de kans op een aanslag (Veiligheid van de Staat, 2010:35).

Een grote uitdaging blijft echter wel: "*Wie gaat wat doen, met wie, en onder wiens verantwoordelijkheid?*". Gilles de Kerchove meent dat verschillende actoren t.a.v. het bovenstaande fenomeen een rol kunnen spelen vooraf aan, gedurende, en na; en dit zowel op lokaal, nationaal, Europees en internationaal niveau (Bakker, Paulussen & Entenmann, 2013:28).

Het is echter wel duidelijk dat zij die een potentieel gevaar inhouden, repressief zullen behandeld worden ('pursue'). Voor zij die echter geen potentiële dreiging uitmaken, ligt het antwoord veel moeilijker. Bovendien wordt het probleem ook sterk gepolitiseerd in

---

¹⁵⁰ Bemerkt echter wel dat het gaat om het werk van de politiediensten.

bepaalde Europese landen (zoals in België en Nederland), waar het onderwerp politiek gevoelig komt te staan. Dat maakt het des te moeilijker om een antwoord op bovenstaande vraag te formuleren (Bakker, Paulussen & Entenmann, 2013:28).

6.3 Het beleid t.a.v. radicalisering

Heden zien wij de komst van een nieuwe trend bij de overheid, namelijk naast het proactieve en preventieve werk, zelfs de wil tot curatief optreden (Somers e.a., 2013:42). Het is overduidelijk dat de Minister van BiZa (2013:26)(maar ook andere actoren) enerzijds een **sensibiliserende rol** willen spelen naar overige actoren toe, maar anderzijds willen de overheidsspelers ook **wijzen op de gedeelde verantwoordelijkheid** die tal van actoren hebben (gaande van overheidsinstanties, privé-actoren tot een combinatie van de twee). Opmerkelijk echter is het gegeven dat het **veelal** om **preventief beleid** lijkt te gaan, maar er een grote leemte bestaat aangaande wat er kan ondernomen worden wanneer de fase van radicalisering reeds in ontwikkeling, of reeds doorlopen is. Want dan houdt 'preventie' gaande van weinig, tot in mindere mate tot zelfs geen steek meer. Het zou echter niet de bedoeling mogen zijn dat '*preventief, proactief en curatief*' containerbegrippen worden en daartoe is vooreerst inzicht in het beleid essentieel.

6.3.1 Het beleid en de verscheidene actoren

België is een zeer complex land waarbij de verschillende bevoegdheden op verschillende niveaus verdeeld zijn over zeer veel verscheidene partners (Interview, Bijlage A). De overtuiging heerst dat er **binnen de diverse overheden**¹⁵¹ **een veelheid aan nuttige initiatieven bestaan die elk binnen hun eigen optiek indirect bijdragen tot de preventie van gewelddadige radicalisering**. Iedereen kan namelijk werken vanuit zijn eigen (professioneel) werkveld, bevoegdheden en opdrachten, en waarbij het uitwisselen van informatie verrijkend werkt (Interview, Bijlage A). Doch verdient het de aandacht om te denken dat radicalisering geen rekening houdt met de institutionele grenzen (en bevoegdheden). Het gaat om een **integrale en geïntegreerde strategie** gezien veiligheid een gedeelde verantwoordelijk is, zo stelt de minister van BiZa (Minister BiZa, 2013:26). Daarbij denken wij in eerste instantie aan de volgende actoren: de Minister van Justitie, de Minister van BiZa, de politiediensten, de inlichtingen –en veiligheidsdiensten, de Gemeenschappen en Gewesten, en de steden en gemeenten.

Om ons verhaal transparant te houden zullen wij eerst overgaan tot een uiteenzetting van de direct betrokken actoren inzake radicalisering. Dit gaan wij echter niet doen via een oplijsting van actoren maar a.d.h.v. de genomen beleidskeuzen. Daartoe dienen wij (in het licht van de VSSE) echter vooreerst de rol van het OCAD en de Directie Penitentiaire Instellingen te duiden. Daarna zullen wij trachten een dieper inzicht te krijgen omtrent het beleid door het expliceren van de opgerichte Task Force n.a.v. de Syriëstrijders, waarna wij een summier weergave bewerkstelligen van het preventieprogramma radicalisering. Het zal ons in staat stellen om te begrijpen welke actoren alvast betrokken zijn bij het fenomeen en welke rol zij daarin spelen. Naar het laatste stuk van deze verhandeling toe, zullen wij op deze manier mogelijks aanbevelingen kunnen opmaken inzake deradicalisering en disengagement.

---

¹⁵¹ Onze staatsstructuur maakt dat verschillende partners op verscheidene bevoegdheidsniveaus betrokken zijn.

6.3.1.1 Anti-Terroristische Gemende Groep (AGG) / Coördinatieorgaan voor de Dreigingsanalyse (OCAD)

Als reactie op de aanslagen van de CCC en het groot banditisme van de Bende van Nijvel werd op 17 september **1984** de **AGG** opgericht door de toenmalige Minister van Justitie Jean Gol¹⁵² (Libert, 2005:23-48). Voor de eerste maal werd de samenwerking tussen de verschillende politie – en inlichtingendiensten geïnstitutionaliseerd. De AGG stond onder de voogdij van de Ministers van Justitie en BiZa. Zij analyseerde de inlichtingen die medegedeeld werden door de VSSE, de ADIV en de Federale Politie (Temmerman, 2007:205). Maar zij bleef in een waas van geheimzinnigheid en zij ontsnapte voorts aan iedere democratische controle. Tevens vermeldenswaardig in deze context is de Algemene Inlichtingendienst Veiligheidsdreiging. Want om alle informatie over radicalisme, extremisme en terrorisme te bundelen op één centrale plaats, en deze te coördineren, uitte het kabinet Verhofstadt II de wens omtrent de oprichting van de Algemene Inlichtingendienst Veiligheidsdreiging (AIV). De gelijkenissen met de permanente synthese – en analysecel van de AGG vielen dan ook op (De Baets, 2005:243-264)(De Standaard, 2004). Met het oog op de hervorming van de AGG, keurde de Federale Ministerraad de algemene oriëntatienota op 23 december **2004** goed. De AGG ging voortaan opgaan in een nieuwe structuur, namelijk het '**Coördinatieorgaan voor de Dreigingsanalyse**' (OCAD/CODA) **teneinde de informatiestromen tussen de verschillende diensten en overheden te coördineren, en te voorzien in een gemeenschappelijke dreigingsevaluatie** (De Baets, 2005:243-264).¹⁵³ Er is evenwel geen automatische koppeling tussen een bepaald dreigingsniveau en maatregelen die genomen worden. De maatregelen worden daarentegen bepaald op basis van de beschikbare informatie.¹⁵⁴ Het OCAD werd m.a.w. opgericht met het doel om een einde te maken aan het gebrek aan samenwerking tussen de verschillende betrokken diensten in het kader van terrorisme.¹⁵⁵ Een andere element die meespeelde was dat de hedendaagse bedreigingen de inzet van tal van andere diensten vereist (Douane, Financiën, Volksgezondheid en Mobiliteit).¹⁵⁶ Voorgenoemde diensten zijn wettelijk verplicht om – op straffe van sancties – de informatie mede te delen.

Op 25 maart 2005 keurde het Ministerieel Comité voor I&V en de Ministerraad het voorontwerp van wet goed. Op 20 juli 2006 verscheen dan de Wet van 10 juli betreffende de analyse van de dreiging in het Staatsblad.¹⁵⁷

Het OCAD is aldus de opvolger van de Antiterroristische Gemengde Groep en zij is een **administratieve autoriteit met rechtspersoonlijkheid**. Het OCAD staat onder het gemeenschappelijk gezag van de **Minister van Justitie en de Minister van BiZa**.¹⁵⁸ Samengevat, staat zij in voor de evaluatie van dreigingen en het verzoenen van inlichtingen afkomstig van verschillende diensten ten behoeve van een **eensluitende analyse**. Zij wordt ook betrokken bij het seinen via Interpol. Het OCAD heeft geenszins

¹⁵² Op 27 juni 1983 werd het College voor de Anti-Terroristische strijd reeds opgericht.

¹⁵³ Het niveau 1 is laag (indien blijkt dat de persoon of groepering niet bedreigd wordt); het niveau 2 is gemiddeld (indien blijkt dat de dreiging tegen de persoon, de groepering of de gebeurtenis weinig waarschijnlijk is); het niveau 3 (indien blijkt dat de dreiging tegen de persoon etc. mogelijk en waarschijnlijk is); niveau 4 (indien blijkt dat de dreiging etc. ernstig en zeer nabij is). Art 11 § 6, K.B. tot uitvoering van de wet van 10 juli 2006 betreffende de analyse van de dreiging.

¹⁵⁴ Integraal verslag van de Commissie voor de Binnenlandse Zaken, de algemene zaken en het openbaar ambt, CRIV 53 COM 830, 9/10/2013.

¹⁵⁵ De schriftelijke vraag van Bart De Wever (nr. 0009, zittingsperiode: 52, 12/07/2011).

¹⁵⁶ Art. 2, 2° W.OCAD m.b.t. de ondersteunende diensten.

¹⁵⁷ Het K.B. van 28 november 2006 tot uitvoering van de Wet van 10 juli 2006 betreffende de analyse van de dreiging, B.S., 1/06/2006

¹⁵⁸ Art. 5 W.OCAD.

de bedoeling om de bevoegdheden van een inlichtingendienst over te nemen. Zij verschilt met het AGG met die verstande dat zij zich bezighoudt met alle bedreigingen, waar tot aan de oprichting van het OCAD slechts terrorisme in het bijzonder belangrijk was. Het OCAD **verkrijgt evenwel geen brute informatie, doch inlichtingen** (Temmerman, 2007:205). OCAD heeft m.a.w. de hoedanigheid van informatiekruispunt waarbij alle informatie wordt samengebracht. Net omdat het delen van informatie inzake terrorisme cruciaal is, werd het opgericht.¹⁵⁹ Het OCAD komt hierdoor geenszins tussenbeide in gerechtelijke dossiers of bij de operationele opdrachten van de diensten. Het OCAD wint overigens geen inlichtingen in, gezien deze taak wordt overgelaten aan de verschillende bevoegde diensten.¹⁶⁰

T.a.v. de ontwikkelingen m.b.t. de Syriëstrijders houdt het OCAD bij hoeveel Belgen er precies uit Syrië zijn teruggekeerd.¹⁶¹

6.3.1.2 Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen (EPI)¹⁶²

De Administrateur-generaal van de VSSE en de Directeur-generaal van het Directoraat-generaal uitvoering van straffen en maatregelen (nu EPI) sloten op 20 november 2006 een **protocol van akkoord**. Dat werd goedgekeurd door de Minister van Justitie. Dat protocol heeft tot doel: "[...] *het uitwisselen van informatie te vergemakkelijken en te stimuleren, de praktische voorwaarden van uitvoering van samenwerking te bepalen, het uitwisselen van ideeën en analyses te intensiveren [...]*"(Comité I, 2007:43). Het document brengt tevens de respectieve wettelijke opdrachten van de twee partners in herinnering. Het protocol kadert in het Actieplan Radicalisme (Comité I, 2007:78). De gevangenispopulatie blijft immers een risicogroep die verdere aandacht en opvolging verdient gezien de recente stijging van het aantal¹⁶³ gedetineerden voor aan terrorisme gelinkte feiten.¹⁶⁴

Het protocol stelt tevens dat de **VSSE** kan **bijdragen tot de opleiding van het personeel van het EPI** (sensibiliseren voor gedragingen waarin een houding van radicalisering kan worden herkend, briefings over terrorisme)(Comité I, 2007:78). Met de opleiding en sensibilisering¹⁶⁵ van het gevangenispersoneel in het kader van radicalisering in de gevangenis werd reeds in 2007 een aanvang genomen.¹⁶⁶ Concreet ging het om het sensibiliseren van de gevangenisdirectie, waarbij een goede doorstroming van informatie tussen de betrokken diensten en de opleiding van het penitentiair personeel essentieel werden geacht. Men ging uit van de idee dat een betere opleiding van het gevangenispersoneel zou leiden tot een snellere detectie van verontrustende radicalisering en een betere kennis zou sturen tot het vermijden van een aantal conflicten.¹⁶⁷ Tevens wordt er binnen de Belgische gevangenis gestreefd naar een **open en constructieve relatie met de vertegenwoordigers van de erkende godsdiensten**. Deze samenwerking is **niet essentieel gericht op deradicalisering**

¹⁵⁹ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 52 COM 079, 23/01/2008.

¹⁶⁰ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 51 COM 683, 12/07/2005.

¹⁶¹ Beknopt verslag van de Commissie voor Justitie, CRABV 53 COM 846, 6/11/2013.

¹⁶² Het directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen is belast met de tenuitvoerlegging van de straffen en de vrijheidsberovende maatregelen.

¹⁶³ Dat aantal heeft te maken met de diverse gerechtelijke acties.

¹⁶⁴ Het antwoord n.a.v. een schriftelijke vraag van Karl Vanlouwe aan de minister van Justitie, nr. 5-9018, 13/05/2013.

¹⁶⁵ Want de PBA's zijn zowel een sterke als een zwakke schakel in de hele keten. Enerzijds hebben ze een nauw contact met de gevangenen maar anderzijds zijn de PBA's helemaal niet opgeleid om signalen op te vangen die wijzen op radicalisering (Interview, Bijlage A).

¹⁶⁶ Het antwoord n.a.v. de eerder vernoemde schriftelijke vraag, nr. 5-9018, 13/05/2013.

¹⁶⁷ Het antwoord n.a.v. een schriftelijke vraag van Yves Buysse aan de Minister van Justitie, nr. 4-4207, 26/08/2009.

maar op individueel contact en het leiden van de religieuze diensten. Deze contacten zouden een positief effect hebben, aldus de Minister van Justitie.¹⁶⁸

In België worden de personen die veroordeeld zijn voor aan terrorisme gerelateerde feiten verspreid over meerdere beveiligde gevangnissen. Op hen wordt dan een specifiek regime toegepast dat gebaseerd is op het maximaal verminderen van het potentieel proselitisme: een individuele koer, bezoek die buiten de gangbare uren wordt georganiseerd, geen gemeenschappelijk werk,.... Dat regime wordt iedere maand individueel geëvalueerd.¹⁶⁹

6.3.1.3 Task Force

De Federale Coördinatiecel of 'Task Force' staat in het kader van terrorismebestrijding in voor de **taakverdeling tussen de VSSE, de ADIV en de Federale Politie** (Minister BiZa, 2013:26). Na 11 september 2001 werd de samenwerking tussen deze diensten versterkt. Hetzelfde gebeurde bij de AGG (later OCAD) en de diensten waarmee een permanent contact bestaat (De Baets, 2005:243-264).

Op 25 maart 2013 lanceerde de Minister van BiZa een persbericht waarin zij haar bezorgdheid omtrent het vertrek van Belgische strijders naar Syrië uitte. Onder de koepel van het OCAD en op vraag van de Minister van BiZa en de Minister van Justitie, volgen - met het oog op de veiligheid van elkeen - alle diplomatieke diensten, de politie- en inlichtingendiensten alsook de Belgische gerechtelijke overheden de situatie op de voet op (Minister BiZa, 2013:2). Onder het voorzitterschap van de ministers van Justitie en BiZa kwamen volgende actoren samen omtrent de '**Task Force Syrië**': "*de vertegenwoordigers van de federale en de lokale politie verenigd, van de staatsveiligheid, het OCAD, het Crisiscentrum, de Algemene Directie Preventie en Veiligheid en de Dienst Vreemdelingenzaken van de FOD Binnenlandse Zaken, de inlichtingendiensten van Defensie, Buitenlandse Zaken*" (Minister BiZa, 2013:1). De Task Force komt wekelijks samen met volgende doelstellingen: "**efficiëntie, coördinatie, permanente uitwisseling van informatie tussen de diensten, beslissingen over de te nemen maatregelen maken en een concrete verdeling van de uit te voeren taken bewerkstelligen**". De gerechtelijke autoriteiten dienen oog te hebben voor: het vertrek naar Syrië, de toestand ter plaatse, het contact met de families in België, alsook de begeleiding van de terugkeer naar ons land (Minister BiZa, 2013:2).

De Minister van BiZa deed ook **tien voorstellen**, gaande van preventief tot repressief. Twee daarvan werden afgekeurd¹⁷⁰ door het kernkabinet (Bakker, Paulussen & Entenmann, 2013:28). De voorstellen worden later toegelicht in het licht van de preventiestrategie. Concreet gaat het om: een centraal meldpunt, het aanstellen van een referentiepersoon binnen de betrokken politiezones, contact met de betrokken burgemeesters, het versterken van de onderzoeksteams van de gerechtelijke politie, het voortzetten van het onderzoek naar de aanwezigheid van Belgische burgers in Syrië, het verspreiden van de informatienota, de voorziening van opleiding, het actualiseren van de Ministeriële Omzendbrief PLP 37 en het ondernemen van Europese actie (Minister BiZa, 2013:26) (Minister BiZa, 2013:2).

¹⁶⁸ Het antwoord n.a.v. een schriftelijke vraag van Yoeri Vanstersavendts aan de Minister van Justitie, nr. 5-7819, 21/01/2013.

¹⁶⁹ Het antwoord n.a.v. de schriftelijke vraag van Stefaan Noreilde aan de vice-eerste minister en minister van Justitie, nr. 3-4659, 17/03/2006.

¹⁷⁰ Het ging om de criminalisering voor het verlaten naar Syrië om er te strijden en het afnemen van de identiteitskaart van zij die willen vertrekken naar Syrië (Bakker, Paulussen & Entenmann, 2013:28).

7. Belgische Federale Strategie tegen radicalisering

De ambitie om alle soorten en verschijningsvormen van radicalisme te weren, behoort evenwel niet tot de inhoud van het preventieprogramma. Het gaat eerder om **een strategie waarbij men zich richt op het voorkomen van geweld als actiemiddel** (fysiek geweld tegen goederen of personen) **op basis van filosofische, religieuze, politieke of extreem ideologische opvattingen**. Het bestrijden ervan focust zich aldus niet louter op een repressieve aanpak die zich exclusief richt op radicale groeperingen en individuen (Minister BiZa, 2013:26). De Minister van BiZa verkiest deze aanpak "omdat de onderliggende individueel sociaal psychologische mechanismen van een radicaliseringsproces algemeen van toepassing [zijn]. [...] Tot slot overstijgt een socio-preventieve aanpak heel wat verschillende bevoegdheidsniveau's. [...] Samenwerking is cruciaal".¹⁷¹ De belangrijkste preventiemaatregelen worden erin opgesomd (Minister BiZa, 2013:15).

"De strategie heeft in eerste instantie tot doel alle betrokken beleidsdomeinen te sensibiliseren en de kennis m.b.t. deze fenomenen bij hen te versterken. In die optiek is deze strategie dan ook een **aanvulling op het alomvattende actieplan radicalisme dat alle pijlers omvat**." (Minister BiZa, 2013:26). De Strategie legt de nadruk op de versterking van beschermings -en weerstandsfactoren tegenover radicalisering en wenst een invloed te hebben in een vroeg stadium zodat escalatie naar een gewelddadige radicalisering niet plaatsvindt.¹⁷² De specifieke institutionele structuur van ons land mag dan ook geen rem zijn op een dynamisch beleid en er moet gestreefd worden naar samenwerking tussen de verschillende beleidsniveaus (Minister BiZa, 2013:26).

---

¹⁷¹ Het antwoord n.a.v. de schriftelijke vraag van Piet De Bruyn aan de vice-eersteminister en Minister van BiZa en gelijke kansen, nr. 5-6108, 24/04/2012, p. 1.

¹⁷² Schriftelijke vraag van Marie Arena aan de vice-eersteminister en Minister van BiZa en gelijke kansen, nr. 5-6285, 22/05/2012.

8. Preventieprogramma van gewelddadige radicalisering

De nationale preventiestrategie omvat de zes multidisciplinaire pijlers die leiden tot een preventieve aanpak van gewelddadige radicalisering (Minister BiZa, 2013:15)(Minister BiZa, 2013:26).

8.1 De zes pijlers

8.1.1 Betere kennis van, en collectieve sensibilisering rond radicalisme

Op nationaal vlak neemt men het voornemen om de reeds **aanwezige kennis en goede praktijken** op de verschillende niveaus te verzamelen opdat lokale overheden, eerstelijns werkers en maatschappelijke actoren gericht te werk zouden kunnen gaan in hun dagelijkse werking. De focus ligt op **samenwerking, partnerschappen en informatie-uitwisseling** teneinde het fenomeen (de impact en de aanpak ervan) beter in kaart te brengen. Het **federale niveau** fungeert als een belangrijke **scharnierfunctie** in samenwerking met alle verantwoordelijke beleidsniveaus. Het komt er m.a.w. op neer dat het federale niveau het kader zal uittekenen en de lokale overheden het in uitvoering brengen (Minister BiZa, 2013:26).¹⁷³

8.1.2 Actieplan tegen de frustratie die de voedingsbodem uitmaakt van een radicaliseringsproces

Hierbij tracht men de frustraties m.b.t. **discriminatie, economische achterstelling, vernedering of spanningen tussen bevolkingsgroepen** zo veel mogelijk te **beperken** d.m.v. integratie en het respect van eenieder in de maatschappij te bevorderen, en dit door samenwerking tussen de federale overheid, de gefedereerde overheden en de lokale overheden (elk in hun respectievelijk domein)(Minister BiZa, 2013:26).

8.1.3 Het versterken van de morele weerstand van kwetsbare individuen, groepen en gemeenschappen in onze samenleving via een specifiek programma

Verskillende factoren hebben een invloed op de morele weerbaarheid, zoals opleiding, de inbedding van een individu in de maatschappij, zijn geloof in het democratisch bestel en zijn houding t.o.v. anderen. Hoe groter de morele weerbaarheid bij een betrokkene, des te minder kwetsbaar hij/zij wordt voor gewelddadige polarisering en radicalisering. Het **in stand houden en versterken van deze natuurlijke weerbaarheid** zijn belangrijke aspecten waaraan de overheid aandacht wilt besteden. De morele weerbaarheid van een individu wordt aanzien als **het vermogen om de ideologische, politieke, confessionele of filosofische opvattingen die van geweld een edel doel maken, in een correcte context te plaatsen en niet aan te wenden**. Preventieve maatregelen die genomen kunnen worden, zijn gericht op zowel het versterken van de banden die deze groepen hebben in de samenleving, als het begeleiden van jongeren tot verantwoordelijke burgers met een kritische geest die zich bewust zijn van de democratische grondstellingen (Minister BiZa, 2013:26).

---

¹⁷³ Hiermee werkt de Belgische overheid in de lijn van 'the EU internal security strategy in action', 'five steps toward a more secure Europe' (Minister BiZa, 2013:26).

8.1.4 Het onderkennen en ondersteunen van de verschillende actoren die een rol spelen in de strijd tegen radicalisme en het ontwikkelen van antiradicaliseringsstrategieën

Het preventieprogramma streeft ernaar om de ontwikkeling van **antiradicaliseringsstrategieën** in elke gemeente te **stimuleren en te ondersteunen** door bovendien een beroep te doen op associatieve actoren om de initiatieven te (helpen) dragen. Kortom gaat het om gemeentelijke strategieën; een opgeleide nabijheidspolitie; een verenigingssector op de eerste lijn; de verantwoordelijken van het onderwijs – en jeugdbeleid; de medische sector; de media; de actoren uit de religieuze wereld; de omgeving, de ouders en de familie (Minister BiZa, 2013:26).

8.1.5 De strijd tegen radicalisme op internet en het initiëren van een tegenbetog

Op gezamenlijk initiatief van de FOD BiZa en het Federaal Wetenschapsbeleid loopt er reeds een studie naar de impact van het internet en de sociale media op de radicaliseringprocessen, de mate waarin de beïnvloeding van de ouders en gelijken spelen (versterken of neutraliseren), en de hefboomen die kunnen aangewend worden om jongeren meer weerbaar te maken t.a.v. radicale boodschappen. Informatie voortvloeiend uit onderzoek - naar de impact van het internet op radicalisme - zal dienen om een **tegenbetog** te voeren dat het simplistische gedachtegoed achter de radicale betogen tenietdoet. Hierbij kunnen we denken aan getuigenissen van slachtoffers of van personen die zich hebben kunnen losmaken van radicalisering. Tevens wordt er een bijzondere opvolging van dat tegenbetog en van het voeren van diepgaande gesprekken verzekerd. Hiertoe stelt de Minister van BiZa voor om deze taak toe te vertrouwen aan het Centrum voor Gelijke Kansen (en daar twintig personen aan te wijzen waarvan minstens de helft van vreemde oorsprong). Tevens stelt de Minister van BiZa voor om een ploeg op te richten die samenwerkt met de cel 'Preventie Radicalisme' en het detectieplatform dat - desgevallend met pseudoniemen - haatdiscoursen op het internet tenietdoet en specifieke tegenbetogen uitwerkt (Minister BiZa, 2013:26).

Naar opsporing en bestrijding van haatbetogen op het internet, vindt de Minister van BiZa een **internationalisering en Europeanisering** van de operationele aanpak tevens onontbeerlijk. Er zouden specifieke cellen - met inbreng van politiemensen en specialisten ter zake - moeten worden toegewezen bij Europol en Interpol.

Verder zouden er **responsibiliseringsovereenkomsten** moeten worden afgesloten met operatoren zoals Facebook, Google,... naast het aanmaken van **internationale rechtskaders die haatsites verbieden**. Tussen de VSSE, het OCAD en de politie zou er op het Belgische niveau een versterkte samenwerking moeten plaatsvinden teneinde een intensievere opsporing en aanpak van zulke sites te bewerkstelligen, middels een gemeenschappelijk platform en een versterkt personeelskader (Minister BiZa, 2013:26). In de begroting van 2014 zijn middelen toegekend om een tegenbetog tegen radicale uitingen op het internet tegen te gaan (Minister BiZa, 2013:15).

8.1.6 De preventie van radicalisering en deradicalisering in de gevangenis

Uit het nationaal politieel veiligheidsbeeld ('kwetsbaarheidsanalyse') blijkt dat gedetineerden een bijzonder kwetsbare groep voor radicalisering vormen. Niet geradicaliseerde gedetineerden zouden aldus weerbaar moeten gemaakt worden voor de invloeden van extremistische boodschappen binnen de gevangenis muren. Daartoe moet

het **deradicaliseringsbeleid in de gevangenis** twee doelstellingen bevatten: enerzijds het vermijden dat de personen geradicaliseerd worden tijdens hun verblijf in de gevangenis en tevens zorgen voor een omkadering van geradicaliseerde personen die vrijkomen (buiten de bevoegdheden inzake politionele en gerechtelijke veiligheid)(Minister BiZa, 2013:26). In 2011 was radicalisering in de Belgische penitentiaire instellingen echter geen omvangrijk probleem (VSSE, 2011:114).

Deze zes assen staan enkel garant voor het maatschappelijke preventieprogramma tegen het radicalisme. Hierbij worden een aantal **principes** idealiter gerespecteerd: de vrijwillige deelname, wederzijds respect, de vooraanstaande rol van de lokale actor, de betrokkenheid van de religieuze gemeenschap, de promotie van diversiteit en respect, flexibiliteit, het voorkomen van discriminatie en stigmatisering,... Het programma **beoogt zowel de jongeren en personen die al geradicaliseerd zijn, als zij die aan het radicaliseren zijn** (Minister BiZa, 2013:26).

8.2 Overige beleidsmaatregelen

8.2.1 De cel 'Preventie van de Gewelddadige Radicalisering'

De Algemene Directie 'Veiligheid en Preventie' van de FOD BiZa heeft recent op vraag van de Minister van BiZa, een cel 'Preventie van de Gewelddadige Radicalisering' opgezet (Minister BiZa, 2013:15). Deze werd opgericht met volgende doelstellingen:

- *"De samenwerking bevorderen tussen deskundigen, praktijkmensen en academici met het oog op een bevordering van de kennis van het fenomeen van de gewelddadige radicalisering;*
- *De gemeentelijke vaklui en de verschillende beleidsniveaus ondersteunen in hun politiek door uiteenlopende aanbevelingen te formuleren of goede praktijken uit te wisselen;*
- *Wetenschappelijk onderzoek en goede praktijken uit binnen – en buitenland centraliseren en verspreiden;*
- *De verspreiding van gerichte informatie – en preventiebrochures verzekeren;*
- *De organisatie van initiatieven verzekeren om kennis en informatie te delen;*
- *Ter beschikking staan van de diensten en instellingen van andere beleidsniveaus voor eventuele informatie – en adviesvragen over gewelddadige radicalisering;*
- *Opleidingen organiseren (Minister BiZa, 2013:4)"*

Het gaat onder meer omtrent het uitbouwen van een netwerk met referentiepersonen, preventiediensten en geïnteresseerde steden. De Cel stelde een inventaris van de beste praktijken ter beschikking aan de lokale autoriteiten ter ondersteuning van het opzetten van een strategie ter preventie. Alsook voerde de Cel discussie met Europese landen en partners (Minister BiZa, 2013:15).

8.2.2 Organiseren van opleidingen en sensibilisering

Op vraag van de minister van BiZa zijn reeds volgende **initiatieven** genomen **ter ondersteuning van de lokale entiteiten** met als doel hen te sensibiliseren voor de preventie van gewelddadige radicalisering: informatiebijeenkomst van de preventieambtenaren (van de 29 grote gemeenten); een studievoormiddag omtrent de preventie van radicalisme voor de lokale politie en preventieambtenaren – en functionarissen; en een internationale conferentie voor de preventie van gewelddadige

radicalisering. In een volgende fase (in de strategie van informatie-uitwisseling) werden twee opleidingsdagen georganiseerd met als doel concrete antwoorden te bieden aan eerstelijnsactoren wanneer ze radicaliseringsfenomenen vaststellen (Minister BiZa, 2013:15).

8.2.3 Preventie –en pedagogische brochure

In juni 2013 werd er een informatiebrochure - bestemd voor jongeren en voor het verenigingsleven - in de grote steden verspreid (FOD BiZa, 2013:2) n.a.v. de wrede humanitaire toestand in Syrië (Minister BiZa, 2013:2). De boodschap van deze brochure was dat humanitaire acties het antwoord zijn op de nood van de Syrische bevolking en niet de strijd in Syrië. Het was m.a.w. bedoeld als **preventiemaatregel** maar tevens ter **sensibilisering**. Deze actie 'Hoe kan je de Syrische bevolking echt helpen tijdens de zomer' (Minister BiZa, 2013:2) liep in samenwerking met de Minister van Ontwikkelingssamenwerking, de Minister van Onderwijs van de Vlaamse Regering en de Minister van leerplichtonderwijs van de Franse Gemeenschap (Minister BiZa, 2013:15). De brochure bevat een verwijzing naar verschillende humanitaire organisaties; geeft aanbevelingen waarom men de strijd best niet aangaat in Syrië en er wordt gerefereerd naar steunacties (FOD BiZa, 2013:2). Tevens werd er een beroep gedaan op het Consortium 12-12, dat 5 NGO's¹⁷⁴ verenigd heeft die nauw betrokken zijn bij humanitaire hulp aan vluchtelingen. Zij lanceerden een oproep voor de operatie: 'Syrië : levens redden» en dat als gevolg van een stijgende vraag naar humanitaire hulp in de regio' (Minister BiZa, 2013:2).

Niet iedereen was overtuigd over bovenstaand initiatief. De getuigenis van Van Esbroeck geeft blijk hiervan: "[...] Wij hebben tijdens de laatste schoolweek allen gehoord dat u folders in de scholen zou verdelen. Op dat moment waren alle deliberaties al aan de gang en zaten er niet te veel mogelijk vertrekkende leerlingen in de klaslokalen. Evenmin waren er veel aanwezig in de verenigingen waarin u folders zou verdelen".¹⁷⁵

Op het eind van 2013 zal er een **professionele gids** worden opgemaakt die zal bestemd zijn voor alle experts in het land (Minister BiZa, 2013:15).

8.2.4 Opleiding van de politie in de strijd tegen radicalisme

Deze werd opgericht in de schoot van het Europees Actieplan 'Combating Radicalisation and Recruitment'¹⁷⁶ in het kader van preventie van radicalisering (Noppe e.a. 2011:185). Het gaat om de zogenaamde **CoPPRa-opleidingen** bij de lokale politiezones die bedoeld zijn voor politiemannen die tijdens hun opdrachten bepaalde **signalen** zouden kunnen **herkennen**. Hiertoe is een **praktische gids** opgesteld om hen daarbij te helpen deze te onderkennen. Want wanneer signalen worden opgevangen, dient er gereageerd te worden door samenwerking en partnerschappen in een brede waaier van maatschappelijk actoren. Tevens is er hierbij een opleiding aangevat op 8 mei 2013 (Minister BiZa, 2013:15).

¹⁷⁴ Caritas International, Handicap International, Dokters van de Wereld, Oxfam Solidariteit en UNICEF onder het voorzitterschap van Eric Todts.

¹⁷⁵ Het eerder vernoemde verslag, CRIV 53 COM 800, 9/07/2013, p. 29.

¹⁷⁶ Het betreft de strategie die gevolgd wordt door de Europese Unie sinds 2005 (Noppe, Verhage & Easton, 2011:22).

8.2.5 Financiële middelen voor de preventiepolitiek van de gemeenten in het kader van de strategische contracten

Hierbij gaat het om de **veiligheids – en samenlevingscontracten** in het kader van het inwerkingstellen van een lokaal beleid inzake veiligheid en preventie. Op 19 juli 2013 keurde de Ministerraad een ontwerp van K.B.¹⁷⁷ goed dat voorziet in een toelage voor de gemeenten. Elke gemeente die hiervoor in aanmerking komt, kan de volgende vier jaar specifieke projecten ontplooiën en daarvoor **federale subsidies** krijgen. Het geldt voor 109 gemeenten die over de voorziening inzake strategische veiligheids –en preventieplannen beschikken. Maar het blijft evenwel de keuze van de gemeente.¹⁷⁸ Financiële middelen werden intussen verdeeld onder dertig grote steden, die geïnvesteerd dienen te worden in o.a. de preventie van gewelddadige radicalisering. De aanstelling van de **ambtenaar tegen radicalisering in Mechelen** is wellicht een goed voorbeeld hiervan. Die ambtenaar moet mogelijke problemen detecteren en voorstellen formuleren om radicalisering tegen te gaan (De Morgen, 2013). Ook Antwerpen heeft een zogenaamde '**coördinator voor deradicalisering**' (Knack, 2014) en een '**dienst Deradicalisering**' (De Standaard, 2014b).¹⁷⁹

Dit jaar behoudt elke grote stad dezelfde bedragen als in 2012. Vijf steden (Antwerpen, Mechelen, Vilvoorde, Brussel en Luik) zullen deelnemen aan een pilootproject van de Minister van BiZa (Minister BiZa, 2013:15). De Wever verklaarde echter in de Knack (2014) dat de Minister nog geen geld zou hebben vrijgemaakt, wat op zijn beurt werd ontkend door de Minister.¹⁸⁰

8.3 Samenwerking met...

De verschillende beleidsniveaus dienen zich te verenigen teneinde te voorzien in een gecoördineerde preventieve, sociale aanpak van radicalisering en gewelddadige polarisering, daar deze fenomenen niet alleen de verantwoordelijkheid zijn van de minister van BiZa (Minister BiZa, 2013:26).

8.3.1 Overleg met de gemeenschappen en de gewesten en nieuwe initiatieven

Het betreft de oprichting van een platform gecoördineerd door de minister van BiZa. Het gaat om de zogenaamde **Interministeriële Conferentie**¹⁸¹ **IMC 8**, die zowel leden van de federale regering alsook die van de bevoegde deeltentiteiten en de vertegenwoordigers van de Vereniging van Steden en Gemeenten bevat. Zij zullen werken rond de beleidsdomeinen die een (directe of indirecte) impact hebben op de lokale veiligheids – en integratiepolitiek in de vorm van rondetafelgesprekken. Het doel van dat platform omvat het in de praktijk brengen en opvolgen van een federale strategie teneinde een efficiënte samenwerking tussen verschillende overheden te garanderen. Hierbij zal men waken over de coherente aanpak door regelmatig overleg en een permanente informatie-

¹⁷⁷ K.B. van 4 september 2013 betreffende de toekenning van een toelage voor een veiligheids –en samenlevingscontract voor gemeenten die vroeger al een veiligheids –en samenlevingscontract hadden in het kader van de implementatie van een lokaal beleid voor veiligheid en preventie voor het jaar 2013.

¹⁷⁸ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 50 COM 850, 12/11/2013.

¹⁷⁹ Deze dienst zou nagaan of het mogelijk is om vrouwen die terugkeren uit Syrië opnieuw te integreren. Dat gebeurde n.a.v. de terugkeer van twee hoog zwangere vrouwen die gelinkt werden aan Sharia4Belgium.

¹⁸⁰ De Wever stelde namelijk dat "een bedrag van 25.000 euro voor een stad als Antwerpen bijzonder relatief is. De stad kan met dat bedrag geen radicaliseringsambtenaar betalen" (Knack, 2014).

¹⁸¹ Interministeriële conferenties spelen een belangrijke rol in de voorbereiding van beslissingen door de bevoegde organen. Zelf kunnen de verschillende organen geen beslissingen nemen, maar kunnen ze louter waken over de coördinatie van de inspanningen op de onderscheiden beleidsniveaus (De Vroede & Goris, 2007:583).

uitwisseling te bewerkstelligen. Ook externe partners zullen ermee betrokken worden (Minister BiZa, 2013:26).

Volgende acties worden daartoe ondernemen:

- Het uitwerken van concrete voorstellen;
- Het uitwerken van wettelijke, reglementaire of operationele initiatieven m.b.t. de preventiestrategie;
- Het opstellen van een jaarlijks actieplan;
- Het uitwisselen van informatie en goede praktijken;
- De evaluatie van het actieplan en deze naar de toekomst toe aanpassen.

Op 17 en 18 april vond er een **overleg** plaats **tussen de Minister van BiZa en de Ministers van onderwijs** (van zowel de Vlaamse als de Franstalige Gemeenschap) i.v.m. de preventieve maatregelen, meer bepaald omtrent de vernieuwde versie van de **omzendbrief PLP41**¹⁸², met als doel de contacten tussen scholen en de lokale politie op te voeren teneinde een betere detectie van jongeren in het radicaliseringsproces te bewerkstelligen (Minister BiZa, 2013:15).

Op 7 mei 2013 vond tevens de eerste **interkabinettenwerkgroep** plaats n.a.v. het goedkeuren van het programma, wat betekent dat het federale niveau overleg pleegde met de Gemeenschappen en de Gewesten om hen te sensibiliseren en deze maatregelen te kunnen toepassen op het gedefedereerde beleidsniveau, daar het belangrijk wordt geacht om samen collectieve geïntegreerde strategieën op te zetten (rekening houdende met de bevoegdheden van ieder' beleidsniveau)(Minister BiZa, 2013:15).

8.3.2 Permanent overleg met de gemeenten en het neerleggen van een gemeentelijke preventiestrategie tegen radicalisme

De doelstelling daarvan is dat elke stad of gemeente betrokken bij het gewelddadig radicalisme, een **lokale preventiestrategie** opmaakt om een preventieve aanpak t.a.v. radicalisme te voeren en hierbij een **referentiepersoon** aanwijst (Minister BiZa, 2013:15). Deze referentiepersoon dient bijvoorbeeld om de uitwisseling van informatie tussen de VSSE en het lokale niveau te verzekeren.¹⁸³ In het kader van radicalisme kunnen lokale besturen nuttige informatie verstrekken aan de VSSE. Zeker t.a.v. het desbetreffende fenomeen is dat zo, gezien de lokale besturen zich veelal in de frontlijn van het fenomeen bevinden. Het is echter niet zo makkelijk om als VSSE de lagere niveaus te betrekken. De moeilijkheid voor de VSSE betreft vooral de schaal. Want terwijl de VSSE een vrij kleine dienst is, zijn de steden en gemeenten zeer groot in aantal, wat eveneens problemen veroorzaakt op vlak van samenwerking. Doch kan de VSSE (en bij uitbreiding het federale niveau) wel degelijk kennis verspreiden door bijvoorbeeld te wijzen op de invloed die uitgaat van het salafisme, de invloed vanuit het buitenland,.... De VSSE streeft aldus naar een meer intense en vertrouwelijke band met de lokale besturen. Het is echter betreurenswaardig dat de lokale besturen de VSSE veelal als een repressief gegeven beschouwen (Interview, Bijlage A).

¹⁸² Het gaat om de omzendbrief PLP41 van 7 juli 2006 met het oog op de versterking en/of de aanpassing van de lokale veiligheidspolitiek alsook van de specifieke aanpak op het vlak van jeugdcriminaliteit met, in het bijzonder, een contactpunt voor scholen.

¹⁸³ Commissiehandelingen (nr. 5-216), 5-216COM, 16/04/2013.

8.3.3 Samenwerking met de V.S.A.

In 2013 was de Minister van BiZa op zending in de V.S.A. om er te spreken met de Amerikaanse autoriteiten en veiligheidsdiensten (CIA, FBI,...) omtrent hun beleid en technieken in de strijd tegen het terrorisme en het gewelddadig radicalisme. Een aantal nuttige praktijken werden besproken en overgemaakt aan de betrokken Belgische autoriteiten. De Belgische verbindingsofficier ter plaatse heeft een sleutelrol inzake de uitwisseling van informatie en geeft op geregelde basis goede praktijken en informatie door aan OCAD, de Federale Politie en de FOD BiZa (Minister BiZa, 2013:15).

8.3.4 Betrokkenheid van de imams in het kader van de strijd tegen radicalisme

Er vonden **twee overlegnamiddagen** plaats **tussen de Minister van BiZa en een zestigtal imams** uit het ganse land om de verschillende preventiemaatregelen te bespreken. Hierbij werd er een document (met uiteenzettingen) met een duidelijk perspectief samengesteld door de Europese Raad van Marokkaanse Oulama's. Laatstgenoemd document ligt aan de basis van de preventiemaatregelen die sedertdien binnen de gemeenschappen genomen worden (Minister BiZa, 2013:15).

Verder start vanaf volgend academiejaar een éénjarige **Master Islamitische Theologie en Godsdienstwetenschappen**, bedoeld voor zij die binnen de moslimgemeenschap de rol van imam of van islamconsulent willen opnemen. Volgens de Vlaamse overheid kan het helpen in de strijd tegen radicalisering (De Standaard, 2014). Men zal er kunnen nadenken over wat de islam betekent in een Vlaamse context (De Standaard, 2014a). Ook het Change Institute (2008:151) is hiervan overtuigd.

8.4 De Federale strategie tegen radicalisering in het kader van het Actieplan Radicalisme

8.4.1 Versterking van de samenwerking van de verschillende veiligheidsdiensten

De samenwerking tussen de inlichtingendiensten, de politie en de gerechtelijke autoriteiten werd grondig versterkt. De overleg – en informatieorganen zijn ingezet en versterkt door het OCAD (Minister BiZa, 2013:15). De preventiemaatregelen, het opvolgen van, en het detecteren van het radicaliseringsproces als mogelijke voedingsbodem voor criminele feiten en terrorisme worden essentieel geacht in het NVP 2012-2015. Volgens het NVP is het dan ook in het kader van het uitbouwen van een sterke informatiepositie belangrijk om preventieve initiatieven te stimuleren en op te starten die afgestemd zijn op de inlichtingen –en veiligheidsdiensten enerzijds en op het OCAD anderzijds. De administratieve politie¹⁸⁴ moet daarbij met een projectmatige aanpak op het niveau van het arrondissement goed het gewelddadige radicalisme kunnen vatten en meten. De doelstelling daarbij is de identificatie van potentiële daders of dadergroepen (Federale Politie, 2012:39). Samenwerking blijkt echter niet altijd een sinecure te zijn. Zo blijkt uit de uitspraak van de Minister van BiZa op 16 april 2013: *"un des problèmes majeurs est que **chaque service travaille dans sa propre logique, raison pour laquelle il importe d'impliquer l'autorité politique gouvernementale, non pas pour qu'elle intervienne dans des dossiers judiciaires mais **pour qu'elle donne des impulsions et permette d'éviter certains problèmes.** [...] Il ya également la***

¹⁸⁴ De administratieve politie werkt met het oogmerk bewijzen te verzamelen van strafbare inbreuken met het oog op hun vervolging en veroordeling (Federale Politie, 2012:39).

logique administrative, locale ou fédérale. Les services n'ont pas du tout les mêmes objectifs et sont parfois en concurrence".¹⁸⁵

Ter versterking van de samenwerking spelen de nationale en lokale Task Forces 'Plan R' een fundamentele rol.

- **De nationale Task Force 'Plan R':**

Een maal per maand komt de Task Force samen **onder de koepel van het OCAD**. Zij verenigt de geïntegreerde politie, de VSSE, de A.D.I.V., FOD BuZa, de Algemene Directie van het Crisiscentrum, de CFI en de Dienst Vreemdelingenzaken. Er zijn zeven interventieassen¹⁸⁶ ('Plan R') gedefinieerd (supra), waarbij telkens één pilootdienst (Minister BiZa, 2013:15).

Zo kunnen de diensten de **beschikbare informatie** over minderjarige of meerderjarige personen die naar Syrië willen vertrekken, naar Syrië zijn vertrokken of van daaruit zijn teruggekeerd, **permanent actualiseren en tegelijk een analyse maken van de dreiging die op hen rust** (als slachtoffer van ronselaars) **of van hen uitgaat** (in het raam van de openbare veiligheid). Het is daarom van belang dat de lokale diensten en de lokale overheden beschikken over de meest accurate informatie over de toestand van die personen om de **gevaarsituatie** te kunnen **inschatten** en de **gepaste maatregelen** te kunnen nemen.¹⁸⁷

- **De lokale Task Forces 'Plan R':**

Op **arrondissementeel niveau** (of in bepaalde gevallen op provinciaal niveau) komen de **politie- en inlichtingendiensten** (met een regelmatige deelname van het **OCAD**) maandelijks samen. Ook het **Parket** is in bepaalde gevallen lid van de Task Force. Men bespreekt er voornamelijk de werking van de Task Forces, de uitwisseling van informatie binnen de Task Force, de coördinatie van de te nemen maatregelen t.a.v. geïntegreerde personen en groeperingen en men wisselt ook effectief informatie tussen de lokale en de nationale niveaus uit. Hiertoe is een document met de richtlijnen van de lokale Task Forces opgesteld en verspreid (Minister BiZa, 2013:15).

8.4.2 Het opzetten van een ministerieel operationeel veiligheidsplatform

Het desbetreffende platform wordt voorgezeten door de Ministers van Justitie en BiZa en het vergadert voortaan maandelijks. Zij verenigt op **informele wijze** de verantwoordelijken van het OCAD, de federale politie, de inlichtingendiensten, het federaal parket en een vertegenwoordiger van de premier. Zodoende kan voortaan en **op duurzame basis, precieze info afkomstig van de veiligheidsdiensten aan de Ministers worden doorgegeven**. Op die manier kunnen de ministers beslissingen nemen op basis van heldere info, informatie doorsturen, of maatregelen aan een bevoegd college vragen (bijvoorbeeld m.b.t. visa's, verblijfsvergunningen,...)(Minister BiZa, 2013:15).¹⁸⁸

¹⁸⁵ Commissiehandelingen (nr. 5-216), 5-216COM, 16/04/2013, p. 28.

¹⁸⁶ Het gaat om de eerder vernoemde: propagandistische, ideologische assen; culturele centra en vzw's; propagandacentra; websites en internet; radio – en tv-programma's; groeperingen; en gevangenen.

¹⁸⁷ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 COM 846, 6/11/2013.

¹⁸⁸ Beknopt verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRABV 53 PLEN 138, 18/04/2013.

8.4.3 Samenwerking en uitwisseling van informatie

Binnenkort wordt er een nieuwe ministeriële rondzendbrief afgewerkt. De PLP 37 dateert van 2004.¹⁸⁹ Deze circulaire richt zich op de samenwerking en de uitwisseling van informatie m.b.t. de fenomenen van terrorisme en extremisme (Minister BiZa, 2013:15). Op die manier wordt de interactie tussen de lokale politieagent op het terrein enerzijds en de gespecialiseerde antiterreureenheden anderzijds verzekerd.¹⁹⁰

8.4.4 De Joint Information Box

De nationale Task Force beheert de JIB. Het betreft een **vertrouwelijke gegevensdatabank** en deze wordt gedeeld door het geheel van de betrokken diensten (Minister BiZa, 2013:15).

8.4.5 Versterken van het materiële strafrecht

De wet van 18 februari 2013¹⁹¹ voert nieuwe strafbepalingen inzake terrorisme in, in het Strafwetboek:

"Iedere persoon die een boodschap verspreidt of anderszins publiekelijk ter beschikking stelt met het oogmerk aan te zetten tot het plegen van een misdrijf inzake terrorisme¹⁹²;

Iedere persoon die een andere persoon werft voor het plegen van een misdrijf inzake terrorisme¹⁹³;

Iedere persoon die onderrichtingen geeft of een opleiding verschaft voor de vervaardiging of het gebruik van explosieven, vuurwapens of andere wapens of schadelijke of gevaarlijke stoffen, dan wel voor andere specifieke methoden en technieken met het oog op het plegen van een misdrijf inzake terrorisme¹⁹⁴;

Iedere persoon die in België of in het buitenland instructies of opleiding geniet, met het oog op het plegen van een misdrijf inzake terrorisme.¹⁹⁵" (Minister BiZa, 2013:12).

Deze maatregelen gaan verder dan de Warschau-Conventie en de kaderbeslissing 2008/919/JAI, gezien niet enkel de persoon gevisieerd wordt die de opleiding geeft inzake terrorisme, maar ook de betrokkene die ze wenst te volgen (Minister BiZa, 2013:15).

8.4.6 Versterking van het opsporingsteam rond radicalisme en rekrutering voor Syrië via het internet en het versterken van de bezetting in de strijd tegen terrorisme

Het opsporingsteam van de Federale Politie is in het kader van de strijd tegen radicalisme en terrorisme versterkt t.g.v. een beslissing van de Minister van BiZa. Veertien onderzoekers zijn op basis van de gehypothekeerde gerechtelijke capaciteit ter beschikking gesteld van de federale procureur om de effectieven te versterken (Minister BiZa, 2013:15).

---

¹⁸⁹ B.S. 25 januari 2005.

¹⁹⁰ Integraal verslag van de Commissie voor Binnenlandse Zaken, de Algemene Zaken en het Openbaar Ambt, CRIV 52 COM 079, 23/01/2008.

¹⁹¹ Het betreft de omzetting van de Conventie van Warschau van 16 mei 2005 m.b.t. de preventie inzake het terrorisme en de kaderbeslissing 2008/919/JAI van de EU van 28 november 2008 naar Belgisch strafrecht.

¹⁹² Art. 140bis Sw.

¹⁹³ Art. 140ter Sw.

¹⁹⁴ Art. 140quater Sw.

¹⁹⁵ Art. 140quinquies Sw.

8.5 De opvolging van het vertrek en de terugkeer van de Syriëstrijders

Ieder geval van terugkeer leidt tot overleg tussen de verschillende betrokken actoren.¹⁹⁶ De terugkeer van personen uit Syrië maakt het voorwerp uit van een **individuele behandeling**, een welbepaald kader met **welbepaalde procedures** en een zeer **duidelijke taakverdeling**. Afhankelijk van het profiel van de teruggekeerde Syriëstrijder wordt er ofwel overgegaan tot een **gerechtelijke procedure**, ofwel wordt er beroep gedaan op de VSSE, ofwel wordt er beroep gedaan op de lokale politie, ofwel worden er **sociale maatregelen** genomen. Elk geval van terugkeer van de strijd in Syrië wordt onmiddellijk in gezamenlijk overleg door de veiligheidsdiensten geanalyseerd. Het **profiel van de betrokkene** wordt opgesteld door de politie (lokale en federale) en de inlichtingendiensten, die gezamenlijk daarover beslissen. Verder wordt er in die analyse een rol weggelegd voor het OCAD, het Crisiscentrum, het federaal parket en de voorzitter van de Taskforce Syrië. Mogelijks wordt er ook een onderzoeksrechter bij betrokken. Daarna worden de lokale autoriteiten al dan niet onmiddellijk op de hoogte gebracht. Het gaat om de betrokken burgemeester of de korpschef van de lokale politie die door de voorzitter van de Taskforce Syrië wordt gecontacteerd. Bij een concreet geval van terugkeer geschiedt het contact tussen de contactpersoon Syrië en de zonechef.¹⁹⁷ Om vertraging inzake het op de hoogte brengen van de lokale bestuurlijke en politionele verantwoordelijken omtrent de terugkeer van Syriëstrijders of hun vrijlating uit de gevangenis te beperken, heeft de Minister van Justitie aan de directeur van het OCAD gevraagd om contact op te nemen met alle betrokken parketten om de informatie die van belang is voor de openbare orde en veiligheid onmiddellijk door te geven via het OCAD.¹⁹⁸

De opmaak van het profiel is van belang om alzo niet alle jongeren over dezelfde kam te scheren. Sommigen vertrekken volgens de Minister van Justitie namelijk uit idealisme en sluiten zich aan bij groeperingen in Syrië die gericht zijn op het beschermen van de burgerbevolking. Anderen doen het omwille van ideologische of jihadistische motieven en maken deel uit van autonome groeperingen die terreur niet schuwen en die uit zijn op het installeren van een islamitische staat. De laatste categorie behoeft dan ook een noodzakelijk opvolging.¹⁹⁹ Er wordt vooral een **onderscheid gemaakt op grond van de beweegredenen** die deze personen hadden om naar het strijdtoneel te trekken en op basis van **de aard van de groep waartoe ze behoren**.²⁰⁰ In elk dossier van het federaal parket worden de inlichtingendiensten aangesteld als **technische bijstand-expert**, waardoor zij volledige toegang krijgen tot het dossier en op hun beurt informatie kunnen uitwisselen met het federaal parket.²⁰¹ Er is ondertussen een federaal terrorismeonderzoek ingesteld naar negen teruggekeerde strijders.²⁰² Het federaal parket is echter niet bevoegd wanneer het gaat over minderjarigen, waardoor verscheidene beslissingen genomen worden wanneer er wordt vermoed dat een minderjarige naar Syrië is vertrokken.²⁰³ Wanneer de minderjarige nog niet vertrokken is, of nog gevat kan worden, dan opent het lokaal parket een dossier m.b.t. een

¹⁹⁶ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 COM 800, 9/07/2013.

¹⁹⁷ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 PLEN 148, 13/06/2013.

¹⁹⁸ Beknopt verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRABV 53 COM 848, 6/11/2013.

¹⁹⁹ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 COM 879, 4/12/2013.

²⁰⁰ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 COM 773, 11/06/2013.

²⁰¹ CRIV 53 COM 879, 4/12/2013.

²⁰² CRIV 53 COM 773, 11/06/2013.

²⁰³ Het kan gaan om: de verdwijning wordt als onrustwekkend beschouwd; de laatste contacten die de minderjarige had worden nagegaan; er wordt een dringend internationaal opsporingsbericht verspreid,....

problematische opvoedingssituatie.²⁰⁴ De Minister van Justitie is ervan overtuigd dat we: *"in verband met de terugkeer van die jongeren contacten moeten hebben met de gemeenschappen. Als het minderjarigen betreft, moeten ze door de school of een andere instantie worden gevolgd"*.²⁰⁵

Een **reisverbod** werd door het kernkabinet niet wenselijk geacht²⁰⁶, maar er worden wel **extra-Schengenmaatregelen** genomen, wat betekent dat de grenswachters verplicht worden om zich ervan te vergewissen dat een minderjarige die alleen reist, of begeleid wordt door een volwassene, het nationaal grondgebied niet zou verlaten tegen de wil van de personen die bekleed zijn met het ouderlijk gezag in. De Schengenwetgeving verbiedt echter wel de systematische controle aan de binnengrenzen, maar staat evenwel gerichte controles toe.²⁰⁷

Omtrent de terugkeer wordt er o.a. beroep gedaan op informatie uit **Turkije**.²⁰⁸ Zo onderhoudt de VSSE een band met haar Turkse tegenhanger om het fenomeen meer zichtbaar te maken. Verder is de Minister van BiZa vragende partij aan de Turkse autoriteiten om het toezicht langs de grens met Syrië te verscherpen.²⁰⁹

8.6 Terugkoppeling

Nu wij het gehele actuele contextuele, institutionele en organisationele luik hebben doorlopen, is het noodzakelijk om een terugkoppeling te maken.

Radicalisme is een fenomeen dat varieert doorheen de tijd en afhankelijk is van de tijdsgeest, de perceptie en de dominante actoren binnen de maatschappij. In een rechtsstaat is er per definitie niets verkeerd aan radicalisme voor zover er geen wet wordt overtreden. Doch ijveren hedendaagse radicale bewegingen niet louter voor de rechten van de desbetreffende groep, maar ageren zij mogelijks ten koste van de rechten en verworvenheden van anderen. In bepaalde gevallen – gelet op de vaak verscholen perverse effecten – zal de wet niet altijd volstaan als referentiepunt. Er ontstaat m.a.w. een **grijze zone**.

De overheid treedt echter al sinds lange tijd op t.a.v. het fenomeen en het beleid laat zich kenmerken door **drie karakteristieken** (empathie, de zoektocht naar de oorzaken en de bezorgdheid omtrent de fundamentele rechten en vrijheden). **Het gevolgde beleid is tweesporig** (preventief/repressief). Heden zien wij bij de overheid zelfs de wil om curatief op te treden. Een **gedeelde verantwoordelijkheid** wordt daarbij als het sleutelement gezien want verschillende actoren op diverse beleidsniveaus kunnen een rol spelen vooraf aan, gedurende, en na het radicaliseringsproces. Doch dienen wij te bemerken dat de klemtoon wordt gelegd op het preventieve werk dat tracht in te spelen op de grondoorzaken. T.a.v. het beleid merken wij dat de nadruk vooral wordt gelegd op **samenwerking, partnerschappen en informatie-uitwisseling**, waarbij het federale niveau fungeert als een belangrijke scharnierfunctie in samenwerking met alle verantwoordelijke beleidsniveaus.

²⁰⁴ Beknopt verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRABV 53 COM 732, 30/04/2013.

²⁰⁵ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 COM 732, 30/04/2013, p. 23.

²⁰⁶ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 COM 761, 29/05/2013.

²⁰⁷ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 PLEN 143, 23/05/2013.

²⁰⁸ Integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRABV 53 COM 761, 29/05/2013.

²⁰⁹ Commissiehandelingen (nr. 5-216), 5-216COM, 16/04/2013.

T.a.v. het **islamitisch radicalisme** merken wij een overgang gaande van een exogene inplanting, naar een meer internationalistisch karakter, tot een meer gedecentraliseerde en diffuse dynamiek (**'dynamisch'**). Die laatste ontwikkeling brengt **een veelheid van beweegredenen en ideologische varianten** met zich mee, die niet eenduidig bestudeerd kunnen worden. Het ontstaan van meer **instabiele, onafhankelijke en onvoorspelbare entiteiten** is hier een logisch gevolg van. Heden wordt echter vooral de terugkeer van jongeren uit Syrië gevreesd, gezien de mogelijke behartiging van extremistische groeperingen en de denkbeelden uitgaande van deze *'foreign fighters'* met alle mogelijke gevolgen van dien. **Gebeurtenissen op geopolitiek vlak kunnen aldus in bijzondere mate een impact hebben op radicalisering** (versnelling van het proces, verharding,...). Aangezien preventiestrategieën weinig of geen vat hebben op deze geopolitieke contexten is het van fundamenteel belang om de informatiefunctie en de informatiepositie van de VSSE omtrent dergelijke gebeurtenissen te blijven benadrukken.

9. Theorieën omtrent radicalisering

Theorieën omtrent het verklaren van radicalisering kunnen volgens Noppe e.a. (2011:185) onderverdeeld worden in zij die rekening houden met: ofwel specifieke karakteristieken van **individuen of groepen** (psychopathologische theorie, identiteitstheorie en de novelty-seeking theory); dan wel met **subjectieve rechtvaardigheidsgronden** (rationele keuze theorie, frustratie-agressie hypothese, relatieve deprivatie theorie en de onderdrukkingstheorie); dan wel met **contextuele oorzaken** (die buiten de radicaliserende personen of groepen zelf liggen) van radicalisering, namelijk de sociale leertheorie (Noppe e.a. 2011:185). Noppe e.a. (2011:185) stellen daarbij dat de sociale leertheorie een grote mate van empirische evidentie inhoudt, hoewel ze zelden als exclusieve grond mag worden beschouwd. De sociale leertheorie volstaat dus niet als verklaring voor radicalisering op zich. Bemerkt dus dat een theorie slechts beperkt een licht op het fenomeen laat schijnen. Doch schetsen wij deze theorie hieronder beknopt omwille van haar hoge mate van validiteit.

9.1 De sociale leertheorie

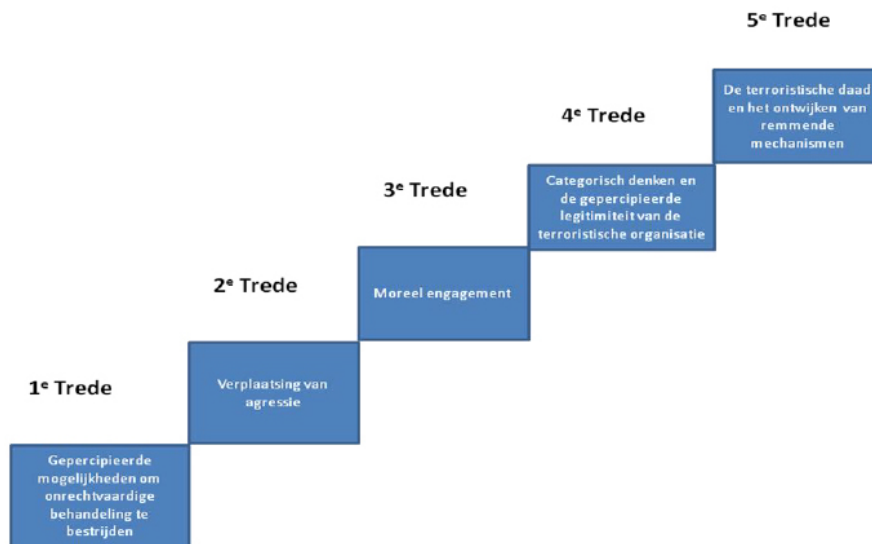
De sociale leertheorie gaat uit van een interpersoonlijk sociaalpsychologisch -of socialisatieproces, waarbij contextuele factoren van doorslaggevende aard worden beschouwd. Het gaat dus om een variabiliteit in de contextuele omstandigheden zelf. Gedrag kan aangeleerd worden in interactie met anderen (bijvoorbeeld d.m.v. leerprocessen in radicale moslimscholen) of door diffusie via allerhande media (radio, televisie, internet,...). In het bijzonder gaat het hier om de zogenaamde rekruterings - of indoctrinatieprocessen die door derden worden geïnitieerd.

Wanneer personen of groepen vatbaar zijn voor dergelijke contextuele beïnvloeding, groeit het vermoeden dat de sociale leertheorie van belang is. Maar het gaat wellicht om een meervoudigheid van oorzaken, die zowel in de perceptie van de eigen leefsituatie (theorieën m.b.t. 'subjectieve rechtvaardigingsgronden') als op het niveau van de veranderlijkheid van de context ('sociale leertheorie') schuilen. De sociale leertheorie slaagt er dus niet in te verklaren waarom vele personen die worden blootgesteld aan extremistische publicaties, radicale discoursen,... net niet radicaliseren (Noppe e.a. 2011:185).

10. Modellen van het radicaliseringsproces

Teneinde de verschillende fasen in het radicaliseringsproces in kaart te brengen en om na te gaan welke factoren deze afzonderlijke fasen beïnvloeden, bespreken wij eerst een aantal modellen van het radicaliseringsproces. Deze modellen stellen ons m.a.w. in staat om de kruisbestuiving tussen de verschillende factoren te belichten.

10.1 De trappenhuisbenadering van Moghaddam

Figuur 8: De trappenhuisbenadering van Moghaddam
Bron: (Noppe e.a. 2011:40)

Het is volgens Moghaddam (2009:277-292) nuttig om een onderscheid te maken tussen **cognitieve, affectieve en gedragscomponenten** inzake radicalisering. Zij volgt aldus een **psychologische benadering**. Op het **cognitieve niveau** houdt radicalisering twee componenten in: enerzijds de kennis omtrent alternatieve morele systemen dat terrorisme steunt en anderzijds de inlijving van een alternatieve ethiek als een integraal onderdeel van iemand' identiteit (d.w.z. het worden van een persoon die terrorisme als legitiem aanziet). Op het **affectieve niveau** ondergaat de betrokkene sociale (leer)processen die hem voorbereiden om terroristische acties te ondernemen. Deze focussen zich op het omzeilen van remmende mechanismen, zijnde wat mensen weerhoudt om anderen te verwonden of te doden d.m.v. bijvoorbeeld een militaire training (Moghaddam, 2009:277-292).

Moghaddam (2009:277-292) aanziet het radicaliseringsproces als een getrappt systeem waarin vijf mogelijke fasen zich kunnen aandringen. Het wordt metaforisch voorgesteld als een versmallende trap die leidt tot de top van het gebouw. De top wordt aanzien als de terroristische daad. De trap gaat telkens naar een hogere verdieping, waarbij het al dan niet verblijven op een bepaalde verdieping afhangt van de opties die men percipieert te hebben om de ervaren onrechtvaardigheden te kunnen bekampen enerzijds, en de mate waarin men vrede kan nemen met deze opties om de vooropgestelde doelstelling te bereiken anderzijds. Des te hoger men op de trap komt te staan, des te minder opties resteren en des te meer men de mening toegedaan is dat het hanteren van geweld de enige resterende optie is om de doelstelling te bereiken (Moghaddam, 2009:277-292) (Noppe e.a. 2011:185).

10.1.1 Het gelijkvloers: de psychologische interpretatie van materiële condities

In deze fase zijn individuen nog niet in de fase beland dat zij steun aan terrorisme (zowel in termen van attitude als open gedrag) verlenen. Zij zijn daarentegen enkel op zoek naar verschillende manieren om hun **verwaarloosde stem te laten gelden**. In deze fase zien individuen zichzelf niet als radicaal (Moghaddam, 2009:277-292). Het gaat m.a.w. om de opties die worden aanzien om situaties van gepercipieerde onrechtvaardigheid te bekampen. Relatieve en gepercipieerde onrechtvaardige behandeling vormen de centrale factoren en voedingsbodem voor collectieve actie. Wanneer de groep waartoe men behoort pertinent onrechtvaardig behandeld wordt, wordt de kans op radicalisering groter geacht, dan wanneer men zich benadeeld voelt omwille van de eigen positie binnen de eigen groep. Aldus is de **attributie van deze onrechtvaardigheden** belangrijk, in die zin dat vele mensen zich wel eens gedepriveerd en onrechtvaardig behandeld voelen maar daarom niet noodzakelijk radicaliseren (Noppe e.a. 2011:185).

10.1.2 De eerste trede: gepercipieerde mogelijkheden om de onrechtvaardige behandeling te bestrijden

Het is mogelijk dat een aantal individuen zullen opklimmen naar de eerste trede in een zoektocht naar oplossingen voor het ervaren onrecht. Hierbij spelen twee factoren een rol die het gedrag op de eerste trede zullen bepalen, namelijk: enerzijds de **gepercipieerde mogelijkheden voor persoonlijke mobiliteit** om de eigen situatie te verbeteren en anderzijds de **perceptie omtrent de rechtvaardigheid en de legitimiteit van de overheid** (Noppe e.a. 2011:185).

Wanneer de betrokkene een mogelijkheid ziet om op legitieme wijze op te klimmen in de maatschappelijke hiërarchie, is de neiging om niet normatieve acties te ondernemen kleiner dan wanneer hij/zij deze niet meent te hebben. Bijgevolg zullen de betrokkenen, wanneer zij de indruk hebben dat de eigen groep op eerlijke wijze wordt behandeld, de overheid ondersteunen. Tevens belangrijk, blijkt de perceptie van gehoord te kunnen worden in beslissingsprocessen van de overheid een zeer belangrijke factor bij gepercipieerde rechtvaardigheid (of onrechtvaardigheid) te zijn. Indien men de indruk heeft niet te kunnen participeren, suggereert Moghaddam dat er een grote kans ontstaat dat de frustratie en agressie toegewezen worden aan een zondebok voor deze ervaren problemen. Bijgevolg kunnen de betrokkenen naar de tweede trede opklimmen (Moghaddam, 2009:277-292)(Noppe e.a. 2011:185).

10.1.3 De tweede trede: verplaatsing van agressie

De meeste mensen die opklimmen tot deze fase, stellen geen fysieke agressie maar beperken zich tot **verbaal en indirect geweld**. Invloedrijke leiders spelen een belangrijke rol in het kanaliseren van negatieve emoties binnen de groep naar anderen buiten de groep toe. Het gaat om de **creatie van een gemeenschappelijke vijand** (*'de bedreiging door outsiders'*). Dit **versterkt de interne cohesie** en de ondersteuning van de groep wordt sterker. Zij die eerder fysiek geweld willen aanwenden, zullen opklimmen naar de derde trede (Moghaddam, 2009:277-292).

10.1.4 De derde trede: moreel engagement

In deze fase wordt de **onttrekking van een gematigde moraal** gerealiseerd door **sociale affiliatie** (Moghaddam, 2009:277-292). Terroristische organisaties ontwikkelen zich als een **parallele -of schaduwwereld**. Terroristen worden m.a.w. 'moreel onthecht' van de conventionele democratische waarden en normen, vooral omwille van hun bereidheid om geweld te gebruiken. Vanuit het perspectief van terroristische organisaties zijn zijzelf moreel geëngageerd, gezien zij opkomen voor het 'ideaal'. Terroristische organisaties worden effectief door het mobiliseren van mensen, door rekruten te overtuigen, door zich los te koppelen van de 'morele waarden' opgelegd door een 'immorele' overheid en tenslotte door zich moreel te engageren (geënt op de moraal waarop de desbetreffende terroristische organisatie zich stoelt). Tevens belangrijk naar de effectiviteit van de terroristische organisatie toe, is dat zij zich op **macroniveau** profileert als de enige optie om maatschappelijke verandering(en) te verkrijgen, terwijl zij zich op het **microniveau** profileert als de organisatie voor een '*thuis -of ingroep*' van onbegrepen individuen of onderdrukten. De belangrijkste tactieken hiertoe zijn: **isolatie, groepsbetrokkenheid, geheimhouding en angst**. Rekruteren worden namelijk opgedragen hun parallele leven verborgen te houden voor hun omgeving (partners, ouders, beste vrienden,...). De isolatie van de maatschappij en de betrokkenheid met groepsleden worden bewerkstelligd door: de **clandestiene aard** van hun **organisatie**, de gepercipieerde **strengere overheidsmaatregelen** tegen hen en het **gepercipieerd gebrek aan openheid** in de maatschappij (Moghaddam, 2009:277-292)(Noppe e.a. 2011:185).

10.1.5 De vierde trede: categorisch denken en de gepercipieerde legitimiteit van de terroristische organisatie

De vierde trede is de fase waarin gerekruteerd wordt. Individuen die de vierde stage hebben bereikt, aanvaarden attitudes die steun verlenen aan terrorisme of accepteren het uitvoeren van terrorisme (Moghaddam, 2009:277-292). In deze fase behoren de rekruteren tot **de geheime wereld van de terroristische organisatie**. Wanneer zij deze fase bereiken, blijven zij meestal voor relatief lange tijd lid en worden zij deel van **kleine cellen**. Tevens worden er individuen gerekruteerd om gewelddadige -of zelfmoordaanslagen te plegen. Voor de betrokkene leidt het tot een verandering in percepties: een **versterking van het categorische wereldbeeld** ('wij' en 'zij') en een **verdere legitimering** van de organisatie, haar doelstellingen en haar middelen.

Conformiteit, gehoorzaamheid, een invloedrijk gezag en een **sterke bestraffing** bij het niet naleven van regels uitgaande van de autoriteit(en), spelen in deze fase een vooraanstaande rol. Ook druk tot uitoefening van deze waarden en het plegen van gewelddaden, spelen zich af gedurende deze fase (Noppe e.a. 2011:185).

10.1.6 De vijfde trede: de terroristische daad en het ontwijken van inhiberende mechanismen

Individuen die deze fase hebben bereikt, worden getraind om terroristische aanvallen uit te voeren. Zij zijn gesitueerd in een **gehechte, geheime groep die stapsgewijs bewegen naar een aanval**. Moghaddam (2009:277-292) suggereert dat er maar een kleine kans bestaat dat zij hun gedachtegang zullen veranderen omdat zij gemotiveerd worden om hun gedrag gelijk te stellen aan hun overtuigingen en doordat mensen die

handelen als terrorist, zichzelf aanzien als een terrorist (Moghaddam, 2009:277-292) Tevens blijkt uit terroristische gewelddaden dat de plegers intensieve trainingsprogramma's moeten doorlopen hebben om zich voor te bereiden. Hierbij zijn twee psychologische processen van doen, volgens Noppe (2011:185). Zij vervullen een rol inzake intergroepsdynamieken.

- **Sociale categorisatie:**

Hierbij worden de burgers beschouwd als een *out-groep*. Het komt overeen met het geheim houden van de terroristische organisatie. Mensen van de *in-group* worden gesocialiseerd om burgers (die buiten de groep staan) te beschouwen als vijanden.

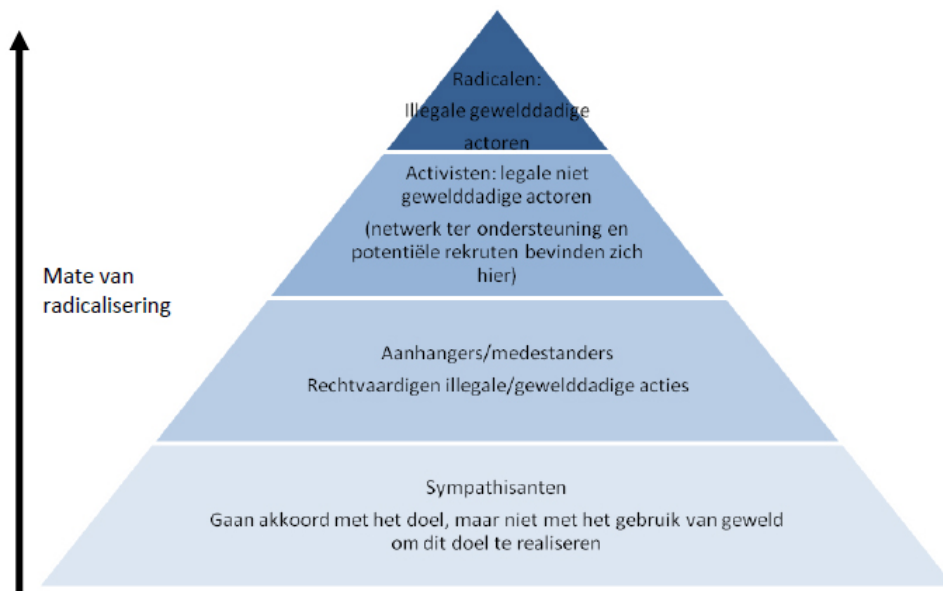
- **De creatie van een psychologische afstand:**

Hierbij worden de verschillen tussen de *in-group* en de *out-group* beklemtoond.

Lorenz geeft ook het bestaan van '*inhiberende mechanismen*'²¹⁰ aan. Moderne wapens creëren volgens Lorenz een kleinere afstand tussen dader en slachtoffer, waardoor een (mogelijke) plegger minder vatbaar wordt voor remmende mechanismen (Noppe e.a. 2011:185). Aldus kan het wegvallen van inhiberende mechanismen mogelijk leiden tot het plegen van terroristische daden.

10.2 Het piramidale model van Mc Cauley en Moskalkenko

Mc Cauley en Moskalkenko omschrijven radicalisering als een **verandering in geloofsovertuigingen, gevoelens en gedragingen** bij personen, waarbij men in toenemende mate de neiging heeft om geweld te hanteren en offers te brengen ter bescherming van de eigen groep in intergroepsconflicten (Mc Cauley & Moskalkenko, 2008:415-433)(Noppe e.a. 2011:185).

Figuur 9: Het piramidale model van Mc Cauley en Moskalkenko
Bron: (Noppe e.a. 2011:45)

²¹⁰ Het gaat om remmende mechanismen die ervoor zorgen dat men niet zomaar overgaat tot het doden van soortgenoten (bijvoorbeeld: oogcontact, inpraten op de dader, huilen,...)(Noppe e.a. 2011:185).

Volgens Mc Cauley en Moskalenko onderscheiden vormen van radicalisering zich in **overtuigingen, emoties en gedrag**. Het gedrag is vanzelfsprekend de belangrijkste bekommernis. Radicaliserend gedrag gaat bovendien gepaard met een toenemende tijdsinvestering, economische investering, een toenemend risicogedrag en geweld ter ondersteuning van de groep. Hieruit volgt dat men een **onderscheid** kan opstellen **inzake de mate van betrokkenheid**.

Engagerende personen hebben de neiging om hun overtuiging over de stand van zaken te koppelen aan een **historiek**. Waardoor men in een gedepriveerde situatie is terechtgekomen bijvoorbeeld, wordt dan belangrijk geacht. Zij hebben tevens de neiging om zich als een speciale, of als een **uitverkoren groep** te aanzien die onrechtvaardig behandeld wordt, waar niemand om geeft en waarbij de situatie zo dramatisch is, dat de groep en haar belangen in gevaar komen. Zij beleven tevens sterkere gevoelens dan mensen die zich minder betrokken voelen (trots en blijdschap; woede en angst; ontgoocheling en vernedering). Deze worden gezien als de veruitwendiging van de groep (Noppe e.a. 2011:185).

Mc Cauley en Moskalenko vatten deze gedachtegang samen in (2008:416):

*"We are a special or chosen group (**superiority**) who have been unfairly treated and betrayed (**injustice**), no one else cares about us or will help us (**distrust**), and the situation is dire – our group and our cause are in danger of extinction (**vulnerability**)."*

Hieruit volgt dat superioriteit, onrechtvaardigheid, wantrouwen en kwetsbaarheid de kernelementen zijn in het begrijpen waarom mensen (meer) betrokken raken bij dergelijke radicaliserende groepen.

10.2.1 De basis: sympathisanten

Het betreft de grootste groep en bestaat uit sympathisanten. Zij **ondersteunen de ideologie** maar zij gaan niet akkoord dat gewelddadige actie de gepaste methode is om het doel te bereiken (Noppe e.a. 2011:185).

10.2.2 Het eerste niveau: aanhangers of medestanders

Het zijn de personen die het **gebruik van geweld gerechtvaardigd** vinden, maar die zelf niet wensen over te gaan tot het gebruik ervan. Het is de opinie dat geweld gerechtvaardigd is, die het verschil met het basisniveau met zich meebrengt (Noppe e.a. 2011:185).

10.2.3 Het tweede niveau: activisten

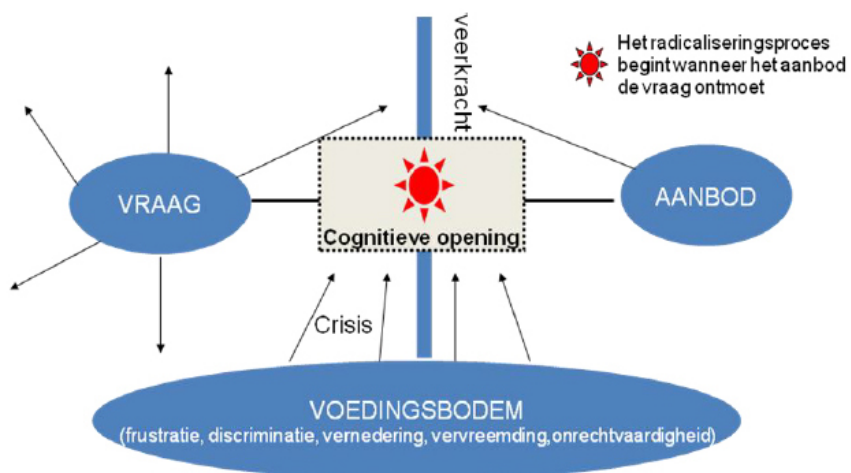
Het betreft zij die zich **actief engageren** om op te komen voor het doel en zij die vinden dat **geweld** daartoe **gerechtvaardigd** is. Doch gaan zij niet over tot het gebruik ervan. Het is de mate van betrokkenheid die zorgt voor het verschil met het eerste niveau. De activisten vertonen namelijk signalen waaruit blijkt dat zij de ideologie ondersteunen, tezamen met de opinie dat geweld gerechtvaardigd is. Hier worden **potentiële rekruten** voor een terroristische organisatie gesitueerd (Noppe e.a. 2011:185).

10.2.4 De top: radicalen

Het zijn zij die overgaan tot het **gebruik van geweld**. Het betreft een zeer kleine groep personen die actief participeert aan gewelddadige (terroristische) acties. Het opklimmen van de piramide wordt grotendeels bepaald door de processen die Moghaddam (2009:277-292) aanreikt. Mc Cauley en Moskaleiko (2008:416) reiken namelijk twaalf mechanismen aan m.b.t. het radicaliseringsproces, onderscheiden op het niveau van het individu, de groep en de massa.

10.3 Het model van Collin Melis

Figuur 10: Het model van Collin Melis

Bron: (Noppe e.a. 2011:48)

Het model van Melis werd ontwikkeld vanuit **beleidsmatige** hoek.²¹¹ De verschillende facetten van waaruit het model vertrekt zijn: *de voedingsbodem, de muur van weerbaarheid en de vraag -en aanbodszijde*.

Het vertrekpunt van het schema is dat mensen binnen de samenleving van tijd tot tijd worden geconfronteerd met gevoelens van frustratie, discriminatie, vervreemding, vernedering en onrechtvaardigheid. Deze factoren kunnen aldus stimulansen tot radicalisering zijn. Melis benoemt het als **de vraag**. Want wanneer mensen zich niet (meer) kunnen vereenzelvigen met het publieke debat en zich eraan onttrekken, ontstaat een proces van sociale isolering en valt de kanalisering van frustraties in het publieke debat weg. Men gaat bijgevolg de antwoorden op deze frustraties ergens anders gaan zoeken. Op hetzelfde ogenblik is er ook een **actief aanbod** van radicale ideeën. Hierbij gaat de aanbods zijde actief op zoek naar personen die zich in de vraag zijde bevinden (*'rekrutering'*), waarbij het aanbod probeert om deze personen die zich binnen de vraag bevinden, te overtuigen van de noodzaak, alsook van de inhoud van welbepaalde (vaak extremistische) ideologieën. Tezelfdertijd staat het aanbod niet los van de **voedingsbodem**. Het aanbod vergroot namelijk niet zelden maatschappelijke problemen

²¹¹ Het is dan ook weinig verwonderlijk dat Somers e.a. (2013:42) dat model in hun brochure omtrent *'Beheersen van moslimradicalisering. Handreiking voor beleid en praktijk.'* gebruikten teneinde een beleid te kunnen ontwikkelen en daartoe aanbevelingen op te maken. Doch dient het onderstreept te worden dat het radicaliseringsproces meer genuanceerdere vormen kan aannemen.

en zij stimuleert veelal polarisatie door een rigide zwart-wit en 'wij' en 'zij' denkpatroon aan te praten.

Vraag en aanbod ontmoeten elkaar niet automatisch. Want de meeste personen weigeren om deel te nemen aan gewelddadig radicalisme of extremisme, gezien mensen een bepaalde veerkracht bezitten die een buffer vormt voor het toetreden. Er dient namelijk een '**cognitieve opening**' te ontstaan vooraleer personen eerder aangehangen (conventionele) ideeën verlaten en zich openstellen voor alternatieve perspectieven. Er dient dus een **crisis** te ontstaan waardoor '**de muur van weerbaarheid**' ineenstort en dit laat een cognitieve opening achter waardoor het radicale gedachtegoed kan binnensluipen. De crisis kan verscheidene vormen aannemen: persoonlijk crisis (overlijden van een naaste vriend of een familielid, gevoel van discriminatie, vernedering of onrecht), maatschappelijke gebeurtenis (9/11, een politieke beslissing,...),... (Noppe e.a. 2011:185)(infra).

10.4 Het dynamische model van radicalisering

Noppe e.a. (2011:185) ontwikkelden in hun onderzoek naar radicalisering en polarisering een eigen (dynamisch) model. Wij beschouwen het dynamisch model van Noppe e.a. (2011:185) als zeer waardevol, daar dat model vooral de nadruk legt op de fluctuaties in de graad waarin men geradicaliseerd kan geraken en omdat het tevens het proces van rekrutering opneemt in het model.

Figuur 11: Het dynamische model van radicalisering
Bron: (Noppe e.a. 2011:51)

10.4.1 Eerste fase: Radicalisme

Deze fase omvat de '*sympathisanten*' en '*aanhangers*'. Het betreft de grootste groep in het radicaliseringsproces. Radicale ideeën ontstaan als gevolg van frustraties resulterend uit een gepercipieerde systematische onrechtvaardige behandeling van de eigen groep. Men tracht te zoeken naar een oplossing voor deze frustraties en voor het overgrote deel van de gevallen zullen individuen zich beperken tot legitieme pogingen en zullen zij hierbij geweld als middel afwijzen (**'sympathisanten'**). De opinie botst m.a.w. met het rechtvaardigen van geweld ('*de muur van weerbaarheid*'). Maar ook **triggers** kunnen opduiken, bestaande uit een combinatie van toenemende frustraties en een ingrijpende gebeurtenis. Het kan ertoe leiden dat de '**muur van weerbaarheid**' ineenstort en er een verschuiving in overtuigingen plaatsvindt waardoor men het hanteren van geweld

wel als gelegitimeerd aanziet (**'aanhangers'**), wat niet betekent dat zij het noodzakelijk gaan aanwenden.

Het gaat m.a.w. om een **graduele toename in de mate van radicalisering** die gepaard gaat met de eerste fase in het rekruteringsproces, namelijk **'het spotten'**. Dat is inherent verbonden met het actieve rekruteringsproces, waarbij wervende partijen op zoek gaan naar potentiële geïnteresseerden (**'vraag' en 'aanbod'**)(supra)(Noppe, Verhage & Easton, 2011:22)(Noppe e.a. 2011:185).

10.4.2 Tweede fase: Extremisme

Wanneer een betrokkene geweld rechtvaardigt, kunnen interacties in en met groepen ertoe leiden dat er een verschuiving gaat plaatsvinden in de mate waarin men overtuigd is dat de ideologie die men aanhangt, de correcte is en dat geweld het aangewezen middel vormt om een maatschappij - gebaseerd op deze ideologie - tot stand te brengen. Hierbij wordt de groep medestanders kleiner. Onder **groepsdruk** krijgen meningen een extremistische connotatie en wordt er aanvaard dat **geweld de enige mogelijkheid** is om het vooropgesteld doel te bereiken. Tevens ontstaat er een grote mate van **homogeniteit in overtuigingen** en hoe deze moeten gerealiseerd worden. Ook het **onderlinge vertrouwen** groeit. Hierbij zijn wij in de tweede fase van rekrutering terecht gekomen, namelijk de **'indoctrinatie'**. De groepen worden hierbij kleiner, minder zichtbaar of zelfs volkomen clandestien. De extremistische fase wordt gezien als de fase waarin **voorbereidende handelingen** getroffen worden om concreet geweld te gaan gebruiken. Bijgevolg wordt de scheidingslijn tussen preventie en repressie zeer dun bij de extremistische fase. Preventieve maatregelen worden niet meer mogelijk geacht gezien het opduiken van een **grijze zone** (Noppe, Verhage & Easton, 2011:22)(Noppe e.a. 2011:185).

10.4.3 Derde fase: Terrorisme

Deze fase zal slechts in zeldzame gevallen veruitwendigd worden. Het gaat om een **klein aantal mensen** uit de tweede fase die de nood zullen voelen om werkelijk over te gaan tot **gewelddadige acties**, en hiervoor voorbereidende handelingen zullen stellen. Deze fase gaat gepaard met de laatste fase van het rekruteringsproces, namelijk **de afronding**. Het gaat om doelwitten te selecteren, handleidingen te consulteren, trainingskampen te volgen,... (Noppe, Verhage & Easton, 2011:22)(Noppe e.a. 2011:185).

10.5 Terugkoppeling

Uit de eerder besproken theorieën en modellen kunnen wij een aantal centrale elementen optekenen die er ons toe aanzetten om het fenomeen van radicalisering te ontrafelen in verschillende deeldimensies. Wij zijn dan ook op zoek naar een analytisch raamwerk om meer inzicht te verwerven in het radicaliseringsproces en wij gaan ons aldus richten op beschrijvende en verklarende kennis (Billiet & Waege, 2011:390). Wij kunnen er niet om heen dat radicalisering beter als een proces wordt opgevat, daar ook Noppe e.a. (2011:185) en Horgan (2008) deze mening zijn toegedaan. Aangezien het ons toelaat om het proces in deelfacetten en deeldimensies te ontrafelen, kunnen wij op deze manier tot een beter begrip van het fenomeen komen. Het zou echter niet de bedoeling mogen zijn om het volgende hoofdstuk zonder theoretische motivering aan te vatten. Vandaar blikken wij even terug op wat we tot op heden hebben belicht om vervolgens naar de volgende stap in ons onderzoek te gaan.

De reeds besproken modellen worden - hoewel zij complementair van aard zijn - telkens gekenmerkt door een fundamenteel andere insteek. In de literatuur omtrent radicaliseringstheorieën wordt de focus ofwel gelegd bij **kenmerken van individuen en groepen**, dan wel bij **subjectieve verklaringsgronden**, dan wel bij **contextuele oorzaken**. Modellen anderzijds geven vooral blijk van het **procesmatig karakter van radicalisering**. Schematisch weergegeven, betekent het:

- **Trappenhuisbenadering van Moghaddam (2009:277-292)**
Nadruk op cognitieve, affectieve en gedragsmatige componenten en radicalisering als een procesmatig gegeven.
- **Piramidale model van Mc Cauley en Moskalenko (2008:415-433)**
Nadruk op veranderingen in geloofsovertuigingen, gevoelens, gedragingen en de toenemende neiging om geweld te gebruiken. Hierbij komt de nadruk op betrokkenheid en radicalisering als organisatie-model sterk naar voor.
- **Model van Collin Melis**
Nadruk op de verscheidene facetten van radicalisering, weergegeven als een model waarbij factoren elkaar wederzijds beïnvloeden: aanbod -en vraagzijde, voedingsbodem en de muur van weerbaarheid. Radicalisering wordt geschetst a.d.h.v. een tijdsas.
- **Dynamisch model van Noppe e.a. (2011:185)**
Het model verbindt de drie voorgaande modellen en legt de nadruk op fluctuaties en wederkerige beïnvloeding van factoren in het radicaliseringsproces.

11.Radicalisering uiteengerafeld

11.1 Onderzoeksopzet

Elk van de modellen in het vorige stuk biedt een gedeeltelijk uitsluitel op de vragen die wij wensen te beantwoorden. Zij zijn zeer waardevol in die zin dat ze ons reeds een vrij adequaat zicht geven op het fenomeen maar wij merken echter wel op dat theorieën en modellen telkens uit een vereenvoudiging en verenging van de realiteit bestaan.²¹²

Niettemin zullen wij pogen om meeromvattende antwoorden te bieden (op onderstaande vragen) a.d.h.v. de volgende elementen die wij zullen nader belichten en toelichten: het proces op zich (het verloop); de toetredingsfactoren; de indicatoren en verschijningsvormen; de beïnvloedingsfactoren; de risicofactoren; en de gevolgen daarvan. We zullen zowel op **individueel**, als op **collectief**, als op **extern niveau** onderzoeken, gezien dat bepalend zal zijn in een latere fase van het onderzoek, gelet op het feit dat deradicalisering en disengagement mogelijks gedeeltelijk spiegelbeelden van radicalisering vormen. Hierbij gaan wij ervan uit dat **radicalisering** zowel een **individueel –als een groepsproces** kan zijn.

Wij willen m.a.w. overgaan tot het onderzoeken van de (deel)dimensies, de processen en de trajecten m.b.t. radicalisering. Alonso e.a. (2008:20) noemen het een veelbelovende onderzoeksmethode, rekening houdende met het feit dat hierdoor mogelijks preventiestrategieën worden door onderkend. Want uit recent onderzoek blijkt dat individuen die betrokken waren bij terroristische activiteiten uit verscheidene sociale achtergronden²¹³ voortspruiten, een verschillend radicaliseringsproces ondergingen en beïnvloed werden door een combinatie van verscheidene motivatiebronnen. Niettemin delen zij echter het gegeven dat zij allen een radicaliseringsproces doorliepen, wat niets vertelt omtrent de heterogeniteit van deze (gewelddadige) actoren. Op basis daarvan namen onderzoekers twee conclusies: enerzijds stelden zij vast dat *profiling* om mogelijke terroristen te identificeren niet accuraat kan zijn en anderzijds dat het omwille van de variëteit van radicaliseringsprocessen, het onmogelijk is om hierop stoelend werkbare preventieve strategieën op te maken. Desalniettemin blijkt - zoals reeds gesteld - dat het onderzoeken van de dimensies, processen en trajecten meer belovend is. De preventieve mogelijkheden die hieruit voortspruiten kunnen een radicaliseringsproces verstoren of zelfs tegengaan. Later in deze verhandeling gaan we over tot hoe we mogelijks kunnen optreden om het radicaliseringsproces te kantelen. Een probleem echter is dat typologieën of profielen moeilijk in te passen zijn in individuele activiteiten, gezien vele betrokkenen eruit of ertussen vallen. Zo kunnen bepaalde typologieën voor een bepaalde groep van toepassing zijn, terwijl zij geheel niet relevant zijn voor anderen. Tevens belangrijk om op te merken is dat sociologische en demografische kenmerken binnen een groep ook evolueren doorheen de tijd. We beschrijven terroristische groepen m.a.w. als een 'diverse mix'²¹⁴ (Alonso e.a., 2008:20). Wij zullen m.a.w. niet proberen om een typologie op te bouwen, maar wij zullen eerder

---

²¹² De volgende stelling wordt niet enkel door ons aangegeven maar ook door de onderzoekers van bovenstaande modellen en theorieën.

²¹³ Zo waren de individuen die betrokken waren bij de bomaanslagen van Londen en Madrid te onderscheiden op basis van origine, culturele achtergrond, onderwijsniveau, mate van integratie in de desbetreffende samenleving, familiestatus en op basis van hun strafblad. Hetzelfde geldt overigens voor personen die de laatste jaren werden veroordeeld m.b.t. islamitisch gerelateerd terrorisme.

²¹⁴ De 'diverse mix' kan op velerlei manieren begrepen worden: bijvoorbeeld veel of weinig leiders, veel of weinig aanhangers, meer of minder gepolitiseerd,.... Het leidt allen tot het aannemen van verschillende gedragingen en rollen binnen een groep.

analytisch aankijken naar het fenomeen op basis van verschillende niveaus om de wezenlijke kenmerken ervan uiteen te zetten.

Ten eerste gaan we **het verloop van het radicaliseringsproces** na, in die zin dat wij even blijven stilstaan bij de sequentie ervan en tevens gaan wij de wezenlijke kenmerken ervan tezelfdertijd verduidelijken. Het betekent dat we even buiten de eerder gegeven definitie zullen nagaan wat de fase vooraf aan radicalisering mogelijk kan betekenen. Het is namelijk volgens ons belangrijk zowel de fase vooraf aan, als de fase tijdens te onderscheiden van elkaar.

Ten tweede lijkt het ons betekenisvol om de **variëteit van radicalisme** te duiden. Dit zullen wij proberen te doen **zowel in termen van inhoud als in uitingsvorm**. Het betekent in eerste instantie dat het belangrijk is om op te merken dat islamitisch radicalisme niet de enige variant van radicalisering is. Doch zullen wij dieper ingaan op deze vorm, want ook binnen het islamitisch radicalisme schuilen vele **ideologische en strategische verschillen** die wij niet zomaar buiten beschouwing mogen laten.

Ten derde gaan wij de mogelijke **oorzaken van radicalisering**, en meer in het bijzonder - wat de mogelijke toetredingsfactoren tot het radicaliseringsproces zijn nagaan. In de literatuur merken wij op dat er veelal een onderscheid wordt opgemaakt op basis van drie niveaus: **individuele factoren, omgevingsfactoren en externe factoren** (Noppe e.a., 2011:185). Veldhuis & Bakker (2007:447-470) gebruikten daartoe de volgende terminologie: *individuele factoren, sociale factoren en externe factoren*. Wij wensen de toetredingsfactoren tot het radicaliseringsproces echter te schetsen met behulp van de inzichten van Noppe e.a (2011:185), Schils, Pauwels, Verhage (2012:361-397) en (Easton, 2011:22). Hierdoor kunnen wij zowel analyseren op het niveau van het individu, als op het niveau van de groep, als op het niveau dat buiten het individu en de groep ligt. Want staan **factoren in wisselwerking met elkaar** en kunnen wij m.a.w. misschien spreken over een kruisbestuiving tussen die factoren? Het lijkt daarom ook betekenisvol om na te gaan wanneer bepaalde niveaus elkaar kruisen en samen kunnen leiden tot een (versterkt) radicaliseringsproces. Hiertoe hebben wij de factor 'omgeving' genomen.²¹⁵ Zonder te willen vooruitlopen op de zaak, zullen wij merken dat combinaties van verscheidene niveaus van factoren kunnen leiden tot verrijkende inzichten.

Polarisatie, de voedingsbodem, signalen, triggers, isolatie, illegitieme handelingen en rekrutering kunnen wij tevens niet buiten beschouwing laten teneinde het proces volledig te duiden. Het is ook nuttig om even stil te staan bij de vraag, welke personen en groepen mogelijk meer ontvankelijk worden geacht om over te gaan tot radicalisering. Tenslotte dienen wij op het einde van het komende hoofdstuk een terugkoppeling te maken teneinde het volgende hoofdstuk te kunnen aanvatten met heel wat elementen die nuttig kunnen zijn naar deradicalisering en disengagement toe.

---

²¹⁵ *Paper Crime & the City*: "Vandecasteele, R. (2014) Speelt de stedelijke setting een rol inzake islamitische radicalisering, en zo ja, welke factoren zijn daaraan onderhevig?".

11.2 Het fenomeen: de radicale islam

Momenteel wordt het islamitisch geïnspireerd radicalisme - gevolgd door het links en het rechts geïnspireerd radicalisme - als het **meest bedreigend gezien** zich baserend op de gewelddaden die uit deze strekkingen in het recente verleden voortvloeiden. De drie stromingen die Noppe e.a (2011:185) aanhalen binnen het islamitisch geïnspireerd radicalisme (apolitieke, het politieke en het jihadistisch salafisme) houden allen een risico voor radicalisering in. Enerzijds omdat ze het **geweld niet principieel afkeuren** en anderzijds omwille van de neiging om het **sociaal isolement op te zoeken**. Vanuit historisch oogpunt kunnen wij stellen dat het huidig terrorisme gewelddadiger en blinder optreedt t.a.v. grote groepen uit de maatschappij (Noppe e.a., 2011:185).²¹⁶

Het is echter zeer moeilijk, zo niet onmogelijk om een precies cijfer te plakken op de omvang van het radicalisme in België gezien een schatting over het aantal radicale entiteiten steeds samenhangt met de gekozen definitie die men aan 'radicaal' geeft. Bovendien bevinden deze entiteiten zich in een wettelijke schemerzone waarbij een tweeledig mechanisme van belang is: enerzijds heeft een radicale beweging er alle belang bij om t.o.v. de buitenwereld (met inbegrip van het justitiële apparaat) als onbeduidend te worden ervaren, terwijl men er anderzijds alle belang bij heeft om zich t.o.v. de binnenwereld (potentiële leden, sympathisanten en ideologische concurrenten) als toonaangevend te positioneren. Bovendien speelt radicalisme zich veelal af in de hoofden van mensen (Interview, Bijlage A).

Omtrent de radicale islam kunnen wij stellen dat het om een **pluriform en dynamisch fenomeen** gaat, waaruit een **diversiteit aan dreigingen** kan voortspruiten. Zij bestaat uit een **veelheid van stromingen, bewegingen en groeperingen** die zowel gelijkenissen als tegenstellingen met elkaar vertonen. Zij kunnen m.a.w. **zeer verschillende ideologische en strategische opvattingen** omvatten. Als gemeenschappelijke grondslag delen radicale moslims echter vaak het ongenoegen over de politieke, economische en culturele **dominantie van het Westen en het verzet daartegen**.²¹⁷ De diversiteit binnen de radicale islam is afhankelijk van de percepties van deze gemeenschappelijke grondslagen en de alternatieven hiervoor (AIVD, 2004:61). Heden is er tevens een steeds toenemende trend van etnische vermenging (Interview, Bijlage A).

Segers en Peeters (2005:281-302) bieden ons een zeer treffelijk raamwerk omtrent de pluralistische inhoudelijke invulling van het begrip **de 'islamitische staat'** en de methoden die hiertoe gehanteerd worden. We spreken m.a.w. over de grondvesten, de geografische invulling en het tijds kader waarbinnen de vooropgestelde islamitische staat zich dient te voltrekken volgens bepaalde groeperingen. Ten eerste blijkt er **weinig eenduidigheid** onder de groeperingen te bestaan omtrent de houding t.a.v. nastrevenswaardige islamitische staten. Welke staat benijden zij aldus? Ten tweede schuilt er een **mate van dubbelzinnigheid t.a.v. het al dan niet gebruik van geweld** gezien het doorheen de tijd kan evolueren.²¹⁸ Omtrent de **geografische omvang** gaan nationaal gestructureerde bewegingen veeleer ijveren voor de oprichting

²¹⁶ Doch mag het gruwelijke karakter van de CCC-aanslagen bijvoorbeeld niet vergeten worden. Die aanslagen waren echter meestal gericht op gebouwen en minder op de fysische liquidatie van personen.

²¹⁷ Bij een analyse is het belangrijk om een duidelijk onderscheid te maken tussen zij die de maatschappij verwerpen maar deel blijven uitmaken van deze samenleving en zij die de maatschappij radicaal aanvallen en er niet langer wensen deel van uit te maken (Interview, Bijlage A).

²¹⁸ Denken we aan het Algerijnse 'Front Islamique du Salut'.

van een islamitische staat in eigen land, terwijl transnationale groeperingen de omvang veel breder zien ('oemma'). Ten vierde kunnen wij extremisten opdelen in groeperingen die ijveren voor het **islamiseren van de maatschappij** via de basis enerzijds en groeperingen die streven naar het verwerven van de macht van bovenaf. Het kan tevens om een mengvorm van de twee gaan (bijvoorbeeld de Egyptische Moslimbroederschap²¹⁹). Daarbij zijn strategische keuzes van belang: de tijdsas²²⁰; het al dan niet gebruik van geweld; en indien er geweld wordt gebruikt, tegen wie is het gericht?²²¹ Tenslotte mogen we niet vergeten dat de groeperingen zich bewegen binnen een geografisch, maatschappelijk en cultureel-religieus kader (Segers & Peeters, 2005:281-302).

11.3 Het radicaliseringsproces

Het radicaliseringsproces kan uit een diversiteit aan mogelijke paden die bewandeld kunnen worden, bestaan. In de literatuur worden telkens factoren aangehaald die bijdragen tot de verdere radicalisering van een individu (of van een groep). Volgens Noppe e.a. (2011:185) is het vooral de sociale context die een rol speelt in de eerste fase van het radicaliseringsproces. Factoren die als relevant beschouwd worden zijn: achterstelling en discriminatie, individuele factoren (zoals het ervaren van bedreigingen van de sociale identiteit) en ideologische invloeden uit de contextuele omstandigheden. De klemtoon verschuift in een tweede fase van het radicaliseringsproces naar groepsprocessen, de sociale omgeving en verdergaande rechtvaardigingsprocessen. De overgang van radicalisering naar extremisme en/of terrorisme zijn de laatste (mogelijke) stappen (Noppe e.a., 2011:185). Wij gaan desbetreffend paradigma in de volgende fase dieper uitwerken. Niettemin is het van belang om te wijzen op de **wetenschappelijke discussie** die in deze context bestaat.

Wij willen m.a.w. aangeven dat het paradigma dat wij zullen volgen niet noodzakelijk het enige correcte is. Zo verwerpt Sageman bijvoorbeeld het proces van rekrutering²²² en brainwashing ('indoctrinatie'). Hij onderschrijft daarentegen een driestappen proces: sociale aansluiting bij een radicale groep (d.m.v. vriendschap, verwantschap of als volgeling); het progressief intensifiëren van geloof dat kan leiden tot het accepteren van de salafitische ideologie; en tenslotte het formeel accepteren om zich in te zetten voor het netwerk. Hierdoor ondergaan potentiële radicalen een proces dat leidt tot toenemende isolatie. Sageman stelt dan ook dat sociale banden het cruciaal element zijn om het radicaliseringsproces te begrijpen (Bakker, 2011:131-144)(Sageman, 2004:220). Let wel, inzake isolatie zullen individuen en groepen zich op een gegeven moment in de clandestiniteit begeven maar zij gaan zich nooit volledig afsplitsen van de samenleving. Er is eerder sprake van een '*mentale afscheiding*', waarbij men het contact met familie en vrienden bijvoorbeeld behoudt. Alsook kan isolatie afhankelijk zijn van de betrokken strekking of groep²²³ waartoe men behoort en tevens is het afhankelijk op basis van de positie van de betrokkene in de desbetreffende organisatie²²⁴ (Noppe e.a., 2011:185).

---

²¹⁹ Zij infiltreren in de overheid met als doel de controle op de staatsmacht te verwerven en tegelijkertijd richten zij zich op het van onderuit islamiseren (door bijvoorbeeld de controle op het onderwijs trachten te verkrijgen).

²²⁰ Indien er wordt gekozen voor een kort tijdsbestek, ligt de keuze voor een gewelddadig optreden voor de hand; terwijl bij een gradueel proces, een vreedzaam optreden meer waarschijnlijk wordt geacht.

²²¹ Wordt er geweld gebruikt en gericht op de ganse bevolking ('Groupe Islamique Armée') of wordt er enkel geweld gebruikt tegen de overheid ('Armée Islamique du Salut')?

²²² Binnen het onderzoek naar Preventie van radicalisering in België (Noppe e.a. 2011:185) werd het als belangrijk beschouwd.

²²³ Denken wij bijvoorbeeld aan de oprichting van clandestiene moskeeën bij iemand thuis. T.a.v. islamitisch radicalisme dienen wij ook de begrippen '*Tafkir*' en '*Taqiyya*' op te merken.

²²⁴ Hierbij wordt er een onderscheid gemaakt tussen '*legale activisten*' (die lid blijven van de samenleving) en '*illegale activisten*' (die praktisch compleet breken met de gemeenschap).

Een opmerkelijke vaststelling is de toegenomen snelheid van het radicaliseringsproces. Niettegenstaande dat het héél traag kan gaan, kan het ook zéér snel verlopen (Interview, Bijlage A).

11.3.1 De voorfase vooraf aan - ontvankelijkheid voor het radicaal gedachtegoed

Verhage (2013:5-16) wijst - zoals tijdens de definiëring gesteld - op de voorfase vooraf aan radicalisering. In de voorfase wordt de betrokkene **ontvankelijk voor het radicale gedachtegoed**, waarbij verscheidene complexe factoren een rol spelen, zonder dat één enkele factor als causaal kan worden aangestipt. Het gaat volgens Verhage (2013:5-16) voornamelijk om: sociale en maatschappelijke factoren; frustraties ten gevolge van gepercipieerde onrechtvaardigheid en discriminatie, samen met het gevoel dat de eigen groep bedreigd wordt door de aanwezigheid van andere groepen in onze maatschappij; identiteit en identiteitsvorming. Het zijn vooral **zoekende individuen** - naar onder andere sociale aansluiting, bescherming, zingeving, structuur en een positieve identiteit - die kwetsbaar zijn voor radicalisering. Hierop spelen bepaalde radicale groepen - bewust of niet - in, daar zij voorzien in duiding, structuur en zingeving wanneer ouders en school daar bijvoorbeeld niet (meer) in slagen (Verhage, 2013:5-16). Volgens Gielen (2008:140), Slootman en Tillie (2006:136) zijn de twee belangrijkste voorwaarden voor het creëren van gevoeligheid voor een radicaal gedachtegoed: het hebben van een streng religieuze, fundamentalistische geloofsinvulling (de zogenaamde '**religieuze dimensie**') en het beschikken over een politieke overtuiging waarbij men denkt dat de islam onder vuur ligt (de zogenaamde '**politieke dimensie**'). Bij radicalisering onder hooggeschoolde jongeren valt vaak de uitgesproken politieke dimensie op (Benyaich & Omar, 2013:206). De politieke en religieuze dimensie **hangen echter niet per definitie samen**. Want wie orthodox is, aanziet de islam niet noodzakelijk als een politiek strijdpunt. En voor wie de islam een politiek strijdpunt is, kan niet automatisch als orthodox worden aangestipt (Slootman & Tillie, 2006:136). Daarbij komend zijn er nog andere factoren (de zogenaamde '**secundaire overtuigingen**') die een aanknopingspunt voor de radicale ideologie vormen. Deze zijn een gebrek aan vertrouwen t.a.v. de (lokale) politiek; de aanwezigheid van een misnoegen omtrent de eigen religieuze leiders; de persistentie van een utopisch denken, waarbij de idee leeft dat een 'ideale' samenleving realiseerbaar is; en een dichotoom denken, waarbij men het gevoel heeft dat mensen uit afgelijnde groepen bestaan die volkomen t.o.v. elkaar staan (Slootman & Tillie, 2006:136)(Gielen, 2008:140).

Het verloop van het radicaliseringsproces hangt af van de mate waarin een **persoon verbonden is met de samenleving**. Indien de betrokkene verbonden is met de samenleving, zal het radicaliseringsproces langzamer en moeizamer verlopen. Wanneer er slechts een kleine band met de maatschappij bestaat, zal het proces juist sneller verlopen, omdat er minder banden doorgesneden hoeven te worden. In het laatste geval gaat het meestal om geïsoleerde personen, jongeren die zich onbegrepen voelen door de samenleving en hun ouders ('generatiekloof')(Gielen, 2008:140).

11.3.2 Fase 1: de basis van radicalisering en de radicale fase

In deze fase is er sprake van een **groeïende mate van radicalisering** en het ontstaan van de overtuiging dat de ideologie die men steunt de (enige) juiste is. Samenhangend hiermee wordt de betrokkene **meer kwetsbaar t.a.v. het gebruik van geweld**, wat

niet betekent dat het individu meteen geweld zal gebruiken. Er is echter wel een verschuiving in opinies t.a.v. geweld en de mate waarin men het gerechtvaardigd vindt. Het wordt gezien als, ofwel een mogelijk, dan wel de enige aangewezen methode om de op de gevolgde ideologie gebaseerde samenleving tot stand te brengen. Het daagt m.a.w. de gevestigde normen en het gevoerde beleid uit, maar het leidt niet noodzakelijk tot geweld. Tevens is er sprake van een zogenaamde **legitimiteitscrisis**, waarbij het individu de legitimiteit van het status-quo samen met het gangbare politieke systeem op de korrel neemt en overgaat naar een activisme dat de openbare orde verstoort, zonder daartoe noodzakelijk gewelddadig te zijn. De legitimiteitscrisis is het gevolg van de in de voorfase ontstane **vertrouwenscrisis**. Het kan daarbij gaan om een conflict tussen een groep in de samenleving, en/of om een conflict met de overheid, en/of als gevolg van bepaalde beleidskeuzes, en/of als gevolg van sociale ontwikkelingen. Het bestaande systeem geniet echter wel nog steeds steun, waarbij men evenwel kritiek uit en militante acties steunt, aan deelneemt, of organiseert binnen de perken van de wet (Verhage, 2013:5-16). Voorts meent Coolsaet dat wanneer Marokkaanse jongeren dreigen te radicaliseren, het niks te maken heeft met het land van herkomst, noch de ouders of grootouders maar dat de oorzaak ervan hier ligt (Coolsaet, 2012).

11.3.3 Fase 2: Verschuivingen in radicale opinies naar extremisme

Extremisme betreft de **verplaatsing naar agressie en moreel engagement**, waarbij de kernwaarden van de samenleving worden afgewezen. In deze fase wordt veel aandacht besteed aan het doelwit van agressie, namelijk *de bedreiging door de outsider* wordt benadrukt. Hierdoor wordt er een **gemeenschappelijke vijand** gecreëerd. Dit heeft twee effecten: enerzijds wordt de **cohesie** binnen de groep **sterker**, anderzijds maakt het de **ondersteuning** van de groep **krachtiger**. In deze fase ontstaat de bereidheid om fysiek geweld te gebruiken en op actieve wijze gelegenheden te zoeken waardoor men tot dat geweld kan overgaan. Hierin is er sprake van een **legitimiteitsconflict**, waarbij niet enkel het systeem zelf wordt afgewezen maar ook ieder dat er deel van uitmaakt. Hierdoor is er sprake van een overgang naar gewelddadig activisme (Verhage, 2013:5-16). **Groepsprocessen** worden in de tweede fase van het radicaliseringsproces zeer belangrijk volgens Noppe e.a. (2011:185), waarbij de meningen binnen de groep extremer worden vanuit groeps polarisatie. **Groeps polarisatie** treedt op in groepen waarin moreel geladen ideologische thema's worden bediscussieerd.²²⁵ Het proces wordt onder bedreiging (door een gemeenschappelijke vijand) versterkt doordat de sociale cohesie binnen de groep toeneemt. Maar ook **sociale isolatie** speelt mee. Hoe meer de groep geïsoleerd raakt van de buitenwereld, des te meer tijd groepsleden met elkaar doorbrengen en des te hechter en homogener de gedeelde waarden, normen en opinies worden. De mate van sociale bestraffing wordt tevens vergroot onder invloed van hechtere geïsoleerde groepen, waarbij de groepsleden gevoeliger worden voor het hebben van afwijkende meningen. Alsook ontstaat er mogelijks een **superioriteits -of elitegevoel** binnen een (relatief) geïsoleerde groep, waarbij men overtuigd raakt dat men *dé* waarheid bezit, dé

²²⁵ Mensen conformeren zich bovendien aan opinies die gedeeld worden door de meerderheid van de groepsleden onder invloed van groepsdruk. Hierdoor vindt er een verplaatsing van gematigde meningen naar extreme meningen plaats (Noppe e.a., 2011:185). Cauley en Moskalenko (2008:415-433) verwijzen in verband hiermee naar twee theorieën die leiden tot meer homogeniteit en toegenomen extremisme binnen een groep van gelijkgezinden, namelijk: 'de relevante argumententheorie' en 'de sociale vergelijkingstheorie'. Indien wij uitgaan van de relevante argumententheorie, zien wij dat het steeds herhalen van extreme meningen (de zogenaamde 'indoctrinatie') leidt tot het gradueel overtuigd worden van extreme opinies. Volgens de sociale vergelijkingstheorie worden individuen met een meer extreme mening (in de lijn van de meerderheid van de groep) bewonderd of aanzien als meer toegewijd tot de groep, meer bekwaam of worden ze zelfs beschouwd als betere mensen. Het leidt tot een extra status waarbij men meer invloed heeft. Hierdoor worden de meningen van de groep tevens extremer (Mc Cauley & Moskalenko, 2008:415-433)(Noppe e.a., 2011:185).

correcte waarden en normen naleeft en dé juiste ideologie aanhangt. Men beschouwt zichzelf als 'avant-garde', waarbij men niet zelden neerkijkt op anderen (Noppe e.a., 2011:185).

Er is echter nood aan diverse **rechtvaardigingsprocessen** indien men personen wil gaan overtuigen tot het plegen van geweld. Enerzijds gaat men hierdoor slachtoffers als medeschuldig gaan bestempelen (want zij verdedigden de ideologie immers niet) en anderzijds gaat men het onrecht dat werd aangedaan t.o.v. de eigen groep als de verantwoordelijkheid van de andere partij beschouwen. Hierdoor wordt geweld gegrond. Remmingen op geweld vallen voorts weg door het dehumaniseren van de vijand (Noppe e.a., 2011:185).

11.3.4 Fase 3: Van extremisme naar terrorisme

In deze fase worden **mensen gemobiliseerd** voor het gebruik van geweld en vinden de **eerste voorbereidende (illegitieme) handelingen** plaats: vervalsing van documenten, fraude, drugshandel ter financiering van later acties,... Het is slechts in zeldzame gevallen dat het radicaliseringsproces tot terrorisme wordt aangehouden. Wat betekent dat op het einde van het radicaliseringsproces, de groep steeds kleiner wordt. Iedere toename in radicalisering - gezien als de evolutie naar meer extreme standpunten en het afstand nemen van gematigdheid - resulteert in een **afname van het aantal medestanders**. Deze groepen hebben een **zeer sterke groepscohesie** en het onderling vertrouwen tussen de leden is groot. Vaak is men niet langer zichtbaar in de maatschappij (**'clandestiniteit'**) (Verhage, 2013:5-16). Wanneer er geen andere mogelijkheden meer resten voor de vooropgestelde doelen te halen, ontstaat er een grotere kans op terrorisme. Des te extremer opinies worden, des te waarschijnlijker het wordt dat deze groepen overgaan tot het plegen van geweld en des te aannemelijker het wordt dat inhiberende mechanismen wegvallen (Noppe e.a., 2011:185).

11.4 Primaire en secundaire radicalisering

In het kader van radicalisering kunnen we voorts een belangrijk onderscheid maken tussen twee processen die plaatsvinden in onze samenleving, namelijk primaire en secundaire radicalisering:

- **Primaire radicalisering:** een fase waarbij salafitische organisaties (groeperingen, centra, predikers,...) erin slagen om hun radicale ideeën over te laten nemen door een ganse buurt of wijk. Het principe van *Al Wala w'al Bara* is hierbij van belang. De personen die zich rekenen tot de langzaam groeiende parallelle structuur, gaan zich steeds meer als een subgroep gedragen en nemen steeds minder deel aan de samenleving als geheel. In deze fase - die het eigenlijke radicaliseringsproces voorafgaat, wordt geweld (terrorisme) zeker niet gepropageerd. Hiertoe werkt men met het oogmerk om de parallelle omgeving verder te ontwikkelen of in stand te houden. De inmenging vanuit het Midden-Oosten mag hierbij niet uit het oog worden verloren en kan zelfs nefast zijn. Deze inmenging is de laatste jaren toegenomen. Het gevaar ervan komt tot uiting doordat het vooral schadelijke organisaties sterker maakt. Primaire radicalisering maakt de doelgroep groter om te rekruteren en draagt m.a.w. indirect bij tot het mogelijk maken van de eigenlijke radicalisering (Interview, Bijlage A).

- **Secundaire radicalisering:** maakt dat er echt sprake is van een radicaliseringsproces, via de gekende radicaliseringspiramide (radicalisme, extremisme, terrorisme). In deze piramide kan een persoon - in die parallele omgeving - een radicaliseringsproces doormaken waardoor hij of zij terecht komt in een kleine taakgerichte organisatie ('cel'). Deze kleine groep heeft in beginsel niet noodzakelijk een plan maar kan op elk moment de sterk aangeleerde begrippen als jihad in de praktijk omzetten. Deze fase wordt momenteel overschaduwd door de ontwikkelingen in Syrië waarvan we de effecten zeer groot mogen inschatten (supra). De mensen die aanwezig zijn of zijn geweest (in Syrië) ondergaan nefaste gevolgen die mogelijks ook effecten kunnen hebben op de Belgische samenleving (denken we aan: de mogelijke moeilijkheidsgraad om zich terug in te passen in de Belgische samenleving, België zien als een strijdtoneel,...) (Interview, Bijlage A).

Merk echter op dat de eerste fase niet noodzakelijk hoeft te leiden tot een verdere radicalisering. Maar salafitische omgevingen spelen dus weldegelijk een sleutelrol in de primaire radicalisering, wat leidt tot parallele structuren. Ze slagen er m.a.w. in om volgelingen af te schermen van hun familie, vrienden en de samenleving als geheel. De primaire radicalisering is m.a.w. nodig om de secundaire radicalisering mogelijk te maken. Doorgaans wordt het niet met dat doel opgezet. Primaire radicalisering is ook een doel op zichzelf. Let wel, het hoeft niet zo te zijn dat elke terrorist eerst een tijdlang geleefd moet hebben in een parallele omgeving alvorens tot actie over te gaan ('lone wolfs', 'zelfontbranders'). Wat wel wordt vastgesteld, is dat terroristen die in een salafitische omgeving frequenteren - in functie van het leggen van contacten en vooral in functie van het bestuderen van de radicale islam - alvorens tot actie over te gaan. Neem echter in acht dat men een radicaliseringsproces niet mag gelijkstellen met een bekeringsproces (Interview, Bijlage A).

Vervolgens is er een onderscheid tussen de defensieve en de offensieve jihad (Interview, Bijlage A).

- **Defensieve jihad**, waarbij moslims zich verdedigen indien ze aangevallen worden (acties van Palestijnen, Afghanen, Irakezen, Tsjetsjenen, Belgen,... in bezet gebied);
- **Offensieve jihad**, waarbij moslims anderen aanvallen (aanslagen in New York, Londen, Madrid, Istanboel, Moskou, Bali, Nairobi, Dar Es Salaam, Kampala,...).

Beide kunnen echter een weerslag hebben op de westerse veiligheidssituatie, denken we aan de mogelijke radicalisering van jongeren onder invloed van teruggekeerde strijders (Interview, Bijlage A).²²⁶

---

²²⁶ Steunend op de traditionele jurisprudentie kan gewezen worden op de verplichting voor iedere individuele moslim om de islam *manu militari* te verdedigen wanneer die wordt aangevallen ('defensieve jihad'). De vraag is echter wie en wanneer er beslist wordt of de islam wordt aangevallen, wie de vijanden zijn, welke strategieën verdedigbaar zijn, of ook moslims van een andere strekking als bedreiging gezien mogen worden,.... Belangrijk om op te merken is dat het de moslims zelf zijn die het eerste slachtoffer worden van radicalisme en extremisme (vrouwen dienen zich anders te kleden, sommigen gaan zich afkeren tegen het sjiisme, belemmeringen inzake individuele burgerrechten, religieuze huwelijken,...).

11.5 De ideologische component

Hierbij gaat onze aandacht uit naar een politiek idee dat speelt tot het willen veranderen van de wereld. Want ideologie maakt het in bepaalde gevallen mogelijk voor individuen om hun eigen individuele levensverhaal, ervaringen en frustratie te koppelen aan een groter verhaal waarin schijnbaar ongerelateerde gebeurtenissen met elkaar aansluiting kunnen vinden (Noppe e.a., 2011:185). We gaan m.a.w. het **mobilisatiepotentieel** van ideologie (en religie) na (Noppe, 2012:33-56).

11.5.1 Het salafisme

In het licht van de ideologische verscheidenheid zullen wij het salafisme kaderen omdat het de meest verspreide islamitisch-extremistische stroming is binnen ons land (VSSE, 2011:114) maar men mag er niet alles tot reduceren (Interview, Bijlage A). Het salafisme kan gedefinieerd worden als een: "*[...] stroming die een terugkeer predikt naar de zuiverheid en de eenvoud van de islam ten tijde van de Profeet. Het salafisme predikt een internationalistische, fundamentalistische, conservatieve en spiritualistische visie van de islam. Salafisten aanvaarden geen enkele kritiek op de interpretatie van de Koran. In deze context wijzen ze elk compromis met de moderniteit af, aangezien dit volgens hen strijdig is met de islamitische waarden. Het salafisme is gekant tegen elke vorm van integratie van de islamitische gemeenschap in de westerse samenleving. Sommige zien in het salafisme een vorm van neo-fundamentalisme*" (Comité I, 2007:5).

Het salafisme is dus de **hedendaagse vorm van rigoures, puriteins denken** binnen de islam. Het enige belangrijk verschil met het Wahabisme is dat het moderne salafisme verspreid wordt over de ganse wereld terwijl het Wahabisme vooral gelinkt wordt aan Saoedi-Arabië. Aanvankelijk was het een reformistische beweging gecreëerd in de 19de eeuw die streefde naar de terugkeer van de Koran en de Hadith. Aldus was het salafisme in z'n beginstadium vrij progressief maar niettemin slaagde de overheid van Saoedi-Arabië erin om van deze beweging, een conservatieve stroming binnen de islam te maken op het einde van de jaren '70. De beweging ontpopte zich als een **orthodoxe doctrine van de soennitische islam**. Het financiële succes van het land hielp om dat religieus monopolie te bemachtigen, en ook Brussel bleef niet gespaard van deze dynamiek (Cesari, 2011:101-116)(Benyaich & Omar, 2013:206).²²⁷ Een van de belangrijkste twistpunten binnen het salafisme is in welke mate er concessies worden gedaan aan de hedendaagse periode (Segers & Peeters, 2005:281-302).

Het salafisme wenst zowel het **individuele als het maatschappelijke leven via rigide voorschriften te normeren** (VSSE, 2011:114). De salafitische wereld wordt dan ook opgedeeld in een **wereld van moslims en ongelovigen**.²²⁸ Het Westen wordt aanzien als een plaats met een schandelijke moraal (Cesari, 2011:101-116) en salafieten zijn ervan overtuigd dat een meerderheid van de gelovige moslims dwaalt. De 'zuivere' of 'ware' islam werd - aldus de salafieten - bezoedeld met invloeden van buitenaf; uit tradities, culturen en beschavingen die in de ogen van salafieten vreemd zijn aan de

²²⁷ Naast aardolie is het Wahabisme een van de belangrijkste exportproducten van Saoedi-Arabië, volgens Benyaich. Want het Saoedische ministerie van BuZa vindt er geen doekjes om. De promotie van de islamitische identiteit van moslims in de niet-islamitische landen is sinds lang een van de belangrijkste doelstellingen van hun buitenlands beleid. Hiervoor wordt de nodige morele en financiële steun voorzien en worden moskeeën opgericht of gesteund, aldus Benyaich (2013:206). In ons opzicht wordt steunverlening uitgaande van staten gekenmerkt door meer complexe verschijningsvormen. Het kan onder meer gaan om de steun van individuen, groepen, aan de overheid gelieerde organisaties,... of om (complexe) combinaties van voorgenoemde actoren.

²²⁸ "Je kon niet een beetje moslim zijn" (Pouw, 2008:79)[Over liberale moslimouders].

waarden en praktijken van de 'echte' islam (Benyaich & Omar, 2013:206).²²⁹ Typisch ook in het wereldbeeld van deze beweging(en), is dat de fundamentele aspecten van het leven (familie, werk, vrije tijd) worden opgedeeld in verboden ('haram') en toegestaan ('halal')(Cesari, 2011:101-116). Het gaat om een **manicheïsche visie** waardoor nuances onbestaande worden. Er wordt m.a.w. zeer **binair gedacht** (Benyaich & Omar, 2013:206). Wat nog niet eerder gebeurde tijdens het tijdperk van de profeet wordt dan ook als innovatie (en als ongeoorloofd) aanzien (Cesari, 2011:101-116).²³⁰ Ook hun **inflexibiliteit t.a.v. vrouwen** is een gemeenschappelijk kenmerk van deze groep(en). De klederdracht voor vrouwen (hijab, jilbab) is absoluut. Tevens spelen zij in op het (acceptabele) gedrag en de rol van vrouwen.²³¹ Het gaat onder meer om de rol van de vrouw (als echtgenoot, als moeder en als dochter) en het verbod op contact tussen verschillende geslachten in de publieke sfeer. De mannelijke superioriteit wordt altijd onderstreept (Cesari, 2011:101-116). De stroming is verder **gekant tegen de democratische rechtsorde**²³², tegen **het westerse rechtsstelsel** en tegen de **maatschappelijke integratie** van moslims²³³, waarbij andersdenkenden – waaronder ook moslims - worden geïsoleerd (VSSE, 2011:114). Ook politieke participatie wordt niet aanvaard door de salafistische beweging want de gelovige dient een afgescheiden houding aan te nemen t.a.v. publieke instituties (Cesari, 2011:101-116).

"Eerst de maatschappij islamiseren, waarna het bestuur zal volgen", aldus het adagium van salafieten (Benyaich & Omar, 2013:99). In België zijn er zowel salafieten actief die vreedzame actiemethoden propageren, alsook **enkel die geweld principieel rechtvaardig achten of zelfs nastreven**. Overigens zijn de diverse salafitische stromingen niet steeds eenduidig te begrijpen (VSSE, 2011:114). Salafieten zijn erg begaan met uiterlijkheden en aldus **makkelijk herkenbaar** door hun traditionele kledij, lange baarden,... (Benyaich & Omar, 2013:206)(Pouw, 2008:256).

Sharia4Belgium is wellicht als de meest gemediatiseerde en als opvallendste salafitische groepering te beschouwen. De groepering was sterk actief op het internet en het ontwikkelde propaganda-activiteiten (in Brussel, Antwerpen, Mechelen,...). De groep schuwde de controverse en de confrontatie niet, en vaak zocht de groep deze bewust op om maatschappelijke fricties en media-aandacht te genereren.²³⁴ De groepering legde tevens contacten met extremisten in andere Belgische steden en het buitenland (VSSE, 2011:114). Het socialiseerde mensen in een (steeds gewelddadigere) jihad-ideologie en gaf blijk van een groepsgevoel onder de leden. Het vertoont m.a.w. gelijkenissen met een sekte (De Wit, 2013). Ook de media rapporteert omtrent dergelijke dynamieken in het kader van de Syriëstrijders (De Standaard, 2014c)(De Standaard, 2014d)(De Standaard, 2014e).

Wat wij overigens nog merken is dat er zowel buitenlandse salafieten naar België zijn gekomen, alsook zijn er sommigen terug vertrokken naar het buitenland. In 2011 stelde de VSSE vast dat er diverse **salafitische onderwijsinitiatieven** werden ontwikkeld.²³⁵

---

²²⁹ "De Islam zoals die nu gepraktiseerd werd [...] diende te worden gezuiverd van alles wat er sinds de tijd van de Profeet en zijn metgezellen aan is toegevoegd. Al die toevoegingen zijn bedacht door mensen en hebben niets te maken met de oorspronkelijke zuivere islam" (Pouw, 2008:74).

²³⁰ Het wordt "Bid'a" genoemd. Het gaat om een scheldwoord (Benyaich & Omar, 2013:206).

²³¹ Vrouwen die zich buitenshuis bevinden zonder geldige reden begaan een zonde (Pouw, 2008:256).

²³² Een burgerlijk huwelijk zonder islamitisch huwelijk is nietig (Pouw, 2008:256).

²³³ "Je hoeft niet van de ene op de andere dag vriendschappen met ongelovigen op te zeggen, maar je moet wel dag na dag meer afstand van ze nemen" (Pouw, 2008:109).

²³⁴ Zo kunnen wij verwijzen naar de haatvideo's tegen niet-moslims, de zware beledigingen over de dood van Marie-Rose Morel, het verheerlijken van het slaan van een agente, het oproepen tot geweld,... (De Standaard, 2014e).

²³⁵ Sommigen daarvan werden vanuit het buitenland geïnitieerd of aangestuurd.

Het heeft een uiterst negatieve impact op de integratie van moslims in de samenleving. Tevens niet te verwaarlozen in deze context is dat zij bewust een **façadepolitiek** hanteren, waarbij zij hun extremistisch gedachtegoed verheimelijken t.o.v. derden.²³⁶ Zo stelden inlichtingendiensten het laatste decennium vast dat bepaalde handelingen van studenten soms als dekmantel dienen voor operationele activiteiten (bijvoorbeeld de wil om in de Arabische wereld te gaan studeren om er eigenlijk te gaan strijden). Zij stelden ook vast dat bepaalde **indoctrinatiestructuren** zich niet uitsluitend in de afgelegen gebieden van Afghanistan of Pakistan bevinden, maar ook in Europese grootsteden. Daarom begonnen inlichtingen – en politiediensten zich te focussen op liefdadigheidsorganisaties, verenigingen en instituten waar radicale predikanten en ideologen een geheimzinnig onderwijsprofiel aannemen (VSSE, 2011:114).

11.5.2 De invloed van ideologie

T.a.v. religieuze radicalisering is het belangrijk om in eerste instantie te bemerken dat religieuze orthodoxie niet noodzakelijk samenvalt of leidt tot politieke radicalisering of tot politieke onvrede (Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397)(Slootman & Tillie, 2006:136). Religieus radicalisme wendt verscheidene strategieën aan dat mogelijks bestaat uit politieke en reformistische acties, culturele strijd, het versterken van de geloofsgemeenschap d.m.v. missioneringswerk,.... Hierbij is geweld tegen ongelovigen aldus geen automatische uitkomst van iedere soort van religieus radicalisme. Er is slechts één interpretatie van salafisme, het zogenaamd *salafitisch jihadisme*, dat zich focust op het gebruik van geweld om radicale veranderingen teweeg te brengen (Alonso e.a., 2008:20). Volgens Alonso e.a. (2008:20) zijn er dan ook belangrijke parallellen op te merken tussen het huidig jihadistisch terrorisme en radicalisering in linkse of rechtse kringen, of m.b.t. nationalistisch-separatistisch terrorisme. **Samengevat dienen de politieke en de religieuze dimensie samen te vallen indien wij kunnen spreken over salafitisch jihadisme.**

Een grote misvatting omtrent radicalisering is dat het de ideologische factor is, die ertoe leidt. Meestal is de echte, **onderliggende reden sociaal van aard**. Volgens Schils, Pauwels en Verhage (2012:361-397) zijn de voornaamste beweegredenen om te radicaliseren (die overigens goed aansluiten met wat radicale groepen aanbieden): ten eerste, de behoefte aan zingeving (Schils, Pauwels en Verhage, 2012:361-397), structuur of duidelijkheid (Interview, Bijlage A); ten tweede, de reactie op onrecht; en tenslotte, de behoefte aan sociale binding. In de beginfase sluiten de meeste jongeren zich weinig aan om politieke of religieuze redenen gezien het radicale wereldbeeld pas in een latere fase wordt overgenomen. Het **samenzijn met vrienden en gelijkgestemden**²³⁷ staat veeleer centraal in de beginfase.²³⁸ Tevens van belang is wat Schils, Pauwels en Verhage (2012:361-397) de **'ideologische herkenning'** noemen, wat betekent dat jongeren meestal op basis van een losse set van ideeën aansluiting zoeken met een groep waarbij deze ideologie min of meer overeenkomt. Wanneer jongeren zich in groep bevinden, zorgen allerlei groepsprocessen en de interactie met andere radicale leden (infra) ervoor dat jongeren steeds verder radicaliseren (en polariseren) tot op het punt dat de betrokkenen zich volledig kunnen identificeren met de groep en het doel ervan (Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397). De radicale

²³⁶ De VSSE erkent echter wel (net als Benyaich) dat een dergelijke façadepolitiek voor salafieten ongebruikelijk is. Doch stelde de VSSE bij een Brusselse organisatie vast dat zeer zichtbare caritatieve acties werden gecombineerd met iets minder zichtbare salafitische propagandaverspreiding (VSSE, 2011:114).

²³⁷ Bij Sharia4Belgium merkte men bijvoorbeeld dat het gevoel van aansluiting primeerde op de inhoud (Interview, Bijlage A).

²³⁸ Dat is tevens zo in het kader van rechts-radicalisme (Noppe, 2012:33-56).

(salafitische) islam is er namelijk in geslaagd om **de rol van de proteststem** op te nemen. Jonge allochtonen of bekeerlingen die enige tijd geleden bij (radicaal-)linkse bewegingen (AEL bv.) terecht zouden zijn gekomen, vinden vandaag hun heil bij salafitische organisaties. Het salafisme verwerpt op duidelijke en soms extreme wijze de westerse samenleving, de democratie,... en koestert een bepaalde levenswijze. T.a.v. de levenswijze brengt het salafisme bijzondere levensgewoonten met zich mee (aderlatingen, exorcisme,...)(Interview, Bijlage A). In verband hiermee is het ook belangrijk om op te merken dat binnen Europa **alle naoorlogse ideologieën** (nationalisme, communisme, liberalisme) zijn **gefaald**. Daarom vormt voor bepaalde jongeren de **radicale islam een alternatief** (vergelijkbaar aan de radicaal-linkse groepen van de jaren '70²³⁹). Er ging van deze groepen een aantrekkingskracht uit omwille van het anti-imperialisme en de acties die zij voerden. Zo is bijvoorbeeld de *oemma* synoniem voor solidariteit en vriendschap, die in sterk contrast staat met de koude, inhumane postmoderne samenleving. De islam staat voor persoonlijk geloof, wat ingaat op de westerse onderdrukking (Cesari, 2011:101-116).

Er zijn **twee voorwaarden tot een succesvolle radicalisering** volgens Schils, Pauwels en Verhage (2012:361-397):

- (a) Jongeren dienen **toegang** te hebben **tot het radicale gedachtegoed**, dat een antwoord biedt op hun grieven;
- (b) Jongeren dienen **toegang** te hebben **tot radicale groepen en netwerken**, die hen verder het radicale milieu kunnen intrekken.

Hoewel het niet rechtstreeks leidt tot terrorisme, wordt de **salafitische doctrine** dat religieuze netwerken verspreiden en gebruiken in bepaalde gevallen gezien als een hoofdoorzaak²⁴⁰ voor radicalisering (dat kan leiden tot het gebruik van geweld). T.a.v. Syrië wil men bijvoorbeeld ook "écht gaan vechten". Men mag dan ook die **ideologische impact niet** gaan **overschatten**, waarbij een switch van de radicale islam naar extreemlinks mogelijk is (**invloed omgevingsfactoren**')(Interview, Bijlage A). We kunnen m.a.w. de ideologische factor niet geheel buiten beschouwing laten, hoewel de ware invloed ervan ter discussie staat. **Het draagt er in ieder geval toe bij**, doordat het inwerkt op de **familiegevoelens** of de **gevoelens van nabijheid** bijvoorbeeld. En hoewel de salafitische doctrine niet de enige beschikbare interpretatie van de islam is in de Europese samenleving, is het evenwel wetenswaardig dat een aanzienlijke hoeveelheid van de moslims deze doctrine volgt wanneer zij zich in Europa bevinden. Europa is m.a.w. paradoxaal een vruchtbare bodem voor de groei van puriteinse en intolerante interpretaties van de islam (Cesari, 2011:101-116). Een belangrijk idee dat uit de studiedagen van GFF²⁴¹ omtrent radicalisering naar voor is gekomen, is dat radicalisering en (gewelddadig) extremisme niet enkel een islamitische realiteit zijn; zij kunnen diverse culturele ideologische, politieke vormen aannemen in alle samenlevingen (Comité I, 2007:78). Volgens Coolsaet (Comité I, 2007:22) "[...] *kan de jihad worden samengevat als een religie die tot doel heeft ongelijkheid te bestrijden tegen een achtergrond van malaise. De motor van radicalisme zou niet de religie zijn, wel de toestand van de samenleving*". Doch denkt Juergensmeyer in tegenstelling tot Coolsaet dat religie een **invloed** heeft **op de ideologische fundering, de motivaties, de organisationele structuur van de groep en de groepscohesie** (Noricks, 2009:299-

²³⁹ Denken we aan het RAF, Action Directe,....

²⁴⁰ Indien wij de ideologische factor apart beschouwen.

²⁴¹ Op 3 en 4 oktober 2006 organiseerde het Global Futures Forum (GFF) twee studiedagen in Brussel met als thema radicalisering, het geweld en de macht van de netwerken.

321). Want verder houdt een ideologische keuze ook verband met **de verwachtingen die een groep stelt** aan zijn leden. Zo stellen de moslimbroeders veel hogere eisen aan hun leden dan bij salafitische kringen (dit heeft bijvoorbeeld betrekking op hogere studies). Tevens speelt **de rol van vrouwen** binnen bepaalde groeperingen ook mee, want bij de moslimbroeders spelen vrouwen een rol terwijl dat niet zo is binnen salafitische kringen (Interview, Bijlage A).

Sageman (2011:117-129) vindt de term '*ideologie*' misleidend, gezien er bijvoorbeeld geen Al-Qaida ideologie an sich bestaat. De neo-jihadistische ideologieën zijn volgens hem een **mengelmoes van verschillende ideologieën** die worden verspreid door verscheidene extremistische ideologieën. Zo **verschillen velen op vlak van strategie**, gezien hun ideeën vaak tot stand komen d.m.v. discussies, waar **zowel de nadruk op het lokale probleemveld als de wereldproblematiek** wordt gelegd. Natuurlijk gaan zij om hun lokale ideologie op te maken gestuurd worden door formele theorieën die zij aantreffen op het internet, of in lezingen, of in preken, of in de literatuur. Maar deze groepsdiscussies zijn aldus gebaseerd op een momentopname, een gelimiteerd begrip van, en een emotionele reactie op wereldgebeurtenissen. Deze **lokale ideologieën zijn** aldus vrij **dynamisch en veranderlijk**. Wij moeten dan ook besluiten dat het vooral de politieke beweegreden is, die hen drijft (Sageman, 2011:117-129). Het dient tevens benadrukt te worden dat er **zeer veel verschillen tussen groeperingen bestaan met elk een verschillend dogmatisch corpus**. Heden gaat men zich vaak enkel richten op salafieten die op hun beurt zeer verscheiden kunnen zijn (Interview, Bijlage A). Niettemin moeten wij er ons van bewust zijn dat de rol van ideologie inzake radicaal islamisme²⁴² dus geenszins eenduidig valt te begrijpen.

Naar inhoud toe is de structuur van het denken voor verscheidene vormen van radicalisme vrijwel gelijk. Volgende elementen zijn doorgaans aanwezig: **een utopie, delegitimatie van het systeem** tijdens de radicaliseringsfase, **legitimatie van geweld** in de fase van extremisme en een **dichotoom denken**. Tenslotte wijzen wij nog op het gebruik van eigen interpretaties van de islam waarbij een soort van '**copy-paste-ideologie**'²⁴³ wordt toegepast en concepten op een opportunistische wijze worden gebruikt (Noppe e.a., 2011:185).

11.5.3 Een meer analytische kijk op ideologie

Gezien radicaal islamisme niet in zuiver ideologische termen valt te begrijpen, noch valt uit te leggen, vinden wij het belangrijk een aantal analytische zaken uit te werken teneinde de ware toedracht van ideologie beter te begrijpen.

11.5.3.1 Strategische visies binnen de radicale islam

De radicale islam kent **nauwelijks** een traditie van **expliciet geformuleerde en rationeel uitgekristalliseerde strategieën**.²⁴⁴ Er zijn daarentegen wel strategische oriëntaties aanwezig, waarop wij zicht krijgen op basis van uitspraken van

²⁴² Islamisme is een politiek geïntendeerde ideologie, die ingaat op de niet-politieke traditie van de islam. Men verweeft volgende fundamenten met geloof: de strijd tegen het kolonialisme, het imperialisme en het modernisme. Als rechtsorde stellen zij de sharia voorop. Verder is het islamitische gedachtegoed gestoeld op het salafisme, maar gaat het verder qua politieke invulling (Gielen, 2008:140).

²⁴³ Het gebeurt vaak met de takfir-ideologie die wordt aangevuld met westerse revolutionaire concepten uit politieke en gewelddadige activistische bewegingen (Noppe e.a. 2011:185).

²⁴⁴ Een strategie wordt begrepen als een globale visie op het te bereiken doel en de tussentijdse doelen waarvoor middelen worden gebruikt. Een strategie is bijgevolg onderscheiden van een tactiek, daar een tactiek een meer gedetailleerd actieplan omvat (AIVD, 2004:61).

radicaalislamitische leiders en door de ontplooide activiteiten van groeperingen of van individuen (AIVD, 2004:61). **Strategische en ideologische keuzes zijn voorts moeilijk uit mekaar te houden** (Interview, Bijlage A).

Bovendien zijn de verscheidene vormen **niet vanuit een duidelijke doel-middel-rationaliteit te begrijpen**. Het zijn veeleer de drijfveren die samenhangen met (extreme) vijandbeelden en opvattingen over hoe 'de vijand' bestreden dient te worden die mogelijks aan de grondslag liggen van hun activiteiten (AIVD, 2004:61).

11.5.3.2 Verschillende opvattingen over einddoelen en tussendoelen

De vraag die wij ons moeten stellen, richt zich op het bestaan van een **hoofddoel en tussentijdse doelen**. Een tussentijds doel kan als oplossing fungeren voor het gewenste einddoel. Hierbij kunnen wij wijzen op het verschil tussen de politieke islam (met nadruk op islamitische staatsinrichting en met gevolgen voor de **verticale verhoudingen**²⁴⁵) en het radicaalislamitische puritanisme (met nadruk op de zuivere islam met gevolgen voor de **horizontale verhoudingen**²⁴⁶)(AIVD, 2004:61).

11.5.3.3 Verschillende opvattingen over te gebruiken middelen en te ontplooiën activiteiten

Er is een onderscheid tussen enerzijds niet onmiddellijk gewelddadige langetermijnstrategieën d.m.v. voortdurende beïnvloedingsactiviteiten (**'dawa'**) en anderzijds kortetermijnstrategieën van gewelddadig activisme en terrorisme (**'jihad'**). Het kan ook - afhankelijk van de omstandigheden - om een combinatie van dawa en jihad gaan, gezien als twee complementaire strategieën. Tevens schuilt er een onderscheid tussen een voornamelijk **openlijk, dan wel heimelijk karakter** van activiteiten. Indien wij spreken over clandestiene activiteiten, gaat het om: heimelijke financiering, intredepolitiek in het maatschappelijk veld met behulp van een façadepolitiek of met behulp van een dubbele agenda, het verspreiden van valse geruchten en samenzweringstheorieën om de spanningen tussen groepen te stimuleren,... (AIVD, 2004:61).²⁴⁷

---

²⁴⁵ De verticale verhouding betreft de verhouding tussen de overheid en de burger.

²⁴⁶ De horizontale verhouding betreft de verhouding tussen de burgers onderling.

²⁴⁷ Hiermee in verband, wijzen wij op de illegitieme handelingen. Ten aanzien van islamitisch geïnspireerd radicalisme was de trend vroeger dat criminaliteit als bezwaarlijk werd gezien, terwijl vandaag eerder deze criminaliteit dient als middel ter financiering. Het heeft als gevolg dat het criminele milieu en het radicale milieu met elkaar versmelten, waarbij er zowel wordt gezorgd voor de logistieke middelen, alsook voor het radicale gedachtegoed. Gewelddadige acties worden mede in verband gebracht met geaccepteerd worden als volwaardig lid binnen een radicale groep en de subcultuur, en anderzijds als middel voor het behouden van geloofwaardigheid binnen de groep. De manier waarop de media rapporteert over deze geweldplegingen van radicale groepen gaat mede bepalen of hun gedragingen als een succes worden gepercipieerd binnen de groep (Noppe e.a. 2011:185).

11.5.3.4 Verschillende uitingsvormen

Er wordt niet zelden gebruikgemaakt van het dreigen of het plegen van geweld gericht op personen, groepen en/of eigendommen. Slachtoffers of doelwitten worden vaak gekozen omdat zij bepaalde **belangen symboliseren of vertegenwoordigen**. Dat geweld kent verscheidene uitingsvormen en Levin en McDevitt erkennen er vier: 'defensief geweld'²⁴⁸, 'geweld als missie'²⁴⁹, 'geweld voor de kick'²⁵⁰ en 'geweld als reactie'²⁵¹ (Verhage, 2013:5-16). Belangrijk om op te merken is dat binnen wetenschappelijke kringen, bepaalde auteurs de nadruk zullen leggen op het gewelddadig karakter van het radicaliseringsproces, terwijl anderen meer de focus zullen leggen op het aannemen van bepaalde ideeën waarbij zij geweld vergoelijken of rechtvaardigen, als indicator voor gewelddadige radicalisering.

Wij mogen echter voorts religieuze – en politieke radicalisering niet verwarren met elkaar. Religieus radicalisme hangt nauw samen met identiteitsdynamieken, terwijl politieke radicalisering wordt aangedreven door de – door hen gepercipieerde – aanhoudende onrechtvaardigheden. Beide uitingsvormen van radicalisering zijn m.a.w. het resultaat van **verschillende individuele en collectieve dynamieken** (Alonso e.a., 2008:20). Wat wij tevens dienen op te merken is dat het hierbij niet enkel om fysiek, maar ook om verbaal geweld kan gaan. Verbaal geweld is echter ook kwetsend en zodoende kunnen wij het verspreiden van gewelddadige boodschappen of de oproepen tot gewelddadige acties hiermee betrekken.²⁵² Wij kunnen ons echter de vraag stellen waar de grens van verbaal geweld ligt (zeker inzake de groeiende rol van het internet) en in hoeverre het louter aanvaarden van geweld reeds een problematisch gegeven is (Verhage, 2013:5-16).

Concluderend kunnen wij stellen dat ideologie **niet** altijd **een determinerende rol** speelt. Wij kunnen m.a.w. stellen dat het niet zozeer de religieuze of de ideologische inhoud van de boodschap is die gaat primeren, maar er een impact uitgaat van religie en/of ideologie op én in de groepsprocessen, groepsdynamieken en identiteitsvormingen. Het lijkt er dan ook op dat het een bepaalde 'mindset' is, die bepalend is voor radicalisering. Inzake beleid moet er dus zowel rekening worden gehouden met zij die radicaal zijn en zij die vatbaar voor radicalisme zijn (Interview, Bijlage A).

11.6 Voedingsbodem

Radicalisering **kan niet herleid worden tot één enkele verklaring**. Er worden verscheidene factoren aangegeven die fungeren als voedingsbodem voor radicalisering. Het gaat om een samenloop van elementen en factoren die individuen of groepen vatbaar maken voor radicalisering. Factoren kunnen van volgende aard zijn: individueel-psychologisch, m.b.t. de omgeving en maatschappelijk. De hoeveelheid factoren worden m.a.w. omvangrijk geacht. Het impliceert – inzake het verklaren van radicalisering –

²⁴⁸ Deze vorm van geweld is gerelateerd aan de zoektocht naar het antwoord op een ervaren groepsdreiging zonder dat daartoe een hoger doel vooropstaat.

²⁴⁹ Het gaat m.a.w. om zogenaamd 'instrumenteel geweld', waarbij de hogere doelstelling erin bestaat dat men de maatschappij wil destabiliseren. Het wordt gekoppeld aan een nauwkeurig voorbereide, vakkundige en georganiseerde missie, waarbij men zoveel mogelijk de aandacht wilt trekken.

²⁵⁰ Deze vorm van geweld omvat gewelddaden die voornamelijk worden geuit als gevolg van verveling, lage zelfcontrole en een zoektocht naar avontuur en sensatie.

²⁵¹ Deze verschijningsvorm van geweld omvat onstuimigheid, waarbij de daders vaak gaan reageren op voorgaande daden en veelal vanuit een defensieve motivatie.

²⁵² Fouad Belkacem van Sharia4Belgium werd in 2012 veroordeeld voor het aanzetten tot haat, geweld en discriminatie tegen niet-moslims.

enerzijds dat **afzonderlijke factoren ontoereikend** zijn en anderzijds dat het slechts het gevolg kan zijn van een **complexe interactie tussen factoren** (Noppe e.a., 2011:185). Factoren onderscheiden zich in de mate waarin zij mensen tot radicalisering aanzetten (Veldhuis & Bakker, 2007:447-470). **Kenmerken van radicalisering vormen** overigens **zelden de oorzaak van het fenomeen** (Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397). Analyses hebben geleid tot radicalisering in verband te brengen met verscheidene individuele en sociale risicofactoren. Toch wordt het radicaliseringsproces volgens Schils, Pauwels en Verhage weinig begrepen en blijven de oorzaken onduidelijk. Want de meeste factoren die samenhangen met het fenomeen lijken slechts symptomen of indicatoren van radicalisering i.p.v. dat het oorzaken blijken te zijn. De diversiteit aan redenen, omstandigheden, processen en factoren die zeer uiteenlopend zijn, vallen moeilijk te onderkennen in een simpel model. Schils, Pauwels en Verhage hebben daarom een aantal factoren van radicalisering gegroepeerd.²⁵³ Zij menen dat deze factoren op zichzelf niet tot radicalisering leiden, doch een combinatie van één of meerdere van deze ertoe kan leiden (Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397).

In het merendeel van de gevallen blijkt dat het radicaliseringsproces **in groepsverband** doorlopen wordt. Groepsgrenzen worden tevens als het ware van binnen – en van buiten uit versterkt. Het gaat namelijk om groepsvorming die tot stand komt via informele sociale relaties, waarbij netwerk –of groepsdynamieken²⁵⁴ en groepsmechanismen (bijvoorbeeld groepsdruk) een belangrijke rol blijken te spelen. Het mechanisme van **sociale identificatie** met bredere gemeenschappen (overal te wereld) zorgt ervoor dat leden binnen dezelfde groep elkaars opvattingen versterken (Noppe e.a., 2011:185).

Wij beschouwen radicalisme echter als een **mogelijk collectief verschijnsel, maar als het product van individueel handelen**. Het impliceert dat radicalisering van collectieve entiteiten enkel te verklaren valt vanuit het begrijpen van de totstandkoming van individueel gedrag (Veldhuis & Bakker, 2007:447-470).

11.7 Verschillende factoren op verscheidene niveaus

11.7.1 Individuele factoren

Volgens Noppe e.a. (2011:185) zijn er slechts weinig individuele factoren die rechtstreeks bijdragen tot radicalisering. Er valt dus geen objectief demografisch beeld en verband van dé jongere die radicaliseert vast te stellen. Hoewel er veel aandacht naar socio-demografische profielen²⁵⁵ van radicalen en terroristen is uitgegaan, zijn de resultaten ervan maar weinig hoopvol geweest. Dat welbepaalde gedragingen zich groeperen bij bepaalde personen met bepaalde demografische kenmerken is evenwel niet uitgesloten maar verklaren deze echter nog niet. Laat staan dat er van een causaal verband sprake zou zijn. Uit onderzoek is tevens gebleken dat er namelijk weinig of geen sprake is van psychische stoornissen (Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397), of zelden komt radicalisering voor als gevolg van persoonlijk slachtofferschap of enkel voortvloeiend uit de rechtvaardigingsgrond van 'politieke frustratie'. Uit onderzoek blijkt dat een meerderheid van de radicalen (en zelfs van de terroristen) mentaal perfect 'normaal' zijn en zelfs mentaal stabiel zijn dan andere gewelddadige criminelen. Een

²⁵³ Zij groepeerden: persoonskenmerken, kenmerken van de context, psycho-sociale mechanismen, factoren die individuen over de rand duwen.

²⁵⁴ Zoekende individuen komen bijvoorbeeld met elkaar in contact via internet, lezingen, lessen in de moskee, vrienden, familieleden,... (Gielen, 2008: 140).

²⁵⁵ Denken we aan geslacht, gender, afkomst, status,....

terroristische actie uitvoeren, vergt immers een grote mate van rationaliteit, discipline en zelfcontrole. Voor 'lone wolves' en 'loners' kan het echter anders liggen, daar loners²⁵⁶ zouden te kampen hebben met psychologische problemen en zij zouden sociaal onaangepast kunnen zijn (Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397). Gielen en ook andere onderzoekers hebben echter wel opmerkt dat er twee demografische factoren van belang kunnen zijn, namelijk: **leeftijd en sekse** (Gielen, 2008:140). Het blijkt dus voornamelijk om **jonge mannen** te gaan die radicaliseren (Noppe e.a., 2011:185). Jonge mannen vertonen namelijk een grotere mate van zelfvertrouwen, impulsiviteit en een hogere bereidheid tot het nemen van risico's. Zodus zou er wel eens een verband met geslacht kunnen bestaan, aldus Schils, Pauwels en Verhage (2012:361-397). Dat wordt evenwel verklaard vanuit de grotere vatbaarheid voor risicovol -en crimineel gedrag. Naar leeftijd toe is er maar een kleine minderheid die dat gedrag voortzet naarmate zij ouder worden. Doch is het debat hieromtrent nog steeds open, want **vrouwen lijken zichtbaarder (actief) te worden**, vooral omwille van de opkomst van het internet. Gielen (2008:140) merkt daarnaast op dat het vaak om jongeren gaat die 'wedergeboren' zijn²⁵⁷; het veelal om **tweede en derde generatie migranten** gaat; en er tevens **bekeerlingen** die dreigen te radicaliseren, opduiken.

Volgens Veldhuis en Bakker (2007:447-470) zijn er dan weer wel **psychologische kenmerken, persoonlijke ervaringen en rationaliteiten** die gelden als causale factoren voor radicalisering op het individuele niveau. Het is volgens hen evenwel zo dat bepaalde persoonlijkheidskenmerken individuen er vatbaar toe kunnen maken. Wij zullen het echter als een opstap naar radicalisering beschouwen, daar radicale groepen bijvoorbeeld heel wat spanning en risicovolle activiteiten kunnen aanbieden, waartoe individuen zich aangetrokken kunnen voelen (Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397). Maar ook Alonso e.a. (2008:20) stellen dat persoonlijke factoren kunnen meespelen. Want de persoonlijke ervaring van discriminatie, oneerlijke concurrentie met andere groepen over schaarse goederen, de afwezigheid van goede vooruitzichten, het gevoel van maatschappelijke afwijzing, het niet langer ervaren van een betekenisvolle band met de maatschappij, gebrek aan sociaal en economisch kapitaal (onderwijs en werk),... hebben wel degelijk een invloed volgens hen. Men gaat er wel vanuit dat de betrokkenen aanvankelijk geen extreme ideeën of ideologieën koesteren.²⁵⁸ We mogen volgens Alonso e.a. (2008:20) immers niet vergeten dat er ook een kleine minderheid van individuen bestaat, die gekenmerkt wordt door een **negatieve sociale achtergrond**. Het gaat om vroegtijdige schoolverlaters en werklozen waarbij de familieachtergrond veelal problematisch is. Bij deze categorie wordt de kans hoger geacht om te maken te hebben met agressieve, actiegeoriënteerde individuen die een hoge mate van bereidheid tot geweld kunnen bereiken. In dat geval is het geweld geen manier om te kunnen omgaan met de politieke strijd maar eerder een alledaags element in het behandelen van conflicten. Het gaat m.a.w. niet om idealisme maar om **copingsgedrag**²⁵⁹ dat zogezegd zelf-herstellend of zelfbevredigend werkt (Alonso e.a., 2008:20).

Gelet op de academische discussie zijn wij geneigd de idee van Schils, Pauwels en Verhage (2012:361-397) te volgen door te stellen dat de '**biografische ontvankelijkheid**' een rol kan spelen, hoewel een gebrek aan banden met de dominante samenleving hierop tevens een belangrijke invloed zal hebben (indien deze er

²⁵⁶ Loners zijn zij die volledig geïsoleerd leven en zij hebben op geen enkele manier contact met andere radicalen.

²⁵⁷ Daarmee bedoelt zij, jongeren die praktiserend gelovig zijn geworden in tegenstelling tot vroeger.

²⁵⁸ Men besluit daartoe om het ideologisch element als belangrijkste beïnvloedende factor te ontcrachten.

²⁵⁹ Het betreft het gebruik van geweld dat dient om te kunnen omgaan met problemen.

niet zijn). Want er zijn veel meer mensen die gevoelens en ervaringen doorlopen hebben - die als risicofactoren voor radicalisering kunnen bestempeld worden - dan dat er echte radicalen zijn. Zo spelen de biografische ontvankelijkheid en **de band met de maatschappij** mee in het al dan niet radicaliseren. In dat opzicht steunen wij de Minister van BiZa (2013:26) erin dat het onmogelijk is om een standaardprofiel van personen die vatbaar zijn om over te gaan tot gewelddadige radicalisering uit te werken of daarvoor afgelijnde statistieken op te stellen. Een andere verklaring hiervoor is dat deze fenomenen voorkomen in alle lagen van de bevolking en de individuele situatie een niet te onderschatten rol speelt (Minister BiZa, 2013:26)(Roy, 2011:19-25).

Tenslotte mogen we ook niet vergeten dat bij bepaalde personen ook het zogenaamde **gloriemoment** meespeelt. Het is zeker zo bij jongeren die reeds heel wat toekomstperspectieven missen. Indien jongeren nooit de kans hebben gehad om uit hun eigen leefwereld te treden, kunnen jongeren zich mogelijk sneller aangesproken voelen om zich te bewijzen op die manier (Interview, Bijlage A).

11.7.2 De omgevingsfactoren

Wij beschouwen omgevingsfactoren als: karakteristieken van de radicale groep, en emotionele en sociale mechanismen die t.a.v. radicalisering van belang zijn (Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397). Het probleem bij individuele benaderingen is dat zij veelal de socio-economische elementen achterwege laten, dan wel te fel benadrukken zonder dit te kaderen in groepsprocessen of groepsmechanismen. De laatste jaren heeft men meer en meer aandacht gaan besteden aan de sociale processen die leiden tot radicalisering. Zo ging Wiktorowicz het belang van groepsprocessen m.b.t. radicalisering en mobilisering na, Sageman benadrukte de rol van kleine groepen ('*clique phenomenon*'),... (Cesari, 2011:101-116).

11.7.2.1 De radicale groep

Zoals wij reeds zagen gaat het om een niet samenhangende beweging met verschillende verschijningsvormen, waarbij bepaalde interpretaties het gebruik van geweld legitimeren. Een persoon wordt volgens Sageman lid door in een '*klied*' terecht te komen, gezien deze vaak gebaseerd zijn op gelijkenissen (eenzelfde achtergrond, opvoeding, geloof,...). Het gaat om een nauw verbonden netwerk met een al dan niet langdurig bestaan en het voorziet (als een alternatief circuit) in isolatie en vervreemding van de omgeving. Doch, hoewel sociale netwerken het mobilisatieproces kunnen versnellen, bieden zij geen afdoende conditie voor radicalisering (Cesari, 2011:101-116)(Sageman, 2004:220)²⁶⁰(Veldhuis & Bakker, 2007:447-470). Maar wanneer het aanbod van de radicale groep overeenstemt met de vraag van het individu, kan dat leiden tot radicalisering. **Bewegingen stellen hun boodschappen** dan ook **actief af op de doelgroep die ze willen bereiken** en reiken hierbij drie zaken aan: ten eerste, een duidelijke antwoord op existentiële vragen; ten tweede, een politiek-activistisch antwoord op ervaren onrecht; en tenslotte, een 'familiale' omgeving voor jongeren die zich elders niet thuis voelen (Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397). Door middel van communicatie maakt het individu of de groep een eigen theoretisch kader, waardoor een wereldbeeld gaande van simpel tot heel complex gecreëerd wordt (Noppe e.a.,

---

²⁶⁰ Sageman meent dat vriendschapsrelaties essentieel zijn omwille van de verspreiding van radicale meningen en opvattingen enerzijds maar ook door de normregulerende -en bevestigende werking die van dergelijke relaties uitgaan anderzijds (Sageman, 2004:220).

2011:185). Alsook mag de invloed van **indoctrinatie** in deze context niet genegeerd worden.

Tevens is er sprake van een **soort van subcultuur** bij deze jongeren, waarbij de aanhangers ervan zich richten op de tijd van de profeet (de 'ware' islam) en waardoor zij zich als de uitverkorenen en zich als de uitdragers ervan beschouwen. Daarin worden mannen en vrouwen respectievelijk als 'broeder' en 'zuster' aangesproken. Kledingvoorschriften en uiterlijke verzorging spelen hiertoe ook een belangrijke rol. Voor mannen betekent het een baard en een djellaba, terwijl het bij vrouwen om een hoofddoek²⁶¹ (hijaab) gaat. Er wordt opgekeken naar personen die de Arabische taal machtig zijn, gezien zij de originele Arabische bronnen kunnen lezen en bijgevolg hebben zij een betere kennis van het geloof. Tevens wordt er in het dagelijks taalgebruik (en op het internet) veel gebruik gemaakt van Arabische woorden (Gielen, 2008:140).²⁶² Maar doordat velen zich pas op latere leeftijd bekeerden (of zich 'hergeboren' voelen), of omdat de politieke motieven de religieuze overwinnen, is deze religiositeit bij radicalen niet beduidend sterk te noemen. Zij creëerden m.a.w. een **contracultuur** die zij steunen omdat zij de westerse hypocrisie, decadentie en discriminatie verachten (**'jihadi-cool-counter culture'** genoemd)(Sageman, 2011:117-129).

11.7.2.2 Emotionele factoren

Deze omvatten algemene gevoelens van haat en frustratie t.o.v. andere groepen, waardoor deze inspelen op het gedrag en de actiebereidheid van de betrokkene(n). Hiertoe spelen ervaringen van onrecht en onzekerheid mee, waardoor de kans op gevoelens als vrees, minachting, boosheid en woede reëel zijn (of kunnen worden)(Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397).

- De relatieve deprivatie

Een (primair) stimulerende factor voor radicalisering als rechtvaardigingsgrond is **achterstelling of de zogenaamde 'relatieve deprivatie'**. Het gaat om een subjectieve ontevredenheid van de eigen situatie t.o.v. de situatie van een ander (Noppe, 2012:33-56). Achterstelling kan als gevolg van het behoren tot een minderheidsgroep optreden die bijvoorbeeld weinig of geen politieke vertegenwoordiging heeft. Hierbij krijgt het individu het gevoel dat zijn of haar eigen groep wordt achtergesteld t.o.v. andere groepen (Van den Bos, Loseman & Doosje, 2009:151). Bevolkingsgroepen komen hierdoor in marginale, geïsoleerde posities terecht. Het is voornamelijk de interpretatie en de perceptie t.a.v. de sociale positie van de groep (eerder dan deze van het individu) die bijdraagt tot radicalisering (en vooral wanneer deze een grote impact hebben op de groep waartoe hij of zij behoort)(Noppe e.a., 2011:185). In deze context wordt er ook vaak verwezen naar economische factoren. Want vaak biedt de maatschappij slechts weinig perspectieven voor derde generatiemigranten waardoor de mogelijkheid ontstaat dat mensen zich gaan identificeren met iets wat haaks op diezelfde maatschappij staat. Derde generatiemigranten hebben in tegenstelling tot de eerste en tweede generatiemigranten minder het terugkeridee en zij voelen veel meer dan de vorige

---

²⁶¹ Het gaat om de keuze om al dan niet een hoofddoek te dragen en vervolgens ook de wijze waarop die gedragen wordt. De bindwijze is hiertoe erg belangrijk. 'Modehoofddoekjes' - die te los om het hoofd zitten - worden niet als model aanschouwd. Tevens speelt de kleur een rol en daarbij geniet zwart de voorkeur. Vrouwen die overgaan tot een ghimar, niqab of een chador (de langere en meer lichaamsbedekkende hoofddoeken) verkrijgen bijzonder veel respect.

²⁶² Gielen (2008:140) maakt hierbij de verwijzing naar sektarische tendensen, daar leden zich steeds meer afsluiten van de buitenwereld. Zodoende vervreemden zij enerzijds van de maatschappij op zich, maar tevens van hun eigen omgeving.

generatiemigranten de drang om te integreren (Interview, Bijlage A). Zo wijst Fraihi (2011:206-213) op de vaak **precaire socio-economische situatie** van grote moslimgroepen, wat de integratie kan verhinderen. Gezien deze zwakke socio-economische situatie, maakt het deze groep vaak vatbaar voor radicale discoursen, hoewel er geen causaal verband bestaat tussen een slechte economische situatie en radicalisering. Maar de socio-economische factor blijft niettemin een basisprobleem. Het creëert namelijk frustratie die individuen mogelijks in een politiek radicaliseringsproces stuwt, en indien het niet wordt gekanaliseerd, biedt het mogelijkheden voor (zelf-)rekrutering (Fraihi, 2011:206-213). **Politieke en socio-economische ongelijkheid en discriminatie** zijn m.a.w. een gevaarlijke mix.²⁶³

- Discriminatie

Moslims die leven in Europa in het post-9/11 tijdperk zijn in toenemende mate wantrouwig geworden als reactie op wat zij als discriminerend beleid aanzien. Het gaat om een wijd spectrum van beleidsmaatregelen die invloed uitoefenen op de politiek, de veiligheid en de cultuur van de betrokken groep. Verschillende gebeurtenissen (de Zwitserse minarettencrisis, de debatten omtrent de hijab, het verbod op de niqab,...) dragen bij tot het gevoel dat **moslims veracht en geviseerd worden omwille van geloof**. Zij voelen zich dan ook **niet geaccepteerd als volwaardige burgers** in de Europese gemeenschap door de wijdverspreide anti-moslimgevoelens, de negatieve stereotypering in de media, discriminatie die doorgevoerd wordt in verschillende domeinen in de maatschappij²⁶⁴ (bijvoorbeeld bij tewerkstelling), bevooroordeelde opmerkingen door politici en de contraterrorisme-wetgeving die disproportioneel ingaat op moslims. Zo wijzen data erop dat er in Europa vele landen zijn, waar de bevolking meent dat er grenzen moeten zijn aan multiculturalisme.²⁶⁵ In België waren deze cijfers beduidend hoog. Onderzoek wijst er echter op dat het discrimineren van leden van minderheidsgroepen ertoe leidt dat deze **mensen zich gaan verzamelen omtrent deze discriminatiegronden d.m.v. religieuze affiliatie**. Het is dus mogelijks een factor om een versterkte defensieve identiteit aan te nemen. Desalniettemin is het onvoldoende gegrond te stellen dat het leidt tot het vormen (of betrokken zijn) in een radicale groep (Cesari, 2011:101-116). Niettemin vinden wij het onderscheid dat Noppe e.a. (2011:185)(2012:33-56) tussen een zelf **gekozen identiteit** (bij de extreemrechtse jongeren en de salafieten) **en een toegeschreven identiteit** (bij de moslims) van belang om het voorgaande beter te kunnen contextualiseren.

- Dreiging / onzekerheid

Dreiging wordt tevens aangegeven als een stimulerende factor. Deze is tweevoudig, namelijk enerzijds dat de dreiging voortvloeit uit de gepercipieerde discriminatie. Het gaat gepaard met de perceptie dat de meerderheidsgroep een negatieve houding heeft t.a.v. de minderheidsgroep. Anderzijds wordt er een bedreiging van de eigen waarden en normen gepercipieerd door de waarden en normen van de meerderheidsgroep (Noppe e.a., 2011:185). Bijvoorbeeld het verbod van de hoofddoek als aanval op de moslimwaarden uitgaande van de westerse seculiere waarden (Van den Bos, Loseman &

²⁶³ De rellen in Frankrijk (2005) toonden aan dat het niet ging om een islamitische bedreiging, maar de politieke confrontatie veeleer tot uiting kwam. Doch, mag de religieuze dimensie niet worden genegeerd (International Crisis Group, 2007:36).

²⁶⁴ Een gebrek aan scholing en werkgelegenheidskansen draagt mede bij tot een gevoel van discriminatie (International Crisis Group, 2007:36).

²⁶⁵ Het ging om volgende elementen die gebruikt werden binnen die studie: migranten zouden niet dezelfde rechten moeten hebben als burgers van het land zelf, repatriëringen, afkerigheid t.o.v. immigranten en diversiteit,....

Doosje, 2009:151).²⁶⁶ Dus ook **onzekerheid over het voortbestaan van de groep** of **onzekerheid over de eigen toekomst** spelen mee. Zo kan onzekerheid aanleiding geven tot het stemmen op een bepaalde politieke partij of tot het lid worden (of aanhangen) van een radicale groep (Van den Bos, Loseman & Doosje, 2009:151). Uit onderzoek blijkt dat de **sociale identiteit** belangrijker wordt naarmate men meent dat de groep bedreigd wordt. Het kan gepaard gaan met onzekerheid over de eigen identiteit. Een beklemtoning van de positieve eigenschappen van de eigen groep en het benadrukken van de negatieve eigenschappen van de andere groep is hierbij niet uitgesloten. Niet zelden leidt het tot sociaal isolement (Noppe e.a., 2011:185). Het spreekt voor zich dat het een gedragsmatige reactie kan bewerkstelligen (Veldhuis & Bakker, 2007:447-470).

11.7.2.3 Sociale mechanismen

Volgens Sageman' bevindingen is de afwezigheid van sociale netwerken en de atomisatie van individuen een eerste vereiste om betrokken te worden in een destructieve massabeweging (Cesari, 2011:101-116). Vanaf dan kunnen sociale mechanismen een versterkende rol spelen. Deze richten zich op de positie van het individu in de eigen groep. Jongeren die mogelijks worstelen met existentiële vragen of zoekende zijn naar aansluiting, acceptatie, geborgenheid, vriendschap of samenhang zijn gevoeliger voor deze mechanismen (Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397). Ook zingeving, structuur en identiteitsvorming²⁶⁷ spelen in belangrijke mate mee (Interview, Bijlage A)(Gielen, 2008:140). Wanneer traditionele leiders, ouders en school niet voldoende slagen in het bieden van een antwoord op de desbetreffende vragen en noden, voorzien radicale groepen daar mogelijks wel in. Tevens belangrijk om op te merken, is dat het omgekeerde even waar kan zijn. Want wanneer de radicale boodschap wordt overgedragen door een '*significante andere*' (broers, vrienden, ouders, collega's,...), kan deze van doorslaggevende aard zijn. Het hoeft dus niet noodzakelijk om jongeren te gaan die zich in een gebroken gezinssituatie bevinden. Zodoende gaan wij ervan uit dat het de aanwezigheid van sociale banden met reeds radicaal actieve personen is, die ervoor kan zorgen dat bepaalde individuen toetreden tot de radicale groep of waardoor men een radicaal gedachtegoed eigen kan gaan maken (Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397).

- **Polarisering**

Radicalisering of radicaal gemotiveerde daden kunnen aanleiding geven tot polarisering enerzijds en polarisering kan een voedingsbodem voor radicalisering zijn anderzijds. Beide fenomenen kunnen elkaar **beïnvloeden en versterken** (Noppe e.a., 2011:185). In die zin volgen wij Noppe e.a. (2011:185) hun redenering dat het de combinatie van **gepercipieerde achterstelling, discriminatie en bedreiging** enerzijds en de **sociale identificatieprocessen** anderzijds zijn, die een belangrijke rol spelen inzake het radicaliseringsproces.

---

²⁶⁶ Want de islam wordt gekenmerkt door specifiek verankerde symbolen en rituelen zoals: een karakteristieke levensstijl voor de participanten, klederdracht, voedselvoorschriften, gebedsvoorschriften, woordgebruik,.... Deze symbolen en expressies veruiterlijken het geloof voor de deelnemers van deze gemeenschap.

²⁶⁷ Vatbaar worden voor radicalisering kan (mede) bepaald worden door de zoektocht naar identiteit bij jongeren. Zij weten niet wat het betekent om een derde generatie moslim te zijn. Zij die sterkere traditionele banden met hun cultuur hebben, zouden minder vatbaar zijn, daar de zoektocht naar identiteit beperkt wordt (Noppe e.a. 2011:185).

- De rol van charismatische leiders

Charismatische leiders worden vaak benadrukt in het radicaliseringsproces gezien zij fungeren als **inspiratiebron**; **cohesie** en **ideologische conformiteit** bewerkstelligen; en bovendien zorgen voor interne discipline binnen de groep. Zij worden vaak als belangrijk aanschouwd in de overgangsfasen van het individu, waarbij hij of zij meer geneigd zal worden om activistisch ingesteld te zijn; al dan niet zal toetreden tot de groep; of al dan niet lid zal blijven. Tenslotte kunnen zij ook **inspelen op emotionele elementen** (haat, revanche, frustratie,...)(Alonso e.a., 2008:20).

11.7.3 Externe factoren

Cesari (2011:101-116) stelt dat zij de nadruk legt op de sociale context, want deelnemen aan een radicaliseringsproces is een sociaal proces en niet eenvoudigweg een individuele beslissing ondanks het romantische beeld dat een Moedjahied zichzelf toedraagt. Dat proces wordt mogelijk gemaakt door een aantal factoren: ten eerste, de superioriteit van de salafitische doctrine (vooral in Europa); ten tweede, de groeiende discriminatie van Europeanen t.o.v. moslims en de islam; ten derde, het gevoel van vervreemding waarmee de nieuwe generatie moslims worstelt in de westerse wereld; ten vierde, de gemarginaliseerde culturele status van sommige segmenten van de urbane, Europese jeugd; en ten vijfde, de afwezigheid van geloofwaardige ideologieën ter bestrijding van de achteruitgang van het nationalisme en liberalisme (Cesari, 2011:101-116). We merken uit de gedachtegang van Cesari de link tussen omgevings –en externe factoren. Heden ten dage richt men zich in bijzondere mate op de interactie tussen persoonskenmerken (mogelijks binnen een groep) en maatschappelijke omstandigheden, waarbij het samenspel van maatschappelijke omstandigheden een voedingsbodem voor radicalisering kan zijn en het bijgevolg jongeren mogelijk gevoeliger kan maken voor het aannemen van radicale ideeën. Het denken en doen van personen wordt m.a.w. sterk beïnvloed door hun interpretatie van de situatie en bijgevolg dient er dus voldoende aandacht worden gegeven aan hoe jongeren een situatie beleven en definiëren. Tevens verschillen individuen in de mate waarin ze gevoelig zijn voor deze omstandigheden (Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397). Hierbij valt meteen op hoe de verschillende niveaus met elkaar verweven zijn.

Wij beschouwen daarom externe factoren als **kenmerken van de context**. Het gaat om maatschappelijke (internationale, nationale, structurele, demografische, economische of politieke) processen die aan de grondslag kunnen liggen van radicalisering. Deze ontstaan **buiten de directe invloed van het individu, de groep of de overheid**. Denken we maar aan een sterke bevolkingsgroei, verstedelijking, economische recessie, migratie, oorlog,... Externe factoren zijn aldus deze factoren waarin mensen zich bewegen en die geen directe relatie met het individueel gedrag hebben. Niettemin kunnen welbepaalde maatschappelijke omstandigheden ontstaan, socio-economische factoren in het bijzonder (politieke ongelijkheid, armoede, werkloosheid, stijgende inkomensongelijkheid,...). Deze kunnen dan de aanleiding vormen tot een gevoel van onvrede over de samenleving en/of bepaalde groepen erin (Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397). Zij hebben aldus een invloed op de gedragsalternatieven van het individu (Veldhuis & Bakker, 2007:447-470).

11.7.3.1 Politieke oorzaken

Het betreft de positie die personen als individu, of als onderdeel van een groep innemen in de maatschappij (Veldhuis & Bakker, 2007:447-470) die een invloed kan uitoefenen op het radicaliseringsproces. Wij denken hierbij aan een gebrekkige integratie en lokale, nationale en internationale (politieke) ontwikkelingen.

- **Gebrekkige integratie**

Gebrekkige integratie wordt vaak als oorzaak van radicalisering gezien omdat het spanningen en conflicten tussen sociale groepen tot gevolg kan hebben. Een gebrekkige integratie op individueel niveau kan leiden tot gevoelens van uitsluiting en afwijzing, wat dan op zijn beurt een grondslag kan bieden voor radicalisme (Veldhuis & Bakker, 2007:447-470). Doch stelt Roy (2011:19-25) dat er onder radicalen, personen bij zijn die goed geïntegreerd zijn; westers ingesteld en opgeleid zijn; en zij beschikken niet noodzakelijk over een sociale achtergrond (armoede, uitsluiting) die direct hun politieke radicaliseren zou kunnen verklaren. Zodoende staan wij niet noodzakelijk in contact met armen, jongeren, werklozen, verbitterde personen of slachtoffers van racisme indien wij spreken over radicalen (Roy, 2011:19-25). Niettemin kan een gebrek aan integratie het radicaliseringsproces in gang zetten of versnellen. Tevens belangrijk in deze context is het aanhalen van de **integratieparadox**, waarbij een betrokkene zo goed als volledig geïntegreerd is, maar toch steeds in bepaalde mate wordt uitgesloten (Noppe e.a., 2011:185).

In deze context wijzen wij ook op het gevaar van de creatie van een '**hybride identiteit**'. Hiermee wordt bedoeld dat jongeren worstelen met hun identiteit, waarbij een kloof ontstaat tussen de 'nationaal-etnische-identiteit' (m.b.t. taal en gewoonten van de Arabische cultuur) van hun ouders én deze van de jongeren zelf (binnen het westerse bestel). Het leidt als het ware tot een vorm van een 'gespleten persoonlijkheid'. Het is een kleine minderheid die niet in staat blijkt te zijn om beide wereldbeelden met elkaar te verzoenen (Gielen, 2008:140). Veldhuis en Bakker (2007:447-470) noemen het een '**identiteitscrisis**'.

- **Lokale, nationale of internationale politieke ontwikkelingen**

Politieke ontwikkelingen worden aanzien als een voorname oorzaak van radicalisering. De **geschillen in het Midden-Oosten** en de **diplomatieke houding van westerse landen** daartegenover kunnen een sterk radicaliserende werking op moslims in het westen uitoefenen (Veldhuis & Bakker, 2007:447-470). Denken we maar aan de reacties die in het verleden volgden als gevolg van ontwikkelingen in Israël/Palestina. M.b.t. Syrië kunnen wij hetzelfde stellen (supra). Wij gaan er tevens vanuit dat een **beslissing van de overheid** (hoofddoekenverbod, immigratiestop, controle op sociale fraude,...) mogelijks kan inspelen op het radicaliseringsproces.

Ook de **mediaberichtgeving** (bijvoorbeeld de Amerikaanse bombardementen in Pakistan) speelt hierbij een niet te verwaarlozen rol op het radicaliseringsproces (Noppe e.a., 2011:185). Tenslotte mag men niet vergeten dat **symbolische factoren** ook kunnen meespelen (Al-Qaida, Osama bin Laden,...)(Interview, Bijlage A).

11.7.2 Economische oorzaken

De meningen omtrent absolute deprivatie en economische achterstand als factoren van radicalisme zijn verdeeld. De relatie zou geenszins direct zijn, maar tevens afhankelijk zijn van persoonlijke –en omgevingsfactoren. Anders zou het betekenen dat iedere arme moet radicaliseren (Veldhuis & Bakker, 2007:447-470). Cesari (2011:101-116) schreef dat het verleidelijk is om te stellen dat een radicale of terroristische beweging een gewelddadige afkeer koestert t.o.v. het Westen omwille van **sociale en economische frustratie**. Maar deze stelling legt vooral het accent op de materiële achterstand als hoofdoorzaak voor radicalisering. Zodoende wordt de '*moedjahied*' afgeschilderd als een zeer gefrustreerd persoon vol haat die zich in een moeilijke socio-economische positie bevindt. Zodus is **het beeld** dat men vaak opdraagt **van 'de alleenstaande, jonge, rechteloze man' geen accurate weerspiegeling van de realiteit**. Doch mogen wij de socio-economische status (en de milieus waarin deze personen bewegen) - hoewel de onderliggende assumptie gebrekkig is - niet geheel uit het oog verliezen (Cesari, 2011:101-116).

11.7.3 Culturele oorzaken

Binnen Europa worden moslims vaak met **discriminatie en stigmatisering** geconfronteerd, wat aanzienlijke gevolgen heeft voor de integratie en de relatie met andere groepen in de samenleving (Veldhuis & Bakker, 2007:447-470). Volgens Huntington (2002:367) dragen **globalisering en verwestering** bij tot frequentere interacties tussen religies en culturen. Zij vergroten hiermee ook de kans op **interetnische en interculturele conflicten**. Veel elementen (normen, waarden,...) van de westerse modernisering worden tevens afgewezen door de islam en de koran, wat kan bijdragen tot radicalisering. **Modernisering** kan m.a.w. bijdragen tot moslimfundamentalisme (Huntington, 2002:367). Tevens vindt er *een proces van deterritorialisering* plaats, waarbij religie in afnemende mate aan een specifieke cultuur of aan een territorium is verbonden. De oemma wordt op die manier een transnationale gemeenschap (Veldhuis & Bakker, 2007:447-470).

Doch zijn wij geneigd om te stellen dat het vooral gaat om **bepaalde interpretaties** die zich in de islam aandringen die weinig verzoenbaar zijn met de westerse levenswijze i.p.v. dat het om culturele factoren zou gaan (Interview, Bijlage A).

11.8 De omgeving als factor voor radicalisering?

Binnen het profielvak '*Crime and the City*' zijn wij op zoek gegaan naar het antwoord op de volgende vraag: "*Speelt de stedelijke setting een rol inzake islamitische radicalisering, en zo ja, welke factoren zijn daaraan onderhevig?*".²⁶⁸ Hieronder volgt een summiere uiteenzetting van de inzichten die wij daardoor verkregen. Het is onzes inziens belangrijk om verschillende factoren die wederzijds beïnvloedend van aard zijn, te kaderen.

In de context van de stad kwam vooral het dynamische gegeven sterk tot uiting, waarbij een arbeiderswijk zich ontwikkelde tot een migrantenwijk onder invloed van de stadsvlucht. Doorheen de jaren '80 merkte men in Brussel een overgang van

²⁶⁸ De bronnen die specifiek ingaan op de desbetreffende vraag zijn arm te noemen. Niettemin vormen de inzichten van Benyaich en Omar (2013:206), Cesari (2011:101-116), Corijn (2009:226)(2010:109-124), De Stoop (2010:288), Kesteloot (2009:145-181), Elchardus (2013), Lleshi (2010:171-199), Pauwels (2011:29-38), Vettenburg, N.; Mark Elchardus & Johan Put (2011:426), Wijkmonitor (2014),... een schat aan informatie.

mediterranisering naar islamisering van bepaalde wijken. Heden worden wij geconfronteerd met een relatief grote moslimbevolking die duidelijk zijn stempel wil zetten op de publieke omgeving. We moeten dan ook rekening houden met een mogelijke toekomstige breuklijn tussen het '**seculiere platteland**' en de '**gelovige stad**'. Daarom is er echter nog geen sprake van radicalisering. We kunnen ons echter wel de vraag stellen: "Is een multiculturele stad per se kosmopolitisch?"

Naar radicalisering toe kwamen wij tot de vaststelling dat er enkele factoren zijn die kunnen bijdragen aan het fenomeen van radicalisering (bevolkingsdichtheid, werkloosheid, lage mobiliteit van jongeren,...) ('**Arme sikkel van Brussel**'). In het kader van Muriel Degauque kwamen twee elementen sterk naar voor: enerzijds **polarisatie** en anderzijds **omgevingsfactoren** (werkloosheid, arme bevolking, dichtbevolkt, discriminatie, er werd veel gepraat over de jihad,...).

Het onderzoek gaf aan dat het zoeken naar de link tussen de stad, zijn bevolking en het radicaliseringsproces veel inzichten omtrent de kruisbestuiving van factoren bijbracht. Op die manier konden wij namelijk de interacties tussen de drie onderscheiden niveaus belichten. Tevens gaat het om een contextspecifiek fenomeen. Naar onze mening is er vooral **aandacht nodig voor**: de grote afstanden tussen culturen (zowel op basis van etniciteit als levensbeschouwing); het politiek discours (dat zich vooral focust op cultuur en religie, en in het bijzonder op de islam); de nood aan een geïntegreerde visie (de problematiek omvat namelijk zowel demografische, socio-economische als institutionele facetten), jongeren (als vitaal onderdeel van de stad); en waarbij er een duidelijk onderscheid moet gemaakt worden tussen problemen van de buurt en problemen in de buurt.

Let wel, het betreft echter een **gegeven** dat zich niet beperkt tot de grootstedelijke context (zoals dat in de jaren '90 het geval was). We vinden het m.a.w. terug **over gans België** (Interview, Bijlage A).

11.9 De rol van het internet

Naar alle waarschijnlijkheid speelt het internet een rol in het radicaliseringsproces maar minder naar het radicaliseringsproces toe. Met de snelle groei van het internet, waarbij talrijke websites een hatelijke inhoud ('*hate speech*') verspreiden en simplistische antwoorden bieden op maatschappelijke frustraties, is het dan ook weinig verwonderlijk. Deze kunnen er mogelijk toe leiden dat kwetsbare personen met een zwakke weerstand gerekruteerd worden of zichzelf rekruteren. T.a.v. dat laatste spelen ook sociale netwerken een belangrijke rol (Minister BiZa, 2013:26). Gary Bunt introduceerde de term '**e-jihad**' om te wijzen op de toenemende impact van het internet in het verspreiden van informatie en fatwa's; te kunnen communiceren en fondsen te kunnen werven; het zoeken van steun; het kunnen bekeren; het ondermijnen van de publieke opinie; hacking, cyber-attacks en het gebruik van encryptie technologie. Eveneens is het internet ook een hulpbron geworden om te communiceren met de geradicaliseerde, westerse, Engelsprekende jeugd. Het internet overstijgt ook de **nationale en culturele diversiteit** (Cesari, 2011:101-116). Op deze manier discussiëren jonge moslims in volle hevigheid met elkaar en zijn zij door de **relatieve anonimiteit** niet verlegen om soms zeer radicale uitlatingen te doen. Het duidt daarom niet onmiddellijk op een werkelijk radicale levenshouding, maar het draagt toch in beperkte mate bij tot de groei van moslimradicalisme. Het blijkt dat jongeren vooral moeilijkheden ondervinden om de

radicale boodschappen **in een juist perspectief te plaatsen** en zij weten zich hier tegenover moeilijk te verweren (AIVD, 2007:94). Het internet brengt naast de uitschakeling van de ruimte-dimensie, tevens de **eliminatie van de tijdsdimensie**²⁶⁹ met zich mee, gezien personen 24/7 met elkaar in verbinding staan. Ook vrouwen en tieners kunnen hieraan deelnemen, wat niet altijd in de reële wereld kan (Sageman, 2011:117-129). De AIVD (2007:94) meldt ook dat het internet een beïnvloedende factor op de '*knip –en plakideologie*' kan betekenen. De invloed van het internet werd vooral duidelijk bij de Arabische Lente (Fraih, 2011:206-213) en de ontwikkelingen in Syrië (supra).

11.10 Signalen

Een **grote verandering in het netwerk** van een individu of een vriendengroep wordt als één van de belangrijkste signalen voor radicalisering beschouwd. Het gaat om het **wegtrekken uit de kerninstituties** (zoals school, gezin, de (jeugd)hulpverlening, de religieuze gemeenschap) waardoor men in een sociaal isolement terechtkomt. Er zijn er ook die **vijandbeelden** creëren; een **hogere mate van devotie** en onderlinge **loyaliteit** ondervinden; **uiterlijke kenmerken** die veranderen; school niet afmaken; **Arabisch gaan studeren**,... (Noppe e.a., 2011:185).²⁷⁰ Het merendeel van de personen dat een dergelijke breuk ondergaan hadden niet zelden een westers bestaan vooraleer de stap naar een striktere geloofspraktijk werd gezet. Zodoende stelt Roy (2011:19-25) dat zij '*terug geboren zijn*' in het westen en zij '*herontdekken*' de islam (Roy, 2011:19-25). Gedrag kan echter niet worden voorspeld op basis van individuele kenmerken en kan in het beste geval slechts een aanwijzing geven van radicalisering zonder dat dit per definitie zo hoeft te zijn. **Profiling** zou zelfs een **contraproductief effect** hebben doordat groepen gestigmatiseerd²⁷¹ worden en er niet zelden overgegaan wordt tot verhullingstechnieken.²⁷² Het opstellen van een checklist van eventuele signalen is dus niet effectief, noch wenselijk, daar het gaat om een complex proces. De *inlichtingendiensten* melden dat signalen erop kunnen wijzen dat een individu toetreedt tot een bepaalde cultuur, daartoe een cultureel patroon overneemt maar het betekent geenszins dat het individu ook radicale opvattingen heeft. Er is m.a.w. kennis nodig over het extremistische verhaal alvorens men het radicaliseringsproces correct kan herkennen. Want **als men geen kennis heeft van de norm binnen de moslimgemeenschap, kan men bijgevolg geen afwijkingen ontdekken**. Het zijn die afwijkingen die als signalen kunnen fungeren. Daarenboven kan men verkeerde conclusies trekken wanneer men geen kennis heeft van de norm (Noppe e.a., 2011:185). **Ouders, imams, leraren en andere professionals** worden dan ook niet zelden geconfronteerd met de situatie dat ze niet weten hoe ze moeten omgaan met bepaalde signalen en waar ze ermee terecht kunnen. Het verkrijgen van informatie, informatie-uitwisseling en hulp zijn daartoe broodnodig. Mensen moeten daarom vaardig gemaakt worden in het omgaan met, en het oplossen van dergelijke problemen. De brochure van de vier burgemeesters (Somers e.a., 2013:42), '*Beheersen van moslimradicalisering. Handreiking voor beleid en praktijk*', is alvast een nuttig middel naar sensibilisering

²⁶⁹ Denken we aan de extreemrechtse en anti-islamitische "*English Defence League*", waarbij mensen met één muisklik in contact komen te staan met andere radicalen (Interview, Bijlage A).

²⁷⁰ Het gaat om vroegsignalen die erop wijzen dat men zich mogelijks zorgen moet beginnen maken over het individu.

²⁷¹ Wanneer moslims telkens als radicaal of terrorist worden aanzien, kan er mogelijks een gevaar van '*selffulfilling prophecy*' optreden (Noppe e.a. 2011:185).

²⁷² Gelet op de zogenaamde façadepolitiek (VSSE, 2011:114) is het dan ook weinig verrassend. Zo kunnen wij bv. integratie zien als een signaal van radicalisering. Verder kunnen uiterlijke kenmerken erg bedrieglijk werken, want '*normaal ogend*' betekent niet dat men geïntegreerd is (Noppe e.a. 2011:185).

toe.²⁷³ Het aanbod hieromtrent dient echter wel aan te sluiten op de behoeften van de diverse actoren (Noppe e.a., 2011:185).

De 'echte radicaal' wordt volgens Noppe e.a. (2011:185) herkend door de aanwezigheid van drie elementen: **ideologie; indicaties van gedrag en identiteit; en uiterlijk**. Indien deze niet allen aanwezig zijn, is er enkel reden tot extra oplettendheid en zorg. We kunnen ons echter wel de vraag stellen of deze eerder zichtbare kenmerken niet veeleer op de ontwikkelingen van de desbetreffende persoon in interactie met de groep wijzen, dan op signalen van radicalisering. Hiermee is echter nog niets verteld m.b.t. de kans op geweld.

11.11 Triggers

'Trigger events', het betreffen de zogenaamde '**ingrijpende (levens)gebeurtenissen**' of de zogenaamde '*critical life-events*', die fungeren als keerpunten en die sluimerende opvattingen definitief (kunnen) bevestigen (Verhage, 2013:5-16). Ze brengen een gevoel van intense onrechtvaardigheid, gekoppeld aan woede en een verlangen naar vergelding met zich mee. Ze **dragen** meestal **niet bij tot de oorspronkelijke interesse** in het radicale gedachtegoed **maar bevestigen** aldus **veeleer**. Het zijn m.a.w. katalysatoren die het radicaliseringsproces op korte termijn in gang kunnen zetten (Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397). Deze *trigger events* kunnen **zowel persoonlijk** (verkrachting, het verlies van een dierbare, gepest worden) **als algemeen** (9/11, de ontwikkelingen in Syrië,...) zijn. Het kan ook om gebeurtenissen gaan die de **ganse groep** treffen of om **symbolische gebeurtenissen** gaan (bijvoorbeeld het in brand steken van de Koran, het scheuren van de Koran)(Verhage, 2013:5-16)(Schils, Pauwels & Verhage, 2012:361-397). Ook **rekrutering** wordt vaak als katalysator voor het radicaliseringsproces gezien (Noppe e.a., 2011:185). Bij studies wordt er namelijk vaak de nadruk gelegd op **psychologische elementen** (stoornis, paranoia,...) of op de **sociale achtergrond** (armoede) maar men mag echter niet vergeten dat radicalisering een georganiseerd proces kan zijn waarbij bepaalde personen voordeel kunnen halen uit mensen die radicaliseren (**'invloed van derden'**)(Interview, Bijlage A).

11.12 De toekomst van het islamitisch radicalisme

Het is **geen fenomeen dat op korte termijn zal verdwijnen** want er dienen zich telkens nieuwe vectoren aan die het fenomeen gaande houdt. Heden zijn er geen tekenen aanwezig dat het fenomeen zal weggaan en ook de ideologische basis is nog steeds aanwezig. De al dan niet hardnekkigheid van het fenomeen hangt in grote mate af van de hierboven beschreven factoren, de mate van kansen inzake maatschappelijk succes, het gebrek aan perspectieven die erg leeftijdsgerelateerd is, de mate van zelfredzaamheid waarop een maatschappij gaat rekenen, het racisme in de samenleving, spanning(en) tussen sjiieten en soennieten ('invloed Saoedi-Arabië'), gepercipieerde onrechtvaardigheid (bijvoorbeeld m.b.t. Israël/Palestina),... (Interview, Bijlage A).

---

²⁷³ De handreiking is bestemd voor zij die op één of andere manier met moslimradicalisering in contact kunnen komen; zowel voor zij die op lokaal niveau een beleidsstrategie dienen uit te tekenen als voor diegene die er in concrete situaties (school, politie, hulpverlening, jeugdwerk,...) mee in aanraking kunnen komen. Het biedt een houvast voor eerstelijns werkers om radicalisering te kunnen herkennen, te signaleren en om binnen hun capaciteiten ertoe bij te dragen bedreigende verschijnselen beter beheersbaar te maken (Somers e.a., 2013:42). Het is echter betreurenswaardig dat de handreiking vooral vanuit beleidsmatige hoek werd geschreven en bovendien stigmatiserend kan werken, daar de focus slechts op moslimradicalen ligt.

We kunnen ons tevens de vraag stellen **in hoeverre een democratiserende beweging een impact zal hebben op radicalisering**. Hoewel daaruit positieve effecten voortvloeien, mag men het strategische voordeel van een politieke (islamitische) partij als ideologisch 'verlengstuk' van een bepaalde groepering niet onderschatten. Een politieke partij zorgt namelijk voor een zekere structuur in de organisatie, heeft een wervend karakter (bijvoorbeeld via een jongerenafdeling), zorgt voor een ruimere verspreiding van ideologie, en kan – indien de partij erin slaagt politieke mandaten te verwerven – de financiële basis en slagkracht van de beweging versterken. Veelal gaat de verspreiding van radicalisme (d.m.v. propaganda bijvoorbeeld) tevens gepaard met een façadepolitiek ('nut opvolging van extremistische groeperingen die naar een politieke partij neigen te streven'). Niettemin gaat er ook een neutraliserende werking uit van een politieke partij, denken we aan: openbaarheid, onverenigbaarheid met ideologie om aan politiek te doen, ventiefunctie,... (Interview, Bijlage A).

Tenslotte mag de **utopie** niet bestaan **dat men het fenomeen geheel kan laten verdwijnen**. Hoogstwaarschijnlijk zijn wij over de piek heen wat betreft de radicale islam. Maar men gaat echter wel altijd personen terugvinden die een radicaal gedachtegoed aanhangen. Vergeet echter niet dat het gaat om een **tijdloos en dynamisch fenomeen**. Wij dienen dus vooral waakzaam te zijn wanneer zich een nieuwe vorm van identificatie zich gaat aandienen (**'variant van deze vorm van radicalisering'**). Tevens mogen wij ook een **herbronning** niet uitsluiten. Vandaar het belang van detectievormen en de proactieve werking van inlichtingendiensten (Interview, Bijlage A).

11.13 Terugkoppeling

Vooraleer wij overgaan tot het stuk omtrent deradicalisering en disengagement, kijken wij even terug op wat wij reeds gezien hebben. Het is volgens ons belangrijk om het radicaliseringsproces op te vatten als een **zeer complex proces dat geen rechtlijnig, uniform verloop kent**, dat **pluriform en dynamisch** van aard is, dat **zonder enkelvoudige grondoorzaak** ontstaat, en dat bestaat uit **verschillende paden naar radicalisering**; waarbij radicalisering kan toenemen, afnemen en verdwijnen (**fluctuaties** gezien op een tijdsas). Er bestaat geen causale relatie tussen ideologie en actie, daar ideologie zowel voor als na bepaalde daden of uitspraken kan gebruikt worden ter rechtvaardiging. Doch is het bestuderen van de ideologische varianten een zeer belangrijk element teneinde een bepaald fenomeen te kunnen kaderen (en daarop te kunnen inspelen). Het is nuttig om bij de contextualisering van een ideologische component rekening te houden met de strategische visies; de verschillende opvattingen omtrent einddoelen en tussendoelen; de gebruikte middelen en de ontplooiende activiteiten; en de verschillende uitingvormen. Het is echter wel belangrijk om op te merken dat des te meer salafisme wordt gezien als een existentiële bedreiging, des te meer het jihadistische doel hiermee wordt bevestigd; des te meer kans er ontstaat dat jongeren gaan radicaliseren om zich te wreken tegen de verdrukkende gemeenschap; des te meer de heldenrol van terugkerende jihadisten wordt onderstreept; en des te meer het wordt gebruikt door populistische partijen in het publieke discours ('nood aan proactieve –en preventieve werking')(Coolsaet, 2001:161-170).

Het radicaliseringsproces wordt m.a.w. beïnvloed door wederzijdse **interacties tussen diverse individuele-, omgevings- en externe factoren**. Radicalisering valt aldus enkel te begrijpen in een **complexe, niveauoverschrijdende interactie van al dan niet causale factoren die leiden tot het al dan niet gewelddadig gedrag**.

Individuele factoren

- Leeftijd en sekse
- Psychologische kenmerken, persoonlijke ervaringen en rationaliteiten
- Biografische ontvankelijkheid
- Banden met de maatschappij
- Gloriemoment

Omgevingsfactoren

- De radicale groep
  - Alternatief netwerk
  - Soort van subcultuur of contracultuur
- Emotionele factoren
  - Relatieve deprivatie
  - Discriminatie
  - Dreiging en/of onzekerheid
- Sociale mechanismen
  - Polarisering
  - De rol van charismatische leiders

Externe factoren

- Politieke factoren
  - Gebrekkige integratie (integratieparadox, hybride identiteit)
  - Lokale, nationale of internationale politieke ontwikkelingen
    - ⇒ Conflicten, beslissingen van de overheid, mediaberichtgeving en symbolische factoren
- Economische factoren
- Culturele factoren
  - ⇒ Globalisering, verwestering, modernisering en bepaalde interpretaties

Hierbij dient rekening gehouden te worden met cognitieve, affectieve en gedragsmatige componenten; geloofsovertuigingen, gevoelens, gedragingen en de toenemende neiging om geweld te gebruiken; waarbij zowel de invloed van de radicaliserende persoon (of groep) in kwestie als de wervende partij(en) van tel zijn. Het is tevens belangrijk om te allen tijde een duidelijk onderscheid te maken tussen opvattingen en attitudes enerzijds en gedrag en acties anderzijds. Voorts is het naar preventief beleid toe nuttig om een onderscheid te maken tussen bedreigingen voor de democratische rechtsorde en dat zowel op verticaal (verhoudingen tussen de burgers en de overheid) als op horizontaal vlak (verhoudingen tussen de burgers onderling). Ter preventie dient er vooral ingezet te

worden op de omgevingsfactoren, daar beleid voeren op basis van individuele factoren moeilijk haalbaar is en de externe factoren moeilijk beïnvloedbaar zijn. Doch zijn het allen onmiskenbare elementen die begrepen dienen te worden teneinde te kunnen voorzien in een toekomstgericht en adequaat beleid.

Men mag er echter niet vanuit gaan dat het fenomeen op korte termijn zal verdwijnen en dat men het fenomeen geheel kan laten verdwijnen. Er dienen zich telkens nieuwe vectoren aan die het fenomeen gaande houdt. Er zijn overigens geen tekenen aanwezig die erop wijzen dat het fenomeen zal wegebben en ook de ideologische basis is nog steeds aanwezig.

12 Het onderzoek naar deradicalisering en disengagement

De drang naar onderzoek omtrent deradicalisering en disengagement heeft zijn hoogtepunt bereikt. In de laatste jaren is de interesse in het thema erg gegroeid. Inzake contraterroreisme is het op lange termijn volgens Horgan en Taylor belangrijk dat wij de leemtes in onze kennis omtrent het fenomeen opvullen indien wij een meer transparante en strategische kaart willen opmaken inzake deradicalisering en disengagement. Anders blijft de toekomst hieromtrent onzeker en zullen pogingen om deradicalisering en disengagement te promoten zinken in **het moeras van contraterroreisme** (Horgan & Taylor, 2011:173-186). Horgan, Bjorgo en Ashour²⁷⁴ zijn drie auteurs die veel aandacht hebben besteed aan het analyseren van deradicalisering en disengagement (Noricks, 2009:299-321). Daarnaast bezorgde Jacobson (2010:46) ons belangrijke inzichten omtrent het '*drop-out phenomenon*' (El-Said & Harrigan, 2013:278).

Het gaat allereerst – zoals we gezien hebben tijdens de definiëring – om **problematische termen**. Er is m.a.w. niets fout aan radicalisering op zich. Is het dan ook noodzakelijk om mensen werkelijk te deradicaliseren als Belgische overheid? Is het m.a.w. niet meer opportuun om mensen te overtuigen om niet langer nog geweld te gaan gebruiken i.p.v. hen te 'resetten' (Interview, Bijlage A)? Vanzelfsprekend dienen zich nog **een aantal moeilijkheden** aan: het gebrek aan mogelijkheden om de effectiviteit van deze pogingen te evalueren²⁷⁵; de onmogelijkheid om te onderzoeken hoe deradicalisering geconceptualiseerd kan worden in termen van een algemeen kader inzake gedragsmatige controle; gedragsmatige verandering als bepalend aanzien voor het hiermee gepaard gaande algemeen ideologisch kader²⁷⁶; de opname van de impliciete assumptie dat er een causale relatie zou bestaan tussen radicaalpolitieke of religieuze zienswijzen én terrorisme,... Maar in de context van deradicalisering is misschien het meest problematische kenmerk dat het een attitudeverandering vooropstelt (in tegenstelling tot een gedragsverandering) als voorwaarde tot het bepalen van een gereduceerd risico op hervat tot terroristische daden (Horgan & Taylor, 2011:173-186). Bovendien is het opmeten van iemand' gedachten onmogelijk (Interview, Bijlage A). Gelet op de inzichten uit de vorige stukken zouden wij er tevens vanuit kunnen gaan dat jongeren die vatbaar zijn voor radicale ideologieën meer ontvankelijk zijn voor deradicalisering dan reeds geharde extremisten en terroristen (Johnson, 2009:1-79). Bovendien zijn de factoren m.b.t. iemand' betrokkenheid bij terrorisme weinig gerelateerd aan de specifieke factoren van hoe, wanneer en in welke mate iemand zal deelnemen aan terroristische operaties. Gelijkaardig daaraan kunnen wij stellen dat de vraag waarom iemand betrokken is bij een terroristische beweging maar weinig gerelateerd is aan de vraag waarom iemand zich zou onttrekken aan terroristische operaties of de beweging op zich (Horgan, 2008). Het is m.a.w. niet omdat men de reden van radicalisering kent (of meent te kennen) dat men daarom noodzakelijk weet heeft van de remedie ertegen (Interview, Bijlage A). Hieruit voortvloeiend zijn er slechts weinig bewijzen die kunnen dienen om het beleid kritisch in te lichten omtrent wat zou moeten ontwikkeld worden of wat zou gepromoot moeten worden teneinde disengagement of deradicalisering vorm te geven en effectief te maken (Horgan, 2008).

²⁷⁴ Ashour heeft bijvoorbeeld veel aandacht besteed aan de deradicalisering van extremistische organisaties in Algerije en Egypte (El-Said & Harrigan, 2013:278).

²⁷⁵ De meest gekende deradicaliseringsinitiatieven (in Singapore, Saoedi-Arabië,...) zijn slechts weinig transparant inzake hun claims naar effectiviteit toe. Wij beschikken m.a.w. niet over een aanvaardbare bewijsgrond omtrent de effectiviteit van dergelijke initiatieven (Horgan & Taylor, 2011:173-186). Tevens menen vele van deze programma's succesvol te zijn, zonder mede te delen waarom. Controle daarop is dan ook bijzonder moeilijk. Vaak gaat het ook om zeer uiteenlopende initiatieven.

²⁷⁶ Zo wordt het verschil tussen disengagement en deradicalisering soms op onverklaarbare wijze met elkaar verweven.

Tevens kunnen wij ons de vraag stellen of deradicalisering überhaupt wel mogelijk is in een seculiere maatschappij gezien de afwezigheid van islamitische legitimiteit. Daarenboven zullen regionale en situationele verschillen er toe bijdragen dat er geen algemeen kader t.a.v. deradicalisering kan ontwikkeld worden (Johnson, 2009:1-79). Maar ondanks de vele tekortkomingen, ondernemen wij een poging om het te analyseren. Want naast de wetenschappelijke belangstelling, blijkt ook uit de parlementaire vragen dat er in België een zekere vraag is naar deradicalisering.

Veiligheidsmaatregelen, preventief beleid en gemeenschapsinitiatieven ter bevordering van cohesie worden in deze debatten veelal als onvoldoende beschouwd. Bovendien is er onzes inziens nood aan herstelmaatregelen gelet op de recente ontwikkelingen in Syrië, waarbij Belgische jongeren zijn betrokken en mogelijks kunnen terugkeren.²⁷⁷ Wat een overheid dient te ondernemen, blijft een bijzonder moeilijke afweging.²⁷⁸ Zal preventief beleid voldoende zijn? Zal het criminaliseren van de feiten wel effectief zijn? Wil en kan - gelet op de risico's - een overheid deze jongeren heropnemen in de maatschappij? Zal een overheid zich richten op radicalen, extremisten en/of terroristen? Niettemin zijn wij ervan overtuigd, dat wanneer een overheid er niet in slaagt om de ideologische component te veranderen, zij allerm minst moet pogen om de rechtvaardiging van geweld bij deze jongeren om doelen te bereiken om te keren (Johnson, 2009:1-79).

Wij zullen deradicalisering en disengagement beschouwen als processen die zich zowel op **individueel** als op **collectief niveau** kunnen afspelen; die zich zowel **vrijwillig, onvrijwillig of als een combinatie** van de twee kunnen voordoen. Hoewel er grote verschillen schuilen tussen islamitische organisaties, streetgangs, rechts -en links extremistische, cult-, religieuze- en niet-religieuze groepen, suggereert RAND dat er een gemeenschappelijk traject bestaat voor zij die beslissen of pogen om de groep (en/of het gedachtegoed) te verlaten (Rabasa, 2010:214). Wij zullen deze gedachtegang volgen om onszelf de mogelijkheid te bieden het deradicaliserings -en disengagementproces te verkennen. Merk echter op dat de realiteit wellicht andere eisen voorop zal stellen. Vooreerst zal het bijvoorbeeld steeds om andere actoren met te onderscheiden behoeften gaan, wanneer wij in contact komen te staan met de diverse vormen die radicalisme en extremisme kunnen aannemen (extreemrechts, extreemlinks,... bijvoorbeeld)(Interview, Bijlage A).

Vooraleer wij overgaan tot het deradicaliseringsproces, richten wij onze focus vooreerst op de filosofie van dergelijke programma's, daar in België veelal preventieve denkrichtingen tot uiting komen. Wij gaan ons daarom - hoewel er heel wat beperkingen uit voortvloeien - richten op een **curatief optreden**. Gezien er een zekere wetenschappelijke leemte hieromtrent bestaat, kunnen we ons namelijk de vraag stellen wat er ondernomen dient te worden wanneer het **radicaliseringsproces reeds doorlopen** is. We zouden er kunnen vanuit gaan dat **preventie dan gaande van weinig, tot in mindere mate, tot zelfs geen steek meer houdt**. Zeker indien wij dit in verband brengen met de Syriëstrijders. Het potentiële risico dat deze terugkerende strijders uitoefenen op de maatschappij, werd nog niet geheel ingeschat en valt ook zeer moeilijk na te gaan. Het gevaar zal wellicht lang latent blijven. Niettemin gaan overheden ervan uit dat individuen mogelijks nog verder geradicaliseerd zijn en mogelijks een

---

²⁷⁷ Een van de grote mislukkingen van het CONTEST beleid in het Verenigd Koninkrijk is dat het mislukt om de ideeën van gewelddadige moslimradicalen te veranderen. Het beleid focust zich daarentegen op het criminaliseren van de daden en het poogt veelal om betrokkenheid van anderen te voorkomen (Johnson, 2009:1-79).

²⁷⁸ Inzake deze materie worden wij momenteel geconfronteerd met een moeilijke afweging, gezien ons land een lange traditie op vlak van godsdienstvrijheid kent die teruggaat tot diep in onze Belgische geschiedenis (Interview, Bijlage A).

gevechtstraining kregen. Wanneer zij dan naar alle waarschijnlijkheid terugkeren naar West-Europa, beschikken zij misschien over meer kennis en contacten voor soortgelijke activiteiten te ontplooiën binnen de Europese Unie. Hans-Peter Friedrich noemde ze daarom **'een tikkende tijdbom'** en volgens Hans-Georg Maaßen is het problematisch dat dergelijke individuen terug worden verwelkomd als helden binnen hun gemeenschappen omdat zij hierdoor mogelijk emotioneel verplicht of zelfs aangespoord worden tot het plegen van terroristische daden. Hoewel sommigen sterven op het slagveld, is het zeker dat sommigen onder hen terug zullen terugkeren (en zelfs al zijn teruggekeerd). En alhoewel er hoogstwaarschijnlijk niet veel zullen overgaan tot terrorisme bij hun terugkomst, is er toch een kans op het zogenaamde **'veteraan-effect'**. Wij mogen niet vergeten dat velen onder hen neveneffecten zullen ondergaan bij terugkomst zoals post-traumatische stress, depressie,... gezien zij werden blootgesteld aan een grote hoeveelheid geweld. Het gaat aldus om een **reëel, veelzijdig en moeilijk te bepalen risico** (Bakker, Paulussen & Entenmann, 2013:28).

12.1 De filosofie achter dergelijke programma's

12.1.1 Algemeen

Verschillende overheden hebben de laatste jaren tal van initiatieven opgericht teneinde deradicalisering en disengagement enigszins te bewerkstelligen. Dat overheden daarbij moeten kiezen voor bepaalde acties uit een brede waaier van mogelijkheden staat vast. Want algemeen bekeken kunnen overheden kiezen uit **tal van initiatieven** die zij wenselijk achten. Denken we maar aan sociale en economische steun voor het individu, de familie en het sociale netwerk; psychologische bijstand en begeleiding (gaande van intensief kort tot langdurig); mentorprogramma's met rolmodellen; afleidingsactiviteiten; discussies, dialoogvoering en overleg; religieuze en ideologische bijstand; hulp bieden via verschillende diensten (gaande van overheidsdiensten tot private diensten, én zelfs een combinatie van de twee),... (Institute for Strategic Dialogue, 2012:23). Doch is het volgens ons belangrijk om een aantal verschillen inzake die overheidskeuzes op te merken. Namelijk hoe worden deze initiatieven georganiseerd en hoe zijn ze ingebed? Welke uitgangspunten worden er aangenomen? En hoe krijgen deze initiatieven vorm?

Contraterrorisme campagnes hebben er de laatste jaren wel vooral voor gezorgd dat veel moslimextremisten achter de tralies belandden. Het creëerde in vele gevallen een duaal probleem. Enerzijds zijn vele staten weinig geneigd om hen in de cel te houden wegens een gebrek aan middelen, zowel in termen van plaats –als geldgebrek en anderzijds erkennen vele landen dat de gevangenis een voedingsbodem voor radicalisering is. Ook België erkent het (Minister BiZa, 2013:26). In het Midden-Oosten en Zuidoost Azië ontstonden hierdoor programma's gericht op gevangenen om hen te deradicaliseren, rehabiliteren,... Daarbij werd gediscussieerd omtrent het wereldbeeld van de militant, religieuze dialogen werden gevoerd in samenwerking met gematigde stemmen, re-integratieprogramma's werden opgemaakt, financiële steun werd verleend,... Alles werd gezien als een katalysator voor disengagement en deradicalisering. Succes was echter niet steeds gegarandeerd (Heelsum, 2011:12) en valt tevens moeilijk te controleren (supra). Hierbij denken we vooral aan de initiatieven in Singapore, Jemen, Indonesië, Egypte en Saoedi-Arabië die weinig transparant bleken te zijn indien wij inzicht willen verkrijgen, hoe succes concreet bewerkstelligd wordt (Institute for Strategic Dialogue, 2012:23). Hoe ver moeten programma's namelijk gaan om van succes te kunnen spreken (Johnson, 2009:1-79)? Vele van deze programma's gaan uit van een

ideologische grond en een herinterpretatie van theologische argumenten door het gebruik van geweld tegen de staat, de gemeenschap en de 'andere' te delegitimeren. Men gaat er daarbij veelal vanuit dat de betrokkene, de religie fout interpreteerde. Men voorziet aldus in een **correcte interpretatie van het geloof**.²⁷⁹ Er wordt tevens vaak voorzien in **psychologische-, sociale –en bemiddelingscomponenten**. Daarnaast wordt er vaak in steun voor de familie, naasten en/of vrienden voorzien. Het gaat m.a.w. om **scholing, financiële steun, gezondheidszorg**,... (Noricks, 2009:299-321). Tenslotte voorzien deze programma's veelal in toegekende **voordelen** aan zij die participeren (gereduceerde straf, amnestie, opleiding, educatie,...)(Horgan & Braddock, 2010:267-291).

Europa daarentegen koos voor een andere benadering. Hierbij implementeerden het Verenigd Koninkrijk, Nederland, Denemarken,... **vrijwillige, lokale initiatieven om vooral het extremisme te bekampen** (El-Said & Harrigan, 2013:278)²⁸⁰, **daarbij vroege signalen van radicalisering op te vangen en te behelpen**. Het gaat vrijwel vaak om flexibele initiatieven zodat de macht van de lokale autoriteit niet wordt aangetast en deze kan **inspelen op de lokale noden, karakteristieken en gevoeligheden**. Deze lokale focus heeft overigens ook te maken met de idee dat de lokale autoriteiten, de best geplaatste actoren zijn om radicalisering snel te erkennen en tegen te gaan, indien nodig. Zeer vaak worden deze programma's gericht op een bepaalde groep, namelijk grotendeels gaat het om **de sympathisanten**.²⁸¹ Tevens spitsen de Europese programma's zich toe op de integratie van moslimminderheden binnen de maatschappij om het gevoel van vervreemding of discriminatie te reduceren. Hierdoor wordt er vaak voorzien in: sociale woningen, werkgelegenheid, educatie,... Deze inspanningen dienen tevens om een sterke en gematigde moslimgemeenschap op te bouwen. Hierdoor worden zij minder gevoelig voor extremisme geacht te zijn (Heelsum, 2011:12)(Institute for Strategic Dialogue, 2012:23)(Johnson, 2009:1-79).²⁸² We dienen echter wel op te merken dat het **veelal om preventief beleid** gaat in Europa, hoewel er enkele initiatieven zijn die zich specifiek richten op deradicalisering (Quilliam in het V.K., in Denemarken,...)(Johnson, 2009:1-79).

Naar curatief beleid toe zou een lokale benadering die inwerkt op verscheidene complementen de meeste kans op succes maken (Johnson, 2009:1-79).

12.1.2 Verschillende werkvormen

Teneinde het Belgische beleid te kaderen, schetsen wij vooreerst een aantal werkvormen. Er zijn drie soorten van werkvormen te onderscheiden. Deze werkvormen onder de loep nemen, kan vooral helpen om de locus en focus van ons beleid te kaderen. Want heden zien wij dat de overheid op zoek is naar andere sturingsmogelijkheden waarbij tal van partners op verschillende niveaus een rol spelen. Concreet wordt er aan het **lokale niveau** gevraagd om een vorm van '**verbindend leiderschap**' op te nemen, wat betekent dat zij preventief dienen in te werken op het fenomeen maar wanneer zij geconfronteerd worden met conflicten, dienen zij de signalen goed op te vangen,

²⁷⁹ Sceptici wijzen de nadruk op het ideologische of theologische aspect af ('deradicalisering'). Zij gaan er daarbij vanuit dat een onderscheiding tussen disengagement en deradicalisering veel nuttiger is. Men dient m.a.w. op de actiegerichtheid in te spelen i.p.v. de ideologische of theologische oriëntatie.

²⁸⁰ Veelal zijn zulke initiatieven gekend onder de noemer van 'antiradicalisering', 'contra-radicalisering' en 'deradicalisering' (El-Said & Harrigan, 2013:278).

²⁸¹ Het gaat om de grootste groep (supra).

²⁸² Het STREET-initiatief in het V.K. is er bijvoorbeeld op gericht om de jonge moslimgemeenschap te versterken zodat zij minder vatbaar worden voor radicale betogen.

diplomatisch op te treden, eenduidig te communiceren, de tijd te nemen voor een grondige analyse van de situatie en de nodige nazorg te leveren. Essentieel blijkt de informatie-uitwisseling te zijn teneinde signalen van radicalisering goed op te vangen. **De gemeente** heeft m.a.w. een **sturende en uitvoerende rol** verkregen, terwijl de **federale overheid** een meer **sensibiliserende, faciliterende en stimulerende** rol opneemt (Gielen, 2008:140).

12.1.2.1 Proactieve werkvormen

Het gaat om een werkvorm die **aangeboden** wordt **door de overheid aan het maatschappelijke veld**, waarbij mensen vrijwillig en actief een beroep kunnen doen op deze ondersteuning. Deze werkvormen richten zich op de bekwame betrokkenheid van burgers en professionals ('*empowerment*'). Zij hebben als doel diegene die in aanraking komen met mensen uit hun sociale omgeving die een radicaliseringsproces lijken te doorlopen, te informeren en vaardig te maken in het oplossen van de hiermee gepaard gaande problemen. Het gaat onder meer om het trainen van professionals, het publiek debat, opvoedingsondersteuning voor ouders, vorming voor hooggeschoolden als brug naar de arbeidsmarkt, exit-programma's gericht op deradicalisering en deradicalisering in gevangenenissen,... (Noppe e.a. 2011:185).

12.1.2.2 Reactieve werkvormen

Het gaat om een werkvorm in de vorm van een vraag **uitgaande van de overheid t.a.v. de burgers** en meestal **met het oogmerk om informatie in te winnen**. Het gaat hier veeleer om een vraag naar partnership tussen de bevolking en professionals. Deze vorm veruiterlijkt zich voornamelijk in het opzetten van een meldpunt. Een reactieve preventiestrategie heeft slechts kans op slagen indien het voorafgegaan wordt door het ontwikkelen van een proactief aanbod gezien het sociaal milieu - die het dichtst bij diegenen die kunnen radicaliseren staan - vaak weinig geneigd zijn om de overheid in te lichten (Noppe e.a. 2011:185).

12.1.2.3 Werkvormen gericht op het inwinnen en uitwisselen van informatie

Het gaat onder meer om een **informatieschakelpunt, netwerken van sociale cohesie** en een **nationaal kennis –en adviescentrum**.

12.1.3 Het Belgische beleid

In België kunnen wij – zoals we gezien hebben – spreken over een **tweesporenbeleid** (supra). Noppe e.a. (2011:185) stelde dat België behoefte had aan een sociaal beleid, gericht op: de voedingsbodem van radicalisering, het openhouden van het publieke debat, de responsabilisering van scholen en tenslotte het voeren van een dialoog tussen lokale professionals. Heden heeft de federale overheid beslist om aldus een dubbel sociaal preventiebeleid te ontwikkelen in samenwerking met de verschillende beleidsniveaus om een verdere toename van het fenomeen te voorkomen. De reeds bestaande beleidsinitiatieven in diverse sectoren (tewerkstelling, onderwijs en integratie) krijgen bijkomende ondersteuning enerzijds en zowel op federaal vlak als op het niveau van de gefedereerde entiteiten werden er specifieke werkvormen uitgewerkt anderzijds. Veelal worden ze op lokaal niveau georganiseerd en in een ruimer beleid ingebed teneinde te voorzien in een **geïntegreerde en integrale aanpak** (Minister BiZa, 2013:26). Eén van de belangrijkste elementen ter voorkoming van deze fenomenen

vormt het (alreeds sterk uitgebouwd) **sociaal-maatschappelijk beleid**: stedenbeleid, sociale cohesie, jeugdbijstand, onderwijsbeleid, arbeidsbeleid, inburgerings- en cultuurbeleid dat door de federale, regionale en lokale overheden wordt gevoerd. Het vereist overigens ook nog het organiseren van opleidingen voor eerstelijns werkers (straathoekwerkers, maatschappelijke assistenten, lesgevers, dokters, politie-inspecteurs, bepaalde gemeenteambtenaren,...). Goede samenwerking tussen de verschillende bevoegdheidsniveaus wordt hierbij essentieel geacht (Minister BiZa, 2013:26).

Dat het zwaartepunt in de toekomst bij de gefedereerde overheden zal liggen, lijkt ons waardevol naar een proactief, preventief en curatief beleid toe (Interview, Bijlage A).

12.2 Deradicalisering en disengagement

Zoals we reeds zagen bij de definiëring, zijn deradicalisering en disengagement onderscheiden van elkaar. Exitprogramma's zijn namelijk programma's die gericht zijn op het deradicaliseringsproces van geradicaliseerde personen. Noorwegen, Duitsland en Zweden hebben het reeds gehanteerd in hun beleid (dan wel gericht op rechts geïnspireerd radicalisme)(Bjorgo, 2002:36). Het gaat om overheidsgesubsidieerde projecten met als doel mensen (en meer specifiek jongeren) te temperen in hun radicaal zijn, waarbij zowel de jongeren als de ouders worden betrokken. Om hun volledige doelgroep te bereiken en een kans op slagen te hebben, moeten deradicaliseringsprogramma's zich **zowel richten op de praktische en sociale levensomstandigheden als op de ideologie** die aan de basis liggen van het radicaliseringsproces (Bjorgo, 2002:36)(Noppe e.a. 2011:185). Bjorgo en Horgan stellen hierbij dat een eenzijdige benadering die slechts focust op het veranderen van de ideologie (of op de cognitieve component) ineffectief zal blijven indien zij niet gecombineerd wordt met nuttige processen om de persoonlijke omstandigheden, familiebanden en sociale banden te verbeteren (Institute for Strategic Dialogue, 2012:23). Horgan en Braddock (2010:267-291) menen dat er vooral **nood is aan een multidisciplinaire aanpak**.

In de **Deense gevangnissen**²⁸³ heeft men projecten lopen waarbij imams gaan prediken om individuen te deradicaliseren. Het gaat erom dat door de input van de imam, deze personen worden overtuigd om hun eigen redeneringen in vraag te stellen waardoor zij niet het gevoel krijgen dat zij van hun ongelijk worden overtuigd. Veel aandacht gaat uit naar de geloofwaardigheid en de legitimiteit van de personen die de dialoog aangaan met de radicalen (Noppe e.a. 2011:185)(Sennels, 2010:621-641)(Institute for Strategic Dialogue, 2012:23)(Interview, Bijlage A).

12.2.1 De complexe relatie tussen gedragsmatige en cognitieve componenten

Vaak wordt er vanuit gegaan dat het cognitieve aspect dat tot radicaal gedrag leidt, een rol speelt naar disengagement en deradicalisering toe. Zo beschouwen Demant e.a. (2008:255-277) deradicalisering als het omgekeerde van radicalisering, m.n. het proces waarbij men minder radicaal wordt, die zich zowel in gedrag als in opvattingen uit (Demant e.a., 2008:255-277). Een gelijkenis met het radicaliseringsproces is dat het

---

²⁸³ Voor een meer uitvoerige beschrijving, verwijzen wij graag naar: Sennels, N. (2010) 'Een verslag vanuit de praktijk. De islam maakt veel moslims criminel en gewelddadiger'. In: Rooy, S. van & Wim van Rooy (red.) De Islam. Kritische essays over een politieke religie. Brussel, ASP nv (Academic & Scientific Publishers), p 621 - 641.

veelal voortspruit door het ervaren van een ingrijpende gebeurtenis, wat leidt tot het proces van deradicalisering. Een ingrijpende gebeurtenis leidt volgens Noricks (2009:299-321) tot een transformatie van de persoonlijke overtuigingen. Individuen die dus beslissen om de radicale ideologie te verlaten ervaren veelal dezelfde gepercipieerde mislukking van hun bestaande waarden en overtuigingen (die aldus gelijkaardig is aan de belevenis die tot de radicalisering leidde)(Noricks, 2009:299-321). Maar aangezien wij nog niet geheel eenduidig de impact van ideologie kennen, zijn wij geneigd om te stellen dat de realiteit wellicht nog veel complexer is. Zeker als we het i.v.m. geloof brengen, staan wij voor een zeer grote uitdaging (Interview, Bijlage A). Aangaande gedrag gaat het allereerst om **het stopzetten van (gewelddadige) radicale activiteiten en meningen**. Omtrent opvattingen gaat het om: **het vertrouwen dat toeneemt in het systeem**; dat men **terug deel wilt uitmaken van de maatschappij**; dat de **ondermijning van de samenleving geen doel meer** is; en dat **ondemocratische middelen worden afgekeurd**. Het betekent niet dat men geen politieke veranderingen meer nastreeft, maar dat de ingezette middelen passen binnen de democratische rechtsorde (Demant e.a., 2008:255-277). Hierbij zien wij het verschil tussen deradicalisering (als een verandering van opvattingen als wezenlijk kenmerk) en disengagement (als een verandering van gedrag als fundamenteel kenmerk) echter wel. Maar het onderscheid reikt verder.

Zoals we reeds zagen in het stuk omtrent radicalisering, worden individuen niet altijd lid van een radicale of extremistische groep omwille van ideologische redenen. Velen onder hen verkrijgen pas extremistische ideeën nadat zij lid worden. Daarbij komend verliezen bepaalde betrokkenen hun ideologische gronden eerder als gevolg van het verlaten van de groep, dan dat men de groep gaat verlaten omwille van verlies van het vertrouwen in de ideologie. Naar deradicalisering en disengagement toe, kunnen wij dus besluiten dat **de relatie tussen ideeën en gedragingen meer complex is dan er wordt verondersteld** (Institute for Strategic Dialogue, 2012:23). Om die reden beschouwen wij **het deradicaliserings –en disengagementproces niet noodzakelijk als het spiegelbeeld van radicalisering**, maar aanzien wij het toch als een belangrijk aspect in het ontwarren van het gecompliceerd maar tevens complex proces, waarbij de verschillende deelfacetten en factoren elkaar wederzijds en constant beïnvloeden. Het gaat m.a.w. om een proces dat constant in beweging is en geen eenduidig verloop kent. Moghaddam (2009:277-292) stelt daarbij dat een individu dat beïnvloed wordt door een bepaald doel of door een bepaalde charismatische leider en verder gaat radicaliseren, mogelijk kan **gederadicaliseerd worden door een geheel andere set van factoren** (politiek klimaat, achteruitgang van publieke steun,...).

Uit onderzoek blijkt tevens dat **meer** personen het radicaal gedrag afzweren (**disengagement**), **dan** dat zij het radicale gedachtegoed verlaten (**deradicalisering**). Om het in de bewoordingen van Schmid (2013:29) te stellen: "*disengagement without de-radicalisation might be the rule rather than the exception*". Aldus gaat een gedragsverandering slechts in beperkte mate of zelfs geen enkele cognitieve verandering met zich meebrengen.²⁸⁴ De mate waarin iemand geradicaliseerd is, speelt daarbij overigens geen rol (AIVD, 2009:2). Moghaddam (2009:277-292) wijst dit echter af, daar het succes van een bepaald deradicaliseringsproces in belangrijke mate afhangt van welke fase de betrokkene bereikt heeft. Maar het probleem blijft bestaan, want er zijn slechts een miniem aantal gevallen bekend waar zowel disengagement als

---

²⁸⁴ Het kan er bijvoorbeeld toe leiden dat een persoon contact blijft onderhouden met zijn oude netwerken of dat hij een derde niet zal stoppen wanneer deze extremistische activiteiten wilt ontplooiën (AIVD, 2009:2).

deradicalisering tezelfdertijd opduiken. Meestal treedt **eerst de gedragsverandering** op, **waarna pas mogelijk de cognitieve verandering**. Het betekent dat men voornamelijk eerst het radicale gedrag gaat afzweren, waarna men pas in de loop der tijd zal veranderen van opvattingen (AIVD, 2009:2)(Schmid, 2013:91).

Een gedragsverandering en een cognitieve verandering (verandering aangaande waarden, attitudes en opvattingen) gaan dus niet noodzakelijk tezelfdertijd optreden. Het betekent dan ook dat een cognitieve verandering niet noodzakelijkerwijs vooraf gaat aan een gedragsverandering. Mensen veranderen hun gedrag niet altijd omdat ze ergens anders van overtuigd zijn. Soms is het omgekeerde ook waar, want **een door omstandigheden ingegeven gedragsverandering kan op termijn leiden tot een cognitieve verandering** (AIVD, 2009:2)(Schmid, 2013:91).

12.2.2 Deradicalisering op twee niveaus - collectief en individueel

Deradicalisering kan plaatsvinden op twee niveaus, namelijk op het collectieve niveau (*'de radicale beweging'*) en het individuele niveau (*'het radicale individu'*).

Op het **collectief niveau** betekent het dat een radicale beweging kan ophouden te bestaan. Het kan gebeuren onder invloed van verschillende factoren: de beweging verbreekt; sterft uit; wordt door overheidsingrijpen opgedoekt; of gaat op in, of wordt omgevormd tot een niet-radical beweging. Op het **individueel niveau** kan het gebeuren op verschillende manieren: wanneer men zijn of haar gewelddadige activiteiten staakt, uittreding uit de radicale beweging of personen met radicaal gedrag die nooit tot geweld zijn overgegaan (Demant e.a., 2008:255-277).

Hierna zullen wij onze focus beperken tot individuele deradicalisering en disengagement. Wij kiezen deze focus omdat wij zodoende mogelijk meer te weten komen omtrent de individuele drijfveren en beweegredenen waarom iemand zowel gedragsmatig als in cognitieve termen het radicalisme achter zich laat. Wij gaan dus uit van **een mogelijk collectief verschijnsel, maar als product van een individuele beslissing**. Indien wij ons echter zouden richten op het groepsgebeuren, veronderstellen wij immers dat groepscohesie en groepsdynamieken erg belangrijk, tot de belangrijkste factoren zijn (McCauley, 2011:187-203). Wij volgen m.a.w. de argumentatie van Moghaddam (2009:277-292) dat er te weinig aandacht uitgaat naar de individuele rol binnen de processen.

Niettemin wijzen wij beknopt op de zes patronen die Cronin (2011:311) aanhaalt, waarom groepen ophouden te bestaan of waarom zij verzaken aan terrorisme. Zij stelt dat het kan gebeuren door: het gevangennemen²⁸⁵ of het vermoorden van de leider; onderhandelingen tussen de beweging en de overheid²⁸⁶; het behalen van de politieke doelen²⁸⁷; het mislukken van de groep door een verlies aan effectiviteit als resultaat van versnippering, onderlinge machtsstrijd; als resultaat van het wegvallen van de volkssteun; door repressie uitgaande van de overheid²⁸⁸; of als gevolg van de heroriëntatie van de groep in een bredere vorm van politiek geweld. Volgens Cronin (2011:311) is het belangrijk om de dynamische relatie tussen de groep, het doel en het

²⁸⁵ Denken we aan Abdullah Öcalan (PKK) zijn arrestatie in 1999.

²⁸⁶ Denken we aan het Goede Vrijdag-akkoord in 1998.

²⁸⁷ Het verwijst veelal naar extremisme ingegeven door het stellen van koloniale doelen die uiteindelijk werden behaald. Denken we aan het FLN (Algerije) of het ANC (Zuid-Afrika).

²⁸⁸ Denken we aan de Russische maatregelen in Tsjetsjenië.

volk te onderkennen. Zoals reeds gesteld gaan wij het proces benaderen vanuit het individuele perspectief. Hoewel het noodzakelijk is ter afbakening, is het echter een tekortkoming in deze verhandeling gezien wij hierdoor het proces eenzijdig benaderen. Het kan namelijk zowel een individueel –als een groepsfenomeen zijn (Noricks, 2009:299-321).

12.3 Individuele deradicalisering en disengagement

Onderzoek naar zij die terroristische of extremistische groeperingen verlaten, toont aan dat er **geen enkele overkoepelende reden** kan gevonden worden waarom mensen beslissen deze te verlaten. Het gaat om een brede waaier aan variëteiten van redenen die kan leiden tot ontgoocheling in, en het verlaten van de groep. Er bestaat tevens geen vaststaand profiel van afvalligen. Doch zijn er een aantal gemeenschappelijke kenmerken die interessant zijn ter onderzoek (Jacobson, 2010:46). Zo zullen personen bijvoorbeeld deradicaliseren wanneer hun behoeftes en motieven niet (langer) meer aansluiten op hetgeen de radicale beweging te bieden heeft. **De ideologische component** van de beweging speelt daarbij een cruciale rol volgens Demant e.a. (2008:200). Een ideologie biedt volgens hen: een visie op de bestaande orde ('wereldbeeld'); een beeld van de gewenste toekomst ('de ideale samenleving'); en een beschrijving van hoe politieke verandering kan en moet bewerkstelligd worden. Maar ook **andere factoren** zijn van belang, namelijk wanneer de beweging niet meer voldoet aan de behoefte van binding; wanneer er niet genoeg selectieve prikkels (meer) zijn om bij de beweging te blijven (geen persoonlijke voordelen of persoonlijke nadelen),... (Demant e.a., 2008:200) (Schmid, 2013:91).

12.4 Het deradicaliserings –en disengagementproces

Het gaat mogelijks om een zeer **langdurig en ingewikkeld proces** (Interview, Bijlage A). Vaak gaat het **niet** om **een lineair onttrekkingsproces**, wat het berekenen van succes op deradicalisering en disengagement vrij onmogelijk maakt. Jacobson (2010:21) stelt dan ook: "*Leaving a terrorist or extremist organization is often a lengthy, convoluted, and complicated process, and perhaps even more important, it does not always lead to an abandonment of radical beliefs*". Jacobson wijst er m.a.w. op dat disengagement meer waarschijnlijk lijkt dan deradicalisering (Jacobson, 2010:46). De beslissing om te deradicaliseren is veelal het gevolg van een individueel besluit waarmee afstand van de groep gepaard gaat. Rolmodellen blijken daarbij een belangrijke rol te spelen (Noricks, 2009:299-321).

Demant e.a. (2008:200) stellen de volgende sequentie van het proces voorop:

- **Crisis**
Interne en externe oorzaken die leiden tot een conflict. Interne factoren zijn verbonden aan de radicale groep (sociale ontwrichting of interpersoonlijk conflict). Externe factoren zijn impulsen op vlak van carrière of studie, relationele impulsen en legale of illegale verwijdering.
- **Overzicht en reflectie**
Het opnieuw evalueren van de eigen (religieuze) identiteit, levensstijl en het eigen wereldbeeld.
- **Losmaken**
De definitieve beslissing om de groep te verlaten.

- **Terugtrekken**

- **Cognitieve overgang**

Het individu staat tussen de sociale werelden in; hij of zij is zich aan het ontmantelen en probeert vorm te geven aan de nieuwe identiteit en aan de nieuwe zingeving.

- **Cognitieve reorganisatie**

Het al dan niet succesvol re-integreren in de 'normale' maatschappij.

Rabasa (2010:214) aanziet het proces met volgende respectievelijke fasen: trigger; de kosten-batenanalyse (aanhouden of onttrekken); het keerpunt ('exit'); het ontwikkelen van een nieuwe identiteit en het re-integreren in de samenleving. Schmid (2013:91) stelt het proces voor als: de declaratieve onttrekking; gevolgd door de gedragsmatige onttrekking; gevolgd door de organisationele onttrekking; gevolgd door deradicalisering. Samengevat blijkt uit de literatuur dat een persoon op een gegeven moment zal beslissen om de groep te verlaten (crisis, trigger, declaratieve fase). Maar dient het individu noodzakelijk de beslissing te nemen om uit de groep te stappen? Het lijkt aannemelijk dat onttrekking zal leiden tot het niet langer koesteren van een radicaal gedachtegoed of het stellen van daden door radicalisme ingegeven. Maar niettemin is het geen noodzakelijke voorwaarde. Op basis van de literatuur kunnen wij wel aannemen dat het veeleer zal gaan om de volgende sequentie, waarbij men eerst het radicale gedrag zal afzweren, waarna een cognitieve overgang en reörientatie mogelijk lijkt te zijn.

In het proces van uittreding is het dan ook van belang om te weten en te begrijpen waarom individuen gaan twijfelen aan de radicale groep (Demant e.a., 2008:200). Om dat te begrijpen, is het belangrijk om inzicht te verwerven welke 'oorzaak' er in de eerste plaats was dat hen lid van de groep heeft gemaakt. Er bestaat m.a.w. vaak een verband tussen de redenen waarom mensen lid worden van de groep en de redenen waarom zij de groep verlaten volgens Jacobson (2010:46), doch is deze relatie niet geheel eenduidig. Het rapport van Demant e.a. (2008:200) maakt in haar beschrijving van de aard van 'de crisis' gebruik van het concept '*betrokkenheid*' (of toewijding) omdat radicale groepen een grote mate van betrokkenheid verlangen van hun leden. Niet zelden zijn de leden ook op zoek naar die affiniteit. Het gaat dus om een wederkerige relatie. Het brengt bijgevolg grote gevolgen met zich mee naar toetreding toe enerzijds, maar zeker en vast naar uittreding toe anderzijds. Hierdoor wordt het mogelijk om na te gaan waarom iemand actief blijft in een beweging, of omgekeerd, als iemand zich op een gegeven moment terugtrekt. Demant e.a. (2008:200) maken een onderscheid tussen **drie vormen van betrokkenheid**:

- **Normatieve betrokkenheid**

Het is het resultaat van een lang socialisatieproces waar waarden en opvattingen uit voortspruiten die overeenkomen met die van de beweging. Hoe meer de desbetreffende opvattingen van het individu met die van de beweging overeenkomen, des te sterker iemand zich zal hechten aan de groep. Wanneer de betrokkene gaat twijfelen omwille dat de ideologie van de beweging niet (langer) meer aansluit op de behoeftes van de betrokkene, dan spreken we van een '***crisis in de normatieve betrokkenheid***' (Demant e.a., 2008:200).

- Affectieve betrokkenheid

Het leidt ertoe dat men meer zal participeren binnen de beweging en bijgevolg een grote affectieve betrokkenheid zal koesteren. Omgekeerd kan ook, namelijk teleurstellende ervaringen leiden tot een verzwakking inzake participatie, waarbij mogelijks een neergaande spiraal ontstaat. Indien de beweging het individu niet meer kan bevredigen m.b.t. zijn of haar behoefte aan binding en identiteit, gaat het individu door een '**crisis in de affectieve betrokkenheid**' (Demant e.a., 2008:200).

- Continuerende betrokkenheid

Het wordt bepaald door de grootte van de investeringen die een persoon heeft gedaan en de kwaliteit van de alternatieven die hij of zij ziet. Een goed alternatief is meestal geen losstaande en afdoende reden om uit te treden, maar zorgt bij twijfel vaak voor de doorslag om de groep te verlaten. Continuerende betrokkenheid houdt verband met de praktische omstandigheden (kosten, baten en mogelijkheden voor het individu) van het lidmaatschap. Wanneer deze niets meer opbrengen of niet langer meer gunstig zijn, dan gaat het individu twijfelen omtrent zijn lidmaatschap. Wij spreken van een '**crisis in de continuerende betrokkenheid**' (Demant e.a., 2008:200).

Er bestaat zoals we gezien hebben een **inverse relatie tussen de mate van betrokkenheid en de waarschijnlijkheid dat iemand zich onttrekt en mogelijks gaat deradicaliseren**. Het betekent dat sommige radicalen meer dan andere geneigd zullen zijn om de groep te verlaten. Des te langer een individu deel uitmaakt van een groep, des te meer deze veelal betrokken zullen zijn bij groepsactiviteiten en des te minder kans er bestaat dat deze persoon zich zal onttrekken. Samengevat, betekent betrokkenheid meer dan de duur van het lidmaatschap en het niveau van participatie. Wanneer de drie factoren van betrokkenheid aanwezig zijn, verhoogt het de kans op een verlengd lidmaatschap aan de radicale groep. **Zodoende concluderen wij, des te meer politiek, religie, familie, vrienden, familie, werk,... interageren in functie van de radicale groep, des te groter de mate van betrokkenheid en des te minder kans op afvalligheid**. Omgekeerd betekent het, des te minder betrokkenheid, des te groter de kans op afvalligheid (Rabasa, 2010:214).

12.5 De trigger

"[...] it is hard to pinpoint exactly the first step in his dropout process, and that is like a glass of water. You can't find the first drop" (Jacobson, 2010:21).

Veelal gaat het om een **ingrijpende gebeurtenis** die leidt tot een emotionele crisis (gelijkaardig aan het radicaliseringsproces). Evenwel hoeft de trigger niet noodzakelijk in verband te staan met een gebeurtenis. Het kan ook om een opeenvolging van gebeurtenissen gaan. Bijvoorbeeld het besef dat de ideologie geen correcte weergave van de werkelijkheid is, het falen om sociale of politieke veranderingen te bewerkstelligen,... Wanneer aldus bewijzen zich aandienen die ingaan op de individuele overtuigingen, leidt het tot een cognitieve opening. Een **cognitieve opening** betekent dat het individu vatbaar is voor het horen van andere ideeën. Hierna gaat het individu een periode van reflectie in en trekt hij of zij zijn radicale oriëntatie in twijfel (Rabasa,

2010:214). We kunnen veronderstellen dat radicalen hier meer vatbaar voor zijn, dan extremisten.

12.6 De push –en pull-factoren

Op een gegeven moment beslissen de meeste activisten om de groep te verlaten en een 'normaal' leven te leiden. Maar welke factoren dragen bij tot deze beslissingen? Zij die beslissen om de groep te verlaten, worden meestal beïnvloed door een combinatie van elementen. Logischerwijs vloeit hieruit voort dat des te meer factoren er zijn, des te meer de betrokkene de wil voelt om de groep te verlaten (Bjorgo, 2002:36). Een **trigger** ligt – zoals we reeds zagen - vaak aan de oorsprong van het onttrekkingsproces, wat voor een **cognitieve opening** zorgt, en twijfels omtrent het verlengd lidmaatschap doet ontstaan. Gedurende de tijd van twijfel, maakt het individu een kosten-baten berekening van pro's en contra's om al dan niet in de groep te blijven. Hoewel de redenering uiteraard veel verder gaat dan een 'simpele' kosten-batenanalyse, speelt het zeker mee in het proces. Of een persoon al dan niet onttrekt hangt af van **de sterkte van 'push' en 'pull' factoren**, de **voordelen om in de groep te blijven** en de **barrières om te verlaten**. Dit alles samen zal bepalen of het verwachte nut van het verlaten, het verwachte nut om te blijven zal overstijgen. Na het verlaten van de groep ('**onttrekking**'), creëert de voormalige radicaal een **nieuwe identiteit** en tracht hij of zij zich opnieuw in de maatschappij te **re-integreren** (Rabasa, 2010:214). Het is volgens Bjorgo (2002:36) interessant om een onderscheiding op te maken tussen 'push' -en 'pull' factoren. Zij leiden allen tot twijfel omtrent het lidmaatschap. De gelijkenissen met het model van Collin Melis is frappant, doch onderstrepen wij nogmaals dat wij het deradicaliserings -en disengagementproces niet als dusdanig als het even spiegelbeeld van het radicaliseringsproces beschouwen. Het proces van onttrekking en deradicalisering is immers eveneens dynamisch en niet rechtlijnig. Verder richten wij ons hoofdzakelijk op de desbetreffende betrokkene die het proces ondergaat. De beknoptheid van een masterproef leidde tot deze beslissing. Niettemin worden verschillende tegenkrachten evenwel summier weergegeven maar het zou onzes inziens een voortgezet onderzoek verdienen.

- **Push-factoren:** zijn negatieve sociale krachten en omstandigheden die het onaantrekkelijk maken om in de groep te blijven.
- **Pull-factoren:** zijn de positieve factoren die een andere omgeving dan de betrokken beweging aantrekkelijk maken.
- **Weerhoudende factoren:** zijn de factoren die het moeilijk maken om de groep te verlaten (Bjorgo, 2002:36)(Demant e.a., 2008:200).

Samengevat, wordt het individu geconfronteerd met negatieve factoren die hem of haar naar onttrekking doen neigen ('**push factoren**'), positieve factoren die een hem of haar van de radicale groep wegdrijven ('**pull factoren**') en overwegingen die het moeilijk maken voor hem of haar om de radicale, extremistische of terroristische organisatie te verlaten ('**exit barrières**')(Rabasa, 2010:214). Het effect van push –en pull-factoren kan echter wel moeilijk op voorhand bepaald worden (Noricks, 2009:299-321).

12.6.1 Push-factoren

- Negatieve sociale sancties

Deze maken dat de desbetreffende persoon zijn mate van betrokkenheid in twijfel neemt d.m.v. negatieve sociale sancties. Bijvoorbeeld: de reactie van ouders, sociale isolatie, veroordeling, intimidatie door groeperingen waarmee men op gespannen voet leeft,... Zo'n soort van sancties hebben normaalgezien meer effect op relatief nieuwe rekruten die nog geen sterke banden en loyaliteit hebben ontwikkeld, en de banden met de 'normale' gemeenschap (nog) niet hebben doorgesneden. Stigmatisering kan evenwel ook een averechts effect teweegbrengen, zodat nieuwe rekruten bijvoorbeeld nog meer gemotiveerd raken om sterkere banden met de betrokken groep aan te gaan. Hiermee verminderen zij hun opties om uit te treden en versterken zij loyaliteit tot de groep. In het bijzonder doet deze situatie zich voor wanneer negatieve sancties niet worden gecombineerd met positieve prikkels om een alternatieve identiteit te creëren (Bjorgo, 2002:36). **Positieve prikkels** (zoals een nieuwe job, educatie,...) hebben echter wel een meer duurzaam effect dan negatieve sancties. Verwijzend naar de socio-economische factoren inzake radicalisering, gaat het om een complexe relatie tussen deze factoren en de invloed op het individu (Noricks, 2009:299-321).

- Verlies aan vertrouwen in de ideologie en de politiek van de groep of van de beweging

Betrokkenen ervaren een **zelftwijfel** waardoor zij beginnen terugdeinzen (zowel moreel als politiek) omtrent hun overtuigingen waarvoor zij vechten. Het is echter aannemelijk dat een verandering in hun overtuigingen veeleer pas gaat optreden nadat zij de groep hebben verlaten (als een consequentie daarvan), dan vooraf aan het verlaten van de groep (Bjorgo, 2002:36).

Wanneer de leiders van terroristische of extremistische of radicale organisaties **op een hypocriete manier omspringen met hun geloof** (bijvoorbeeld door het niet naleven van de zuivere standaarden van de islam), kan het een gevolg hebben voor de aanhangers (Interview, Bijlage A). Bijvoorbeeld wanneer zij steun verkrijgen van de overheid op het moment dat de groep de overheid niet wil erkennen; het niet langer dienen van altruïstische doelen als groep en slechts actief zijn in criminele activiteiten (wat indruist tegen de geloofsprincipes),.... Het gegeven waarbij leiders die een **inaccurate interpretatie van de islam** vooropstelden en waartegen zij zich later gingen afkeren, speelt als een belangrijke factor voor anderen hun beslissing. De leiders gingen de interpretaties (van Al-Qaeda' fatwa's bijvoorbeeld) in vraag stellen nadat zij er geen referentie van terugvonden in de islam. Het blijkt evenwel zo te zijn dat ze veelal wel hun mening behouden wat betreft de jihad (Jacobson, 2010:46).

- Het gaat te ver (vooral m.b.t. het gebruik van geweld)

Een gevoel onder activisten is dat het soms te ver gaat, meer in het bijzonder m.b.t. het **gebruik van geweld**. Zij accepteren of voelen zich niet (langer meer) geassocieerd met de gewelddadige component van de groep. Bepaalde personen onder hen koesteren tevens **angst voor een mogelijk gewelddadige tegenreactie**, wat zal resulteren in een escalatie (Bjorgo, 2002:36). Wanneer een persoon gevraagd wordt om gewelddaden uit te voeren omwille van een religieus doel, kan dus twijfel rijzen. De (hypocriete) kloof tussen 'geplande acties' (vaak gewelddadig) en 'religieuze principes' kan een diepgaande

tegenreactie met zich meebrengen en de verbondenheid met de organisatie als dusdanig ondermijnen. Een lid moet niet noodzakelijk het voorwerp zijn geweest van een vraag naar gewelddadig gedrag vanwege de organisatie om twijfel te doen rijzen bij de betrokkene. Angst zou vooral een belangrijke factor zijn in de 'last-minute' beslissing om alsnog geen aanval uit te voeren (Jacobson, 2010:46). De effecten van gewelddadige acties zullen aldus waarschijnlijk de ideologische discussies verder aanwakkeren en mogelijks de steun doen afnemen voor gewelddadige strategieën (Demant e.a., 2008:200).

- **Een gevoel van ontgoocheling m.b.t. de interne werking en activiteiten van de groep**

Het **gebrek aan loyaliteit** wordt aangegeven als een bron van ontgoocheling. Want hoewel kameraadschap een centrale waarde is binnen de groep, ondervinden velen echter situaties waarin men spreekwoordelijk een mes in de rug gestoken wordt. Tevens spelen **bedrog** en belogen worden een rol.

Men mag tevens niet vergeten dat externe druk en de angst voor infiltratie een sterk gevoel van paranoia binnen de groep produceert, en het leidt er vaak toe dat bepaalde mensen beschuldigd worden van potentiële bedrieger of verader te zijn. Alsook worden nieuwkomers vaak ontmoedigd door de manier waarop 'veteranen' trachten de jongere leden te **manipuleren** en te **controleren** door: beschermend en hulpvaardig met hen om te gaan om nieuwkomers in een afhankelijkheidsrelatie te stoppen; en/of hen te betrekken in illegale activiteiten; en/of hun uittredingsmogelijkheden uit te sluiten (Bjorgo, 2002:36). Maar ook meer **tactische en operationele verschillen** in mening spelen een rol inzake de ontgoocheling in jihadistische organisaties (Jacobson, 2010:46).

- **Verlies aan vertrouwen, status en positie binnen de groep**

Zelfs voor leden die reeds lange tijd aanwezig zijn binnen de groep, is het mogelijk dat zij een verlies aan vertrouwen, status en/of positie binnen de groep ervaren. Hoewel de meeste groepen geen hiërarchische structuur (meer) hanteren, zijn zij niettemin veelal op status geënt. Het maakt leden vrij kwetsbaar voor verscheidene **beschuldigingen** en **roddels**. Wanneer een persoon in de groep zijn reputatie en status vermindert, ligt de optie voor uittreding meer voor de hand, dan wanneer hij of zij zich in een periode bevindt waarbij hij of zij wordt gerespecteerd door zijn vrienden. In extreme gevallen, kunnen leden zelfs (met mogelijks geweld) verbannen worden uit de groep (Bjorgo, 2002:36). Ook het **uitgesloten worden van het beslissingsproces** is een punt waarbij personen zich geweerd van de groep kunnen voelen en deze dan mogelijks verlaten (Jacobson, 2010:46).

- **Het gevoel vermoeid te zijn en niet langer de druk kunnen aanhouden**

Een gedeeld gevoel bij activisten is dat zij na verloop van tijd vermoeid raken en zij niet langer wensen om zich bloot te stellen aan de **hevige druk** die uitgaat **van het lidmaatschap**. De strijd tegen verscheidene soorten van vijanden, brengt spanningen, clandestiene activiteiten en een **constant gevoel van spanning en onzekerheid** met zich mee. Het maakt een 'normaal' leven uitgesloten en haast onmogelijk om uit te houden. Hoewel we wel dienen op te merken dat bepaalde personen dat leven zowel emotioneel als psychisch lijken te doorstaan (zelfs zonder burn-outs). De negatieve aspecten van **stigmatisering, sociaal geïsoleerd** te worden, altijd blootgesteld te

worden aan **gewelddadige aanvallen van vijanden**, en het dragen van **haat naar vijanden toe**, is hoe dan ook een zware last om langdurig te dragen. Tevens is er nog het aspect van te moeten leven onder **druk vanwege de overheid**. Alles samen werkt het vermoeiend voor de betrokkene. Tevens kan het zijn dat bepaalde mensen een **veroordeling** dreigen op te lopen (Bjorgo, 2002:36).

- **Niet ingeloste verwachtingen**

Wanneer bepaalde personen naar **trainingskampen** trekken, koesteren zij hoge verwachtingen. Zij kijken uit naar **prestige en spanning**. Verwachtingen die niet ingelost worden, komt vaak voor bij rekruten vanuit het westen die meestal in een luxueuze omgeving zijn opgegroeid en comfort gewend zijn. Zij keren in vrij veel gevallen snel huiswaarts.²⁸⁹ De trainingskampen zijn overigens helemaal anders voor de aanslagen van elf september dan nu (VSSE, 2011:114). Voor 9/11 ging het om goed georganiseerde kampen die rekruten een professionele training gaven in verscheidene disciplines. Heden zijn deze veeleer ad hoc, kleiner en vaak kunnen zij niet voorzien in een 'deftige' opleiding. Bijgevolg zijn de ervaringen van zij die er heen gaan, minder positief dan verwacht. Vooral zij die uit zijn op spanning worden het meest teleurgesteld (Jacobson, 2010:46).

12.6.2 Pull-factoren

- **Een verlangen naar vrijheid of een 'normaal' leven**

De negatieve aspecten verbonden met het leven als radicaal (gestigmatiseerd worden bijvoorbeeld) creëert een verlangen naar vrijheid en naar een 'normaal' leven. De aantrekkingskracht schuilt in volgende zaken: het idee om een **rustiger leven** te leiden, bezig kunnen zijn met **persoonlijke zaken** zonder altijd rekening te hoeven houden met bedriegers en vijanden, **zonder angst of geweld** kunnen leven, **niet** (of minder) **gestigmatiseerd of geïsoleerd** worden, leven met **minder beperkingen** verbonden aan het ondergronds bestaan (Bjorgo, 2002:36).

- **Te oud worden voor datgene waarmee men bezig is**

Op een gegeven punt worden activisten te oud voor datgene wat ze doen. Zij ervaren **niet langer dezelfde drang naar opwinding**; ze hebben **minder energie**; en ze willen veeleer rustige zaken ondernemen. Wanneer zij meer volwassen worden, is de achtervolging van, en achtervolging door vijanden **niet langer betekenisvol**. Zij neigen te denken over hun **toekomst** en een mogelijke **professionele carrière**. Niettemin is breken met de omgeving waarin zij zich begeven, aantrekkelijker als er een alternatief (een toekomst bijvoorbeeld) voorhanden is. Betreurenswaardig echter, is dat voor sommigen het desbetreffende beeld nooit opduikt (Bjorgo, 2002:36).

---

²⁸⁹ Om hieraan tegemoet te komen, worden video's ingezet waarin militaire trainingen te zien zijn. Het dient als propagandamiddel om mensen aan te trekken. Een Belgische en Franse groep rekruten ging bijvoorbeeld in 2007 naar Pakistan om er te trainen. Maar zij werden gewoon van 'safehouse' naar 'safehouse' gebracht; zij moesten vaak binnen blijven; zij kregen geen opleiding; en zij mochten niet vechten uit veiligheidsoverwegingen. Zij dienden wel te betalen voor hun materiaal en verblijf. Vier van de zeven keerden snel terug naar Europa omwille van hun niet ingeloste verwachtingen (Jacobson, 2010:46). Ook het boek van De Stoop getuigt van dergelijk patroon (De Stoop: 2010:288).

- **De blokkering van hun toekomstplannen en persoonlijke toekomst**

Dat het publiek weet heeft van de betrokkenen hun activiteiten blokkeert mogelijks hun toekomstplannen en persoonlijke toekomst.²⁹⁰ Zodoende is het voor een adolescent met de ambitie om hoger onderwijs te volgen en daarmee een relevante job te vinden, het geen weloverwogen idee om extreme visies te behouden (Bjorgo, 2002:36).

- **Het stichten van een gezin gekoppeld aan nieuwe verantwoordelijkheden t.a.v. de echtgenoot (en de kinderen)**

Een van de sterkste motieven om de groep te verlaten is het stichten van een gezin gekoppeld aan nieuwe verantwoordelijken t.a.v. de echtgenoot of echtgenote (en de kinderen). Doch dienen wij het laatste element te relativiseren gezien uit vele bronnen m.b.t. radicalisering blijkt dat sommigen onder hen reeds een gezin hebben. Omtrent Syrië zijn er bijvoorbeeld ook families die naar het strijdtoneel vertrokken (Interview, Bijlage A). Doch is het **aangaan van een relatie buiten de groep** een frequente oorzaak van uittreding. Het veronderstelt het aangaan van nieuwe banden van loyaliteit en het stellen van andere prioriteiten. Groepen waartoe men behoort, vragen volledige overgave ('loyaliteit') van het individueel lid, en hoogstwaarschijnlijk treedt het bijgevolg in conflict met de relatie die men op dat moment heeft of aangaat (Bjorgo, 2002:36). Ook wanneer leden van een terroristische organisatie contact onderhouden met vrienden en familie buiten de organisatie zelf, zijn zij meer geneigd om de organisatie te verlaten, dan wanneer zij geen **sociaal netwerk** hebben (Jacobson, 2010:46). Daarom spelen in bepaalde Oosterse landen vrouwen en ouders²⁹¹ een speciale rol in de desbetreffende programma's (Institute for Strategic Dialogue, 2012:23). Onzes inziens zal het t.a.v. de radicale islam vooral de sociale omgeving zijn die bepalend zal zijn inzake het al dan niet onttrekken en/of deradicaliseren. Niettemin ontkennen wij het mogelijke belang van echtgenoten en ouders niet.

12.7 Drempels

Naast factoren die betrokkenheid tegengaan, zijn er **factoren die deradicalisering en/of disengagement belemmeren** (zogenaamde '*drempels*' of '*barrières*'), die de beweging toepast om uittreding te belemmeren. Demant e.a. (2008:200) hebben het over: sociale afhankelijkheid; psychische afhankelijkheid; de hoogte van de gemaakte kosten; represailles; de angst voor verlies aan reputatie en bescherming; en de marginale positie na uittreding (Demant e.a., 2008:200). Er zijn dus sufficiënte en sterke factoren waarom de persoon in kwestie de stap van onttrekking en/of deradicalisering niet zou nemen. Het heeft ook te maken met het proces van het '**verbreken van banden**' ('bridge burning') en '**het opbouwen van een gemeenschap**' ('community building')(Bjorgo, 2002:36). Jacobson (2010:46) spreekt over '**exit costs**' waarom individuen niet deradicaliseren of zich niet onttrekken. Er zijn namelijk heel wat kosten verbonden aan het verlaten van een groep.

---

²⁹⁰ Duitsland (dat geen uitzondering is) kent bijvoorbeeld een '*Berufsverbot*' voor neonazi's, racisten of radicaal nationalist (of andere politieke extremisten) waarbij zij bepaalde jobs niet kunnen uitoefenen.

²⁹¹ Maar ook terroristische en extremistische groepen onderkennen het belang van de familie. Zij zien in dat dit zowel het lid bij hen kan houden als hen kan afstoten van de groep. Daardoor geeft Al-Qaeda bijvoorbeeld extra voordelen aan families in nood, omdat zij zo het lidmaatschap van een persoon of van meerdere personen kunnen verzekeren. Het gold bijvoorbeeld t.a.v. het aantal verlofdagen (getrouwde mannen kregen 7 dagen verlof per maand, alleenstaanden maar 5)(Jacobson, 2010:46).

- Positieve kenmerken van de groep

Er zijn verscheidene positieve karakteristieken aangaande de groep die te waardevol worden geacht om de groep te verlaten. Er is in hoge mate geïnvesteerd geweest in vriendschap en sociale steun. Tevens biedt de groep een gemeenschap aan, want het vormt een **substituut voor familie**, het bouwt mee aan een **identiteit** en het garandeert **veiligheid** t.a.v. externe bedreigingen. Bovendien biedt het **opwinding** en **avontuur**. Ook al heeft de persoon in kwestie geheel zijn vertrouwen verloren in de politieke lijn en in de ideologie van de groep, bestaat de kans dat loyaliteit, banden en vriendschap voldoende redenen zijn om hem/haar in de groep te houden (Bjorgo, 2002:36)(Jacobson, 2010:46).

- Negatieve sancties van de groep

Potentiële uittreeders kunnen ook (soms oprecht) bevreesd zijn om negatieve sancties te ontvangen vanwege de groep. **Hoe groepen omgaan met uittreeders** hangt af van groep tot groep. Bepaalde bewegingen gaan harde straffen (of andere sociale sancties) richten naar uittreeders (bijvoorbeeld slagen en verwondingen, moordbedreigingen, intimidatie, verbale bedreigingen,...), terwijl andere groepen daaraan geen sociale sancties koppelen. Generaliserend bekeken, zullen **nieuwe rekruten** die zich aan de periferie van de gemeenschap hebben begeven (en bijgevolg geen toegang hebben gehad tot de geheimen van groep) makkelijker (en zonder gevolgen) kunnen uittreden. Het is daarentegen veel moeilijker voor zij die reeds voor lange tijd deel uitmaken van de groep of behoorden tot de **harde kern** van de groepering om deze dan te verlaten. Deze laatste groep personen weten bepaalde zaken van de groep die anderen in moeilijkheden kunnen brengen eens die informatie dreigt uit te lekken (Bjorgo, 2002:36).

- Verlies van bescherming voor (voormalige) vijanden

Het gevolg van onttrekking kan het **wegvallen van de relatieve bescherming** (waarvan zij genoten tijdens hun deelname aan de groep) met zich meebrengen. De vrees om achtergelaten te worden in zo'n precaire situatie, leidt er soms toe dat uittreeders ontraden worden om te stoppen, of het heeft als gevolg dat bepaalde leden zichzelf ontraden ermee op te houden. Een wederkeer naar de groep is hierdoor niet altijd uitgesloten (Bjorgo, 2002:36).

- Geen alternatief

Een van de hoofdredenen waarom (potentiële) uittreeders eindigen in een situatie van sociaal isolement, is omdat hun **voormalige sociale relaties** met vrienden en familie **verbroken** of nog niet hersteld zijn wanneer hij of zij (nog) deelnam aan de betreffende groep. Zonder morele steun en bescherming, dreigt de persoon in kwestie terecht te komen in een precaire situatie van sociale isolatie met **eenzaamheid** als gevolg (Bjorgo, 2002:36)(Jacobson, 2010:46). Hierbij dient men zich als overheid de vraag te stellen of zij radicalen terug wensen op te nemen in de samenleving of niet, én vooral hoe (Jacobson, 2010:46).

- **De angst dat carrièrevooruitzichten verwoest worden/zijn**

De kans op het verkrijgen van een goede en interessante **job** daalt drastisch wanneer het algemeen geweten is dat een persoon deel uitmaakt(e) van een radicale groep. De vrees bestaat m.a.w. dat het verleden hem of haar blijft achtervolgen (Bjorgo, 2002:36).

- **Bekeerlingen**

Sommige waarnemers beweren dat het moeilijker is om bekeerlingen en zij die opgegroeid zijn in niet-religieuze middens te overtuigen om de groep te verlaten dan zij die geboren zijn in praktiserende moslimfamilies. Zij die binnen moslimfamilies zijn opgegroeid kennen namelijk meer van de **variëteiten inzake moslimlevensstijlen**. Zo moeten zij tevens de islam niet geheel de rug toekeren wanneer zij naar een gematigde islam toe bewegen. Voor zij die enkel een rigide, extreme versie van de islam kennen, is het mogelijks moeilijker om daarvan weg te lopen (Jacobson, 2010:46). Tevens speelt daarbij het element van de **zelf-toegeëigende identiteit** een rol (Gielen, 2008:140)(Noppe, 2012:33-56).

Volgens Schmid (2013:91) kunnen radicalen overigens veel makkelijker terug opgenomen worden in de maatschappij dan extremisten. Gelet op wat wij zagen in het stuk omtrent radicalisering is dat weinig verwonderlijk.

12.7.1 Drempels en betrokkenheidsfactoren

Drempels en betrokkenheidsfactoren houden echter goed verband met elkaar en vormen in principe **een omgekeerde impuls van deradicaliseringsmotieven** (Demant e.a., 2008:200). We dienen evenwel te onderstrepen dat deradicalisering niet altijd gepaard gaat met het verbreken van de vriendschapsbanden (Noricks, 2009:299-321).

- **Normatieve drempels:** zorgen voor een dominantie van de ideologie in de belevingswereld van het individu;
- **Affectieve drempels:** zorgen voor sociale afhankelijkheid van het individu aan de groep;
- **Continuerende drempels:** waken over de praktische omstandigheden, zoals zorgen voor angst voor represailles of verlies aan bescherming, die het individu ertoe brengt om in de groep te blijven.
- **Additionele factoren:**²⁹² banden met de familie terug ophalen, terugkeer naar school, het ontdekken van alternatieve (religieuze) perspectieven,....

Drempels kunnen overwonnen worden op verschillende manieren, die mogelijks op verscheidene van deze barrières tegelijkertijd inwerken (Demant e.a., 2008:200). Zoals het inzien van een duidelijke discrepantie tussen wat leiders onderwijzen en wat ze in de praktijk effectief doen; betrokken raken bij nieuwe activiteiten om het isolement te doorbreken,... (Bjorgo, 2002:36)(Jacobson, 2010:46).

---

²⁹² Het gaat om factoren die niet noodzakelijk kunnen gezien worden als een factor ter uittreding, maar die toch een eerste fase van twijfel kunnen veroorzaken. Deze factor geldt als een krachtige, legitimerende factor die helpt om drempels te overstijgen.

12.8 Verschillende uittredingsopties

Wanneer een individu tot de conclusie komt dat het verwachte nut om de groep te verlaten groter is dan het verwachte nut om in de groep te blijven, bereikt de betrokkene **een keerpunt**. Daarna dient het individu een keuze te maken om ofwel de groep heimelijk, dan wel openlijk²⁹³/ publiekelijk, dan wel gradueel te verlaten (Rabasa, 2010:214). Leden zullen verschillende redenen in overweging nemen over hoe zij beslissen om eruit te stappen. Niettemin bestaat er een grote kans dat zij in de beweging blijven, zelfs wanneer dat minder aantrekkelijk lijkt (Bjorgo, 2002:36). Het is tevens belangrijk dat bepaalde radicale bewegingen hun leden toelaten om de groep te verlaten om daarna terug te keren. Het IRA liet bijvoorbeeld zijn leden toe om inactief te worden en terug te keren wanneer zij dat wensten op voorwaarde dat zij geen verraad hadden gepleegd (bijvoorbeeld door info te geven aan de overheid)(Rabasa, 2010:214).

12.8.1 Het publiekelijk breken met de beweging

De meest voor de hand liggende en spectaculaire strategie, is **het verbreken van alle banden** met de beweging, afstand doen van alle standpunten en de ideologische aspecten. Deze strategie houdt een volledige confrontatie met de groep waarvan de persoon is uitgetreden in, alsook een breuk met voormalige vrienden, en tevens een gehele omwenteling van levensstijl en waardesysteem. Zulke dramatische beslissing brengt in de meeste gevallen **psychologische spanningen** alsook **veiligheidsrisico's** met zich mee (Bjorgo, 2002:36).

Deze nogal opvallende manier van onttrekking is veelal een wijze die een deel **leidinggevende leden** zullen aanwenden omdat zij minder alternatieve uittredingsopties tot hun beschikking hebben i.t.t. meer anonieme activisten. Wie ongekend is, heeft minder te maken met veiligheidsrisico's en zij worden minder belemmerd door hun extremistische verleden. Voor alom gekende activisten betekent het dat zij over de mogelijkheid beschikken om bijna letterlijk een nieuw leven op te starten (Bjorgo, 2002:36) Er bestaat m.a.w. een relatie tussen de duur en het type lidmaatschap enerzijds en de manier waarop men zal uittreden anderzijds (Rabasa, 2010:214).

12.8.2 Het publiekelijk breken met de groep, zonder daartoe te breken met de ideologie of politiek van de beweging

Een aantal activisten breekt min of meer publiekelijk met de groep waartoe zij behoorden door te wijzen op familieverbindingen, angst, verwoeste carrièrevooruitzichten, ontevredenheid,... Zij gaan echter niet geheel breken met de ideologie en de politiek van de beweging als dusdanig. Het leidt er echter wel toe dat de betrokkene veelal in een zeer **precaire situatie** terechtkomt: zij worden (nog steeds) blootgesteld aan intimidatie en sociale verbanning door zowel de voormalige groep als de voormalige vijanden, zonder dat zij enige steun of bescherming van hun nieuw sociaal netwerk verkrijgen. Collega's, toekomstige werkgevers, vrienden vooraf aan de periode van de groep, vijanden, en zelfs familieleden neigen de betrokkene te zien als een **'aarzelende uittreder'**. Zij zullen de persoon wantrouwen in die zin dat zij zullen veronderstellen dat hij of zij nog steeds de oude opvattingen en het oude waardesysteem tot zich neemt. Pogingen waarbij de betrokkene nieuwe banden probeert aan te gaan (door bijvoorbeeld lid te worden van een club), worden gepercipieerd als **'infiltratie'**. Hun **verleden neigt**

²⁹³ Bijvoorbeeld in overleg met de organisatie.

hen te achtervolgen zowel op vlak van sociale als professionele vooruitzichten (en zeker wanneer deelname aan de voormalige groep publiek geweten is). Deze uittreeders riskeren daarom om in een **sociaal vacuüm** terecht te komen. Hierdoor gaan velen na een tijdje verlangen om weer deel uit te maken van de oude groep waar gemeenschapsgevoel en kameraadschap hoogtij vieren. Desalniettemin is deze wijze van uittreden vaak slechts een deel in het proces dat leidt tot een volledige uittreding. Want houdingen neigen veeleer pas te veranderen eens men de groep verlaten heeft. Het vergt ook tijd voor de betrokkene om zich aan te passen aan de nieuwe realiteit. Hierdoor besluiten wij dat de uittreeders niet zelden pas na verloop van tijd een verandering zullen ondergaan (Rabasa, 2010:214)(Bjorgo, 2002:36).

12.8.3 Graduele terugtrekking zonder daartoe een open of publiekelijke breuk te veroorzaken

Groepsleden die niet publiek gekend zijn omwille van hun deelname in de groep, hebben goede voorzichten in het kader van een succesvolle re-integratie in de 'normale' maatschappij door een graduele terugtrekking. Het betekent dat men zich stapsgewijs terugtrekt zonder daartoe een open of publieke breuk te veroorzaken. Door deze terugtrekking over een lange periode te spreiden, maakt de betrokkene zichzelf marginaal tot de groep door steeds minder deel te nemen aan politieke of sociale acties; interesse te verliezen in de groep; en ervoor te zorgen dat de groep interesse verliest in hen. Door afstand te nemen van verscheidene vormen van media-aandacht en andere soortgelijke bewegingen, geeft deze vorm van afvalligheid **minder kans op represailles** vanwege de beweging, alsook is er minder kans op een negatieve sanctie vanwege de 'normale' maatschappij. Desalniettemin blijft ook hier een kans bestaan dat het verleden, de betrokkene zal achtervolgen. Paradoxaal genoeg, is het voor de participanten die betrokken waren bij een gestigmatiseerde groep zo, dat wanneer hij of zij goed geïntegreerd is binnen de 'normale' maatschappij, en hij of zij op professioneel gebied goed scoort, des te groter het risico wordt dat **het 'geheime verleden' wordt onthuld**. Een bescheiden persoon daarentegen lijkt minder op sociaal of op professioneel vlak geraakt te kunnen worden door zijn verleden, ook al omdat minder mensen interesse hebben om dat geheim te onthullen. Besluitend stellen wij omtrent deze strategie dat zij **op korte termijn een goed hulpmiddel** kan zijn **met minder negatieve sancties**, doch kunnen meer nadelen zich opdringen op lange termijn (Rabasa, 2010:214)(Bjorgo, 2002:36).

12.9 Het ontwikkelen van een nieuwe identiteit en het re-integreren in de samenleving

Wanneer een lid de radicale groep heeft verlaten, dient de betrokkene een nieuwe identiteit te creëren en te re-integreren in de samenleving. Het hangt af van: het ontwikkelen van **een nieuw sociaal netwerk** die gematigd gedrag zal aanmoedigen; een **stabiele levenssituatie** (werk); en **geaccepteerd worden** door de samenleving. Zo niet, is de kans op recidive of hervat in lidmaatschap tot de groep groter (met mogelijks radicale gedragingen of gedachten tot gevolg)(Rabasa, 2010:214). We mogen echter niet vergeten dat in contrast met het deelnemen aan een radicale groep (wat gepaard gaat met vele voordelen zoals broederlijkheid, acceptatie, doelmatigheid, status, identiteit,...), het individu nu veelal wordt geconfronteerd met het vooruitzicht op: het pogen om de voormalige relaties met anderen (buiten de groep) te herstellen; een identiteit te zoeken; en het zoeken naar nieuwe waarden en normen. Door deze

dynamiek kunnen individuen namelijk dubbel zoveel redenen hebben om ofwel te blijven, dan wel de groep en/of het gedachtegoed te verlaten. Bovendien is het belangrijk om in te zien dat hoewel religie of ideologie niet noodzakelijk de directe oorzaak van radicalisme, extremisme of terrorisme zijn, zij evenwel als een belangrijke katalysator voor deradicalisering kunnen dienen (Noricks, 2009:299-321).²⁹⁴

Tenslotte dienen wij blijvende aandacht te besteden aan de drie onderscheiden niveaus van factoren die wij gezien hebben in het stuk omtrent radicalisering. Alle niveaus zullen daarbij een invloed uitoefenen op het deradicaliserings –en/of disengagementsproces. Zo zullen politiek-economische en sociaal-culturele contexten ook een invloed uitoefenen op het individu binnen de groep dat neigt te deradicaliseren of zich te onttrekken. Tenslotte spelen sociale netwerken een fundamentele rol in het proces (Noricks, 2009:299-321).

12.10 Lessen uit het buitenland?

Wij menen op basis van de tekortkomingen die hoger werden geschetst dat de lessen uit het buitenland beperkt zijn (supra). Op basis van een studie – uitgevoerd door El Said en Harrigan (2013:278)²⁹⁵ – komen wij tot hetzelfde besluit, namelijk dat de lessen uit het buitenland naar de Belgische situatie echter uiterst beperkt blijven. Wij moeten dus rekening houden met **het unieke karakter van de Belgische situatie** (hoewel de situatie niet fundamenteel afwijkend is van andere Europese landen). Het kan echter wel leerrijk zijn om naar **de ervaringen in de andere Europese landen** te kijken en deze te bestuderen (waarna men pas actie kan ondernemen)(Interview, Bijlage A). Deradicaliserings –en disengagementsmodellen variëren namelijk van land tot land en van streek tot streek en nemen bijgevolg bijzonder veel verschillende vormen aan. Bovendien zijn er zeer veel factoren waaraan een desbetreffend programma onderhevig is (externe factoren, buitenlands beleid, socio-economische factoren, historische factoren, interstatelijke conflicten, corruptie, ideologische factoren, de rol van het middenveld, politieke stabiliteit,...)(El Said en Harrigan, 2013:278).

12.11 Naar een deradicaliserings –of disengagementsbeleid?

Een **integrale en een geïntegreerde aanpak** met een duidelijke strategie en zienswijze is de eerste vereiste. Het betreft m.a.w. **een integrale werking van alle beleidsniveaus** (federaal, gemeenschappen, gewesten en lokaal)²⁹⁶ die essentieel wordt geacht. Deze werking zou zich zowel in opwaartse als neerwaartse zin moeten ontwikkelen (**'top-down' en 'bottom-up'**)(Interview, Bijlage A).

Naast veel contacten in de gemeenschappen en een rijke kennis beschikt de VSSE over een uitgebouwde expertise. Zo zou de VSSE kunnen helpen bij de **vorming van de penitentiair beambten en de directies** van het EPI (wat alreeds in het verleden gebeurde). Omtrent de **expertise** zou de VSSE kunnen nagaan of het juridisch en technisch mogelijk is²⁹⁷ om bepaalde informatie vanwege de VSSE ter beschikking te stellen aan de samenleving (of aan andere actoren met een expliciete rol in het kader

²⁹⁴ Bovendien schuilt er wellicht een onderscheid tussen zij die een op ideologie gestoelde groep aanhingen en zij die tot een niet-ideologische groep behoorden en beslissen om deze te verlaten.

²⁹⁵ El Said en Harrigan (2013:278) behandelden volgende landen: Algerije, Bangladesh, Egypte, Jordanië, Maleisië, Marokko, Saoedi-Arabië en Jemen.

²⁹⁶ De haalbaarheid van zo'n programma hangt ook af van de mate waarin alle actoren zich vinden in die integrale zienswijze. De complexe structuur van België en de versnippering van bevoegdheden inzake deze materie, maakt deze opdracht geen sinecure. We zouden ons dus ook vragen kunnen stellen bij de haalbaarheid van één integrale zienwijze die het ganse fenomeen zou kunnen dekken.

²⁹⁷ Deze informatie kan slechts gedeeld worden indien er geen operationele bezwaren zijn.

van deradicalisering en/of disengagement). Het zou bijvoorbeeld kunnen gaan omtrent informatie over de onwettige uitoefening van profetische geneeskunde; informatie m.b.t. de opvang en de huisvesting van illegalen door salafitische groepen; informatie m.b.t. illegale handel en illegale arbeid; informatie m.b.t. vijandigheid t.a.v. holebi's en andere minderheidsgroepen,... (Interview, Bijlage A). Het betreffen aldus taken in het kader van de proactieve werkvormen.

Bij het voeren van een dergelijk beleid dient men zeker rekening te houden met een **individuele behandeling** en de **nood aan flexibiliteit**. Een beleid dient daarbij rekening te houden met zowel **veiligheidskwesties** als **maatschappelijke aspecten**. Het ontwikkelen van een duidelijke zienswijze is aldus noodzakelijk. We zouden ons verder ook de vraag kunnen stellen of wij willen **inzetten op religieuze aspecten (theologisch)** of willen we inzetten **op emotionele en/of affectieve aspecten**? Willen we voorts vooral **in de samenleving actief zijn of** gaan we enkel een deradicalisering- en/of disengagementbeleid **in de gevangnissen** voeren? Ook speelt het fenomeen zich vaak in de privésfeer af, waardoor de invloed van een overheid nog geringer wordt. Er is tevens vooral nood aan een **proactief en actief beleid**. Bij zo'n beleid moet er aldus een **duidelijk onderscheid** ontstaan **tussen een proactieve, preventieve, curatieve en repressieve werking**. Verder zal het beleid continu, kwaliteitsvol en zuiver²⁹⁸ moeten zijn (Interview, Bijlage A).

Ook de eventuele relatie van dergelijke deradicaliseringsinitiatieven met het **Plan Radicalisme** dient uitgeklaard te worden. Want we zouden er kunnen vanuit gaan dat het **Plan R** op een **structurele manier** zou kunnen meespelen inzake een deradicaliserings- en disengagementsbeleid (Interview, Bijlage A).

12.12 Terugkoppeling

Zoals wij hebben gezien, beïnvloeden drie niveaus van factoren het deradicaliserings- en disengagementsproces, namelijk: persoonlijke-, groeps- en externe factoren (AIVD, 2009:2). Wij kunnen besluiten dat de factoren m.b.t. iemand' betrokkenheid bij radicalisme, extremisme en terrorisme niet geheel gerelateerd zijn aan de specifieke factoren van hoe, waarom en wanneer iemand zich zal onttrekken aan de beweging of zal deradicaliseren. Om die reden zou het **verkeerd** zijn **om deradicalisering en disengagement als onvoorwaardelijk spiegelbeeld van radicalisering te beschouwen**, hoewel het een bijzonder interessant vertrekpunt kan zijn en er wel degelijk sprake is van een interactie daartussen. Wij besluiten dat de relatie tussen gedachtegangen en gedragingen meer complex is dan er wordt verondersteld. Belangrijk hierbij is dat een eenzijdige benadering dat slechts focust op het veranderen van de cognitieve component ineffectief zal blijven indien zij niet gecombineerd wordt met nuttige processen om de persoonlijke omstandigheden, familiebanden en sociale banden te verbeteren. Net zoals het geldt voor radicalisering, zijn deradicalisering en disengagement **complexe processen, waarbij de verschillende deelfacetten en factoren elkaar wederzijds en constant beïnvloeden**. Uit onderzoek blijkt echter wel dat meer personen tot disengagement (gedragsverandering) overgaan, dan tot deradicalisering (cognitieve verandering). Deze relatie is overigens **geenszins rechtlijnig**, waarbij een cognitieve verandering niet noodzakelijk voorafgaat aan gedragsverandering, en omgekeerd. Tevens kan men stappen overslaan en terugzetten. Samengevat wordt het individu geconfronteerd met negatieve factoren die hem of haar

---

²⁹⁸ D.w.z. dat er geen inmenging mag mogelijk worden gemaakt (de invloed van Saoedi-Arabië bijvoorbeeld).

naar onttrekking of deradicalisering doen neigen, positieve factoren die een persoon van de radicale groep wegdrijven en overwegingen die het moeizaam karakter van het proces van onttrekking of deradicalisering voor een persoon met zich meebrengen. Heden beschouwen wij de processen van deradicalisering en disengagement met de volgende sequentie: een crisis; een periode van overzicht en reflectie; het losmaken; het terugtrekken (disengagement) die zowel voorafgegaan aan, als na de cognitieve overgang (deradicalisering) kan plaatsvinden; de cognitieve reorganisatie en het al dan niet succesvol re-integreren in de samenleving.

Het meest **problematische kenmerk** van deradicalisering is dat het uitgaat van een **attitudeverandering** (in tegenstelling tot een gedragsverandering) als voorwaarde tot het bekomen van een gereduceerd risico op 'recidive'. Om die reden is het uitermate belangrijk dat een overheid zich de vraag stelt hoe zij beide concepten wil definiëren en toepassen. Overigens kunnen we deradicalisering en disengagement beschouwen als processen die zich zowel op **individueel** als op **collectief niveau** kunnen afspelen; die zich zowel **vrijwillig, onvrijwillig of als een combinatie van de twee** kunnen voordoen. We zagen dat binnen Europa er veeleer een benadering wordt verkozen die berust op vrijwillige deelname en het veeleer naar het preventieve toebeweegt. De lokale overheid speelt daarin de rol van het 'verbindend leiderschap', waarbij zij een uitvoerende rol opneemt. De federale overheid anderzijds neemt een meer faciliterende, stimulerende en sensibiliserende rol op. Doch lijkt het ons naar de toekomst toe belangrijk dat de gefedereerde overheden in België tevens een faciliterende, stimulerende en sensibiliserende rol opnemen naar een proactief, preventief en curatief beleid toe (Interview, Bijlage A). Hierbij denken wij vooral aan de Gemeenschappen die het kader omtrent de hierboven beschreven processen dienen uit te tekenen met behulp van de betrokken actoren.

De hamvraag die een overheid zich dient te stellen is: '*Hoe wensen wij radicalen en extremisten terug op te nemen in de samenleving?*'. Weinig verrassend is, de mening van Schmid (2013:91) die stelt dat radicalen veel makkelijker terug opgenomen kunnen worden in de maatschappij dan extremisten. Het is betekenisvol om als overheid in te spelen op: **de redenen waarom iemand lid wordt van de groep; de redenen waarom iemand lid blijft van de groep; en de redenen waarom iemand de groep verlaat** (Rabasa, 2010:214). Want men zou er kunnen vanuit gaan dat door in te spelen op de grondoorzaken van radicalisme (of van terrorisme) de gehele bedreiging automatisch zou kunnen ombuigen. Deze assumptie is echter naïef en simplistisch te noemen, gezien zij bestaat uit een simpele oorzaak –en gevolgrelatie die in realiteit überhaupt niet bestaat. Het resultaat zou een inadequate verklaring voor het fenomeen zijn (Van de Voorde, 2001:26-56). Wij besluiten dan ook dat het opnemen van bovenstaande bedenkingen - indien een overheid wil overgaan tot het heropnemen van zowel radicalen als extremisten binnen de maatschappij, essentieel is binnen een desbetreffend programma.

Voorts menen wij dat de lessen uit het buitenland naar de Belgische situatie toe uiterst beperkt blijven. Het verdient onzes inziens dan ook verder onderzoek. Want het kan evenwel leerrijk zijn om de ervaringen in de andere Europese landen te bestuderen (gezien de situatie niet fundamenteel afwijkend is). De belangrijkste taak van de overheid is om te voorzien in een integrale en een geïntegreerde aanpak waarbij alle beleidsniveaus - zowel in opwaartse als neerwaartse zin - zich als volwaardige partners kunnen ontwikkelen. De taken van de VSSE in het bovenstaande verhaal bevinden zich

onzes inziens vooral in de proactieve sfeer. Wij gaan ervan uit dat het Actieplan Radicalisme op een structurele manier zou kunnen bijdragen inzake een duidelijk viersporenbeleid met een proactieve, preventieve, curatieve en repressieve werking.

Er dient m.a.w. een actief en proactief beleid ontwikkeld te worden met een duidelijke visie. Onzes inziens moet er dan ook vooral rekening worden gehouden met een individuele behandeling die inzet op zowel theologische (of ideologische), emotionele en affectieve aspecten, waarbij de nodige aandacht tevens uitgaat naar zowel de veiligheidskwesties als naar de maatschappelijke dimensies. Het beleid zou daarbij idealiter ook rekening kunnen houden met de verschillende betrokkenheidsfactoren, push-factoren, pull-factoren en drempels (infra: bijlage C).

13 Besluit

Wij zijn aan het besluit gekomen van deze verhandeling en wij hopen met de voorliggende masterproef om op een wetenschappelijk verantwoorde manier bij te hebben gedragen tot een constructieve dialoog. Het onderzoek vatte aan met de zoektocht naar betere vragen, waarna pas gepoogd kon worden om een ontdekkingstocht naar betere antwoorden zijn start te laten kan nemen. De rode draad doorheen deze masterproef laat zich kenmerken door een aantal aaneensluitende onderwerpen: radicalisering en het daarmee verbandhoudende proces; het deradicaliserings –en disengagementsproces; en tenslotte de plaats van de Belgische burgerlijke inlichtingendienst in het desbetreffende verhaal.

Wij vroegen ons in eerste instantie af in welke mate verregaande maatschappijkritiek mogelijk is binnen onze Belgische samenleving? Op basis van tal van referentiepunten kan worden afgeleid in hoeverre dat als al dan niet problematisch wordt aanzien. In een democratie is de wet echter het cruciaal referentiepunt, hoewel deze vaak niet volstaat als ijkpunt. Want hoewel er niets verkeerd is aan activisme voor zover er geen wet wordt overtreden, kan het wel schadelijk zijn voor de samenleving. We vroegen ons ook af wie er radicaal wordt en wie niet. En op wie en waarop baseert een overheid zich dan om een beleid dat inwerkt op radicalisering uit te tekenen? Daarnaast stelden wij ons nog heel wat andere vragen die U terugvindt in bijlage D. Hierna volgen de belangrijkste conclusies van deze verhandeling. Wij zullen de krachtlijnen schetsen a.d.h.v. de rode draad doorheen deze masterproef.

- **Conclusies m.b.t. radicalisme en het radicaliseringsproces:**

Radicalisme is niets nieuw en het is afhankelijk van de tijdsgeest. Het hangt m.a.w. af van 'wie we zijn', 'waar we zijn' en 'wanneer we ergens zijn'. De betekenis van radicalisme is m.a.w. al meerdere keren gewijzigd doorheen de geschiedenis. In onze zoektocht naar een beter inzicht inzake het fenomeen mogen we ons echter niet laten leiden door het zogenaamde 'bin Laden-effect' en de actuele ontwikkelingen in Syrië.

Islamitisch radicalisme verwijst naar het omarmen van antiliberaal, fundamentalistische, antidemocratische en repressieve agenda's. Let wel, radicalisme leidt echter niet noodzakelijk tot het gebruik van geweld. En hoewel België geen voorwerp uitmaakt van een directe dreiging kan radicalisering in bepaalde gevallen een sterk maatschappij ontwrichtend effect met zich mee brengen (bv. polarisatie) en het vormt in sommige gevallen een ernstige bedreiging voor het voortbestaan van de democratische rechtsorde. De radicale islam kan om twee redenen een risico inhouden: enerzijds omdat het geweld niet principeel afkeurt en anderzijds omwille van de neiging die bepaalde groepen koesteren om het sociaal isolement op te zoeken. Merk echter op dat zij zich evenwel nooit geheel gaan afsluiten van de samenleving. Er is veeleer sprake van een 'mentale afscheiding'. De mate van isolatie kan tevens sterk afhankelijk zijn van de strekking of de groep (en de positie daarbinnen) waartoe men behoort.

Radicalisering is een bijzonder pluriform en complex proces waarbij een veelheid aan factoren een beïnvloedende rol spelen. Zowel mondiale, als lokale, als sociologische, als politieke, als ideologische, als psychologische,... factoren spelen een rol en deze staan in wederzijdse wisselwerking met elkaar ('contextspecifiek'). Hieruit spruiten een diversiteit aan dreigingen enerzijds en een veelheid aan stromingen, bewegingen en groeperingen

met zeer verschillende ideologische en strategische opvattingen anderzijds voort. Daarenboven gaat het om een gelaagd proces, gezien het zowel individuen, als geestesverwanten als generaties kan betreffen. Het wordt best opgevat als een proces waarin de mate van radicalisme continu fluctueert. Radicalisering kent m.a.w. verschillende stadia, gradaties en uitkomsten. Naar onderzoek en naar het opmaken van een beleid toe is het volgens ons van belang om een onderscheid te maken tussen de fase vooraf aan radicalisering, namelijk de fase waarin de basis voor verdere radicalisering wordt gelegd ('voorfase'), de fase tijdens het radicaliseringsproces (radicalisering, extremisme, terrorisme) en de (mogelijke) fase(s) na het radicaliseringsproces ('deradicalisering' en 'disengagement'). Het radicaliseringsproces is voorts geenzins rechtlijnig, gezien men stappen kan overslaan, terugzetten of men kan er ook gewoon uitstappen. Zoals we later zullen merken, stemmen deze verschillende fases goed overeen met het viersporenbeleid dat wij als een wenselijk en bevorderlijk beleid vooropstellen. Het is ook zo dat zowel religie, rechts –en linkse bewegingen als one-issuebewegingen aanleiding kunnen geven tot radicalisering.

De twee belangrijkste voorwaarden voor het creëren van gevoeligheid voor een radicaal gedachtegoed zijn in het licht van islamitisch radicalisme: enerzijds het hebben van een streng religieuze, fundamentalistische geloofsinvulling ('religieuze dimensie') en het beschikken over een politieke overtuiging ('politieke dimensie'). Deze twee dimensies hangen echter niet per definitie samen. Daarbij komend zijn er nog zogenaamde 'secundaire overtuigingen', die een aanknopingspunt vormen voor het ontvankelijk worden voor radicalisering. Let wel, er kan echter geen één enkele factor als causaal worden aangestipt waarom mensen meer ontvankelijk worden voor radicalisering.

Het is pas na de vertrouwenscrisis dat men naar een eerste fase in het radicaliseringsproces zal toebewegen. Deze eerste fase gaat gepaard met een legitimiteitscrisis waarin de betrokkene meer kwetsbaar wordt t.a.v. het gebruik van geweld, wat niet betekent dat het individu het zal aanwenden. Het gaat erom dat het individu de legitimiteit van het status-quo samen met het gangbare politieke systeem in vraag stelt en overgaat naar een activisme dat de openbare orde kan verstoren, zonder daartoe noodzakelijk gewelddadig te zijn. Het is pas in de tweede fase ('extremisme') dat er een verplaatsing naar agressie en moreel engagement plaatsvindt, waarbij de kernwaarden van de samenleving worden afgewezen ('legitimiteitsconflict'). In deze fase wordt niet enkel het systeem afgewezen maar eenieder dat er deel van uitmaakt. Het is pas in de laatste fase ('terrorisme') dat mensen gemobiliseerd kunnen worden voor het gebruik van geweld. Om tot een geheel begrip te komen, wezen wij tevens op de primaire en secundaire radicalisering. Deze zienswijze houdt vooral rekening met het omgevingsniveau en het externe niveau. Het is namelijk de primaire radicalisering die de secundaire radicalisering mogelijk maakt. Generaliserend bekeken, stemt de primaire radicalisering overeen met de voorfase, waarbij salafitische organisaties bijvoorbeeld erin slagen om hun radicale ideeën over te laten nemen door een ganse buurt of wijk. Het kan m.a.w. indirect bijdragen tot de secundaire radicalisering, die overeenstemt met het radicaliseringsproces.

Radicalisering kan aldus niet herleid worden tot één enkele verklaring. Het gaat om een samenloop van elementen en factoren die individuen en groepen vatbaar maken voor radicalisering. Het betekent dat afzonderlijke factoren ontoereikend zijn en het slechts het gevolg kan zijn van een complexe interactie tussen verscheidene factoren. Kenmerken van radicalisering vormen overigens slechts zelden de oorzaak van het

proces. Volgens ons is het betekenisvol om de factoren die mogelijks kunnen leiden tot radicalisering weer te geven op drie niveaus: namelijk op het individuele niveau, op het omgevingsniveau en op het externe niveau teneinde de complexe interactie van factoren beter te kunnen duiden. Het radicaliseringsproces wordt namelijk beïnvloed door interacties daartussen. Radicalisering valt m.a.w. slechts te begrijpen in een complexe niveauoverschrijdende interactie van al dan niet causale factoren die leiden tot al dan niet gewelddadig gedrag. Men dient daarbij tevens rekening te houden met cognitieve, affectieve en gedragsmatige componenten, geloofsovertuigingen, gevoelens, gedragingen,... Bovendien zijn zowel de rol van de radicaliserende persoon in kwestie als die van de wervende partij(en) van tel. We moeten echter te allen tijde een duidelijk onderscheid opmaken tussen opvattingen en attitudes enerzijds en gedrag en acties anderzijds. Extremisme is namelijk onderscheiden van radicalisme omwille van deze onderscheiding. Radicalen kunnen m.a.w. al dan niet gewelddadig zijn, en al dan niet democratisch zijn. Maar extremisten zijn nooit democratisch. Tenslotte bestaat terrorisme uit de actieve ondermijning van democratische waarden en het brengt de socialisatie in geweld met zich mee. We merken aldus dat radicalisme, extremisme en terrorisme zich op een continuüm bevinden.

Als gemeenschappelijke grondslag delen radicale moslims vaak het ongenoegen over de politieke, economische en culturele dominatie van het Westen en het verzet daartegen. Het gaat echter niet om een statisch fenomeen. Radicalisering is onderhevig aan verandering maar er schuilt tevens een element van continuïteit in, daar het om een tijdloos fenomeen gaat. Wij hebben het dynamische en continue karakter van radicalisering trachten te schetsen a.d.h.v. een historische dimensie. Islamitische radicalisering betreft een fenomeen van exogene oorsprong en het valt aldus gedeeltelijk samen met de ontwikkelingen in de grotere islamitische wereld, en de Arabische moslimwereld in het bijzonder. Wij hebben de historische dimensie beschreven a.d.h.v. vier fases: ten eerste, het islamitisch nationalisme (jaren '80 en '90) met als mijlpaal het jaar 1979 (islamitische revolutie in Iran en de Russische bezetting in Afghanistan), waarbij een vooral nationalistische inslag zich transformeerde in een tweede fase, namelijk deze van het top-down terrorisme (1998 – 2004). Deze laatste fase betrof een meer geglobaliseerde en transnationale vorm (Al-Qaida). Ten derde, kunnen wij spreken over het bottom-up terrorisme (2004 tot heden) die leidde tot een fragmentatie van de jihadistische bedreiging. Ten vierde, zijn wij nader ingegaan op de vraag of wij de Syriëstrijders en S4B mogelijks als vierde fase kunnen aanstippen. We merken namelijk een decentraliserende dynamiek en het diffuus worden van de jihadistische beweging in vergelijking met hoe deze voorheen georganiseerd was. Het brengt meer bepaald een veelheid aan beweegredenen en ideologische varianten met zich mee. Allen samen zijn het meer onstabiele, onafhankelijke en onvoorspelbare entiteiten geworden. We merken tevens een toenemende trend van etnische vermening op. Merk echter op dat de problematiek m.b.t. de Syriëstrijders in België aanzienlijk wordt geacht. Want hoewel het niet om een nieuw fenomeen gaat, is het bijzonder groot. Het gaat om honderden (jonge) mensen die vertrokken vanuit Europa op een zeer grote en ongeziene schaal. Wij menen dan ook dat wij voor een grote uitdaging staan wanneer zij beslissen om terug te keren naar België. We mogen echter niet vergeten dat de ontwikkelingen en de gebeurtenissen in Syrië een grote impact hebben op het verhaal van radicalisering zelf. Wij merken aldus dat gebeurtenissen op geopolitiek vlak in bijzondere mate een impact kunnen hebben op radicalisering (versnelling van het proces, verharding,...). Aangezien preventiestrategieën weinig of geen vat hebben op deze geopolitieke contexten is het

van fundamenteel belang om de informatiefunctie en de informatiepositie van de VSSE omtrent dergelijke gebeurtenissen te blijven benadrukken ('proactieve werking').

Wij gingen tevens het mobilisatiepotentieel van ideologie (en religie) na. Het salafisme is de hedendaagse vorm van rigoureuze, puriteins denken binnen de islam en tevens de meest verspreide islamitisch-extremistische stroming binnen ons land. Het salafisme wenst zowel het individuele als het maatschappelijke leven via rigide voorschriften te normeren en de stroming is verder gekant tegen de democratische rechtsorde, het Westers rechtsstelsel en tegen maatschappelijke integratie van moslims. Zij hanteren hierbij – vaak bewust – een façadepolitiek. Het is echter belangrijk om op te merken dat religieuze orthodoxie niet noodzakelijk samenvalt of leidt tot politieke radicalisering. Het mobilisatiepotentieel kan evenwel bepaald worden door: de behoefte aan structuur, de reactie op onrecht, de behoefte aan sociale binding, ideologische herkenning, de rol van de proteststem,.... Wij besluiten dan ook dat ideologie geen determinerende rol speelt, maar er kan wel een impact uitgaan van religie en/of ideologie op én in groepsprocessen, groepsdynamieken en identiteitsvormingen.

Naar een beleid gericht op radicalisering, deradicalisering en disengagement besluiten wij dat er binnen de diverse overheden en diensten een veelheid aan nuttige initiatieven bestaan die elk binnen hun eigen optiek zowel direct als indirect bijdragen tot de preventie van gewelddadige radicalisering. De focus van het beleid ligt vooral op preventie en repressie, samenwerking, partnerschappen en informatie-uitwisseling. Het federale niveau fungeert hierbij als een belangrijke scharnierfunctie in samenwerking met alle verantwoordelijke beleidsniveaus. Het federale niveau heeft m.a.w. een faciliterende, sensibiliserende en stimulerende rol opgenomen. Doch verdient het de aandacht om de denkoefening naar beleid toe te maken dat een radicaliseringsproces geen rekening houdt met de institutionele grenzen en bevoegdheden. We hebben m.a.w. nood aan een integrale en geïntegreerde visie waarin iedere overheid en dienst zichzelf kan terugvinden. Voorts werd aan het lokale niveau een vorm van 'verbindend leiderschap' gevraagd. D.w.z. dat zij preventief dienen in te werken op het fenomeen maar wanneer zij geconfronteerd worden met conflicten, dienen zij signalen goed op te vangen, diplomatisch op te treden, eenduidig te communiceren, een grondige analyse door te voeren van de situatie en de nodige nazorg te leveren. Het lokale niveau verkreeg m.a.w. een uitvoerende en sturende rol.

Tenslotte is het islamitisch radicalisme geen fenomeen dat op korte termijn zal verdwijnen, want er dienen zich telkens nieuwe vectoren aan die het fenomeen staande houdt. Heden zijn er ook geen tekenen aanwezig dat het fenomeen zal wegebben en ook de ideologische basis is nog steeds aanwezig. Men mag echter niet de utopie koesteren dat men het fenomeen geheel kan laten verdwijnen. Mocht het islamitisch radicalisme evenwel verder verzwakken, dienen wij vooral waakzaam te blijven wanneer er zich een nieuwe variant van radicalisme komt aandienen. Ook een herbronning is niet uit te sluiten. Vandaar het belang van detectievormen en de proactieve werking van de VSSE.

- **Conclusies m.b.t. het deradicalisering –en disengagementsproces:**

Door de grote aandacht die onderzoekers besteedden aan het ontrafelen van het proces dat vertrekt vanuit radicalisering en naar terrorisme toe beweegt, heeft men echter weinig aandacht besteed aan de onderscheiden doch gerelateerde processen van deradicalisering en disengagement. Wij stelden dan ook vast dat België – hoewel er heel

wat initiatieven zijn gelanceerd – nog steeds achterop hinkt in vergelijking met onze buurlanden wat betreft het beleid omtrent radicalisering.

Het belang van inzicht inzake het onderscheid tussen 'deradicalisering', 'disengagement' en 'contra-radicalisering' is essentieel, daar men namelijk een keuze dient te maken tussen het inspelen vooraf aan, tijdens, of na de fase van radicalisering. Men kan er echter wel voor kiezen om in te werken op een combinatie van fasen. Teneinde niet verder weg te glijden op het hellend vlak om 'iets te ondernemen', lijkt een viersporenbeleid wenselijk en bevorderlijk. Het beleid zou daarbij een onderscheid kunnen maken tussen proactieve, preventieve, curatieve en repressieve werkingsvormen. Het lijkt ons inziens – naar een beleid dat gericht is op het tegengaan of verzwakken van radicalisering toe – geen opportune keuze om slechts in te werken op een preventieve, dan wel een repressieve manier. Want indien men zou kiezen voor een viersporenbeleid, biedt men als overheid zichzelf de mogelijkheid om in te spelen op de fase vooraf aan (proactief en preventief), de fase tijdens (preventief, repressief, curatief) en de fase na radicalisering (curatief en repressief). Het staat als een paal boven water dat een viersporenbeleid slechts een kans op slagen heeft indien wij beschikken over een integrale en geïntegreerde manier van werken. Wij hebben namelijk gezien dat er een grijze zone optreedt tijdens de fase van radicalisering indien men enkel de keuze heeft om ofwel preventief, dan wel repressief op te treden. Bemerkt echter wel, dat er altijd in zekere mate sprake zal zijn van een grijze zone. Doch zou deze beperkt moeten worden onzes inziens. Voorts merkten wij dat er een grote leemte bestaat aangaande wat er kan ondernomen worden eens de fase van radicalisering reeds doorlopen is. Onzes inziens houdt preventie dan gaande van weinig, tot in mindere mate, tot zelfs geen steek meer. Wij stellen ons dan ook de vraag hoe de overheid – gelet op de risico's – deze jongeren terug zal opnemen in de samenleving. In het kader van de Syriëstrijders is er bijvoorbeeld een kans op het zogenaamde 'veteraan-effect'. Het lijkt onzes inziens weinig wenselijk, noch bevorderend om enkel repressieve werkingsvormen ter beschikking te hebben om een nog verdere radicalisering tegen te gaan of te verzwakken.

Contra-radicalisering leunt aan bij het preventieve werk. Men behoedt er individuen en groepen mee om geradicaliseerd te geraken. Deradicalisering en disengagement betreffen echter de processen die zich mogelijk kunnen manifesteren eens het radicaliseringsproces beëindigd is. T.a.v. deradicalisering en disengagement is het uitermate belangrijk om een onderscheid te maken tussen enerzijds cognitieve en anderzijds gedragsmatige aspecten. Deradicalisering duidt namelijk op het afzweren van het radicale gedachtegoed. Het betreft aldus een cognitieve verandering die een wijziging in waarden, attitudes en opvattingen met zich meebrengt. Disengagement ('zich onttrekken') verwijst naar de beëindiging van het radicaal gedrag, hoewel er niet noodzakelijk sprake is van een verandering inzake waarden, attitudes en opvattingen. Aangaande gedrag gaat het allereerst om het stopzetten van (gewelddadige) radicale activiteiten en het ophouden met het uiten van radicale meningen. Omtrent de opvattingen gaat het om: het vertrouwen dat toeneemt in het systeem; dat men terug deel wilt uitmaken van de maatschappij; dat de ondermijning van de samenleving geen doel meer is; en dat ondemocratische middelen worden afgekeurd. Ze veronderstellen echter wel beide het beëindigen van het gedragsmatige aspect als doelstelling. Wij achten het echter evenwel meer plausibel om in te spelen op disengagement dan op deradicalisering. Allereerst schuilt het grootste gevaar in de gedragsmatige component. Het blijkt tevens dat er meer personen zijn, die het radicaal gedrag afzweren ('disengagement'), dan dat zij het radicale gedachtegoed verlaten ('deradicalisering').

Voorts is het zo dat een cognitieve verandering niet per definitie moet voorafgaan aan een gedragsverandering. Hieruit zouden wij kunnen opmerken dat het misschien meer opportuun zou zijn om als overheid in te zetten op disengagement dan op deradicalisering.

Deradicalisering en disengagement zijn processen die zowel op individueel als op collectief niveau zich kunnen afspelen. Zij kunnen zich zowel vrijwillig, onvrijwillig of als een combinatie van de twee voordoen. Het gaat mogelijks om zeer langdurige en ingewikkelde processen die slechts in weinig gevallen lineair zullen verlopen.

Een individu zal bij het deradicaliserings –en disengagementsproces geconfronteerd worden met negatieve factoren die de betrokkene naar onttrekking doen neigen ('push-factoren'), positieve factoren die de betrokkene van de radicale groep wegdrijven ('pull-factoren') en overwegingen die het moeilijk maken voor de betrokkene om de desbetreffende groep te verlaten ('exit-barrières'). Wanneer een persoon dan tot de conclusie komt dat het verwachte nut om de groep te verlaten groter is dan het verwachte nut om in de groep te blijven, bereikt de betrokkene een keerpunt. Daarna zal de persoon in kwestie een keuze dienen te maken over hoe hij de groep zal verlaten met het oogmerk zich terug te integreren in de samenleving (een nieuw sociaal netwerk, een stabiele levenssituatie,...). Deradicalisering kan zich zowel voor als na de onttrekkingsfase voltrekken. Wij mogen echter niet vergeten dat de drie besproken niveaus m.b.t. het radicaliseringsproces een invloed zullen uitoefenen op het deradicaliserings –en/of disengagementproces dat de betrokkene aan het doorlopen is. We hebben tevens gezien dat er een inverse relatie bestaat tussen de mate van betrokkenheid en de waarschijnlijkheid dat iemand zich zal onttrekken of gaat deradicaliseren. Des te meer religie, familie, politiek,... interageren in functie van een radicale groep, des te groter de mate van betrokkenheid en des te minder kans op afvalligheid.

Initiatieven gericht op deradicalisering en disengagement zouden – indien zij een kans op slagen willen hebben – zich moeten richten op de praktische en sociale levensomstandigheden, alsook op de ideologie (en/of religie) die aan de basis ligt van het radicaliseringsproces. Wij kunnen echter ook aannemen dat een individu door een heel andere set van factoren zal neigen tot deradicalisering en/of disengagement dan de set van factoren die heeft geleid tot het radicaliseren. Daarenboven hebben wij gezien dat de relatie tussen ideeën, attitudes en opvattingen enerzijds en gedragingen en acties anderzijds meer complex is dan er wordt verondersteld. Bovendien zijn wij tot op heden niet in staat geweest om de rol van ideologie en religie eenduidig te verklaren. Wij besluiten verder ook dat er geen enkele overkoepelende reden kan gevonden worden waarom mensen beslissen te deradicaliseren of zich te onttrekken. Er zou tevens veel aandacht moeten uitgaan naar de geloofwaardigheid en legitimiteit van de personen die deze initiatieven zouden uitvoeren. Het zal voorts steeds om andere actoren met verscheidene en onderscheiden behoeften gaan wanneer wij in contact komen te staan met de diverse vormen die radicalisme, extremisme en terrorisme kunnen aannemen. Wij gaan ervan uit dat een individuele behandeling het meest wenselijk lijkt. Zo'n initiatief dient idealiter ook flexibel te zijn, waarbij men zowel rekening houdt met veiligheidskwesties als maatschappelijke aspecten. De overheid dient zich verder ook de vraag te stellen of zij vooral wilt inzetten op emotionele en/of affectieve aspecten, dan wel op ideologische en/of religieuze aspecten. Verder dient de overheid zich ook de vraag

te stellen of men actief wilt zijn in de samenleving, dan wel een deradicaliserings –en/of disengagementsbeleid wilt voeren in de gevangenissen.

Naar een beleid gericht op deradicalisering en disengagement bevindt het werk van de VSSE zich essentieel in de proactieve sfeer. Het zou kunnen gaan om werkvormen die door de dienst worden aangeboden aan diverse andere diensten of actoren gericht om diegene die ermee in aanraking kunnen komen te informeren en vaardig te maken in het oplossen van de hiermee gepaard gaande problemen. De eventuele relatie van dergelijke initiatieven zou ook in het kader van het Actieplan Radicalisme moeten worden uitgeklaard. Zo zou het Plan R volgens ons op een structurele manier kunnen meespelen inzake een deradicaliserings –en/of disengagementsbeleid.

- **Conclusies m.b.t. de VSSE:**

Deze verhandeling bevindt zich voornamelijk in het kader van een proactief en preventief beleid. Vandaar hebben wij onze focus gelegd op de VSSE. Niettemin hebben wij ook het repressieve niveau niet buiten beschouwing gelaten, hoewel de focus daar minder op kwam te liggen. Onzes inziens bevinden de opdrachten van de VSSE zich dan ook vooral in de proactieve en preventieve sfeer. De VSSE verricht namelijk preventief werk voorafgaand aan proactieve of reactieve acties; vergaart informatie die niet noodzakelijk een strafrechtelijke finaliteit kent; maar de VSSE heeft niettemin de mogelijkheid tot het bieden van ondersteuning aan het gerecht.

De VSSE is gerechtvaardigd om de radicale islam op te volgen op basis van drie bedreigingen die ressorteren onder de wettelijke opdrachten van de dienst: extremisme, terrorisme en inmenging. D.w.z. dat de VSSE in eerste instantie op het niveau van de actieve of reactieve preventie gaat handelen, waarna ze mogelijks in een later stadium bijstand zal verlenen aan het repressieve niveau. Het takenpakket van de VSSE is namelijk geënt op wat er in onze samenleving leeft aan ideeën over de aard van fenomenen waartegen extra beveiligingsmaatregelen ontworpen moeten worden. Hierover dient de VSSE inlichtingen in te winnen. De VSSE concentreert zich m.a.w. op het verzamelen van informatie die moet toestaan om de bedreigingen voor de nationale veiligheid correct te kunnen evalueren en opvolgen. Het zijn deze inlichtingen die de beleidsmaker nodig heeft om voorzien te worden van kennis ten behoeve van het verminderen van ambiguïteit en het reduceren van een aantal onzekerheden bij het beslissingsproces. Samengevat, helpt een inlichting een enorme hoeveelheid aan informatie (gaande van open tot geheim) te organiseren, te analyseren, te evalueren en op te volgen. De VSSE houdt hierbij telkens een langtermijnperspectief voor ogen. Het is namelijk zo dat de inlichtingencyclus een continu werkend proces omvat, die dient om te anticiperen op toekomstige ontwikkelingen.

De meerwaarde van een inlichting schuilt in de volgende aspecten: het proactieve aspect ('tijdig informeren'); de unieke positie in het werkveld ('radicalisme is een wettelijke opdracht'); de middellange –en langetermijnwerking; de prioriteit die aan radicalisme wordt gegeven bij de VSSE; het contextualiseren; de analyse uit zowel open –als gesloten bronnen; en de niet-gerechtigde finaliteit. Voorts mag een inlichting niet verward worden met informatie, bewijsstukken of beleidsvoorschriften. De wezenlijke finaliteit van de VSSE betreft dus de beleidsmaker en beleidsverantwoordelijken bij te staan door het (continu) aanleveren van inlichtingen of analyses bij het nemen van beslissingen. Inlichtingen staan m.a.w. toe om de verschillende mogelijkheden te

onderkennen, te toetsen en de onderliggende factoren bloot te leggen teneinde snellere en meer accurate inschattingen te kunnen opmaken om op een gepaste wijze te kunnen reageren.

Inlichtingendiensten hebben echter nood aan beleidsrichting zodat de diensten weten waarop zij zich dienen te focussen. Een inlichtingendienst moet m.a.w. weten van zijn klanten wat het moet produceren, hoe de dienst het moet produceren en tegen welke tijdsdruk de dienst het moet produceren. De relatie tussen de beleidsmaker en de inlichtingendienst is echter vaak gevoelig voor disfuncties en daartoe is een gezond inlichtingenbeleid essentieel. Er dienen dus vele overwegingen tegenover elkaar worden afgewogen. Want zowel een té negatief als een té positief contact tussen die twee kent zijn kanttekeningen. Doch, een inlichtingendienst dient objectiviteit na te streven als een partner van de overheid. Wij gaan ervan uit dat een optimaal inlichtingen –en veiligheidsbeleid wordt gekenmerkt door de behartiging van de belangen van zowel de VSSE als de beleidsmaker. We wijzen m.a.w. op het belang van een dialoog die gekenmerkt wordt door wederzijds begrip en wederzijdse erkenning. Tot op heden blijft het Ministerieel Comité I&V en het College I&V vrij onduidelijk wat betreft haar doelmatigheid en doelgerichtheid. Het is evenwel noodzakelijk dat het Ministerieel Comité I&V en het College I&V eenduidig werk maken van hun wettelijke taken en de VSSE terdege ondersteunen met politieke, bestuurlijke en financiële middelen. Want het permanente crisisbeheer en de budgettaire stop zijn nefast voor de VSSE.

We kunnen echter concluderen dat er slechts weinig aandacht uitgaat naar een projectmatige aanpak en er slechts weinig sprake is van een actieve beleidsbepaling. België kent daarenboven een gebrek aan een inlichtingencultuur en er is bovendien weinig kennis omtrent het nut van een inlichtingendienst. Er blijkt dan ook een nood te bestaan aan een meer realistische beleidsaanpak die dynamisch van aard is en rekening houdt met een lange termijnvisie. Mogelijks zou een Nationaal Inlichtingenplan kunnen helpen ter verbetering van het vooraf bepalen van de prioriteiten en doelstellingen. Het zou namelijk niet de bedoeling mogen zijn om te vervallen in ad hoc beleid waarbij duidelijke strategieën ontbreken. Ook de discussie omtrent een wenselijke politiek-bestuurlijke inbedding blijkt geen sinecure te zijn omwille dat iedere keuze zowel voor – als nadelen kent. Doch verdient deze eeuwige discussie enige aandacht indien men een adequaat en vooruitziend beleid wilt creëren. Er werd tevens gedacht aan een verbindingsstuk tussen het ministeriële niveau en het niveau van de diensten, waarbij een volwaardige vertegenwoordiging van de VSSE in de beleidscellen als het meest wenselijk wordt geacht.

T.a.v. de Syriëstrijders dienen wij te besluiten dat het monitoren van terugkeerders een enorm tijds –en arbeidsintensief gegeven is, waarvoor de VSSE niet de wettelijke middelen voor handen heeft (en zeker als het gaat over 'onder controle houden'). De middelen die nu tot de VSSE ter beschikking worden gesteld, zijn ontoereikend om deze inlichtingenopdracht geheel te vervullen. Beïnvloedende factoren zijn: de snelheid van het fenomeen, de afwezigheid van een algemene aanpak en een integrale visie, de onmogelijkheid om mensen tegen te houden bij vertrek, radicalisering die plaatsvindt in de private sfeer, de VSSE die geen buitenlandse inlichtingendienst is,.... Het is echter wel zo dat de VSSE tracht om via de reguliere middelen een goed zicht te ontwikkelen op de meest gevaarlijke entiteiten, op rekruteurs,....

14 Aanbevelingen

Aanbeveling gericht aan de beleidsmaker(s):

- Inzake een beleid gericht op radicalisering dient men proactieve, preventieve, curatieve en repressieve werkingsvormen te differentiëren van elkaar. De volgende principes worden idealiter gerespecteerd bij een **viersporenbeleid**: de vrijwillige deelname, wederzijds respect, de vooraanstaande rol van de lokale en de gefedereerde diensten en overheden, de betrokkenheid van de religieuze gemeenschap(en), de promotie van diversiteit, respect en interculturaliteit, flexibiliteit, het voorkomen van discriminatie en stigmatisering,....
- Naar een beleid gericht op radicalisering toe, is er nood aan een **integrale en een geïntegreerde aanpak** met een duidelijke strategie en zienswijze. Het betreft m.a.w. een integrale werking van alle beleidsniveaus die rekening houdt met de verschillende facetten waaruit de desbetreffende problematiek bestaat. Deze werking zou zich zowel in opwaartse als neerwaartse zin moeten ontwikkelen ('top-down' en 'bottom-up'). Men moet daarbij rekening houden met de versnippering van bevoegdheden, onze complexe staatsstructuur en de nood aan samenwerking op alle beleidsniveaus.
Het is onzes inziens realistischer om een terdege ondersteunende rol toe te kennen aan de VSSE i.p.v. een voortrekkersrol. Indien er toch wordt gekozen voor een voortrekkersrol voor de VSSE, zou het opportuun zijn om de VSSE te voorzien van de nodige middelen. Het permanent crisisbeheer bij de VSSE heeft een negatieve weerslag op de werking van de dienst.
- T.a.v. **een gezond inlichtingenbeleid**, is er een nood aan een realistische beleidsaanpak die dynamisch van aard is en die rekening houdt met de lange termijnvisie die de inlichtingenwereld voor ogen houdt. De belangen van de beleidsmaker en de inlichtingenwereld moeten hierbij correct worden afgewogen. Het inlichtingenbeleid moet voortls gebaseerd zijn op wederzijds vertrouwen en wederzijdse erkenning teneinde te streven naar consensus. Inzake deze manier van prioriteitstelling is het dan vooreerst belangrijk om vanuit de ervaring (het werkveld) en de professionaliteit (cyclusbepaling, analysebepaling) te vertrekken. In het kader van de prioriteitsbepaling dient men tevens te streven naar een evenredigheid tussen de opdrachten en de middelen van de dienst. Een gezond inlichtingenbeleid dient m.a.w. gebaseerd te zijn op het streven naar duidelijke en eenduidige afspraken m.b.t. de aansturing en werking.
- Door beter de finaliteiten en de mogelijke maatregelen te kennen in het kader van de opdrachten, kan er naar een betere vorm van samenwerking worden gestreefd van de inlichtingenwereld en zijn partners. Het gaat m.a.w. om een proces van **leren omgaan met de inlichtingendienst en het inlichtingenproduct**.
- Lessen m.b.t. deradicalisering en disengagement uit het buitenland blijven uiterst beperkt. Men dient vooral rekening te houden met het unieke karakter van de Belgische situatie. Het kan echter wel nuttig zijn om de ervaringen in de andere Europese landen te bestuderen. T.a.v. een beleid gericht op deradicalisering en disengagement zou het zeer opportuun zijn om een beter zicht te ontwikkelen door verder onderzoek te voeren.
- Er is een gebrek aan **een volwaardige vertegenwoordiging van de VSSE in de beleidscellen**. Het zou mogelijks als oplossing kunnen fungeren als verbindingsstuk tussen het ministeriële niveau en het niveau van de diensten teneinde te streven naar een betere vorm van samenwerking.

- Men zou als overheid kunnen opteren voor **de oprichting van een federaal kenniscentrum** waarbij verschillende individuen, diensten of instellingen in het kader van radicalisme zouden kunnen samenkomen met het oogmerk om kennis omtrent het fenomeen te verhogen en te verbeteren.
- Naar een beleid gericht op deradicalisering en/of disengagement zouden de gemeenschappen, de gewesten en de lokale besturen een vooraanstaande rol kunnen innemen. Als overheid dient men zich vooral de vraag te stellen hoe ver men wilt gaan inzake deze problematiek, gezien islamisme geen veiligheidsprobleem is, maar vooral een samenlevingsprobleem kan zijn. Men zou voorts als overheid kunnen opteren om op een **"Belgische Islam" zonder buitenlandse invloed** in te zetten. Het is namelijk belangrijk dat imams bv. voeling hebben met onze samenleving en onze taal. Verder kunnen ook **moslimconsulenten die financieel onafhankelijk zijn van het buitenland** overwogen worden. Naar onze mening is er vooral aandacht nodig voor: de grote afstanden tussen culturen (zowel op basis van etniciteit als levensbeschouwing); het politieke discours (dat zich vooral focust op cultuur en religie, en in het bijzonder op de islam); de nood aan een geïntegreerde visie (gezien de problematiek vele facetten kent),....
- Naar een beleid gericht op deradicalisering en disengagement bevindt **het werk van de VSSE zich essentieel in de proactieve sfeer**. Het zou kunnen gaan om werkvormen die door de dienst worden aangeboden aan diverse andere diensten of actoren gericht om diegene die ermee in aanraking kunnen komen te informeren en vaardig te maken in het oplossen van de hiermee gepaard gaande problemen.

Aanbevelingen gericht aan de VSSE:

- De VSSE heeft er baat bij om de **beoogde transparantie** waarnaar de dienst zelf streeft **vol te houden**. De VSSE kan op deze wijze zijn activiteiten op een verantwoorde manier onttrekken aan de soms negatieve sfeer van geheimzinnigheid die er nog steeds teveel rond heerst. Daartoe is het essentieel dat de VSSE zijn communicatie en transparantie t.a.v. de buitenwereld blijft verbeteren. De VSSE (en bij uitbreiding het federale niveau) kan bijvoorbeeld kennis verspreiden door bijvoorbeeld te wijzen op de invloed die uitgaat van het salafisme, de invloed vanuit het buitenland,... d.m.v. publicaties. T.a.v. de beoogde transparantie zou de VSSE op een structurele manier samenwerkingsverbanden kunnen aangaan met de academische wereld om alzo op een wetenschappelijk verantwoorde manier de activiteiten van de dienst aan het duister te onttrekken. Het onderzoek in het kader of in functie van de VSSE dient daarbij afgestemd te worden op de wederzijdse behoeften. Teneinde een betere vorm van samenwerking met de klanten van de VSSE te bewerkstelligen, zou de dienst een systeem van briefings (gegeven door analisten) kunnen overwegen.
- De VSSE heeft nood aan een **meer intense en vertrouwelijke band met de lokale besturen en de gemeenschappen**. In het kader van radicalisme kunnen lokale besturen nuttige informatie verstrekken aan de VSSE. Zeker t.a.v. het desbetreffende fenomeen is dat zo, gezien de lokale besturen zich veelal bevinden in de frontlijn van het fenomeen. Het is echter betreurenswaardig dat deze beleidsniveaus niet echt vertrouwd zijn met het inlichtingenwerk en het

inlichtingenterrein. Daarom is het belangrijk dat deze beleidsniveaus naar de toekomst toe een volwaardige partner van de VSSE worden.

- Er is nood aan een **realistische taakstelling, prioritering en opvolging**. Teneinde naar een actiever en projectmatiger beleid te streven, zou de VSSE kunnen opteren om projectbepalingen op te maken waaromtrent de Minister zijn of haar mening kan geven.
- Een analyse dient er telkens in te slagen om een probleem degelijk uiteen te leggen en te situeren in een bepaalde context, waarbij deze analyse uiteindelijk moet uitmonden tot het begeleiden van de klanten in het nemen van keuzes door afwegingen van opties te expliciteren of verscheidene opties die genomen kunnen worden af te wegen op basis van de mogelijke gevolgen die daaruit kunnen voortspuiten (**nood aan een debat omtrent het belang van verspreiden van informatie onder de partners**’).
- Men zou zich als VSSE kunnen afvragen op welke manier het **Actieplan Radicalisme** op een structurele manier zou kunnen een bijdrage leveren inzake initiatieven die gericht zijn op deradicalisering en/of disengagement.

15 Bijlagen

15. BIJLAGE A: Resultaten verkregen uit expert-interviews

15.1.1 Methodologie

Bij het interview gaan wij ervan uit dat het mogelijk is om de sociale realiteit te onderzoeken door mensen te vragen om erover te spreken en kennis te verzamelen door te luisteren naar wat en hoe de respondenten praten. Deze resultaten gaan wij vervolgens als onderzoekers interpreteren. Het expertinterview betreft het interviewen van sleutelinformanten, namelijk het interviewen van personen die goed geïnformeerd zijn over bepaalde kwesties (Decorte & Zaitch, 2009:576). De onderstaande resultaten zijn verkregen door het afnemen van zes interviews bij respondenten uit de analysediensten van de VSSE. De respondenten kennen een sterk gediversifieerd profiel (naar leeftijd, opleiding, opgedane ervaringen,...). Hierbij hanteren wij de *constructivistische methode*, waarbij wij ervan uitgaan dat één objectieve realiteit niet bestaat, maar dat iedere actor zijn eigen visie op de realiteit heeft en zijn eigen realiteit construeert. Belangrijk om op te merken is dat de onderstaande resultaten geenszins het standpunt van de VSSE als dusdanig vertalen maar een afspiegeling zijn van persoonlijke zienswijzen, opvattingen en ervaringen. Vanuit een interpretatieve, constructivistische benadering gaan wij daarom aandacht besteden aan de gelijkenissen en verschillen, en gaan wij deze vervolgens contextualiseren en duiden. Tevens van belang bij het constructivistische interview is het interactieve, situationele aspect van het interview. De kennisconstructie ontstaat m.a.w. door het voeren van een conversatie met een bepaald doel, in een flexibele stijl, waarbij een actief engagement door de interviewer en de geïnterviewde voorop staat (*'active interview'*). Zodoende ontdekten wij de realiteit a.d.h.v. een dynamische benadering (Decorte & Zaitch, 2009:576). De duurtijd van de afgenomen interviews zijn daarom sterk uiteenlopend (gaande van anderhalf uur tot acht uren).

Bij het interview werd er gebruik gemaakt van een logisch opgebouwde lijst van vragen en thema's die aan bod dienden te komen tijdens het gesprek (Bijlage B)(Decorte & Zaitch, 2009:576). De vijf hoofdthema's van het interview betreffen: een inlichting; de samenwerking met de VSSE; de politiek-bestuurlijke inbedding; radicalisering; en deradicalisering en disengagement. De gekozen thema's weerspiegelen m.a.w. de rode draad doorheen deze masterproef.

Als beperking dient men de onderstaande tekst (verkregen uit de antwoorden die werden gegeven door de respondenten) echter steeds te beschouwen als het product van een gecontextualiseerde interpretatie. Wij hebben dit enigszins trachten op te vangen door tijdens het eigenlijke interview reeds de interactie te interpreteren en door daarop dieper in te gaan indien dat wenselijk of nodig werd geacht (Decorte & Zaitch, 2009:576).

Naar resultatenverwerking toe hebben wij ervoor gekozen om een algemene beschouwing weer te geven waarin geen gebruik zal worden gemaakt van letterlijke citaten of persoonlijke referenties teneinde de anonimiteit van de respondenten geheel te verzekeren. De onderstaande tekst dient dan ook aanzien te worden als een analytisch instrument naar verwerking in de eigenlijke masterproef toe.

Het resultaat werd nagelezen door de respondenten en er werden opmerkingen geformuleerd.

15.1.2 Resultaten

15.1.2.1 Een inlichting

- **De meerwaarde van een inlichting in het kader van radicalisering, deradicalisering en/of disengagement:**

Allereerst schuilt de meerwaarde van een inlichting in het kader van radicalisme in het **proactieve aspect**. Hierdoor wordt men in een zo vroeg mogelijk stadium in staat gesteld om een fenomeen (of bv. radicale kernen) te ontdekken en te onderkennen. Radicalisme betreft een fenomeen dat zeer uiteenlopend van aard kan zijn (denken we bv. aan extreemrechts, extreemlinks, anarchisme,...). Het voordeel bestaat eruit dat de verantwoordelijken voor het beleid tijdig kunnen geïnformeerd worden om tot adequate beleidskeuzes of dringende beslissingen te komen teneinde een bedreigend fenomeen of een dergelijke bedreiging af te zwakken en/of om te keren. De taak van een inlichtingendienst betreft aldus **het detecteren en het informeren**. Bij het in kaart brengen van radicalisering, wordt eerst op het niveau van de fenomenen gewerkt, waarna op het niveau van de groeperingen en vervolgens wordt het individuele niveau in kaart gebracht. Klassiek bekeken bevindt een inlichtingendienst zich in de proactieve sfeer waarbij zij poogt om een **inlichtingenpositie** op te bouwen. Afhankelijk van die inlichtingenpositie kan de VSSE helpen om het fenomeen op te vangen, af te zwakken en/of om te keren. Hierbij kan de VSSE bv. mensen identificeren die hiermee in verband kunnen worden gebracht. Dit betekent bijvoorbeeld dat wanneer er zich radicale predikers op ons grondgebied bevinden, de gepaste maatregelen genomen kunnen worden. Heden werkt de VSSE echter ook mee aan de reactieve zijde terwijl dit geen kerntaak is, of zou mogen zijn, of zou mogen worden.

Ten tweede bezit de VSSE een **unieke positie in het werkveld**. Binnen Europa zijn er zowel diensten die zich richten op radicalisering als diensten die er zich niet op richten. Het onderscheid betreft voornamelijk de continentale en de Angelsaksische aanpak, waarbij men het in het Verenigd Koninkrijk bijvoorbeeld niet als een principiële opdracht voor de inlichtingendiensten aanziet. In België daarentegen bezit de VSSE wel die wettelijke opdracht. Door de continue opvolging van fenomenen van radicalisering heeft de VSSE sneller zicht op fenomenen die in zich de potentie dragen om ook uit te groeien tot werkelijk belangrijke en zelfs strafbare problemen voor de samenleving (bv. strijders in Syrië, S4B,...).

Ten derde wordt de **middellange- en de langetermijnwerking** als een meerwaarde beschouwd. Want in het kader van radicalisme gebeuren er talrijke niet-samenhangende gebeurtenissen zonder al te veel duiding. Op de lange termijn bekeken, kan de VSSE op die manier beter en meer contextualiseren. Gebeurtenissen zijn tevens veelal ambigu van aard. Losse, ruwe info wordt aldus op een stelselmatige manier samengebracht en geanalyseerd, waarbij de meerwaarde ontstaat door met het oogmerk een inlichting te produceren (als **geanalyseerde en geëvalueerde informatie**) te werken. Hierdoor wordt men in staat gesteld om zicht te krijgen op het eigenlijke radicaliseringsproces en krijgt men een beeld van het fenomeen in zijn geheel. Door op een veel langere periode dan op wat gangbaar is²⁹⁹ in te werken, kan de VSSE de graad van de ernst van de context aangeven, waarbij zij zowel evoluties als mechanismen kan onderkennen.

---

²⁹⁹ Politieel werk, academische studies, sociaal werk,....

Ten vierde krijgt een fenomeen als radicalisering **prioriteit** bij de VSSE. De werking van de VSSE wijkt dan ook af van deze van de politionele diensten (die zich richten op een gerechtelijke of een bestuurlijke finaliteit). Teneinde degelijke analyses in een proactieve sfeer op te maken, heeft de VSSE evenwel **nood aan reactieve informatie** om het fenomeen beter in kaart te brengen. Gelet op het wettelijk kader en de werking van de dienst betekent dit geenszins dat de VSSE zich in de repressieve sfeer bevindt (of zou gaan bevinden).

Ten vijfde wordt het fenomeen van radicalisering **gecontextualiseerd** of tegen een bepaalde achtergrond geplaatst eens de informatie geanalyseerd werd. De VSSE hanteert hierbij een brede benadering. T.a.v. radicalisering betekent dit bijvoorbeeld dat het niet noodzakelijk tot geweld zal leiden maar er wel degelijk maatschappelijke fricties kunnen ontstaan (die relevante inlichtingen vormen voor beleidsmakers). Salafisme bijvoorbeeld is meestal niet gewelddadig, hoewel het veelal zichtbaar is. Wij dienen dan ook rekening te houden met het gegeven dat dit bijvoorbeeld ook kan leiden tot een tegenbeweging bij extreemrechts. Wat op zijn beurt ook een tegenbeweging kan veroorzaken bij extreemlinks. We kunnen m.a.w. in een **potentieel gevaarlijke situatie** terechtkomen waarbij een brede en diepe benadering ons in staat stelt om het fenomeen tijdig te begrijpen en te onderkennen. Salafisme wordt ook gevolgd door haar radicaal karakter – doordat het op zachte wijze een ondermijnen kan vormen voor de democratie – cf. hoofddoek verplicht, geen alcohol verkopen, religieuze politie,... ('finaliteit gevaar'). Ook inmengingsactiviteiten (bv. de steun aan radicale groeperingen) zijn niet louter 'gevaarlijk', maar kunnen al dan niet een dreiging inhouden t.a.v. de inwendige veiligheid van de staat en het voortbestaan van de democratische en grondwettelijke orde. Vervolgens betekent het ook, dat er niet noodzakelijk een probleem is met radicalisme in zijn geheel. Radicalisme wordt slechts een probleem wanneer het ingaat tegen de democratische en statelijke belangen. Daarbij is het dus essentieel om te begrijpen dat de VSSE **belangen** gaat **verdedigen op basis van bedreigingen**. Wanneer de belangen m.a.w. in het gedrang komen door bedreigingen, zal de VSSE optreden.

Deze **brede –en dieptebenadering** blijkt ook uit de drie niveaus van analyse. De analyse gebeurt namelijk op het **microniveau, het mesoniveau en het macroniveau**. Het macroniveau betreft het niveau van het ontdekken van fenomenen in de brede zin ('scannen'); het richt zich op de lange termijn; en het proces vat aan in het meest vroegtijdige stadium en tevens in samenwerking met de zusterdiensten. Het betreft aldus het permanent scannen dat kan leiden tot detectie van bepaalde fenomenen (wat bijvoorbeeld kan leiden tot een 'fenomeenanalyse'). Het microniveau richt zich zowel op individuen als fenomenen. De VSSE gaat m.a.w. op het microniveau na wat er leeft onder de mensen; zij gaat zich vergewissen of bepaalde mechanismen reeds gekristalliseerd zijn; en in hoeverre daaromtrent een probleem kan bestaan. Op het mesoniveau gaat de VSSE na in hoeverre rond bepaalde fenomenen of mechanismen, er groeperingen ontstaan (of kunnen ontstaan), waarbij zowel het micro –als het macroniveau worden gecombineerd. Alle niveaus vergen echter een andere aanpak waarbij het handelen van individuen en groeperingen niet noodzakelijk kan worden tegengegaan. Een inlichtingendienst tracht aldus veeleer zowel in de diepte als in de breedte te werken door de groepsstructuur te bestuderen (hiërarchie, scholing,...), de groepsleider(s) te onderzoeken, de gevaarlijkheid van een groep en/of de groepsleider(s) na te gaan,... Bij het analyseren van de drie niveaus is er een constante wisselwerking tussen de analyse –en collectiediensten; een constante evaluatie; en een constante accentenlegging (die zich kan vertalen in de vorm van actieplannen). Wanneer het

gevaar of de dreiging toeneemt, volgt de VSSE het desbetreffende fenomeen en de groepering of groepsleider(s) op.

Ten zesde wordt er zowel informatie bekomen en geanalyseerd uit **gesloten als open bronnen**. De VSSE gaat deze publieke en geheime informatie vervolgens verrijken. De mogelijkheid bestaat m.a.w. dat informatie wordt getoetst aan gegevens die niet voor het publiek toegankelijk zijn en er bestaat een mogelijkheid om middelen in te zetten die sporen naar de mechanismen die mogelijks actief verborgen worden gehouden. Let wel, in het kader van radicalisme mogen geen BIM-methoden worden aangewend maar in het kader van een radicaliseringsproces wel.

Ten zevende gaat er een meerwaarde uit omwille van **de niet-gerechtelijke finaliteit**, wat het essentiële verschil met een politiedienst vormt. Steeds overstijgt het inlichtingenwerk het strikt strafrechtelijke, al kunnen de paden lang gelijklopen. Ook uit eerdere ervaringen blijkt dat mensen meer geneigd zijn om met de inlichtingendiensten te spreken omdat deze verkregen informatie niet noodzakelijk in een gerechtelijke sfeer gaat eindigen. Naar deradicalisering en disengagement vormt dit een belangrijk aanknopingspunt. Bovendien leidt een radicaliseringsproces niet noodzakelijk tot strafrechtelijk vervolgbare handelingen of meningsuitingen. Het gaat immers om inlichtingen omtrent een relevant fenomeen – niet om informatie over een strafbaar feit. Aan deze voordelen zijn er echter ook **nadelen** verbonden volgens verschillende respondenten. Gezien de werking van de VSSE uitgaat van een veiligheidsperspectief (dreiging t.a.v. belangen – niet noodzakelijk gebruik van geweld), bestaat er soms een **negatieve externe perceptie** omtrent de dienst. Hiertoe vinden de respondenten het opportuun dat de VSSE zijn 'redactietechnieken', zijn communicatie en zijn transparantie t.a.v. de buitenwereld zou verbeteren. Om die reden kan het bijvoorbeeld belangrijk zijn om duidelijker te maken naar de buitenwereld welke informatie de dienst nu net kan aanbrenge. De grote vraag die rest is in hoeverre men als dienst moet gaan wat betreft die informatietaak ten aanzien van het brede publiek. Bepaalde dreigingen kan men immers tegen gaan door ze simpelweg kenbaar te maken bij het publiek.

Radicalisme is echter een opdracht waarbij vele actoren hun steentje dienen bij te dragen. Men kan m.a.w. niet verwachten dat de VSSE alle mogelijke fenomenen kan dekken en het is aldus belangrijk dat de verschillende spelers streven naar samenwerking. Waaraan zeker moet gedacht worden in het kader van radicalisme, is de **versnippering van bevoegdheden**, onze **complexe staatsstructuur** en de **nood aan samenwerking op alle beleidsniveaus**. Tevens zijn simplistische antwoorden op vaak complexe problemen uitgesloten. Terwijl men dat wel vaak verwacht van de VSSE. Tenslotte is het eveneens realistischer om een terdege ondersteunende rol toe te kennen aan de VSSE i.p.v. een voortrekkersrol³⁰⁰, gezien het **een 'opdracht van allen'** is. T.a.v. het laatste punt opent zich wel een discussie. Men zou er namelijk ook voor kunnen kiezen om de taken correct te verdelen.

In het kader van deradicalisering zijn er slechts weinig respondenten positief wat betreft een voortrekkersrol van de VSSE (infra). De meesten benadrukken wel **de bijzondere informatiepositie en de expertise** waarover de dienst beschikt. De inlichtingenrol van de VSSE bevindt zich m.a.w. vooral in het kader van radicalisering, extremisme en

---

³⁰⁰ Indien er wordt gekozen voor een voortrekkersrol, zou het opportuun zijn om de VSSE te voorzien van de nodige mensen, gezien de eerste taak van een inlichtingendienst het zoeken van informatie en het aanmaken van inlichtingen is.

terrorisme. Twee van de respondenten stelden evenwel dat het aan de politieke verantwoordelijken is om daarover een beslissing te nemen. Want indien een beleid hieromtrent ontbreekt, is het onmogelijk om projecten tot deradicalisering, noch disengagement uit te voeren. De VSSE zou bijvoorbeeld wel een rol zou kunnen spelen inzake een dergelijk beleid omwille van de contacten binnen bepaalde sociaal-culturele organisaties. Doch benadrukten een aantal respondenten dat de inlichtingenrol er vooral uit bestaat om op proactieve wijze diverse informatie door te geven aan allerlei klanten. Bijvoorbeeld het informeren van gemeentebesturen over het bestaan van en het mechanisme achter de façadepolitiek.

- **De inlichtingencyclus:**

De inlichtingencyclus gaat terug tot de oudheid en is aldus zo oud als het inlichtingenwerk zelf. Volgens een meerderheid van de respondenten zit de inlichtingencyclus goed in elkaar, is het niets nieuw en heeft deze zijn waarde reeds bewezen. Naar aanpassingen of verbeteringen toe, gaven de respondenten echter verscheidene zaken aan. Want de waarde van de inlichtingencyclus hangt in belangrijke mate af van de **stroom van informatie**: des te meer kwaliteitsvolle informatie er voorhanden is, des te beter de desbetreffende analyse zal zijn ('objectiviteit'). De bronnen om naar de hoge mate van objectiviteit te streven, kunnen zeer divers zijn: eigen informatiebronnen (HUMINT, TECHINT,...), politie, BuZa, Defensie,... Daarom is de doorstroom van informatie tussen de diensten het belangrijkste element, waarbij telkens zou moeten worden gestreefd naar de verbetering ervan omwille van het gemeenschappelijke belang. De **"need to know"** is echter het grote pijnpunt in België. Wanneer stap je m.a.w. naar de partners? Er dient zich m.a.w. een risico aan om als dienst op zichzelf te gaan keren. De scheidingslijn hierbij valt echter niet geheel eenduidig te trekken. Want omtrent internationale samenwerking in het kader van terrorisme is het gemeenschappelijk belang bijvoorbeeld zo groot dat niemand nog informatie zal achterhouden (ook niet in het kader van de doorstroom van informatie). **De sterkte van de inlichting begint aldus bij de instroom ervan om zodoende zoveel mogelijk te kunnen analyseren.**

Vervolgens gaat er ook te weinig aandacht uit naar een **projectmatige aanpak**. Een projectmatige aanpak betekent echter niet dat de inlichtingencyclus geheel projectmatig zou mogen verlopen maar het betekent veeleer dat de praktijk nog meer geënt zou moeten worden op de cyclus. Er schuilt m.a.w. een voordeel en een gevaar in een "constante cyclus" en om dit tegen te gaan is een **lange termijn denken** essentieel. Een volgend pijnpunt is dat de analysediensten voldoende bemand moeten zijn om tot een adequate werking te komen. Want een **permanent crisisbeheer** bij de VSSE heeft een negatieve weerslag op de werking en aldus ook op de inlichtingencyclus. Het neemt daarbij komend veel tijd in beslag om een analist te trainen, waarbij het ontbreken van perspectieven voor de betrokken analisten tevens problematisch is.

De aanpassingen aan de inlichtingencyclus die heden worden doorgevoerd, hebben meestal te maken met de **collectezijde**, waarbij de klassieke open bronnen bijvoorbeeld evolueren tot moderne varianten (SOCMINT bijvoorbeeld). Dit vergt m.a.w. veranderingen. Tevens kunnen analisten heden gebruik maken van een aantal vehikels die hun werk gedeeltelijk vergemakkelijken (programma's die verbanden leggen bijvoorbeeld). De VSSE stoot echter bij het doorvoeren van aanpassingen op twee problemen. Enerzijds de hoge kostprijs van degelijke investeringen en anderzijds dat het

uitschakelen van de menselijke factor (en het enkel afhankelijk worden van technische instrumenten) onmogelijk is bij het analyse –en inlichtingenwerk. Niettegenstaande deze kritische bemerkingen en pijnpunten, wordt er wel degelijk nagedacht over aanpassingen. Men mag m.a.w. de VSSE niet opvatten als een statische dienst die niet openstaat voor verandering. Tot op heden wordt er echter niets voorgesteld die een afdoende of een verdere meerwaarde zou kunnen bieden. Tevens houdt ook het internationale publiek van experts het bij de klassieke inlichtingencyclus.

Volgens een respondent kan er wel een aanpassing gebeuren bij de aanvang van de inlichtingencyclus, namelijk bij de **'intelligence requirements'**. Het beleid zou daarbij vooral aandacht moeten hebben voor het (lange) tijdsperspectief en de betrokken partners. We worden namelijk geconfronteerd met een terugkerend fenomeen, waarbij de beleidsmakers beweren dat zij onvoldoende en/of onjuiste informatie krijgen enerzijds terwijl de diensten vinden dat zij te weinig instructies, richtlijnen en/of vragen krijgen van de beleidsmakers anderzijds. Om dit continue probleem op te vangen, is er een meer intensieve samenwerking tussen de diensten en de politieke beleidsvoerders nodig - gebaseerd op wederzijds vertrouwen en gesteund op het uitgangspunt om te komen tot duidelijke afspraken m.b.t. de aansturing en de werking. Want in tegenstelling tot de politieke klanten bleken de administraties veel meer tevreden te zijn (FOD Personeel en Organisatie, 2012:67).³⁰¹ Hierbij is het belangrijk dat de klanten weten wat de verwachtingen omtrent de VSSE kunnen zijn (**'train the customer'**). Tevens is er een duidelijke nood aan een lange termijnvisie en een lange termijnplanning. Vanuit de VSSE zelf is er echter ook een **betere afstemming van de beide werkingssferen** nodig (tussen de politieke klanten en de dienst). D.w.z. dat een analyse erin moet slagen om het probleem degelijk uiteen te leggen en te situeren in een bepaalde context, waarbij deze analyse uiteindelijk moet uitmonden tot het begeleiden van de politieke klanten in het nemen van keuzes door afwegingen van opties uiteen te leggen of verscheidene opties die genomen kunnen worden af te wegen op basis van de mogelijke gevolgen die daaruit kunnen voortspruiten. Daarom is er **nood aan een debat omtrent het belang van het verspreiden van informatie onder de partners** ('niet-geclassificeerde publicaties'). Transparantie naar de partners toe teneinde hen in te lichten omtrent bepaalde fenomenen of groeperingen wordt m.a.w. belangrijk geacht onder de respondenten. Het is daarbijkomend belangrijk om alle vormen van inlichtingen (HUMINT, SOCINT,...) in de juiste vorm te gieten teneinde goede informatie te kunnen verspreiden. Doch zou men ook kunnen stellen, zo meldt een respondent, dat de dienst zelf verantwoordelijk is voor het feit dat de overheid geen duidelijke requirements naar voor brengt.

Tevens is het van belang om te streven naar een betere wijze van communicatie met alle partners (**'elektornisch bereiken van de partners'**), en op een veilige manier ('encryptie').

---

³⁰¹ Er werd namelijk een onderzoek uitgevoerd die peilde naar de kwaliteit van analyses met als oogmerk deze te verbeteren.

15.1.2.2 Vragen betreffende de samenwerking met de VSSE

- Samenwerking met de klanten van de VSSE:

Omtrent de samenwerking met de klanten van de VSSE wordt het algemeen zo bevonden dat de klanten moeten weten wat de VSSE kan leveren. Anders gesteld, dat zij de **verwachtingen t.a.v. de VSSE** kunnen inschatten. Indien wij spreken over de klanten, hebben wij het overigens niet enkel over de beleidsmaker. Door beter de finaliteiten en de mogelijke maatregelen te kennen in het kader van de opdrachten, kan er naar een betere vorm van samenwerking worden gestreefd. Het gaat m.a.w. om **een proces van leren omgaan met de inlichtingendienst en het inlichtingenproduct**. Het is daarom ook aan de VSSE om zich duidelijk kenbaar te maken: "*Wie zijn we?; Wat doen we?; en wat kunt U van ons verwachten?*". Anderzijds is het eveneens belangrijk dat men als dienst weet wat de eigenlijke verwachtingen van andere actoren zijn.

Het probleem is drievoudig. Ten eerste bestaat er onbegrip omtrent **de rol en de betekenis van classificaties**. Ten tweede worden de redenen waarom **menselijke bronnen** moeten beschermd worden en afgeschermd worden niet altijd even correct begrepen. Nogal wat informatie wordt bij de VSSE namelijk geclassificeerd omwille van het beschermen van buitenlandse en menselijke bronnen. Tenslotte is er **nood aan vertrouwen**, en dit is zeker zo wat betreft de politieke beleidsmakers (de betrokken ministers en beleidscellen). De respondenten willen daarom helpen om onduidelijkheden te verklaren d.m.v. **een systeem van briefings** (gegeven door o.a. analisten). Het is voor de VSSE aldus belangrijk om **doelgericht informatie te verspreiden**. Men is tevens van oordeel dat menselijk overleg meer vruchtbaar lijkt dan het uitsturen van een nota bijvoorbeeld. Deze briefings zouden tevens van belang kunnen zijn voor toezichtonderzoeken.

Een **protocolakkoord** wordt algemeen bekeken als een goede vorm van partnerschap gezien, op voorwaarde dat het niet leidt tot bureaucratische formaliteiten. Een protocolakkoord biedt een goede basis om afspraken te maken in het kader van informatie-garing enerzijds en inlichtingenverstrekking anderzijds. Maar daarom is een protocolakkoord niet altijd geheel noodzakelijk, gezien er **ook informeel kan gestreefd worden tot iets structureel** (bijvoorbeeld de contactdag tussen de VSSE en de steden en gemeenten). Een protocolakkoord biedt echter wel het voordeel dat iedereen exact weet wat de verwachtingen mogen zijn en tevens is er een contactpersoon indien er bijvoorbeeld plots een probleem opduikt. Een protocolakkoord moet aldus altijd bestaan uit een **tweevoudige boodschap** enerzijds: "Wat kunnen wij doen?" en anderzijds: "Wat kunt U voor ons doen?". Tevens werd er gewezen op het gegeven dat de diensten waarmee de VSSE al heeft samengewerkt in het kader van een protocolakkoord zeker zijn meerwaarde heeft bewezen omdat de **bevoegdheden**³⁰² duidelijk worden omschreven, alsook de **uitwisseling van gegevens** helder wordt bepaald en de **thema's waarrond men gaat samenwerken** altijd worden omlijnd.

Hoewel er een belang uitgaat van informele afspraken, wordt een protocolakkoord in bepaalde materies ook als noodzakelijk geacht. Een respondent gaf aan dat de afwezigheid van een protocol met de FOD Justitie ertoe leidt dat er niet op regelmatige wijze aanwervingen kunnen plaatsvinden met als gevolg dat dit problemen veroorzaakt

---

³⁰² Let wel, aangaande de bevoegdheden blijven alle diensten te allen tijde binnen hun eigen wettelijk kader functioneren.

in de zoektocht naar personeel met een specifieke kennis of achtergrond. Dit heeft vervolgens ook een weerslag op de werking van de dienst enerzijds en de opleiding van nieuw personeel anderzijds. Naar de toekomst toe zou een **"Service Level Agreement"** met de FOD Justitie aldus wenselijk zijn.

Doch werd ook bevonden dat er heden veel protocollen worden afgesloten, waarbij deze soms leiden tot vele discussies. Een respondent stelde dat het erom gaat dat men protocollen maakt zonder de werking afdoende vast te leggen. Volgens deze laatste respondent omschrijft een protocolakkoord idealiter dus altijd de doelen waaraan men samen wilt werken (**'samenwerkingsovereenkomst'**). Tevens dient dit een routinematige aanpak te bevorderen om bijvoorbeeld samen tot een eensluidende beeldvorming te komen.

Een andere respondent gaf een viervoudige argumentatie aan van hoe er gestreefd zou kunnen worden naar een betere vorm van samenwerking met de klanten van de VSSE. Ten eerste onderstreepte de respondent **het belang van persoonlijke contacten** binnenin en tussen de diensten en dit zowel **op een formele als informele manier**. Ten tweede is er nood aan om **liaisons** aan te werven bij de diensten van de Eerste Minister, BiZa en Justitie teneinde een zeer snelle en vlotte manier van werken te bewerkstelligen. Ten derde vermeldde de respondent dat het sluiten van **protocolakkoorden** het vooral makkelijker maakt om informatie binnen een bepaald kader door te geven en deze tevens te beschermen. Dit leidt ertoe dat het vertrouwen toeneemt en het wantrouwen daalt. Ten vierde geeft de respondent aan dat **kaderakkoorden** mogelijks protocolakkoorden kunnen aanvullen en dat deze dan beter afgestemd moeten worden op elkaar. Dit kan gebeuren als alle diensthoofden zouden streven naar samenwerking.

Het partnership met het OCAD zou bijvoorbeeld bevorderd moeten worden.

Verder gaf een respondent aan dat het **Federaal Parket** een belangrijke taak uitvoert als **aanspreekpunt** indien de VSSE een substantiële rol vervulde in het kader van een onderzoek. Zo beschikt het Federaal Parket over de mogelijkheid om het naar het publiek toe bekend te maken dat de VSSE een rol heeft gespeeld in een zaak (in een terreurzaak bijvoorbeeld).

Tenslotte dient het te worden opgemerkt dat de VSSE in de laatste jaren reeds moeite heeft gedaan om de samenwerking met de klanten te verbeteren door meer open te zijn naar de media toe, door een klantenbevraging af te nemen en door zelf meer naar de klanten toe te stappen.

- **Klanten en partners in het kader van radicalisme:**

België is een zeer complex land waarbij de verschillende bevoegdheden op verschillende niveaus verdeeld zijn over zeer veel verscheidene partners. Bijgevolg is het niet zo makkelijk om als VSSE de lagere niveaus te betrekken. De moeilijkheid voor de VSSE betreft vooral de schaal. Want terwijl de VSSE een vrij kleine dienst is, zijn de steden en gemeenten zeer groot in aantal wat eveneens problemen veroorzaakt op vlak van samenwerking. Doch kan de VSSE (en bij uitbreiding het federale niveau) wel degelijk kennis verspreiden door bijvoorbeeld te wijzen op de invloed die uitgaat van het salafisme, de invloed vanuit het buitenland,....

Inzake terrorisme is de Gerechtelijke Politie een van de belangrijkste partners, maar inzake radicalisme is dat de lokale politie die zeer belangrijk is als partner. Hierbij vindt de respondent dat het mogelijk zou moeten blijven voor de inspecteurs van de lokale politie om te overleggen met de VSSE.

Het OCAD is inzake het Plan R bevoegd voor de coördinatie. De invulling wordt echter soms als concurrentieel aangevoeld. Het Crisiscentrum is ook belangrijk omwille van specifieke informatie. De samenwerking met ADIV in het kader van radicalisme is beperkt tot specifieke informatie. Op vlak van advies is de VSSE belangrijk voor de Gemeenschappen (m.b.t. moskeeën bijvoorbeeld). Doch bevindt men dat de samenwerking met de Gemeenschappen strategischer zou moeten zijn. Ook t.a.v. de Dienst Vreemdelingenzaken heeft de VSSE een adviesfunctie. Verder is er ook nog samenwerking met het CFI, Douane,.... Volgens een andere respondent zijn het vooral de zusterdiensten en de klassieke partners die belangrijk zijn in het kader van samenwerking omtrent radicalisering. Met de zusterdiensten werkt men namelijk als dienst op hetzelfde niveau en gaat het steeds om geëvalueerde informatie. Tevens geeft de respondent aan dat er daarnaast nog vele andere actoren zijn die elk hun eigen inbreng kunnen doen, denken we aan de gevangenen, de jeugdwerking, het Commissariaat-Generaal voor Vluchtelingen en Staatlozen.... **Iedereen kan namelijk werken vanuit zijn eigen (professioneel) werkveld, bevoegdheden en opdrachten, en waarbij het uitwisselen van informatie verrijkend werkt** ('getrapte informatie').

Volgens een respondent verkiest men in het kader van radicalisme beter om vanaf het Federale niveau naar beneden toe te werken en men bij voorkeur veel belang hecht aan de Gemeenschappen en de Gewesten.

Men stelt dat men in het kader van het bepalen van samenwerking omtrent radicalisme een essentieel **onderscheid** moet maken tussen **het detecteren en het beheersen van radicalisme**. Een andere respondent benadrukt in het kader van samenwerking met de partners dat de rol van een inlichtingendienst die inlichtingenwerk uitvoert duidelijk moet zijn. Het inlichtingenwerk mag namelijk niet in functie van een andere dienst komen te staan, (wat per definitie wel het geval is). Want in sommige andere landen gebeurt dit bijvoorbeeld wel. Wij dienen ons aldus de vraag te stellen "**waar stopt de politiewerking?**" ('**resultatenverbintenis**') en "**waar begint intelligence?**" ('**inspanningsverbintenis**'). We mogen namelijk niet vergeten dat bij het uitvoeren van ieders finaliteit, het soms samenwerking kan tegengaan. Verder geeft een respondent aan dat het niet noodzakelijk betekent dat er geen goede samenwerking met de magistratuur, het parket, BuZa,... is. De samenwerking tussen de VSSE en de FOD BuZa is een voorbeeld van een goede samenwerking omwille van de grote **inlichtingenbehoefte bij BuZa en de informatiebehoefte bij de VSSE**. De VSSE levert namelijk veel informatie aan BuZa maar anderzijds ontvangt de VSSE ook veel nuttige informatie van BuZa omwille van de nuttige vaststellingen die BuZa kan doen in de uitoefening van hun werkzaamheden. In het kader van radicalisme kunnen **lokale besturen** bijvoorbeeld nuttige informatie verstrekken aan de VSSE. Zeker t.a.v. het desbetreffende fenomeen is dat zo, gezien de lokale besturen zich veelal in de frontlijn van het fenomeen bevinden. De VSSE streeft aldus naar een meer intense en vertrouwelijke band met de lokale besturen. Het is echter betreurenswaardig dat de lokale besturen de VSSE veelal als een repressief gegeven beschouwen.

Een respondent vindt dat de VSSE vooral het debat moet voeren met de partners of **radicalisme al dan niet een veiligheidsprobleem** is. Vervolgens moeten wij ons de vraag stellen of wij daar al dan niet op willen inspelen.

Volgens een respondent zou men kunnen opteren voor de oprichting van **een federaal kenniscentrum** waarbij verschillende individuen, diensten of instellingen in het kader van radicalisme zouden kunnen samenkomen met het oogmerk om kennis omtrent het fenomeen te verhogen en te verbeteren (naar voorbeeld van het sekten-kenniscentrum IAACSO bijvoorbeeld). In Nederland slaagt men erin om meer performant naar de samenleving te stappen, wat uitmondt in zeer goede publicaties. De kennis die hieruit ter beschikking wordt gesteld zou tevens neutraler van aard zijn. Indien men niet zou opteren om een onafhankelijk kenniscentrum op te richten, zou men dit ook onder de FOD BiZa kunnen plaatsen. Deze laatste optie zou de verkregen kennis al wat neutraler van aard kunnen maken dan dat het bijvoorbeeld bij de FOD Justitie zou worden opgericht. Een meerderheid van de respondenten vindt een **samenwerking tussen de VSSE en academici** een veelbelovend en hoopvol project. Het zou volgens een respondent kunnen gaan om informatie die getoetst zou kunnen worden en ook nuttig zou kunnen zijn voor de dienst. Dit zou bijvoorbeeld met een protocolakkoord kunnen worden geregeld. Bovenal is het vooral een kwestie van vertrouwen. Een andere respondent stelt dan weer dat samenwerking tussen de academische wereld en de VSSE niet zou mogen leiden tot puur academisch vakwerk. Want veelal is het in het kader van radicalisme niet duidelijk om een welbepaald 'etiket' op iemand te klevan. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat niet-gewelddadige salafieten een probleem vormen voor de samenleving (denken we bijvoorbeeld aan salafieten die geweld niet principieel afzweren of geweld soms legitimeren). Het gebruik van academische concepten, matrixen en definities kan – hoewel ze vaak een hulpmiddel zijn – soms een remmende werking uitoefenen op het verkrijgen van een correct beeld van het fenomeen. Een andere respondent is lovend omtrent een toekomstige samenwerking met universiteiten omwille van het feit dat men in het Verenigd Koninkrijk bijvoorbeeld de mogelijkheid heeft dat diensten bepaalde onderzoeken kunnen uitbesteden aan universiteiten. Deze respondent vindt het dan ook noodzakelijk dat er een gescheiden budget ter beschikking wordt gesteld aan de VSSE om alzo samenwerking (met universiteiten bijvoorbeeld) enerzijds en opleiding anderzijds te garanderen teneinde deze beide zaken op een degelijke manier vorm te kunnen geven (infra: het onderzoek van radicalisering in het kader van de VSSE).

- **Partners in het kader van deradicalisering en disengagement:**

Gezien de afwezigheid van een duidelijk deradicaliseringsbeleid valt deze vraag veel moeilijker te beantwoorden. Indien wij ervan uitgaan welke partners zouden kunnen belangrijk zijn voor de VSSE naar deradicalisering en disengagement toe, sluiten de antwoorden aan bij het vorige punt. Een respondent stelde dat bij het beantwoorden van deze vraag, het in eerste instantie vooral belangrijk is om na te gaan welke parameters gebruikt worden om radicalisering in beeld te brengen.

Het zijn aldus de respondenten vooral **de gemeenschappen, de gewesten en de lokale besturen** die naar voor kunnen worden geschoven inzake de partners die belangrijk zouden kunnen zijn in het kader van deradicalisering en disengagement (denken we aan: jeugdzorg, jongerenverenigingen, sportverenigingen, bestuur van de

erediensten,...). Het is echter **betreurenswaardig dat deze beleidsniveaus niet echt vertrouwd zijn met het inlichtingenwerk en het inlichtingenterrein**. Het is daarom belangrijk dat deze beleidsniveaus naar de toekomst toe een volwaardige partner van de VSSE worden. Het opbouwen van een goede relatie tussen imams enerzijds en de gemeenschappen en het lokale niveau anderzijds worden hierbij ook als uitermate belangrijk beschouwd. Ook onderzoek (universiteiten en think tanks) kunnen hun steentje bijdragen inzake deze materie (infra). De VSSE stelt zich daarom naar onderzoek toe, open op om een bijdrage te leveren. Ook het Directoraat-generaal Penitentiare Inrichtingen komt sterk naar voor bij een meerderheid van de respondenten. Tenslotte kunnen de klassieke federale partners een niet te onderschatten rol spelen.

Daarnaast zou het **Plan R** op een **structurele manier** kunnen meespelen inzake een deradicaliserings –en disengagementsbeleid.

Concluderend zijn het aldus vooral de actoren die kunnen handelen waar radicalisering opduikt (preventiemedewerkers, sociale werkers,...) die belangrijk zijn naar deradicalisering en disengagement toe. Hier werd er wel telkens aan toegevoegd dat het steeds om andere actoren zal gaan wanneer wij in contact komen te staan met de diverse vormen die radicalisme en extremisme kunnen aannemen (extreemrechts, extreemlinks,... bijvoorbeeld).

15.1.2.3 Vragen betreffende de politiek-bestuurlijke inbedding

- De huidige manier van beleidsbepaling betreffende de opdrachten van de VSSE:

De grote doorbraak voor de VSSE kwam er in 1998 met een duidelijk omschreven wettelijk kader. Doch ontving de VSSE slechts weinig signalen omtrent prioriteiten want actieplannen leiden tot op heden weinig tot discussie en feedback. Dit leidt er bovendien toe dat er slechts in uitzonderlijke gevallen feedback wordt verkregen wat betreft de nota's van de VSSE. We kunnen ons op die manier de vraag stellen: "Zijn we dan nuttig?"; "Wordt dat gelezen?". Deze mate van **onduidelijkheid en de weinige aansturing ('self-tasking')** wordt als nefast voor de VSSE beschouwd. Het zou daarom volgens een respondent goed zijn, mocht de VSSE zich minder moeten laten leiden door de actualiteit, waarbij er bovendien wordt verwacht dat de VSSE daaromtrent alles kent en alles kan beschermen. Daarom is er in belangrijke mate nood aan een lange termijnvisie. Concluderend kunnen wij stellen dat er slechts **weinig aan actieve beleidsbepaling** wordt gedaan. Het zou er namelijk niet mogen toe leiden dat de VSSE wordt beschouwd als een verloren dienst. Er worden namelijk slechts zelden zeer duidelijke 'intelligence requirements' opgesteld. Ook binnenshuis leidt het opstellen van requirements tot de nodige discussie. Doch, zo stelt een respondent, is het **sterk afhankelijk van bedreiging tot bedreiging**. Soms is het namelijk zeer duidelijk wat de behoeften zijn en in andere gevallen is dat veel minder zo. Niettemin wordt het algemeen zo aanvoeld, dat het gangbare systeem - waarbij de VSSE prioriteiten gaat opstellen, en waarbij deze (dan mogelijks) worden goedgekeurd door de Minister van Justitie en het Ministerieel Comité I&V, een vrij goed systeem is. Bovendien is er op vlak van aansturing tevens nog het Ministerieel College I&V.

Het gaat bij de aansturing van de dienst immers telkens om **een moeilijke afweging tussen te veel en te weinig aansturing** van de dienst enerzijds, en het feit dat inlichtingendiensten op lange termijn werken anderzijds. Zodus is het praktisch onmogelijk om alles voorafgaand te voorzien. T.a.v. het laatste punt moeten wij volgens een respondent goed beseffen dat wanneer men prioriteiten gaat bepalen, dit als gevolg heeft dat men enerzijds die fenomenen gaat detecteren die vooraf werden bepaald, maar dat andere dan weer niet worden gedetecteerd anderzijds. Inzake beleidsbepaling is het aldus ook belangrijk om te weten **wat er wel en wat er niet wordt aangepakt** enerzijds en **hoe de middelen worden verdeeld** anderzijds. Hetgeen aldus noodzakelijk een keuze tussen verschillende prioriteiten impliceert. Concluderend gaat het aldus in belangrijke mate om een goed evenwicht te zoeken tussen die verschillende afwegingen.

België kent tevens een **gebrek aan een inlichtingencultuur**. Bovendien heerst er een belangrijke mate van onwetendheid omtrent de nood aan veiligheidsmachtigingen (supra) en de manier waarop men ermee omgaat of zou mee moeten omgaan ('nood aan responsabilisering').

Een respondent vindt dat men als VSSE duidelijker moet maken waar men naar streeft door bijvoorbeeld **projectbepalingen** op te maken, waaromtrent de Minister zijn/haar mening kan geven. Doch is het essentieel, aldus de respondent, om als VSSE te vertrekken vanuit de ervaring (het werkveld) en professionaliteit (cyclusbepaling, analysebepaling) inzake de prioriteitstellingen. De respondent onderstreept evenwel dat

het aan de politieke overheid is om aan deze prioriteiten goedkeuring én feedback te geven. Tevens mogen we niet uit het oog verliezen dat prioriteitsbepalingen kunnen leiden tot angst voor capaciteitsverlies binnenin de dienst. Tenslotte is het aldus van belang dat er een evenredigheid bestaat tussen de opdrachten en de middelen van de dienst in het kader van prioriteitsbepaling.

- **Doelmatigheid en doelgerichtheid van het Ministerieel Comité I&V en het College I&V:**

Vanuit democratisch oogpunt wordt het Ministerieel Comité I&V en het College I&V essentieel geacht. Belangrijk om op te merken, is dat de VSSE dan wel kan instaan voor enige beleidsvoorbereiding (directie) en de beleidsuitvoering maar dat de beleidsbepaling aan de politieke wereld toekomt. Net als bij het voorgaande punt komt hieruit algemeen naar voor dat de focus op **taakstelling, prioritering en opvolging** beter kan. Tevens leeft onder een meerderheid van de respondenten het gevoel dat men amper weet wat het effect ('de output') van het Comité I&V en het College I&V is. De verslaggeving daaromtrent laat te wensen over. Er vloeit m.a.w. slechts weinig informatie naar de dienst zelf en indien dat zo is, gaat het meestal omtrent evidente zaken.

Het betreft in vele gevallen slechts **ad hoc beleid, waarbij duidelijke strategieën ontbreken**. Met als gevolg dat de diensten vaak op elkaar botsen en waardoor het gevoel ontstaat dat er slechts weinig politieke afwegingen worden genomen. De sturing van de diensten is aldus aan verbetering toe. Bovendien stelt men in het algemeen vast dat de afweging tussen middelen en acties vaak wordt genomen op basis van gebeurtenissen (**'event-based policy'**). D.w.z. dat men in een 'schrikperiode' ('sense of urgency') meer middelen en maatregelen mag inzetten dan in tijden van rust. Want na 2005 leefde het gevoel dat terreur op zijn teruggang was binnen Europa waardoor het belang van de dienst dan ook afneemt. Heden worden wij echter geconfronteerd met de situatie in Syrië waardoor het belang van de dienst terug toeneemt. Dit leidt ertoe dat er voorafgaand een externe druk zich dient aan te dienen vooraleer men als dienst weer op de voorgrond treedt. Eveneens is er slechts **weinig kennis omtrent het nut van een inlichtingendienst**, wat problemen kan generen op vlak van de continuïteit van de inlichtingenstroom (supra). Hieruit volgt dat er nood is aan een politiek debat hieromtrent.

Volgens een respondent is het noodzakelijk om als dienst enige afstand te bewaren van het beleidsniveau om zodoende een efficiënte beleidsmatige aanpak te verkrijgen. Het mag bovendien niet leiden tot een logge beleidsbepaling, gezien het (constante) gevaar dat er iets onverwacht kan opduiken. Hierbij dient de **afweging** gemaakt te worden **tussen al dan niet veel details opnemen** inzake taakstelling en prioritering.

De efficiënte wordt tevens beperkt door **de tijdsduur van de legislatuur en de termijn van het minsterschap**. Het tijdsbestek van het ministerschap wordt m.a.w. als te kort ervaren om effectief een efficiënt beleid te kunnen bepalen. Ook heeft het Comité zich **geen eigen identiteit** kunnen toe-eigenen. Daarnaast wordt het beleid vaak onder invloed van **tijdsdruk** gemaakt terwijl het net anticiperend zou moeten zijn. Daartoe zou zowel het Ministerieel Comité als het College een model kunnen aannemen van briefings door analisten om verscheidene problemen begrijpelijk te maken naar het beleidsniveau toe. Bovendien pleit er een respondent voor om een beter en regelmatig contact te installeren tussen de VSSE, de Eerste Minister, de Minister van BiZa, de Minister van

BuZa, de Minister van Defensie, de Minister van Justitie en de Administrateur-Generaal van de VSSE. Daartoe aanziet de respondent tevens **het niveau van de beleidscellen** als uitermate belangrijk in de toekomst (als hulpbron). De vraag is echter of het politieke niveau dat al dan niet ziet zitten. Niettegenstaande de mogelijke weerwil bij het politieke niveau, zou het van belang kunnen zijn in budgettaire krappe tijden. Tevens moet er meer gepoogd worden om **naar een consensus te streven** teneinde de diensten te voorzien van een duidelijke beleidsbepaling.

Een respondent meent dat men het College meer gewicht zou moeten geven op vlak van beleidsvoorbereiding en dat de mogelijkheid zou moeten bestaan voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers om het Comité te horen. T.a.v. het College streeft de VSSE naar **een terdege en realistische resultaatsopvolging**. Een andere respondent meent dat de **samenstelling** van het College eveneens **meer dynamisch** zou moeten zijn: er zijn permanente leden voor sommige materies waar ze niet noodzakelijk bij hoeven te zijn, terwijl andere dan weer geen lid zijn en die op dat moment wel noodzakelijk zijn voor de gegeven materie. Bovendien hangt het veelal af van de persoonlijkheid van de Veiligheidsadviseur van de Eerste Minister van hoe de werking van het College zal verlopen.

Tenslotte kwam ook het (lange) **uitstellen van de benoeming van de Administrateur-Generaal en de Adjunct-Administrateur-Generaal** bij de VSSE als nefast voor de dienst naar voor. Concluderend bestaat er dus een duidelijke **nood aan een meer realistische beleidsaanpak die bewegelijk van aard is**. Veel van deze problemen hangen onverbiddeijk samen met de afwezigheid van een inlichtingen – en veiligheidscultuur.

- **Een Nationaal Inlichtingenplan (NIP):**

In eerste instantie dienen wij onszelf de vraag te stellen of wij onze analyse-capaciteit niet kunnen optimaliseren door te rationaliseren? Een grote meerderheid van de respondenten stelt zich positief op t.a.v. een NIP, doch geeft diezelfde meerderheid een aantal nuances aan. Belangrijk om op te merken is dat er gedeeltelijk al een NIP bestaat (**'actieplannen, prioriteitenplannen'**). Doch, indien men zou opteren voor de opmaak van een NIP, zou het kunnen dienen ter verbetering van het vooraf bepalen van prioriteiten en het (beter) leggen van accenten door de politieke wereld. Het creëert aldus duidelijke voordelen. Het is echter slechts zo, dat wanneer men tot een degelijke aflijning van de bevoegdheden zal komen, dat men kan opteren voor een NIP. Het komt er dus op neer om te bepalen: "Wie doet nu wat precies?".

De moeilijkheid omtrent een NIP stelt zich omwille van de **nood aan een lange termijnvisie** (5 à 10 jaar). Niemand kan echter de toekomst voorspellen, wat meteen de moeilijkheid omtrent het opmaken van een NIP aantoont. Een NIP moet aldus **voldoende dynamisch van aard blijven**. Het kan m.a.w. helpen om richting te geven maar het mag de flexibiliteit niet te niet doen. Tevens moet men ook qua middelen (HUMINT, OSINT,...) op lange termijn durven denken, wat niet altijd een evidente denkoefening is. Er zou bij het opmaken van een inlichtingenplan kunnen gedacht worden aan een grotere rol voor de Eerste Minister in samenspraak met de Ministers van Justitie en Defensie. Want er mag bij het opstellen van een inlichtingenplan evenwel geen verwarring optreden met het Nationaal Veiligheidsplan (NVP) van de politie. **Een inlichtingenplan is namelijk geen veiligheidsplan**, en andersom. Naar de inhoud van

een NIP zou er voornamelijk kunnen gedacht worden aan: **personeel en middelen; doelstellingen; en prioriteiten**. De vraag blijft echter met wie en hoe men een NIP gaat opstellen enerzijds en welke finaliteiten men zal aannemen anderzijds. Het staat buiten kijf dat daarbij de inbreng van de verschillende ministers nodig is. De goedkeuring van een mogelijk NIP heeft evenwel ook nood aan een goedkeuring door het Ministerieel Comité I&V. Tenslotte stelt zich het probleem dat de mogelijkheid bestaat dat zo'n plan nooit gepubliceerd wordt omdat men hiermee een strategisch voordeel zou weggoien.

- **Een wenselijke politiek-bestuurlijke inbedding voor de VSSE:**

De discussie omtrent een wenselijke politiek-bestuurlijke inbedding voor de VSSE wordt sinds 15 oktober 1830 gevoerd. Het gaat m.a.w. om een eeuwige discussie waarbij hét antwoord nooit zal komen vast te liggen. Een keuze heeft m.a.w. altijd voor –en nadelen. Bij de respondenten komen de volgende klassieke politieke actoren terug: de Eerste Minister, BiZa, Justitie en BuZa. Doch verschillen de meningen hieromtrent hevig en benadrukken alle respondenten dat het de finaliteiten van de dienst moet ten goede komen indien hierover gedebatteerd wordt. Bovendien heeft het belang dat aan de dienst wordt gehecht een grote impact op deze discussie. Het gaat m.a.w. eveneens omtrent de perceptie van personen, diensten,... Niettemin is ook het vertrouwen van de Minister een uiterst belangrijke determinant. Tenslotte moet men te allen tijde waken over het gevaar van politisering. Wij zullen de verschillende politieke overheden achtereenvolgens bespreken.

• **De Eerste Minister:**

Voordelen:

- Het betreft het departement dat met iedereen samenwerkt;
- De Eerste Minister kan verschillende belanghebbenden vertegenwoordigen;
- De Eerste Minister is de voorzitter van het Ministerieel Comité I&V;
- Als dienst bevindt men zich zeer dicht bij het globale beleid ('veiligheid van het land') en de beleidsbepaling;
- Het leidt tot een goede informatiedoorstroming.

Het betreffen aldus vooral beleidsvoordelen.

Nadelen:

- Het is als premier een groot politiek risico omwille dat de inlichtingenwereld een enorm domein bestrijkt (verwijzend naar de toenmalige premier Jean-Claude Juncker en de gebeurtenissen in Luxemburg). We kunnen ons m.a.w. de vraag stellen of de premier deze grote verantwoordelijkheid daadwerkelijk wel wil toe-eigenen;
- Als dienst kan men taken krijgen die leiden tot ethische discussies ('nadeel van zeer dicht bij de uitvoerende macht aan te leunen).

• **FOD BiZa:**

Voordelen:

- De mogelijkheid om een goede samenwerking met een aantal belangrijke partners verder uit te bouwen: met de politie, het Crisiscentrum van de Regering,...;
- Het kan de informatiestroom bevorderen.

Nadelen:

- Het risico om in een politionele realiteit terecht te komen. De politionele realiteit werkt met andere soorten bronnen en is vooral gericht op veiligheid. In België maakt men namelijk geen onderscheid tussen een inlichtingen –en veiligheidsdienst;
- De VSSE zou een kleine partner worden in een departement met een politionele visie die mogelijks de goede ontwikkeling van de inlichtingendiensten zou afremmen;
- Het democratische gevaar, waardoor er weinig draagvlak is. Doch verklaarde een respondent dat het '*opslorpingseffect*' bij de Politie enigszins gerelativeerd kan worden door een aantal elementen: het bestaan van het Comité I; de onafhankelijke rechterlijke macht; de Belgische rechtsstaat; de afgescheiden opdrachten van de VSSE (cfr. spionage); de internationale verplichtingen t.a.v. de zusterdiensten m.b.t. de eigen werking.

- **FOD Justitie:**

Voordelen:

- Een goede samenwerking met een aantal belangrijke partners: het parket, het gevangeniswezen,...;
- Traditioneel zorgt het voor een politiek en democratisch evenwicht waardoor wij niet terechtkomen in een repressief systeem;
- Mogelijkheid tot rechtstreekse rapportering bij de Minister van Justitie.

Nadelen:

- De dienst wordt in een strafrechtelijke realiteit gekaderd terwijl de VSSE voor een groot stuk buiten Justitie valt ('het overstijgen van het strafrechtelijke kader');
- De repressieve connotatie die de VSSE krijgt;
- Stiefmoederlijke behandeling waardoor de VSSE als dienst zoveel mogelijk gaat streven naar autonomie. De VSSE krijgt als onafhankelijke dienst binnen de FOD Justitie slechts weinig ondersteuning op vlak van intelligence requirements.

- **FOD BuZa:**

Voordelen:

- De diplomatieke posten zouden meer informatie kunnen aanleveren. Het draagt m.a.w. bij tot het verkrijgen van een beter zicht op de origine van een fenomeen die in het buitenland gaande is;
- Buitenlandse liaisons zijn te opteren maar momenteel (met de huidige inbedding) heeft het een zeer hoge budgettaire kost indien men dat zou gaan overwegen. De mogelijkheid zou dus bestaan om als dienst personen in het buitenland ter beschikking te hebben die enerzijds beschermd kunnen worden ('diplomatieke bescherming') en tevens transparant kunnen optreden;
- BuZa is een van de voornaamste klanten van de VSSE;
- De geopolitieke werking van de dienst;
- De ambassades verzorgen zeer objectieve en waardevolle informatie.

Het betreffen dus vooral praktische voordelen.

Nadelen:

- Als een staatsveiligheidsdienst richt de VSSE zich op bedreigingen waarbij de VSSE 'general intelligence' kan geven aan BuZa maar eigenlijk bestaat er slechts weinig nood aan bedreigingsgerelateerde info bij BuZa zelf. De VSSE is bovendien een binnenlandse dienst;
- BuZa is te veel op het buitenland gericht waardoor het niet alles zou omvatten (in het licht van de VSSE);
- De WIV biedt geen extraterritoriale bevoegdheden. In het kader van een (hypothetische) overheveling zou het mogelijks wat moeilijkheden kunnen veroorzaken.

Een respondent stelde dat de huidige inbedding niet geheel problematisch is, doch vindt de respondent dat de VSSE vaak te verborgen blijft. Een andere respondent meent dat een hypothetische verandering van departement de samenwerking met het parket bijvoorbeeld niet in het gedrang zou brengen.

Indien er bijvoorbeeld zou gekozen worden om **verschillende ministers** over voogdijschap te laten beschikken zou dit de praktische werking niet ten goede komen en zou het des te moeilijker worden om prioriteiten te bepalen omwille van de tegengestelde signalen die men als dienst zou ontvangen, aldus een respondent. Een andere respondent meent dat wanneer er drie overheidsdiensten (BiZa, Justitie en de Eerste Minister) zowel in het directiecomité van de VSSE alsook in de beleidscellen zouden zetelen, dit het beleid ten goede zou komen.

Tenslotte wordt de controle door het Comité I en het begeleidingscomité als zeer waardevol ervaren. Een respondent meent dat de controle nog meer op proactieve wijze zou mogen plaatsvinden.

- **De aanstelling van een regeringscommissaris voor inlichtingen en veiligheid en de aanstelling van een staatssecretaris voor inlichtingenbeleid:**

De aanstelling van een **regeringscommissaris** stuit bij de overgrote meerderheid van de respondenten op bezwaren. Het leidt mogelijks tot de creatie van een zoveelste meerfiguur die zich een rol moet gaan toe-eigenen. Daarnaast moet de VSSE tevens een budget uittrekken voor die functie (en zijn staf), wat zou uitmonden in een zware budgettaire kost voor de dienst. We kunnen ons tevens de vraag stellen of deze regeringscommissaris wel voldoende voeling heeft met de inlichtingenwereld en de inlichtingencultuur. Bovendien is de AG van de VSSE, de directe link met de Minister die op zijn/haar beurt in contact staat met de beleidscel.

De aanstelling van een **staatssecretaris voor inlichtingenbeleid** zou mogelijks te overwegen zijn als optie omdat deze aan een minister wordt gehecht. Een respondent meent dat de aanhechting bij de Eerste Minister mogelijks een goede keuze zou zijn omdat deze dan kan zetelen in het Ministerieel Comité I&V (infra: een wenselijke politiek-bestuurlijke inbedding voor de VSSE). In theorie zou deze aanstelling kunnen leiden tot het voeren van een meer bestendig beleid. Bijgevolg zou het een langere termijnvisie kunnen creëren (of zou men hieraan allerminst meer tegemoet kunnen komen). Maar heden is de aanhechting echter een problematisch gegeven omwille dat het inlichtingenbeleid in België meer omvat dan enkel de VSSE. We hebben in België

namelijk ook de ADIV. Hierdoor komt men terug terecht in het vorige discussiepunt (infra: wenselijke politiek-bestuurlijke inbedding voor de VSSE).

Een grote meerderheid van de respondenten is zeer positief omtrent het uitbouwen van een **volwaardige vertegenwoordiging van de VSSE in de beleidscel(len)** van de voogdijminister of bij de verschillende ministers. De huidige situatie wordt niet als wenselijk ervaren onder een meerderheid van de respondenten. Het wordt opportuun geacht dat een persoon omwille van het specifieke karakter van de dienst toelichting kan geven bij de nota's afkomstig van de VSSE, de minister(s) op de hoogte kan brengen omtrent bepaalde ontwikkelingen of gebeurtenissen, kan waken over classificaties en deze vertegenwoordiger kan tenslotte een aanspreekpunt vormen voor wanneer er een probleem zou opduiken. Een respondent meent dat deze vertegenwoordiging zowel belangrijk is bij de Eerste Minister, de FOD Justitie als de FOD BuZa. Tenslotte blijft de vraag bij deze discussie dan open of de Minister overgaat tot een politieke benoeming of niet. Het zou uiteraard de bedoeling moeten zijn om een duurzaam beleid uit te tekenen – gelet op de nood aan een langetermijnvisie in het kader van de inlichtingendiensten.

Tenslotte stelde een respondent dat het grootste probleem bij de verbinding tussen de politieke besluitvorming (op ministerieel niveau) enerzijds en op het niveau van de dienst anderzijds, het **gebrek aan vertrouwen** is. Om een brug te maken moet er aldus voldoende vertrouwen zijn.

15.1.2.4 Vragen betreffende radicalisering

- **De actuele toestand van het fenomeen islamitische radicalisering:**

Het is zeer moeilijk, zo niet **onmogelijk om een precies cijfer te plakken op de omvang** van het radicalisme in België gezien een schatting over het aantal radicale entiteiten steeds samenhangt met de gekozen definitie die men aan 'radicaal' geeft. Bovendien bevinden deze entiteiten zich in een wettelijke schemerzone waarbij een tweeledig mechanisme van belang is: enerzijds heeft een radicale beweging er alle belang bij om t.o.v. de buitenwereld (met inbegrip van het justitiële apparaat) als onbeduidend te worden ervaren, terwijl men er anderzijds alle belang bij heeft om zich t.o.v. de binnenwereld (potentiële leden, sympathisanten en ideologische concurrenten) als toonaangevend te positioneren. Bovendien speelt radicalisme zich veelal af in de hoofden van mensen.

Het betreft echter een **dynamisch gegeven** dat zich niet beperkt tot de grootstedelijke context (zoals dat in de jaren '90 het geval was). We vinden het m.a.w. terug **over gans België**. Het gaat om een **tijdloos** fenomeen waarvan we verwachten dat het niet snel zal wegebben. Let wel, het gaat slechts om een **beperkt deel van de moslimbevolking**. Veelal gaat het om mensen met een zwakke maatschappelijke positie waarbij sommigen zich meteen aangetrokken voelen tot bepaalde groepen. Anderzijds zijn er ook groepen met een specifieke doelgroep ('rekrutering'). We merken tevens een steeds **toenemende etnische vermenging**.

Bij een analyse is het belangrijk om een duidelijk onderscheid te maken tussen zij die de maatschappij verwerpen maar deel blijven uitmaken van deze samenleving en zij die de maatschappij radicaal aanvallen en er niet langer wensen deel van uit te maken.

Een respondent meent dat er meer aandacht zou moeten komen voor de theoretische omkadering, waarbij het huidige discours te vaak wordt herleid tot "radicaal" of "niet radicaal" en dat veelal op basis van louter religieuze zaken. Er is m.a.w. ook aandacht nodig voor het cultureel en het sociaal gegeven om die (als westerling) te begrijpen. Men mag namelijk de kracht van beeldvorming en vooronderstellingen niet onderschatten. Het is daarom aangewezen dat een inlichtingendienst, die een speerfunctie moet vervullen in het genuanceerd informeren van haar politieke beleidsvormers investeert in knowhow en expertise. Bovendien dient men een duidelijk onderscheid te maken tussen een politieke dimensie en een religieuze dimensie die te vaak ontbreekt in het politieke debat.

Salafisme kunnen wij echter beschouwen als de meest verspreide vorm in België. Een respondent meent dat er weldegelijk een probleem kan uitgaan van salafisme maar dat men er niet alles mag tot reduceren.

In het kader van radicalisering kunnen we voorts een belangrijk onderscheid maken tussen twee processen die plaatsvinden in onze samenleving, namelijk primaire radicalisering en secundaire radicalisering:

- **Primaire radicalisering:** een fase waarbij salafitische organisaties (groeperingen, centra, predikers,...) erin slagen om hun radicale ideeën over te laten nemen door een hele buurt of wijk. Het principe van *Al Wala w'al Bara* is

hierbij van belang. De personen die zich rekenen tot de langzaam groeiende parallelle structuur, gaan zich steeds meer als een subgroep gedragen en nemen steeds minder deel aan de samenleving als geheel. In deze fase - die het eigenlijke radicaliseringsproces voorafgaat, wordt geweld (terrorisme) zeker niet gepropageerd. Hiertoe werkt men met het oogmerk om de parallelle omgeving verder te ontwikkelen of in stand te houden. De inmenging vanuit het Midden-Oosten mag hierbij niet uit het oog worden verloren en kan zelfs nefast zijn. Deze inmenging is de laatste jaren toegenomen. Het gevaar ervan komt tot uiting doordat het vooral schadelijke organisaties sterker maakt. Primaire radicalisering maakt de doelgroep groter om te rekruteren en draagt m.a.w. indirect bij tot het mogelijk maken van de eigenlijke radicalisering.

- **Secundaire radicalisering:** maakt dat er echt sprake is van een radicaliseringsproces, via de gekende radicaliseringspiramide (radicalisme, extremisme, terrorisme). In deze piramide kan een persoon - in die parallelle omgeving - een radicaliseringsproces doormaken waardoor hij of zij terecht komt in een kleine taakgerichte organisatie ('cel'). Deze kleine groep heeft in beginsel niet noodzakelijk een plan maar kan op elk moment de sterk aangeleerde begrippen als jihad in de praktijk omzetten. Deze fase wordt momenteel overschaduwed door de ontwikkelingen in Syrië waarvan we de effecten zeer groot mogen inschatten (infra). De mensen die aanwezig zijn of zijn geweest (in Syrië) ondergaan nefaste gevolgen die mogelijks ook effecten kunnen hebben op de Belgische samenleving (denken we aan: de mogelijke moeilijkheidsgraad om zich terug in te passen in de Belgische samenleving, België zien als een strijdtoneel,...).

Merk echter op dat de eerste fase niet noodzakelijk hoeft te leiden tot een verdere radicalisering. Maar salafitische omgevingen spelen dus weldegelijk een sleutelrol in de primaire radicalisering dat leidt tot parallelle structuren. Ze slagen er m.a.w. in om volgelingen af te schermen van hun familie, vrienden en de samenleving als geheel. De primaire radicalisering is m.a.w. nodig om de secundaire radicalisering mogelijk te maken. Doorgaans wordt het niet met dat doel opgezet. Primaire radicalisering is ook een doel op zichzelf. Let wel, het hoeft niet zo te zijn dat elke terrorist eerst een tijdlang geleefd moet hebben in een parallelle omgeving alvorens tot actie over te gaan ('lone wolfs', 'zelfontbranders'). Wat wel wordt vastgesteld, is dat terroristen die in een salafitische omgeving frequenteren - in functie van het leggen van contacten en vooral in functie van het bestuderen van de radicale islam - alvorens tot actie over te gaan. Let wel, men mag een radicaliseringsproces niet gelijkstellen met een bekeringsproces.

Vervolgens is er een onderscheid tussen de defensieve en de offensieve jihad.

- **Defensieve jihad**, waarbij moslims zich verdedigen indien ze aangevallen worden (acties van Palestijnen, Afghanen, Irakezen, Tsjetsjenen, Belgen... in bezet gebied);
- **Offensieve jihad**, waarbij moslims anderen aanvallen (aanslagen in New York, Londen, Madrid, Istanboel, Moskou, Bali, Nairobi, Dar Es Salaam, Kampala,...).

Beide kunnen echter een weerslag hebben op de westerse veiligheidssituatie, denken we aan de mogelijke radicalisering van jongeren onder invloed van teruggekeerde strijders. Steunend op de traditionele jurisprudentie kan gewezen worden op de verplichting voor iedere individuele moslim om de islam *manu militari* te verdedigen wanneer die wordt

aangevallen ('*defensieve jihad*'). De vraag is echter wie en wanneer er beslist wordt of de islam wordt aangevallen, wie de vijanden zijn, welke strategieën verdedigbaar zijn, of ook moslims van een andere strekking als bedreiging gezien mogen worden,... Belangrijk om op te merken is dat het de moslims zelf zijn die het eerste slachtoffer worden van radicalisme en extremisme (vrouwen dienen zich anders te kleden, sommigen gaan zich afkeren tegen het sjiisme, belemmeringen inzake individuele burgerrechten, religieuze huwelijken,...).

Een opmerkelijke vaststelling - die we terugvinden bij alle respondenten - is de toegenomen snelheid van het radicaliseringsproces. Niettegenstaande dat het héél traag kan gaan, kan het heden ook héél snel gaan. De respondenten merken op dat radicalisering mogelijk wordt in minder dan één week tijd. Andere mogelijke factoren die naar voren worden gebracht zijn: de impact van filmpjes op het internet (die vaak zeer emotioneel zijn), de geringe afstand tot het conflictgebied,...

Tenslotte mag de dreiging van Syrië niet onderschat worden. Hoewel het niet om een nieuw fenomeen gaat, is het bijzonder groot. Gezien het gaat om honderden (jonge) mensen die vertrokken uit Europa op een zeer grote en ongeziene schaal, denken wij dat we voor een zeer grote uitdaging staan wanneer zij beslissen om terug te komen (denken we aan herintegratie bijvoorbeeld). De gebeurtenissen in Syrië hebben bovendien een grote impact op het verhaal van radicalisering zelf. De grote vraag die wij ons vandaag dienen te stellen, is hoe we dat gaan omkaderen in België. Let wel, Syrië heeft vooral een nationalistische inslag op vlak van het conflict, waarbij ook de invloed van Al Qaida (die opereert vanuit Irak) niet onderschat mag worden. Teruggekoppeld naar België worden wij bovendien inzake deze materie momenteel geconfronteerd met een moeilijke afweging, gezien ons land een lange traditie op vlak van godsdienstvrijheid kent die teruggaat tot diep in onze Belgische geschiedenis (infra: de ideologische factor bij islamitische radicalisering).

- **Belangrijkste oorzaken die leiden tot radicalisering:**

Aangezien iedereen wel vatbaar kan zijn voor radicalisering en iedereen in zijn leven "*critical life events*" meemaakt, kunnen wij ons de vraag stellen: "Waarom wordt nu net niet iedereen radicaal?".

Het betreft, aldus een respondent, vooral **een mix van individuele en politiek-maatschappelijke factoren**. Er zijn natuurlijk ook nog andere factoren: men koppelt bv. racisme of gemiste kansen aan radicalisering. Ook mag de rol van de leidersfiguur zeker niet onderschat worden inzake de ontwikkelingen in Syrië. Verder heeft een respondent ook de volgende elementen als belangrijke factoren aangegeven: de snelle en goede beschikbaarheid van bronnen via allerhande kanalen (internet, lectuur, preken), fatwa's over de westerse situatie, de grote invloed van het Arabisch Schiereiland,... Bij studies wordt er vaak de nadruk gelegd op **psychologische elementen** (stoornis, paranoia,...) of op de **sociale achtergrond** (armoede) maar men mag niet vergeten dat radicalisering een georganiseerd proces kan zijn waarbij bepaalde personen voordeel kunnen halen uit mensen die radicaliseren (**'invloed van derden'**). De respondent meent dat groepen hierbij belangrijk worden en verwijst naar de extreemrechtse en anti-islamitische "English Defence League", waarbij mensen met één muisklik in contact komen te staan met andere radicalen (**'versnellend effect'**) en waarbij mensen sterk overtuigd worden onder invloed van derden.

Een andere respondent verwijst naar twee grote factoren die een duidelijke rol spelen: enerzijds **de afwezigheid van een zeker toekomstperspectief** bij jonge mensen (kansen op de arbeidsmarkt, aan een 'klasse' kunnen ontsnappen,...) en anderzijds het **afzetten tegen een maatschappij ('identificatie')**. Deze beide factoren staan bovendien in interactie met elkaar. Vaak biedt de maatschappij slechts weinig perspectieven voor derde generatie migranten waardoor de mogelijkheid ontstaat dat mensen zich gaan identificeren met iets wat haaks op diezelfde maatschappij staat. Dit sluit de mogelijkheid niet uit dat men zich in een later stadium gaat verweren tegen deze maatschappij. Derde generatie migranten hebben in tegenstelling tot de eerste en tweede generatie migranten minder het terugkeeridee en voelen veel meer dan de vorige generatie migranten de drang om te integreren. Ook is het mogelijk dat cultuur kan leiden tot een verwarrende situatie waarbij men precies tussen twee werelden valt. We mogen ook niet vergeten dat bij bepaalde personen het zogenaamde gloriemoment (*'moment de gloire'*) meespeelt. Dit is zeker zo bij jongeren die reeds heel wat toekomstperspectieven missen. Indien jongeren nooit de kans hebben gehad om uit hun eigen leefwereld te treden, kunnen jongeren zich misschien sneller aangesproken voelen om zich te bewijzen op die manier. Verder geeft de respondent ook het belang van volgende factoren aan: media; omgevingsfactoren; ideologie; symbolische factoren (Al Qaida, Osama bin Laden,...). Let wel, zo stelt de respondent, gaat er een gevaar uit van generaliseren gezien wij telkens gesproken hebben over een duidelijke minderheid. Men mag zich m.a.w. niet laten misleiden door de aanwezigheid van een grote groep moslims. Tevens, zo stelt de respondent, mogen we niet uit het oog verliezen dat 9/11 een schrikbeeld heeft opgeworpen binnen onze samenleving. Het fenomeen wordt dus best op tal van niveaus bekeken (individueel, maatschappelijk,...), waarbij er in grote mate aandacht dient uit te gaan naar de desbetreffende interacties en kruisbestuivingen ('effect op').

- **De ideologische factor bij islamitische radicalisering:**

Een meerderheid van de respondenten stelt dat het **slechts in zeer weinig gevallen** om een louter ideologische keuze gaat. De **zoektocht naar een identiteit** speelt daarentegen wel een grote rol en kan evenwel sneller gevonden worden in de islam ('rol van de roots'). Vaak gaat het ook om **wat zich komt aandienen** of wat er 'hip' is op dat gegeven moment. Ook mogen wij **het wegvallen van de grote ideologieën** en de **invloed van globalisering** (tijdens de jaren '90) niet uit het oog verliezen in het verklaren van de aantrekkingskracht tot de radicale islam. De radicale (salafitische) islam is er namelijk in geslaagd om **de rol van de proteststem** op te nemen. Jonge allochtonen of bekeerlingen die enige tijd geleden bij (radicaal-)linkse bewegingen (AEL bv.) terecht zouden zijn gekomen, vinden vandaag hun heil bij salafitische organisaties. Het salafisme verwerpt op duidelijke en soms extreme wijze de westerse samenleving, de democratie,... en koestert een bepaalde levenswijze. T.a.v. de levenswijze brengt het salafisme bijzondere levensgewoonten met zich mee (aderlatingen, exorcisme,...). Hoewel het wahhabisme en het salafisme een eigen ontstaansdynamiek kenden en ook vandaag niet geheel overlappen, worden er heden ten dage meerdere ideologische, structurele en conceptuele overeenkomsten vastgesteld. Wahhabisme en salafisme zijn daardoor in de praktijk quasi synoniemen geworden. Ook het gegeven dat deze groeperingen **een soort van subcultuur** vormt, draagt bij tot haar succes.

T.a.v. Syrië wil men bijvoorbeeld ook "écht gaan vechten". Men mag dan ook die **ideologische impact niet gaan overschatten**, waarbij een switch van de radicale islam

naar extreemlinks mogelijk is (**'invloed omgevingsfactoren'**). Wat wij heden onder islamitische radicalisering opmerken, heeft verder namelijk in grote mate ook gelijkenissen met extreemrechts, extreemlinks,... Aldus zijn veel mensen die radicaliseren zoekende en trachten zij tot **structuur** te komen. Men kiest zodoende een groep in functie van waar men zich het best bij voelt. We zouden op die manier wel kunnen stellen dat ideologie in bepaalde mate een rol speelt. Verder houdt een ideologische keuze ook verband met **de verwachtingen die een groep stelt** aan zijn leden. Zo stellen de moslimbroeders veel hogere eisen aan hun leden dan bij salafitische kringen (dit heeft bijvoorbeeld betrekking op hogere studies). Tevens speelt **de rol van vrouwen** binnen bepaalde groeperingen mee, want bij de moslimbroeders hebben vrouwen een inbreng terwijl dat niet zo is binnen salafitische kringen. Ook een **confronterende en provocerende houding** naar de maatschappij toe, speelt mee in het proces. Vaak gaat het dan om mensen die slechts in beperkte mate weten waarmee ze ideologisch bezig zijn, terwijl ze zich er wel bij aansluiten. Bij Sharia4Belgium merkte men bijvoorbeeld dat **het gevoel van aansluiting** primeerde op de inhoud. Wat tevens ook vaak naar voren komt, is dat groepsleden zelf niet meer hoeven na te denken omdat de leider alles voor hen beslist. Hierdoor krijgt de groepering zelfs bijna een sektarisch kantje. Het gaat er om dat vele aspecten van het leven worden geregeld door deze groepering. Concrete **verschijningsvormen van salafitische organisaties** zijn salafitische centra; salafitische groeperingen; salafitische moskeeën; salafitische propagandisten; salafitisch onderwijs; en het gebruik van nieuwe technologieën door salafieten. Ook geeft een respondent aan dat er een bepaalde **zoektocht is naar duidelijkheid**, waarbij de islam veel meer helderheid produceert dan het christendom. Bovendien zijn **strategische en ideologische keuzes moeilijk uit mekaar te houden**. Let wel, het is ook zo dat een bepaalde ideologische keuze een **omgekeerde radicaliserende werking** kan hebben. Wanneer volgelingen bijvoorbeeld de groep verlaten omwille van een genomen keuze door de leider(s).

Tenslotte dient het benadrukt te worden dat er **zeer veel verschillen tussen groeperingen bestaan met elk een verschillend dogmatisch corpus**. Dat heeft eveneens gevolgen wanneer men zich als individu aansluit bij een groepering. Heden gaat men zich vaak enkel richten op salafieten die op hun beurt zeer verscheiden kunnen zijn. Deze verscheidenheid kan zich ook op een langere tijdsperiode veruiterlijken. Indien wij bijvoorbeeld kijken naar het verschil tussen de derde en vierde generatie migranten. Inzake Milli Görüş bijvoorbeeld, merken wij op dat het Turks nationalisme vervangen werd door een eigen visie ('derde weg'), waarbij zij scholen gaan oprichten, zich gaan richten op meisjes,... Zodoende heeft ideologie ook een **invloed op de godsdienstbeleving**. Let wel, de invloed van ideologie via onderwijs kan vrij sterk zijn op lange termijn.

Concluderend kunnen wij stellen dat ideologie **niet altijd een determinerende rol** speelt. Doch mag **groepsgevoel** niet onderschat worden. Want wat is eigenlijk de link tussen 'ideologie' en 'groepsgevoel'? Zo kan een groepering bijvoorbeeld aanvoelen als een nieuwe familie (**'belang acceptatie'**). Wij kunnen m.a.w. stellen dat het niet zozeer de religieuze of de ideologische inhoud van de boodschap is die gaat primeren, maar er een impact uitgaat van religie en/of ideologie op én in de groepsprocessen, groepsdynamieken en identiteitsvormingen. Het lijkt er dan ook op dat het een **bepaalde "mindset"** is, die bepalend is voor radicalisering. Dit leidt op zijn beurt tot gevolgen voor de rekruteringsmethoden. Inzake beleid moet er dus zowel rekening worden gehouden met zij die radicaal zijn en zij die vatbaar voor radicalisme zijn.

- **Het onderzoek van radicalisering in het kader van de VSSE:**

Een grote meerderheid van de respondenten staat zeer positief t.a.v. samenwerking met universiteiten. We kunnen ons daarom de vraag stellen hoe de VSSE aankijkt t.a.v. zo'n samenwerking. Men zou er volgens een respondent kunnen voor kiezen om bijvoorbeeld een onderzoeksprogramma op te starten die de inlichtingenwereld ten goede komt. **België kent** namelijk **geen afstudeerrichting 'inlichtingendiensten'** bijvoorbeeld. Niettemin kunnen er tevens andere (en zelfs individuele) initiatieven plaatsvinden. Daarnaast kan men ook opteren voor een **multi-universitaire samenwerking** of een **studiecentrum** (supra: klanten en partners in het kader van radicalisme) met een werking zoals BISC (waarbij de budgettaire last wordt gedrukt). T.a.v. de **BIA** zou er bijvoorbeeld een deel kunnen worden gedoceerd door universiteiten (die zouden kunnen instaan voor een theoretische benadering), die aangevuld kan worden door analisten (met een meer praktijkgerichte kijk op de zaak). Het onderzoek in het kader of in functie van de VSSE gaat aldus in eerste instantie om de behoeften van zowel de universiteit(en) of studiecentra enerzijds als de VSSE anderzijds op elkaar af te stemmen. De moeilijkheidsgraad hierbij is dat de VSSE vaak op middellange- tot langetermijn werkt.

Wat zijn **mogelijks interessante thema's**:

- Opvolging van bepaalde fenomenen in bepaalde landen;
- Case-onderzoek naar profielen;
- Foresight en scenario-building;
- Internationaal-vergelijkende methodes;
- ...

Mogelijks interessante **thema's in het kader van radicalisme**:

- Wat drijft mensen tot een radicale interpretatie?;
- In hoeverre reikt de ideologische scholing van Syriëstrijders?;
- Welke mogelijkheden bestaan er voor de Belgische samenleving in het omgaan met terugkerende of teruggekeerde Syriëstrijders?;
- Wat is de invloed op radicalisme van een groeiende middenklasse onder de moslimbevolking?;
- Wat is de verhouding tussen al dan niet ideologische geschoolden in het kader van radicalisme?;
- Wat is de invloed op vatbaarheid voor (islamitische) radicalisering doorheen de tijd (verscheidene generaties bestuderen)?;
- Wat is de mogelijke reactie van vierde generatie migranten op de ontwikkelingen en evoluties van vandaag?;
- Zijn er gemeenschappelijke kenmerken van (islamitische) radicalisering te vinden in andere samenlevingen die losstaan van de islamitische cultuur?;
- Welke factoren versnellen radicalisering?;
- Push –en pullfactoren;
- ...

Het gevaar bij het bestuderen van radicalisering houdt verband met het overbenadrukken van sociologische factoren en het te weinig benadrukken van radicaliserende factoren (bijvoorbeeld m.b.t. de invloed van prekers die vaak meer bepalend is dan de context). Het is echter wel zo dat de academische wereld, de inlichtingenwereld te hulp schiet door het bestuderen van deze sociologische factoren. Een volgend gevaarpunt schuilt erin dat iedereen radicalisering bekijkt vanuit zijn eigen perspectief. Als VSSE zou het daarom ook wenselijk zijn om niet enkel naar de

veiligheidsaspecten maar ook naar de maatschappelijke aspecten te kijken. Bij het bestuderen van de radicale islam is het aldus van uitermate belang om de culturele context mee op te nemen in een analyse. ('contextualiseren').

- **De Belgische Syriëstrijders als een nieuwe fase in het radicalisme/extremisme/terrorisme:**

De vraag of de Belgische Syriëstrijders als een nieuwe fase in het radicalisme, extremisme en/of terrorisme kunnen worden bestempeld, blijft tot op heden open. We kunnen ons echter wel de vraag stellen indien het conflict in de nabije toekomst is opgelost, er niets anders en gelijkaardig kan aanvangen in een ander land. Namelijk dat een groot aantal jongeren vertrekt naar een conflictgebied om er te strijden. De cruciale vraag die we dan moeten stellen is: "Kunnen wij dan hetzelfde effect verwachten?". T.a.v. de Belgische situatie zouden wij ons bijvoorbeeld ook de (hypothetische) vraag kunnen stellen wat het effect zou zijn, mochten zulke ontwikkelingen zich bewerkstelligen in Marokko of Turkije. Zou de schaal dan minder, gelijkaardig of nog veel groter zijn waarop jongeren vertrekken? Want in het westen wonen namelijk weinig mensen van Syrische oorsprong. Het staat echter vast dat de Syriëstrijders een enorme impact hebben op de Belgische diensten. **Geheel nieuw is het fenomeen echter niet**, gezien het zich reeds heeft voorgedaan m.b.t. Afghanistan, Irak, Somalië.... Syrië is echter ook een zeer bijzondere plaats (rol: 'eindstrijd zal plaatsvinden in Syrië'). Maar naar alle waarschijnlijkheid is dat niet zo bepalend geweest. Het is echter wel een land dat vrij makkelijk te bereiken is. Het heeft aldus niets te maken met een hogere vorm van radicalisering. Want in Mali geraken is niet zo makkelijk als naar Syrië reizen en we merken dan ook op dat het 'Mali-fenomeen' helemaal niet gelijkaardig is aan de Syriëstrijders. Er zijn evenwel een aantal factoren die een impact hebben en die niet zo snel zullen veranderen zoals de rol van het internet, personen die rekruteren,....

Het meest frappant nieuwe aan de ontwikkelingen in Syrië zijn **de omvang van het fenomeen en de snelheid waarop het zich manifesteert**. Tevens opmerkelijk is dat het vooral mensen uit de **middenklassengezinnen** zijn, die zich aangetrokken voelen om naar Syrië te gaan. Tevens merkwaardig is dat er ook **vrouwen en families** naar het strijdtoneel Syrië trekken. Momenteel kunnen wij **niet** spreken over **een relevante set van 'triggers'** die heeft geleid tot een vertrek naar Syrië. Het kan m.a.w. **zeer individueel** zijn. Bovendien kunnen mensen **gemobiliseerd** worden **zonder volledig geradicaliseerd te zijn**. Tenslotte merken wij dat de **leeftijd erg laag** ligt van zij die zijn vertrokken. De essentiële vraag die wij ons in het kader van de Syriëstrijders kunnen stellen is: **"Hebben wij te maken met een gebeurtenis of een fenomeen?"**.

De VSSE tracht o.a. zicht te krijgen op:

- Vertrek: motivaties, mogelijk signalen, radicaliseringsproces...
- Reis: mogelijk financiering, gebruikte documenten, modus operandi, indicatoren, routes, netwerken,...
- Terugkeer: modus operandi, routes, mogelijke illegale immigratie, indicatoren van terugkeer,...

Wat betreft **het aantal** is het van belang om een onderscheid te maken in: zij die er zijn; zij die er niet in geslaagd zijn om er te geraken; zij die de intentie hebben om te

gaan maar nog niet weg zijn; zij die onderweg zijn; zij die zijn teruggekeerd; én zij die er zijn gestorven.

- **Moeilijkheden aangaande de opvolging van het vertrek naar Syrië en de terugkeer van individuen uit Syrië naar België:**

In tegenstelling tot de situatie in het verleden m.b.t. Afghanistan en Irak bv., is de opvolging van het fenomeen heden veel moeilijker net omdat het zo'n immens fenomeen is. Daarom geeft de rapportering geen algeheel beeld, terwijl de politieke wereld dit net wel verwacht. Het moet echter wel duidelijk zijn dat wanneer iemand vertrekt er een gerechtelijke onderzoek³⁰³ start en er bij terugkeer een 'returnees platform' wordt opgestart, waarbij gesprekken plaatsvinden met de betrokkene, zijn/haar familie,.... Het is echter geen eenvoudige taak om te bepalen wanneer iemand is vertrokken en wanneer die is teruggekeerd. Er gaat echter wel een enorm belang uit van grenscontroles, identiteitskaarten,.... Let wel, identiteitskaarten kunnen echter wel vervalst worden en de grens met Turkije bestrijkt een enorm gebied.

Het monitoren van terugkeerders is **een enorm tijds –en arbeidsintensief** gegeven, waarvoor de VSSE niet de wettelijke middelen voor handen heeft (en zeker als het gaat over 'onder controle houden'). De middelen die nu tot de VSSE ter beschikking worden gesteld zijn ontoereikend om de deze inlichtingenopdracht geheel te vervullen. Het vergt bovendien naast capaciteit ook nieuwe vormen van samenwerking,.... Daardoor moet er een doorgedreven vorm van samenwerking ontstaan tussen de verschillende diensten omdat we enkel op die manier tot actieve opvolging in staat zullen zijn en om alles werkelijk te kunnen evalueren (ideologie, motivatie, frustratie,...). Tevens wil de VSSE niet interfereren in het kader van een gerechtelijk onderzoek ('geheim van het onderzoek'). Daarnaast zijn er nog een aantal moeilijkheden: **de snelheid, de afwezigheid van een algemene aanpak en een integrale visie, de onmogelijkheid om mensen tegen te houden als zij willen vertrekken, radicalisering die plaatsvindt in de private sfeer** (waardoor ze niet bekend zijn in de gekende centra bv.)... en bovendien is de VSSE **geen buitenlandse inlichtingendienst** die elkeen daadwerkelijk kan opvolgen bij vertrek en terugkomst. Momenteel kunnen wij aldus enkel de hoop koesteren dat zij die terugkeren zich terug zullen inpassen in de samenleving (gelet op een mogelijk militaire opleiding die zij daar verkregen of indien zij onderhevig zijn aan de gevolgen van normvervaging, posttraumatische stress,...). Let wel, de VSSE tracht via reguliere middelen om een goed zicht te ontwikkelen op de meest gevaarlijke entiteiten, op rekruteurs,....

Het lijkt daarom noodzakelijk om de VSSE met voldoende middelen te voorzien, gezien het nemen van steekproeven³⁰⁴ (bij opvolging) en daarmee dan te werk moeten gaan, erg riskant kan zijn. Tevens zou het zeer opportuun zijn, mocht er een **opvolging en bevraging** komen **van zij die terugkeren** ('interviews', 'debriefing',...). Het blijft evenwel een zeer moeilijke kwestie om na te gaan wat deze mensen daar exact hebben gedaan. Volgens een respondent zou het misschien zelfs nodig zijn om daaromtrent een **actieplan** te ontwikkelen (in de lijn van het Actieplan Radicalisme³⁰⁵). Want een repressieve aanpak heeft slechts weinig zin. Het gaat er o.a. over om mensen een

³⁰³ Het gaat om een bewuste strategie van de gerechtelijke autoriteiten.

³⁰⁴ Steekproeven gezien als het opsporen van de meest gevaarlijke entiteiten.

³⁰⁵ Het gaat dus niet enkel om de VSSE.

perspectief te kunnen bieden en de echte oorzaak te kennen vooraleer we het kunnen aanpakken en/of bestrijden.

- **De toekomst van het islamitisch radicalisme ('hardnekkigheid'):**

Het is **geen fenomeen dat op korte termijn zal verdwijnen** want er dienen zich telkens nieuwe vectoren aan die het fenomeen gaande houdt. Heden zijn er geen tekenen aanwezig dat het fenomeen zal weggaan en ook de ideologische basis is nog steeds aanwezig (Al Qaida, al-Zawahiri,...) die telkens wordt opgenomen door salafitische groeperingen. Met de dood van Bin Laden viel er echter een grote symbolische factor weg. Doch bestaat de mogelijkheid dat hij nu een historische figuur wordt.³⁰⁶ De hardnekkigheid van het fenomeen hangt vooral ook af van **individuele en lokale factoren**. Bovendien dient een vergaande democratisering zich niet aan in alle landen ter wereld. Na de **Arabische Lente** merkten wij tevens dat de situatie terug scherper werd gesteld na de revoluties. Wat op zijn beurt een aansporing tot radicalisme met zich kan meebrengen in ons land. **Andere factoren** die van belang zijn naar de toekomst van het fenomeen toe, die werden aangegeven zijn: de mate van kansen inzake maatschappelijk succes, het gebrek aan perspectieven die erg leeftijdsgerelateerd is, de mate van zelfredzaamheid waarop een maatschappij gaat rekenen, het racisme in de samenleving, spanning(en) tussen sjiieten en soennieten ('invloed Saoedi-Arabië'), gepercipieerde onrechtvaardigheid (bv. Israël/Palestina),....

Als overheid dient men zich vooral de vraag te stellen hoe ver men wilt gaan in deze problematiek, gezien islamisme geen veiligheidsprobleem is, maar vooral een samenlevingsprobleem kan zijn. Het gaat er over om als overheid op een **"Belgische Islam" zonder buitenlandse invloed** in te zetten. De nefaste invloed door de financiering vanuit Saoedi-Arabië en de golfstaten zou daarom gereduceerd dienen te worden. Jongeren worden namelijk op een gegeven moment mogelijks vatbaar voor een radicaal gedachtegoed waarbij men geïnstrumentaliseerd kan geraken. Doordat die 'islam' voorzien is van goede financiering, heeft zij een grote impact. Naar de toekomst toe zou men kunnen opteren voor **een eigen onderwijssysteem voor imams in België** die m.a.w. in ons land worden opgeleid. Het is namelijk belangrijk dat deze imams voeling hebben met onze samenleving en onze taal. Verder kunnen ook **moslimconsulenten die financieel onafhankelijk zijn van het buitenland** overwogen worden. Ook de erkenning van moskeeën werd aangegeven inzake deze problematiek. Men dient tevens het **zwart-wit denken te vermijden**. In het verleden werd de katholieke positie versterkt bij theologische discussies door de vijandigheid met externe rivalen. We dienen er ons tevens van bewust te zijn dat er bepaalde interpretaties zich in de islam aandringen die weinig verzoenbaar zijn met de westerse levenswijze.

We kunnen ons tevens de vraag stellen **in hoeverre een democratiserende beweging een impact zal hebben op radicalisering**. Hoewel daaruit positieve effecten voortvloeien, mag men het strategische voordeel van een politieke (islamitische) partij als ideologisch 'verlengstuk' van een bepaalde groepering niet onderschatten. Een politieke partij zorgt namelijk voor een zekere structuur in de organisatie, heeft een wervend karakter (bv. via een jongerenafdeling), zorgt voor een ruimere verspreiding van ideologie, en kan – indien de partij erin slaagt politieke mandaten te verwerven – de

---

³⁰⁶ Naar alle waarschijnlijkheid is hij dat zelfs al.

financiële basis en slagkracht van de beweging versterken. Veelal gaat de verspreiding van radicalisme (propaganda bv.) tevens gepaard met een façadepolitiek ('nut opvolging van extremistische groeperingen die naar een politieke partij neigen te streven'). Niettemin gaat er ook een neutraliserende werking uit van een politieke partij: openbaarheid, onverenigbaarheid met ideologie om aan politiek te doen, ventiefunctie,....

Tenslotte mag de **utopie** niet bestaan **dat men het fenomeen geheel kan laten verdwijnen**. Een van de respondenten meent dat wij heden hoogstwaarschijnlijk over de piek heen zijn wat betreft de radicale islam. Een aantal concepten heeft namelijk niet gewerkt en Al-Qaida heeft de laatste tijd veel gefaald (de Arabische Lente heeft er bijvoorbeeld niet toe geleid dat islamitische regimes zich konden installeren onder invloed van extremistische groeperingen). Dus hoewel de conflicten nog niet zijn beslecht, kunnen wij ervan uitgaan dat de populariteit gedaald is. We zagen bijvoorbeeld in Tunesië de druk vanuit de samenleving en het middenveld om de grondwet aan te passen. Men gaat echter wel altijd personen terugvinden die een radicaal gedachtegoed aanhangen. Vergeet echter niet dat het gaat om een **tijdloos en dynamisch fenomeen**. Wij dienen dus vooral waakzaam te zijn wanneer zich een nieuwe vorm van identificatie zich gaat aandienen (**'variant van deze vorm van radicalisering'**). Tevens mogen wij ook een **herbronning** niet uitsluiten. Vandaar het belang van detectievormen en de proactieve werking van inlichtingendiensten.

15.1.2.5 Vragen betreffende deradicalisering en disengagement

- Het proces van deradicalisering en disengagement:

Het gaat allereerst om **problematische termen**. Men dient zich ervan te vergewissen dat het belang uitgaat van wat schadelijk is voor de samenleving, dient aangepakt te worden. Er is m.a.w. niets fout aan radicalisering op zich. Is het ook noodzakelijk dat wij mensen werkelijk deradicaliseren als Belgische overheid? Is het m.a.w. niet meer opportuun om mensen te overtuigen om niet langer nog geweld te gaan gebruiken i.p.v. hen proberen te 'resetten'? Bovendien is het opmeten van iemand' gedachten onmogelijk. Het is verder foutief om te denken dat omdat men de reden van radicalisering kent (of meent te kennen) dat men daarom noodzakelijk weet heeft van de remedie ertegen. Doch moet je de reden van radicalisering trachten te weten te komen gezien het uitermate belangrijk is dat men vanaf de basis kan werken.

Verder zijn deradicalisering en disengagement **twee verschillende zaken**. In eerste instantie moeten we **de rol van ideologie** goed kennen. Want in hoeverre heeft ideologie een impact? Als we daar niet zeker over zijn, kunnen we ook niet gaan deradicaliseren. We kunnen ons dan ook de vraag gaan stellen in hoeverre **sociale bewogenheid** meespeelt. De remedie zal aldus verschillend zijn op basis van waarom mensen naar Syrië zijn gegaan (motivaties, radicaliseringsproces,...). Het **bepalen van doelgroepen** zal dus een **bijzonder moeilijke taak** worden. Daarbijkomend kunnen wij ervan uitgaan dat mensen die volledig geradicaliseerd zijn, moeilijker te overtuigen zijn dat het om een foute zienswijze gaat. Zeker als we dit i.v.m. geloof brengen is dit een zeer grote uitdaging. Men kan zich ook de vraag gaan stellen hoe we die mensen perspectieven kunnen geven. Idealiter geeft men ook aandacht aan de **diversiteit van de islam** inzake zulke strategieën. Verder dienen deradicaliseringsstrategieën ook aandacht te besteden aan het proces dat leidt tot parallelle structuren. En gezien de **leider** een cruciale rol speelt binnen de salafitische organisaties, dienen initiatieven zich dan ook in sterke mate te richten op de leiders, aldus een meerderheid van de respondenten.

Het gaat mogelijks om een zeer **langdurig en ingewikkeld proces** waarbij een **integrale en een geïntegreerde aanpak** vereist is. Bij het voeren van een dergelijk beleid dient men zeker rekening te houden met een **individuele behandeling** en de **nood aan flexibiliteit**. Een beleid dient daarbij rekening te houden met zowel **veiligheidskwesaties** als **maatschappelijke aspecten**. Het ontwikkelen van een duidelijke zienswijze is aldus noodzakelijk. Vervolgens volgt de onafwendbare vraag: "Wie kan wat doen?". Het gaat namelijk om een probleem die we allen moeten aanpakken waarbij het zwaartepunt mogelijks beter bij de deelstaten ligt. We zouden ons verder bijvoorbeeld ook de vraag kunnen stellen of wij willen **inzetten op religieuze aspecten (theologisch)** of willen we ons richten **op emotionele en/of affectieve aspecten**? Willen we voorts vooral **in de samenleving actief zijn of** gaan we enkel een deradicalisering –en/of disengagementbeleid **in de gevangenissen** voeren? Ook speelt het fenomeen zich vaak in de privésfeer af, waardoor de invloed van een overheid nog geringer wordt. Men zou ook kunnen opteren voor een beleid die het bij een exit-strategie makkelijker maakt om het proces goed te doorlopen ('curatief'). Men mag bij het voeren van zo'n beleid dan ook niet uit het oog verliezen dat het van kapitaal belang is om mensen te helpen vermijden dat ze vooreerst al in het proces stappen ('preventief en proactief').

Indien wij ervoor zouden kiezen om zo'n beleid te ontwikkelen, moeten wij ook rekening houden met **het unieke karakter van de Belgische situatie** (hoewel de situatie niet fundamenteel afwijkend is van andere Europese landen). Het succes door het overplaatsen van een gevoerd beleid in een ander land is uiterst beperkt. Het kan echter wel leerrijk zijn om naar **de ervaringen in de andere Europese landen** te kijken en deze te bestuderen (waarna men pas actie kan ondernemen). Er is tevens vooral nood aan een **proactief en actief beleid**. Bij zo'n beleid moet er aldus een **duidelijk onderscheid** ontstaan **tussen een proactieve, preventieve, curatieve en repressieve werking**. Wanneer men ervoor zou kiezen om een dergelijk beleid uit te werken moet men ook zorgen dat het een beleid is die vol te houden valt (**'continuïteit'**) en het bijzonder kwalitatief zal moeten zijn indien men daarin wil slagen (**'kwaliteit'**). Men zou er tevens moeten over waken dat het om een **zuiver beleid** gaat waarbij inmenging niet mogelijk wordt gemaakt (de invloed van Saoedi-Arabië bijvoorbeeld). Vaak gaat financiële steun vanuit het Midden-Oosten namelijk hand in hand met een zekere ideologische invloed. Tenslotte zal er **altijd een latent gevaar** aanwezig blijven.

Hierbij onderstrepen de meeste respondenten het belang van **het opmaken van een profiel in het kader van de Syriëstrijders**: "Wat heeft deze mensen aangezet om te vertrekken?"; "Wat heeft hen aangezet om terug te keren?" ('veiligheidsprofiel'). Een respondent meende – naar het voorbeeld van de Deense PET - dat spreken omtrent het schuldgevoel t.a.v. de familie mogelijk een interessant startpunt is om inzicht te krijgen inzake het proces van radicalisering en dat het mogelijks naar deradicalisering of disengagement toe boeiend kan zijn. Het kan belangrijke inzichten opleveren naar een preventieve en curatieve werking toe.

- **De mogelijke rol van de VSSE inzake deradicalisering en disengagement:**

Slechts weinig respondenten zijn werkelijk overtuigd in het wegleggen van een rol voor de VSSE inzake een deradicaliserings –en disengagementbeleid. Niettegenstaande sluiten de meeste respondenten een mogelijke rol niet uit op voorwaarde dat er een duidelijke zienswijze en strategie ontstaat. De VSSE heeft namelijk **veel contacten in de gemeenschappen**, een **rijke kennis** tot haar beschikking en een **uitgebouwde expertise**.

Een integrale werking van alle beleidsniveaus (federaal, gemeenschappen, gewesten en lokaal) wordt essentieel geacht. Deze werking zou zich zowel in opwaartse als neerwaartse zin moeten ontwikkelen (**'top-down' en 'bottom-up'**). Daarbijkomend moet ook bepaald worden 'wie wat kan doen'.

Zo zou de VSSE kunnen helpen bij de **vorming van de penitentiair beambten en de directies** van het EPI (wat alreeds in het verleden gebeurde). Want de PBA's zijn zowel een sterke als een zwakke schakel in de hele keten. Enerzijds hebben ze een nauw contact met de gevangenen maar anderzijds zijn de PBA's helemaal niet opgeleid om signalen op te vangen die wijzen op radicalisering.

Omtrent de **expertise** zouden we kunnen nagaan of het juridisch en technisch mogelijk is om bepaalde informatie vanwege de VSSE ter beschikking te stellen aan de samenleving (of aan andere actoren met een expliciete rol in het kader van deradicalisering en/of disengagement). Het zou bijvoorbeeld kunnen gaan omtrent

informatie over de onwettige uitoefening van profetische geneeskunde; informatie m.b.t. de opvang en de huisvesting van illegalen door salafitische groepen; informatie m.b.t. illegale handel en illegale arbeid; informatie m.b.t. vijandigheid t.a.v. holebi's en andere minderheidsgroepen,... Deze informatie kan slechts gedeeld worden indien er geen operationele bezwaren zijn.

Ook de eventuele relatie van dergelijke deradicaliseringsinitiatieven met het **Plan Radicalisme** dient uitgeklaard te worden.

- **De kans op het slagen van een deradicaliseringsprogramma in een Belgische context:**

De respondenten schatten de kans op het slagen van een deradicaliseringsprogramma **gaande van zeer klein tot zeer groot** in. Het verschil in antwoorden is evenwel te verklaren door de afwezigheid van een duidelijk beleid omtrent deradicalisering. Want wanneer men zou opteren voor een desbetreffend beleid - waarbij de betrokkenheid van de gemeenschappen wordt verzekerd - is er een meerderheid van de respondenten die er positief t.o.v. staat. Doch volgen nog een aantal enkele kritische opmerkingen.

Indien wij er vandaag van uitgaan dat radicalisering niet gestoeld is op ideologische factoren, in hoeverre zal zo'n programma dan ook werken? Daarom stelt een respondent dat **disengagement een meer haalbare optie** is. Bovendien hangt de haalbaarheid van zo'n programma ook af van de mate waarin alle actoren zich vinden in die integrale zienswijze. De complexe structuur van België en de versnippering van bevoegdheden inzake deze materie, maakt deze opdracht geen sinecure. De hamvraag blijft echter: **"Welke doelen stelt men voorop?"**. Wil men namelijk een terreurdaad vermijden of streeft men eerder naar (her-)integratie? Het zou volgens een respondent wenselijk zijn, mocht de Minister van BiZa (op federaal niveau) daar een voortrekkersrol in spelen.

We zouden echter ook een matrix op het microniveau (individueel), mesoniveau (groepsgebonden) en macroniveau (maatschappelijke en politieke factoren) kunnen aanwenden voor het in kaart brengen van radicale entiteiten met als uiteindelijk doel het ontwikkelen van verklarende modellen en deradicaliseringsstrategieën.

Het is tevens problematisch - in het kader van het ontwikkelen van dergelijk beleid - dat 'radicaal zijn', op zich niet strafbaar is. Het punt is dat het in het kader van het ontwikkelen van een aanpak van fenomenen van radicalisering die wel problematisch zijn voor de samenleving, het moeilijker is om op te treden.

15.2 BIJLAGE B: Vragenlijst expertinterview

1. Vragen betreffende een inlichting:

- a. Waarin schuilt de meerwaarde van een inlichting (in het kader van radicalisering, deradicalisering en/of disengagement)?
- b. Wat is uw mening omtrent de inlichtingencyclus? Kunnen er volgens u verbeteringen worden aangebracht? Zo ja, welke aanpassingen en hoe concretiseren die zich dan?

2. Vragen betreffende de samenwerking met de VSSE:

- a. Hoe kan er een betere vorm van samenwerking met de klanten van de VSSE worden bewerkstelligd?
  - ➔ *Hoe dient het geconcretiseerd te worden?*
  - ➔ *Hoe aanziet u de samenwerking onder de vorm van partnership (protocolakkoorden)?*
- b. Welke partners zijn belangrijk voor de VSSE in het kader van radicalisme?
  - ➔ *Met welke partners zou er een betere vorm van samenwerking wenselijk zijn?*
- c. Welke partners zijn belangrijk voor de VSSE naar deradicalisering en disengagement toe?
  - ➔ *(Welke partners zouden kunnen belangrijk zijn voor de VSSE naar deradicalisering en disengagement toe?)*

3. Vragen betreffende de politiek-bestuurlijke inbedding van de VSSE:

- a. Wat denkt u over de huidige manier van beleidsbepaling (betreffende de opdrachten) van de VSSE?
- b. Wat denkt u over de doelmatigheid en doelgerichtheid van het Ministerieel Comité I&V?
- c. Wat denkt u over de doelmatigheid en doelgerichtheid van College voor I&V?
- d. Is er nood aan een nationaal inlichtingenplan? Zo ja / zo niet; én waarom?
- e. Welke vorm van politiek-bestuurlijke inbedding is wenselijk voor de VSSE volgens u?
- f. Wat denkt u over de aanstelling van een regeringscommissaris voor inlichtingen en veiligheid?
  - ➔ *Welke taken zou de regeringscommissaris moeten/kunnen krijgen? (Overleg voorbereiden tussen de minister en de diensten?; Uitvoering van de taken van de diensten coördineren?; De betrokken minister informeren en adviseren?,...)*
  - ➔ *Wie zou deze taak bij voorkeur dienen op te nemen? En/of bij welk ministerie zou deze functie moeten terechtkomen?*
  - ➔ *Indien de regeringscommissaris niet gewenst lijkt... Hoe kan een meer wenselijke verbinding tussen de politieke besluitvorming (op ministerieel niveau) enerzijds en op het niveau van de diensten anderzijds worden bewerkstelligd?*
- g. Wat denkt u over een staatsecretaris voor inlichtingenbeleid?

4. Vragen betreffende radicalisering:

- a. Hoe zou u het fenomeen van islamitische radicalisering omschrijven in zijn actuele toestand?
- b. Wat zijn volgens u de belangrijkste oorzaken die leiden tot radicalisering? (vandaag)
- c. Hoe sterk of hoe zwak schat u de ideologische factor in bij het islamitisch radicalisme?
- d. Hoe wordt het fenomeen van radicalisering (naar onderzoek toe) best bekeken?
- e. Aanziet u de Belgische Syriëstrijders (die zich aansluiten bij jihadistische groeperingen) als een nieuwe fase in het radicalisme / extremisme / terrorisme? Zo ja, waarom?; Zo niet; waarom niet?
- f. Waarin schuilen de moeilijkheden voor de VSSE aangaande de opvolging van het vertrek naar Syrië, en de terugkeer van individuen uit Syrië?
→ *Wat zou er ondernomen kunnen worden om deze problemen te verhelpen?*
- g. Hoe ziet u de toekomst van het islamitisch radicalisme?
→ *Waarvan hangt de al dan niet hardnekkigheid af?*

5. Vragen betreffende deradicalisering en disengagement:

- a. Hoe zou u het proces van deradicalisering en disengagement omschrijven?
- b. Welke rol kan de VSSE spelen inzake deradicalisering en/of disengagement volgens u?
- c. Hoe groot of hoe klein schat u de kans op slagen van een deradicaliseringsprogramma in (in een Belgische context)?
→ *Waarvan hangt het af?*
→ *Wie kan wat doen in het kader van deradicalisering en disengagement?*

15.3 BIJLAGE C: Deradicalisering en disengagement

Betrokkenheid	<ul style="list-style-type: none"> - Crisis in de normatieve betrokkenheid ⇔ Normatieve drempels - Crisis in de affectieve betrokkenheid ⇔ Affectieve drempels - Crisis in de continuerende betrokkenheid ⇔ Continuerende drempels
Push-factoren	<ul style="list-style-type: none"> - Negatieve sociale sancties - Verlies aan vertrouwen in de ideologie en de politiek van de groep of van de beweging - Het gaat te ver (vooral m.b.t. het gebruik van geweld) - Een gevoel van ontgoocheling m.b.t. de interne werking en activiteiten van de groep - Verlies aan vertrouwen, status en positie binnen de groep - Het gevoel vermoeid te zijn en niet langer de druk kunnen aanhouden - Niet ingeloste verwachtingen
Pull-factoren	<ul style="list-style-type: none"> - Een verlangen naar vrijheid of een 'normaal' leven - Te oud worden voor datgene waarmee men bezig is - De blokkering van hun toekomstplannen en persoonlijke toekomst - Het stichten van een gezin gekoppeld aan nieuwe verantwoordelijkheden t.a.v. de echtgenoot (en de kinderen)
Drempels	<ul style="list-style-type: none"> - Positieve kenmerken van de groep - Negatieve sancties van de groep - Verlies van bescherming voor (voormalige) vijanden - Geen alternatief - De angst dat carrièrevooruitzichten verwoest worden/zijn - Bekeerlingen

15.4 BIJLAGE D: Schematisch overzicht van de methodiek

15.4.1 Hoofdonderzoeksvragen

- a. Waarop steunt de relevantie van inlichtingenwerk, en meer in het bijzonder “een inlichting” inzake het preventief, proactief en curatief behandelen van de radicale islam?
- b. Welke factoren bepalen dat een individu al dan niet geneigd is om zich te onttrekken aan een radicale beweging of aan een radicale zienswijze?
- c. Welke factoren bepalen dat een individu al dan niet geneigd is om te deradicaliseren en/of niet langer geweldsdaan te wenden (‘disengagement’)?

<p>Data</p>	<ul style="list-style-type: none"> - <u>Literatuurstudie</u>: wetenschappelijke literatuur, parlementaire stukken, beleidsverklaringen, onderzoeksverslagen, adviezen,.... - <u>Expert-interviews</u>: zes interviews bij respondenten uit de analysediensten van de VSSE. - <u>Conferenties</u>: COI POI Glasgow (‘Forecasting’ en ‘Scenario Building’); GFF Stockholm (‘Briefing Decisionmakers’). - <u>Colloquia</u>: BISC ‘Open source & Social media Intelligence’ (KMS, Brussel) <p>→ Kwalitatief onderzoek</p>
<p>Hypothesen</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Omtrent een inlichting kunnen wij zowel een groeiende meerwaarde (‘objectiviteit’, gezien het over een geëvalueerde en geanalyseerde inlichting gaat, die afwijkt van informatie, het bewijs,...) als een dalend belang (omwille van de groeiende informatie –en analysemarkt) veronderstellen. - Mijn hypothese gaat in op het argument van Horgan (2008) dat stelt dat er slechts weinig bewijzen kunnen dienen om het beleid kritisch in te lichten omtrent wat zou ontwikkeld moeten worden of wat zou gepromoot moeten worden teneinde disengagement en/of deradicalisering effectief te maken (of vorm te geven). - Deradicalisering en disengagement vormen niet per definitie het spiegelbeeld van radicalisering, doch is inzicht in het ‘basisproces’ noodzakelijk teneinde de eerstgenoemde processen beter te kunnen belichten (‘wederzijdse en constante beïnvloeding van factoren’). Het deradicaliserings –en disengagementsproces kunnen m.a.w. gedeeltelijk als het spiegelbeeld van het radicaliseringsproces worden opgevat. - Het huidige tweesporen beleid voldoet niet langer aan de behoeftes van de realiteit. Wij veronderstellen dat er nood is aan nieuwe werkingsvormen enerzijds en andere structuren en vormen van beleid en samenwerking anderzijds. We zouden daarom kunnen veronderstellen dat eens het radicaliseringsproces doorlopen is, preventie gaande van weinig tot in

	<p>mindere mate tot geen zin meer heeft. Daarenboven veronderstellen wij dat een repressieve aanpak geen wenselijke keuze, noch een bevorderlijke keuze van de overheid zou zijn inzake het behandelen van individuen die zich in het radicaliseringsproces bevinden, of die het radicaliseringsproces reeds doorlopen hebben.</p>
Focus	<ul style="list-style-type: none"> - <u>Fenomenologische focus</u>: islamitisch radicalisme, met een bijzondere focus op het salafisme. - <u>Tijdspectief</u>: Gezien islamitische radicalisering reeds z'n opgang kende begin jaren '80 in ons land ('Arabisch nationalisme')(De Baets, 2005:243-265), het verhaal van Degauque tot haar terreurdaad zich over een lange tijdsperiode spreidt (namelijk beginnende in de jaren '90 t.e.m. 2005)(De Stoop, 2010: 288) en tenslotte omdat radicalisering zowel een snel als een traag proces kan omvatten (Noppe e.a. 2011:185), aanzien wij een tijdsbeperking niet als opportuun. - <u>Geografische beperking</u>: Wij beperken ons tot het Belgische grondgebied. Doch zullen wij beroep doen op inzichten uit het buitenland. Het is evenwel zo dat wij deze bronnen telkens zullen terugkoppelen naar onze Belgische samenleving.
Onderzoekskader	<ul style="list-style-type: none"> - Definiëring - Contextueel, institutioneel en organisationeel luik (VSSE) - Radicalisering - Deradicalisering en disengagement.
Doelstellingen	<p>Radicalisering en deradicalisering als een totaal fenomeen kunnen beschouwen met het oogmerk enerzijds de wetenschappelijke kennis hieromtrent te verhogen en anderzijds de overheid in te lichten omtrent de precieze elementen om alzo mogelijks deradicalisering en/of disengagement mede te helpen vorm geven in onze Belgische samenleving d.m.v. aanbevelingen. In samenwerking met de VSSE wens ik dan ook bij te dragen tot een zinvol debat hieromtrent. Wij zullen m.a.w. pogen om een meer strategische kaart op te maken inzake het beleid omtrent islamitische radicalisering teneinde niet weg te glijden op het hellend vlak om 'iets' aan het radicaliseringsproces te doen.</p>

15.4.2 Deelonderzoeksvragen

- **Definiëring:**

- Wat is de betekenis van: '*radicalisering*', '*radicalisme*'; '*gewelddadig radicalisme*'; '*het radicaliseringsproces*'; '*extremisme*'; '*terrorisme*'; '*deradicalisering*'; '*het deradicaliseringsproces*' en '*disengagement*'?.

- **Contextueel, institutioneel en organisationeel luik (VSSE):**

- De organisatie van de VSSE (Historische achtergrond, het wettelijk kader, de opdrachten, het politieke gezag, inlichtingenopdrachten, het inlichtingenwerk, de inlichtingencyclus, politiek-bestuurlijke inbedding, het beleid, de klanten van de VSSE).
- Waarom is de VSSE bevoegd voor de opvolging van radicalisme, extremisme en terrorisme ('rechtstatelijke verantwoording')?
- Wat houdt een inlichting in?; Hoe komt een inlichting tot stand?; Welke verschillende soorten inlichtingen bestaan er?; Waarin schuilt de mogelijke meerwaarde van een inlichting?
- Wat is de historische context van radicalisme, extremisme en terrorisme binnen onze Belgische samenleving?
- Welke acties, maatregelen, beleidsplannen, programma's,... werden tot op heden ondernomen om een antwoord te bieden op de stijgende vraag naar preventieve, proactieve en curatieve werking?
- Wat betekent en hoe veruiterlijkt zich een gedeelde verantwoordelijkheid en samenwerking inzake preventief, proactief en curatief beleid gericht op radicalisering in een Belgische context ('Minister van BiZa, Minister van Justitie, inlichtingen –en veiligheidsdiensten, politiediensten, gemeenten en steden,...')?
- Hoe verhouden de beleidsniveaus zich tot elkaar inzake het preventief, proactief en curatief beleid gericht op het tegengaan en het herstellen van radicalisering (in het licht van de VSSE)?

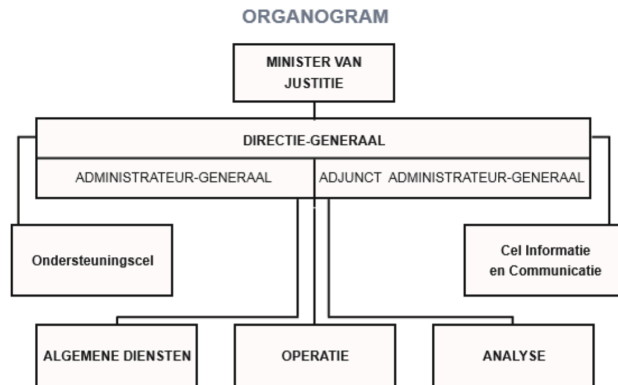
- **Radicalisering:**

- In welke mate is verregaande maatschappijkritiek mogelijk in onze hedendaagse samenleving? Waar ligt m.a.w. de grens tussen het toelaatbare en het ontoelaatbare van uitlatingen en gedragingen?;
- Hoe verloopt het proces, wat is de sequentie ervan en wat zijn de wezenlijke kenmerken ervan?;
- Welke fases kunnen wij onderscheiden bij het radicaliseringsproces?;
- Welke verschillende vormen van radicalisme bestaan er (zowel in termen van inhoud als uitingsvorm)?;
- Wat zijn de mogelijke oorzaken van radicalisering en meer in het bijzonder, wat zijn de mogelijke toetredingsfactoren?;
- Welke zijn de individuele en collectieve indicatoren die wijzen op radicalisering?;
- Welke verschijningsvormen kent radicalisering?;
- Welke factoren beïnvloeden het radicaliseringsproces, zowel op individueel als collectief niveau?;
- Welke factoren staan in wisselwerking bij het radicaliseringsproces? ('analytische kijk op het radicaliseringsproces');;
- Welke personen/groepen worden meer ontvankelijk geacht om over te gaan tot radicalisering (en/of gewelddadig radicalisme)('risicofactoren')?;
- Wat zijn de gevolgen van het doorlopen van een radicaliseringsproces?
- Wat zijn de verwachtingen naar de toekomst toe omtrent het fenomeen van islamitische radicalisering?

- **Deradicalisering en disengagement:**

- Hoe worden dergelijke initiatieven georganiseerd en hoe zijn ze ingebed?; Welke uitgangspunten worden er aangenomen bij deradicalisering en disengagement?; Welke doelen kan een overheid vooropstellen bij deradicalisering en disengagement?; Welke vorm nemen deradicaliserings –en disengagement-initiatieven aan?
- In welke mate zijn deradicalisering en disengagement de keerzijde van radicalisering? In hoeverre sluit radicalisering m.a.w. aan op de factoren die leiden tot deradicalisering of disengagement?;
- Wat betekenen deradicalisering en disengagement op individueel en collectief niveau?;
- Welke factoren spelen een rol bij uittreding en bij matiging van radicale of extremistische opvattingen en gedrag? Op welke manier? En welke zijn bepalend?;
- Welke onderscheidingen en componenten kunnen we onderkennen inzake deradicalisering en disengagement? Denken we aan: attitudes en gedrag; cognitieve, affectieve en gedragsmatige componenten,... ('verscheidene verschijningsvormen');
- Welke verschillende fasen kunnen wij optekenen in een deradicaliseringsproces en in een disengagementsproces, hoe ziet de sequentie eruit en met welke fasen dienen wij mogelijks rekening te houden omwille van de kans op herbetrokkenheid van het individu?;
- Is deradicalisering en/of disengagement mogelijk op een betekenisvolle, controleerbare manier zonder daartoe te hoeven overgaan tot ideologische omscholing? ('wenselijkheid');
- Welke interne en externe factoren liggen aan de grondslag waarom radicale individuen deradicaliseren en/of zich onttrekken ('afzwakkingsmechanismen en afzwakkingstrajecten');
- Welke gradaties inzake deradicalisering en disengagement kunnen wij opmeten a.d.h.v. verschillende dimensies: gedrags – en attitudekenmerken, korte – en lange termijn?;
- Op welke manier kunnen wij (vast)stellen of iemand gederadicaliseerd of onttrokken blijkt te zijn?;
- Welke functies vervullen radicale groepen inzake deradicalisering en/of disengagement? Wat is m.a.w. de rol van de groep inzake deradicalisering en disengagement?;
- In welke mate spelen de behoeften van een individu een rol t.a.v. de radicale beweging om te deradicaliseren en/of zich te onttrekken?;
- Welke drempels zijn er aanwezig waarom personen net niet deradicaliseren of zich net niet onttrekken?
- Welke soort crisissen of moeilijkheden kunnen zich voordoen bij deradicalisering en/of onttrekking?
- Hoe zou een wenselijk beleid gericht op deradicalisering en disengagement er in een Belgische samenleving kunnen uitzien?

15.5 BIJLAGE E: Organogram VSSE

Figuur 12: Organogram VSSE
Bron: (VSSE, 2011:16)

15.6 BIJLAGE F: Lijst van afbeeldingen

- Figuur 1 Organogram FOD Justitie
- Figuur 2 De institutionele omgeving van de VSSE
- Figuur 3 Het politieke gezag van de inlichtingendiensten
- Figuur 4 Bevoegdheden van de VSSE en de acht bedreigingen
- Figuur 5 Inlichtingenwerk versus politiewerk
- Figuur 6 De inlichtingencyclus – Informatie wordt een inlichting
- Figuur 7 De gebruikers van inlichtingen
- Figuur 8 De trappenhuisbenadering van Moghaddam
- Figuur 9 Het piramidale model van Mc Cauley en Moskalenko
- Figuur 10 Het model van Collin Melis
- Figuur 11 Het dynamische model van radicalisering
- Figuur 12 Organogram VSSE

15.7 BIJLAGE G: Personenlijst

Administrateur-generaal VSSE	Meneer Winants, A. (2006 – 2014) Meneer Raes, J. (2014 – heden)
Minister van Justitie	Mevrouw Turtelboom, A.
Minister van BiZa en gelijke kansen	Mevrouw Milquet, J.
Minister van BuZa	Meneer Reynders, D.

16. Bibliografie

- Boeken:

- Benyaich, B. & Zibar Omar (2013) Islam en radicalisme bij Marokkanen in Brussel. Leuven, Van Halewyck, 206 p.
- Billiet, Jaak & Hans Waeye (eds.) (2011) Een samenleving onderzocht. Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Berchem, De Boeck, 2, 390 p.
- Cools, M. e.a. (2005) De Staatsveiligheid. Essays over 175 jaar Veiligheid van de Staat. La Sûrete. Essais sur les 175 ans de la Sûrete de l'état. Brussel, Politeia, 383 p.
- Corijn, Eric e.a. (2009) Waarheen met Brussel? Toekomstperspectieven voor de Belgische en Europese hoofdstad. Brussel, VUBpress, 226 p.
- Cronin, Audrey Kurth (2011) How terrorism end. Understanding the decline and demise of terrorist campaigns. Princeton, Princeton University Press, 311 p.
- Decorte, T. & Damian Zaitch (red.) (2009) Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie. Leuven, Acco, 576 p.
- De Stoop, Chris (2010) Vrede zij met u, zuster. Het verhaal van een westerse zelfmoordterroriste. Amsterdam, De Bezige Bij, 288 p.
- De Vroede, P. & Jan Gorus (2007) Inleiding tot het recht. Mechelen, Kluwer, 583 p.
- El-Said, Hamed & Jane Harrigan (2013) Deradicalizing Violent Extremists. Counter-radicalization and deradicalization programmes and their impact in Muslim majority states. Londen and New York, Routledge, 278 p.
- George, Roger Z. & James B. Bruce (eds.) (2008) Analyzing Intelligence. Origins, Obstacles and Innovations. Washington, Georgetown University Press, 340 p.
- Gielen, A.-J. (2008) Radicalisering en identiteit: Radicale rechtse en moslimjongeren vergeleken. Amsterdam, Aksant, 140 p.
- Horgan, J. (2009) Walking Away from Terrorism. Accounts of Disengagement from Radical and Extremist Movements. Londen en Newyork, Routlegde, 188 p.
- Huntington P., Samuel (2002) The clash of civilizations and the remaking of world order. Londen, Free Press, 367 p.
- Johnson, Loch K. (2009) Handbook of Intelligence Studies. Londen and New York, Routledge Taylor & Francis Group, 382 p.
- Noppe, J. e.a. (2011) Preventie van radicalisering in België. Antwerpen, Maklu, 185 p.
- Omand, D. (2010) Securing the State. Londen, C. Hurst & Co. (Publishers) Ltd., 345 p.
- Pouw, Patrick (2008) Salaam! Een jaar onder orthodoxe moslims. Amsterdam, Nieuw Amsterdam, 256 p.
- Rovner, Joshua (2011) Fixing the facts. National Secuirty and the Politics of Intelligence. London, Cornell University Press, 259 p.

Sageman, Marc (2004) Understanding terror networks. Philadelphia, University of Pennsylvania, 220 p.

Slootman, M & Jean Tillie (2006) Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden. Amsterdam, Instituut voor Migratie- en Etnische Studies, p 136.

Temmerman, Katrien (2007) Terreurbestrijding in België en Europa. Een interactie tussen inlichtingendiensten, politie en justitie. Antwerpen, Maklu, 205 p.

Van den Bos, K., Loseman, A., & Doosje, B. (2009) Waarom jongeren radicaliseren en sympathie krijgen voor terrorisme. Onrechtvaardigheid, onzekerheid en bedreigde groepen. Den Haag, Wetenschappelijk Onderzoek –en documentatie Centrum, 151 p.

Van Laethem e.a. (red.) (2010) De Wet op de bijzondere inlichtingenmethoden. Antwerpen, Intersentia, 298 p.

Vettenburg, N.; Mark Elchardus & Johan Put (eds.) (2011) Jong in Brussel. Bevindingen uit de Jop-monitor Brussel. Brussel, Acco Leuven, 426 p.

- **Bijdragen uit boeken:**

Bakker, Edwin (2011) 'Characteristics of Jihadi Terrorists in Europe (2001 – 2009)'. In: Coolseat Rik, Jihadi terrorism and the radicalisation challenge: European and American experiences. Farnham, Ashgate, p 131 – 144.

Cesari (2011) 'Muslims in Europe and the US. A Shared but Overrated Risk of Radicalism'. In: Coolseat Rik, Jihadi terrorism and the radicalisation challenge. European and American experiences. Farnham, Ashgate, p 101 – 116.

Cools, M. & Derrick Philippe Gosselin (2005) 'Organisatorische aspecten van het inlichtingenwerk'. In: Marc Cools. e.a. De Staatsveiligheid. Essays over 175 jaar Veiligheid van de Staat. La Sûrete. Essais sur les 175 ans de la Sûrete de l'état. Brussel, Politeia, p 347 - 365.

Coolsaet, R. (2011) 'Counterterrorism and Counter-radicalisation in Europe: How Much Unity in Diversity?'. In: Coolseat Rik, Jihadi terrorism and the radicalisation challenge: European and American experiences. Farnham, Ashgate, p 227 - 246.

Corijn (2010) 'Brussel, een kosmopolitische stad in wording'. In : Lleshi, B. & Marc Van Den Bossche (eds.) Identiteit en interculturaliteit. Identiteitsconstructie bij jongeren in Brussel. Brussel, VUBPress, p 109 – 124.

Crenshaw, Martha (2011) 'The Debate Over 'Old' vs 'New' Terrorism'. In: Coolseat Rik, Jihadi terrorism and the radicalisation challenge. European and American experiences. Farnham, Ashgate, p 57 - 67.

Dassen, Koenraad (2005) '175 jaar Veiligheid van de Staat. Een testament?'. In: Marc Cools. e.a. De Staatsveiligheid. Essays over 175 jaar Veiligheid van de Staat. La Sûrete. Essais sur les 175 ans de la Sûrete de l'état. Brussel, Politeia, p 9 – 14.

Coolsaet, Rik (2011) 'The Rise and Demise of Jihadi Terrorism in Belgium'. In: Jihadi terrorism and the radicalisation challenge. European and American experiences. Farnham, Ashgate, p 161 – 170.

De Baets, Philippe (2005) 'Terrorisme en inlichtingendiensten'. In: Marc Cools. e.a. De Staatsveiligheid. Essays over 175 jaar Veiligheid van de Staat. La Sûrete. Essais sur les 175 ans de la Sûrete de l'état. Brussel, Politeia, p 243 - 264.

De Clerck, S. & Johan Huyghe (2005) 'Een kleine geschiedenis van de wetgeving op de inlichtingendiensten'. In: Marc Cools. e.a. De Staatsveiligheid. Essays over 175 jaar Veiligheid van de Staat. La Sûrete. Essais sur les 175 ans de la Sûrete de l'état. Brussel, Politeia, p 183 – 198.

De Hert, Paul (2002) 'Voor wie ze soms geweld aandoen. Politie en mensenrechten'. In: Duhaut, Georges; Paul Ponsaers & Georges Pyl (eds.) Voor verder onderzoek...: essays over de politie en haar rol in onze samenleving = Pour suite d'enquête...: essais sur la police et son rôle dans notre société. Brussel, Politeia, 2002, p 75 - 103.

Demant e.a. (2008) 'Deradicalisering van rechtsradicalen en islamitische radicalen'. In: Donselaar, J. van & P. Rodrigues (red.) Monitor Racisme en Extremisme. Amsterdam/Leiden, Anne Frank Stichting/Universiteit Leiden, p 255 – 277.

El-Said (2013) 'Introduction. Definitions and conceptual framework'. In: El-Said, Hamed & Jane Harrigan. Deradicalizing Violent Extremists. Counter-radicalization and deradicalization programmes and their impact in Muslim majority states. Londen and New York, Routledge, p 1 - 13.

Fraihi, Tarik (2011) '(De-)Escalating Radicalisation. The Debate Within Immigrant Communities in Europe'. In: Coolseat Rik, Jihadi terrorism and the radicalisation challenge. European and American experiences. Farnham, Ashgate, p 187 - 203.

Goossens, Franky (2005) 'De Veiligheid van de Staat. Haar wettelijk kader.' In: Marc Cools. e.a. De Staatsveiligheid. Essays over 175 jaar Veiligheid van de Staat. La Sûrete. Essais sur les 175 ans de la Sûrete de l'état. Brussel, Politeia, p 199 – 224.

Horgan, J. & Max Taylor (2011) 'Disengagement, Deradicalization and the Arc of Terrorism'. Future Directions for Research. In: Coolseat Rik, Jihadi terrorism and the radicalisation challenge: European and American experiences. Farnham, Ashgate, p 173 – 186.

Kesteloot, Christian (2009) 'De sociaal-ruimtelijke fragmentaties van Brussel en stedelijke 'governance''. In: Corijn, Eric (e.a.) Waarheen met Brussel? Toekomstperspectieven voor de Belgische en Europese hoofdstad. Brussel, VUBpress, p 145 – 181.

Libert, Robin (2005) 'In vogelvlucht. De geschiedenis van 175 jaar Veiligheid van de Staat'. In: Marc Cools. e.a. De Staatsveiligheid. Essays over 175 jaar Veiligheid van de Staat. La Sûrete. Essais sur les 175 ans de la Sûrete de l'état. Brussel, Politeia, p 23-48.

Lleshi, B. (2010) 'De facetten van identiteit: tussen theorie en praktijk'. In : Lleshi, B. & Marc Van Den Bossche (eds.) Identiteit en interculturaliteit. Identiteitsconstructie bij jongeren in Brussel. Brussel, VUBPress, p 171-199.

McCauley (2011) 'Group Desistance from Terrorism: The Dynamics of Actors, Actions and Outcomes'. In: Coolseat Rik, Jihadi terrorism and the radicalisation challenge: European and American experiences. Farnham, Ashgate, p 187 – 203.

Moghaddam, M. Fathali (2009) 'De-radicalization and the Staircase from Terrorism'. In: David, Canter ed. (2009) The Faces of Terrorism. Multidisciplinary Perspectives. West Sussex, John Wiley & Sons Ltd., p 277-292.

Noricks, Darcy M.E. (2009) 'Disengagement and Deradicalization. Processes and Programs'. In: Davis, Paul K. & Kim Cragin (eds.) Social Science for Counterterrorism. Santa Monica, RAND, p 299 – 321.

Pillar, Paul R. (2011) 'Jihadi Terrorism. A global Assessment of the threat'. In: Coolseat Rik, Jihadi terrorism and the radicalisation challenge: European and American experiences. Farnham, Ashgate, p 7 -19.

Roy, Olivier (2011) 'Al-Qaeda. A True Global Movement'. In: Coolseat Rik, Jihadi terrorism and the radicalisation challenge: European and American experiences. Farnham, Ashgate, p 19 - 25.

Sageman, Marc (2011) 'The turn to political violence in the West'. In: Coolseat Rik, Jihadi terrorism and the radicalisation challenge: European and American experiences. Farnham, Ashgate, p 117 – 129.

Schils, N.; Lieven Pauwels & Antoinette Verhage (2012) 'Radicalisering en nieuwe sociale media'. In: Handboek politiediensten, Mechelen, Kluwer, p 361 - 397.

Segers, J. & Dirk Peeters (2005) 'Inlichtingendiensten en extremisme'. In: Marc Cools. e.a. De Staatsveiligheid. Essays over 175 jaar Veiligheid van de Staat. La Sûrete. Essais sur les 175 ans de la Sûrete de l'état. Brussel, Politeia, p 281 - 302.

Sennels, N. (2010) 'Een verslag vanuit de praktijk. De islam maakt veel moslims criminel en gewelddadiger'. In: Rooy, S. van & Wim van Rooy (red.) De Islam. Kritische essays over een politieke religie. Brussel, ASP nv (Academic & Scientific Publishers), p 621 - 641.

Steinberg, James B. (2008) 'The Policymaker's Perspective. Transparency and Partnership'. In: George, Roger Z. & James B. Bruce (eds.) Analyzing Intelligence. Origins, Obstacles and Innovations. Washington, Georgetown University Press, p 82 – 90.

Van de Voorde, Teun (2011) 'Terrorism studies. A Critical Appraisal'. In: Coolseat Rik, Jihadi terrorism and the radicalisation challenge: European and American experiences. Farnham, Ashgate, p 26 – 56.

Van Laethem, W. (2012) De Veiligheid van de Staat. In: Goossens, F. (ed.) Dragers van de politiefunctie. Een dwarsdoorsnede van de reguliere politie, de Veiligheid van de Staat, de bijzondere inspectiediensten en de private politie, Mechelen, Kluwer, p 149 - 208.

Witte, Els (2005) 'De basismechanismen van het naoorlogse en hedendaags politieke bestel'. In: (Els, Witte e.a., Politieke geschiedenis van België. Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 7, p 477 – 518.

- **Wetenschappelijke artikelen:**

Alonso e.a. (2008) Radicalisation Processes Leading to Acts of Terrorism. A concise Report prepared by the European Commission's Expert Group on Violent Radicalisation. 20 p.

Bakker, E.; Christophe Paulussen & Eva Entenmann (2013) Dealing with European Foreign Fighters in Syria. Governance Challenges & Legal Implications. The Hague, ICCT, 28 p.

Bjorgo, T. (2002) Exit neo Nazism. Reducing Recruitment and Promoting Disengagement from Racist Groups. Oslo, Norwegian Institute of International Affairs, 627, 36 p.

Coolsaet, R. (2004) Al-Qaeda tussen mythe en werkelijkheid. Internationale spectator, 11, p. 523 - 530.

Coolsaet, R. & Tanguy Struye De Swielande (2007) Belgium and Counterterrorism. Policy in the Jihadi Era (1986 - 2007). Elcano Royal Institute Working Papers, 2007, 40, p 27.

Fijnaut, Cyrille (2005) De belangrijke rol van het strafrecht bij de bestrijding van (islamitisch) terrorisme. Rechtsgeleerd Magazijn, 4, p 210 – 215.

Hegghammer, Thomas (2013) Should I stay or Should I go? Explaining Variation in Western Jihadists' Choice between domestic and Foreign Fighting. American Political Science Review, p 1 – 13.

Horgan, J. (2008) Deradicalization or Disengagement. A Process in Need of Clarity and a Counterterrorism Initiative in Need of Evaluation.

<http://terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/32/html>, 04/01/2014.

Horgan, J. & Kurt Braddock (2010) 'Rehabilitating the Terrorists? Challenges in Assessing the Effectiveness of De-radicalization Programs'. Terrorism and Political Violence, 22, p 267-291.

Jacobson, M. (2010) Terrorist Dropouts. Learning from Those Who Have Left.

Washington, The Washington Institute for Near East Policy, 46 p.

Johnson, S. (2009) 'Is the Deradicalisation of Islamist Extremists Possible in a Secular Society Such as Britain?'. <http://www.polis.leeds.ac.uk/assets/files/students/student-journal/ma-winter-09/sarah-johnson-winter-09.pdf>, p 1 – 79.

Mc Cauley, C. & Moskaleiko, S. (2008) Mechanisms of political radicalization. Pathways to terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 20, 3, p 415-433.

Noppe, J. (2012) Rechts-extremistisch geweld in Vlaanderen. In: G. Vynckier, W. de Haan, O. Adang & F. Goossens (Eds.), Geweld en Politie. (Vol. Cahiers Politiestudies), Antwerpen, Maklu, 23, p 33-56.

Noppe, J.; Antoinette Verhage & Marleen Easton (2011) Exiting the pyramid. The prevention of radicalization in Belgium. 22 p.

Pauwels, L. (2011) Jeugdcriminaliteit en grootstedelijke woonbuurten. Een kwestie van sociale desorganisatie. Handboek Politiestudies, Gemeenschapsgerichte politiezorg, 98, p 29 – 38.

Rapaille, G., Leroy, P. & Peeters, D. (2011) 'Éthique et analyse. La relation avec le décideur.', Éthique et renseignement, la difficile cohabitation du bien et de la nécessité, Editions ESKA, p 17-36.

Rapoport, David C. ed. (2006) The Four Waves of Modern Terrorism. In: Terrorism. Critical concepts in political science. New York, Routledge, p 1 -31.

Schmid, P. Alex (2013) Radicalisation, De-radicalisation, Counter-Radicalisation. A conceptuale Discussion and Literature Review. The Hauge, ICCT, 91 p.

Veldhuis, T. & Edwin Bakker (2007) Causale factoren van radicalisering en hun onderlinge samenhang. Vrede en Veiligheid, 36, 4, p 447-470.

Verhage, A. e.a. (2013) Is er plaats voor 'radicalisme' in onze democratische maatschappij? *Orde van de dag*, 2013, 13, p 5 – 16.

- **Internet:**

Benotman, N. (2012) 'The Jihadist Network in the Syrian Revolution. A strategic Briefing'. <http://www.quilliamfoundation.org/wp/wp-content/uploads/publications/free/the-jihadist-network-in-the-syrian-revolution.pdf>, 23/01/2014, 5 p.

CIA (2014) 'INTelligence. Geospatial Intelligence'. <https://www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/2010-featured-story-archive/geospatial-intelligence.html>, 25/01/2014.

Comité I (2013) http://www.comiteri.be/index.php?option=com_content&task=view&id=53&Itemid=53&phpMyAdmin=97, 7/01/2014.

Executief van de Moslims van België (2013) 'Jonge Europese burgers trekken ten strijd in Syrië. Wat denken de Ulema en imams hierover?'

<http://www.embnet.be/Portals/0/Communiqu%C3%A9%20nrd.pdf>, 9 p, 2/05/2014.

FOD BiZa (2013) 'De Syrische bevolking helpen? Ja, maar hoe?'.
http://www.besafe.be/sites/besafe.localhost/files/publicaties/Janec/Brochure_Syrie_NL-final.pdf, 28/12/2013, 2 p.

FOD Justitie (2014a) 'Veiligheid van de Staat'.
http://justitie.belgium.be/nl/overheidsdienst_justitie/organisatie/onafhankelijke_diensten_en_commissies/veiligheid_van_de_staats/, 06/01/2014.

FOD Justitie (2014b) 'Organogram'. http://justitie.belgium.be/nl/orga_fod_nl_tcm265-155921.gif, 06/01/2014.

ICSR (2013) 'ICSR Insight. Up to 11,000 foreign fighters in Syria; steep rise among Western Europeans'. <http://icsr.info/2013/12/icsr-insight-11000-foreign-fighters-syria-steep-rise-among-western-europeans/>, 13/04/2014.

International Crisis Group (2007) 'Islam and Identity in Germany'.
www.cie.ugent.be/documenten/islam_in_germany.pdf, 05/01/2014, 36 p.

Minister BiZa (2013) 'Persbericht. Lancering van de operatie "Hoe kan je de Syrische bevolking helpen tijdens de zomer?"'.
<http://www.milquet.belgium.be/sites/default/files/Persbericht-operatie%20Syrische%20bevolking.pdf>, 28/12/2013, 2 p.

Imran, Malik (2014) 'Kansenpakket tegen radicalisering'.
<http://mediawerkgroepsyrie.wordpress.com/2014/02/24/kansenpakket-tegen-radicalisering/>, 13/04/2014.

Segers, Seppe (2014) 'Milquet en de Gouden Graal der Syriëstrijders'.
<http://www.knack.be/nieuws/belgie/milquet-en-de-gouden-graal-der-syriestrijders/article-opinion-135129.html>, 14/04/2014.

Stockmans, Pieter (2014) 'Jihad vs Arabische lente'. <http://m.mo.be/jihad-vs-arabische-lente>, 13/04/2014.

Van Ostaeyen, Pieter (2014) 'Belgium's Syria Fighters'. An Overview of 2012 and 2013.
<http://jihadology.net/2014/01/24/guest-post-belgiums-syria-fighters-an-overview-of-2012-and-2013/>, 13/04/2014.

Wijkmonitor (X) <http://www.wijkmonitoring.irisnet.be>, 9/01/2014.

- **Rapporten, jaarverslagen, toezichtsverslagen en beleidsdocumenten:**

AIVD (2004) Van dawa tot jihad. De diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde. Den Haag, AIVD, 61 p.

AIVD (2007) Radicale dawa in verandering. De opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland. Den Haag, AIVD, 94 p.

AIVD (2009) Disengagement en deradicalisering van jihadisten in Nederland.
<http://www.aivd.nl/actueel/aivd-publicaties/@2099/disengagement/>, 04/01/2014, 2 p.

AIVD (2010) Lokale jihadistische netwerken in Nederland. Veranderingen in het dreigingsbeeld. Den Haag, AIVD, 24 p.

CFI (2013) Witboek over zwart geld. 20 jaar bestrijding van witwassen en financiering van terrorisme. http://www.ctif-cfi.be/website/images/NL/annual_report/nl_livre20ans_ctif.pdf, 13/04/2014, 224 p.

Change Institute (2008) 'Study on the best practices in cooperation between authorities and civil society with a view to the prevention and response to violent radicalisation'. http://www.changeinstitute.co.uk/images/publications/changeinstitute_preventingradicalisation.pdf, 151 p.

Comité I (2007) Verslag naar het onderzoek betreffende de opvolging van het radicale islamisme door de inlichtingendiensten, 78 p.

Comité I (2012) Activiteitenverslag 2012. Rapport d'Activités 2012. http://www.comiteri.be/images/pdf/Jaarverslagen/Activiteitenverslag%202012_NL.pdf, 29/12/2013, 113 p.

Commissie Dessens (2013) Evaluatie Wet op de inlichtingen –en veiligheidsdiensten 2002. Naar een nieuwe balans tussen bevoegdheden en waarborgen. 194 p.

Demant e.a. (2008) Teruggang en uittreding. Processen van deradicalisering ontleed. Amsterdam, IMES, 200 p.

Europol (2013) EU Terrorism Situation and Trend Report. www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/europol_te-sat2013_lr_0.pdf, 52 p.

Federale Politie (2012) 'Nationaal veiligheidsplan 2012-2015. Samen zorgen voor een veilige en leefbare omgeving'. <http://www.polfed-fedpol.be/pub/pdf/NVP2012-2015.pdf>, 28/12/2013, 39 p.

Federale Politie (2012) 'Nationaal Veiligheidsplan. De prioritaire fenomenen: terrorisme'. http://www.polfed-fedpol.be/org/org_pns_phenomenes_terro_nl.php, 2/05/2014, 3 p.

FOD Personeel en Organisatie (2012) Klantentevredenheidsmeting VSSE 2012. Rapport. 67 p.

Gielen, Amy-Jane & Gerd Junne (2008) 'Evaluatie van antiradicaliseringsprojecten. Hoe meet je of radicalisering wordt tegengegaan?'. In Verlet, D. & Carl Devos (Red.) Over beleidsevaluatie: van theorie naar praktijk en terug. Brussel, Studiedienst van de Vlaamse Overheid, p 122 – 152.

Heelsum, A. van (2011) Local policies of European cities on de-radicalisation. <http://avanheelsum.socsci.uva.nl/2011%20Heelsum%20Cities%20Local%20policies%20on%20Deradicalisation>, 04/01/2014, 12 p.

HM Government (2009) Pursue Prevent Protect Prepare. The United Kingdom's Strategy for Countering International Terrorism. London, Prime Minister and the Secretary of State for the Home Department, 176 p.

Institute for Strategic Dialogue (2012) Policy Briefing. Tackling Extremism: de-radicalisation and disengagement.
<http://www.strategicdialogue.org/allnewmats/DeRadPaper2012.pdf>, 01/11/2013, 23 p.

Minister BiZa (2013) 'Belgische federale strategie tegen gewelddadige radicalisering'.
<http://www.milquet.belgium.be/sites/default/files/20130924-Belgische%20federale%20strategie%20tegen%20radicalisering.pdf>, 28/12/2013, 15 p.

Minister BiZa (2013) 'Preventieprogramma van gewelddadige radicalisering'.
<http://www.milquet.belgium.be/sites/default/files/Preventieprogramma%20van%20gewelddadige%20radicalisering.pdf>, 28/12/2013, 26 p.

Minister BiZa (2013) 'Task Force Syrië. De coördinatie en de efficiëntie tussen de diensten versterken in de strijd tegen het radicalisme'.
<http://www.milquet.belgium.be/sites/default/files/13025-Persbericht-Task%20Force%20Syrië.pdf>, 28/12/2013, 2 p.

Quilliam Foundation (2012) The Jihadist Network in the Syrian Revolution. A Strategic Briefing. <http://www.quilliamfoundation.org/wp/wp-content/uploads/publications/free/the-jihadist-network-in-the-syrian-revolution.pdf>, 13/04/2013.

Rabasa, Angel (2010) Deradicalizing Islamist Extremists. Santa Monica, RAND Corporation, 214 p.

Riley, K.J. e.a. (2005) State and Local Intelligence in the War on Terrorism. Santa Monica, RAND Corporation, 68 p.

Service Canadien du Renseignement de Sécurité (2013) L'avenir d'Al-Qaida. Résultats d'une étude prospective. Ottawa, SCRS-CSIS, 101 p.

Somers e.a. (2013) Beheersen van moslimradicalisering. Handreiking voor beleid en praktijk. Antwerpen, Tom Meeuws, 42 p.

UN (2006) First report of the Working Group on Radicalisation and Extremism that lead to Terrorism. Inventory of State Programmes.
www.un.org/en/terrorism/pdfs/radicalization.pdf, 04/01/2014, 22 p.

Vast Comité van Toezicht op de inlichtingen - en veiligheidsdiensten (2002) 'Activiteitenverslag 2002'.
<http://www.comiteri.be/images/pdf/Jaarverslagen/2002%20nl.pdf?phpMyAdmin=97d9ae9d92818b6f252c014a4a05bdfb>, 17/04/2013, 50 p.

VSSE (2010) De Veiligheid van de Staat. De Veiligheid van de Staat begint bij een sterk lokaal bestuur. Brussel, Politeia, 35 p.

VSSE (2011) Jaarverslag 2011. Brussel, A. Winants, 114 p.

- **Grijze literatuur:**

Coolsaet, R. (2012) 'Gedachten leiden niet tot terrorisme. Zijn we die typische Belgische manier van terrorismebestrijding overboord aan het gooien?'. De Morgen.

De Morgen (2013) Ambtenaar tegen radicalisering aangesteld in Mechelen. 23/10/2013.

De Morgen (2013a) Syriëstrijders Brian De Mulder post dreigvideo op YouTube. 10/12/2013.

De Standaard (2004) Algemene Inlichtingendienst Veiligheidsdreiging opgericht. http://www.standaard.be/cnt/dmf10112004_015, 30/12/2013.

De Standaard (2013a) Syrië-strijders uit Balkan rukken op. 5/12/2013.

De Standaard (2013b) Kom vechten in Syrië of pleeg een aanslag. 23/10/2013.

De Standaard (2013c) We zijn in snelheid gepakt. 19/06/2013.

De Standaard (2014) Moskeeën lusten polderimams niet, 22/01/2014.

De Standaard (2014a) Officieel is het geen imamopleiding, maar,..., 24/03/2014.

De Standaard (2014b) Zwangere Al-Qaeda-bruiden terug uit Syrië, 24/01/2014.

De Standaard (2014c) Politie pakt groep Brusselse ronselaars voor strijd in Syrië op, 25/02/2014.

De Standaard (2014d) Syriëstrijders geronseld via familiebedrijfje, 3/03/2014.

De Standaard (2014e) Fouad Belkacem blijft Belg, 6/02/2014.

De Wit, Johan (2013) 'Over de Syriëgangers. Deel 1'.

www.gva.be/nieuws/experts/johndewit/aid1381867/over-de-syriegangers-deel-1.aspx, 26/12/2013.

Knack (2014) Joële Milquet berispt Bart De Wever: 'Wel geld vrijgemaakt voor deradicalisering'. <http://www.knack.be/nieuws/belgie/joelle-milquet-berispt-bart-de-wever-wel-geld-vrijgemaakt-voor-deradicalisering/article-normal-125989.html>, 13/04/2014.

- **Overige:**

Elchardus, M. (2013) Mark Elchardus in Tijdgenoten (Lichtpunt). [Televisie-uitzending].

Vandenhende, M. (2014) De inlichtingenanalist bij de Veiligheid van de Staat: een profielstudie. (Masterproef), UGent, 102 p.

(*) Gedurende het onderzoek n.a.v. deze masterproef werden er vele gesprekken aangegaan met verschillende analisten en personeelsleden van de VSSE. Het betreffen aldus mondelinge bronnen. Deze werden niet opgenomen in de bibliografie, noch in de bijlage, al kunnen deze wel telkens vermeld worden doorheen de tekst. Het gaat hier echter niet om een kwalitatieve methode van interviews en we beschouwen deze dan ook louter als informele gesprekken die triviaal van aard zijn. Het leverde echter wel vaak nuttige informatie op.

- **Wetgeving:**

- De Wet van 18 juli 1991 tot regeling van het toezicht op politie – en inlichtingendiensten en op het Coördinatieorgaan voor de dreigingsanalyse, B.S. 18 juli 1991
- De Wet van 30 november 1998 houdende regeling van de inlichtingen –en veiligheidsdienst, B.S. 18 december 1998.
- De Wet van 10 juli 2006 betreffende de analyse van de dreiging, B.S. 20 juli 2006.
- Het Koninklijk besluit van 28 november 2006 tot uitvoering van de Wet van 10 juli 2006 betreffende de analyse van de dreiging.
- De Wet van 4 februari 2010 betreffende de methoden voor het verzamelen van gegevens door inlichtingen –en veiligheidsdiensten, B.S. 10 maart 2010.
- De Wet van 18 februari 2013 tot wijziging van boek II, titel I ter van het Strafwetboek.
- K.B. van 21 juni 1996 houdende de oprichting van een Ministerieel Comité voor Inlichting en Veiligheid, B.S., 5 september 1996.
- K.B. 21 juni 1996 houdende oprichting van het College voor Inlichting en Veiligheid, B.S., 5 september 1996.
- K.B. van 13 juni 2001 tot wijziging van het K.B. van 21 juni 1996 houdende oprichting van het college voor inlichting en veiligheid.
- K.B. van 4 september 2013 betreffende de toekenning van een toelage voor een veiligheids –en samenlevingscontract voor gemeenten die vroeger al een veiligheids –en samenlevingscontract hadden in het kader van de implementatie van een lokaal beleid voor veiligheid en preventie voor het jaar 2013.
- Omzendbrief PLP41 van 7 juli 2006 met het oog op de versterking en/of de aanpassing van de lokale veiligheidspolitiek alsook van de specifieke aanpak op het vlak van jeugdcriminaliteit met, in het bijzonder, een contactpunt voor scholen.

- **Parlementaire documenten:**

Commissiehandelingen (nr. 5-216), 5-216COM, 16/04/2013.

Handeling van de Senaat (nr. 4-111) n.a.v. de mondelinge vraag van de heer Hugo Coveliers (nr. 4-1077) aan de minister van BiZa over de <<bijsturing van het algemene veiligheidsbeleid in functie van het steeds meer ontluikende 'homegrown terrorism'>>, 4/02/2010.

Handelingen van de Senaat (nr. 5 – 62) n.a.v. de mondelinge vragen van de heer Jurgen Ceder (nr. 5-579) en Filip Dewinter (nr. 5-585) aan de vice-eersteminister en minister van BiZa en Gelijke kansen, 7/06/2012.

Handelingen van de Senaat, nr. 5-96, 21/03/2013.

Het antwoord van de vice-eersteminister en minister van Justitie van 28 november 2007, op de vraag van Bart De Wever aan de Vice-eersteminister en Minister van Justitie, nr. 0009, Zittingsperiode 52, 25/09/2007.

Het beknopt verslag van de Commissie voor Justitie, CRABV 53 COM 846, 6/11/2013.

Het beknopt verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRABV 53 PLEN 138, 18/04/2013.

Het beknopt verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRABV 53 COM 848, 6/11/2013.

Het beknopt verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRABV 53 COM 732, 30/04/2013.

Het integraal verslag van de Commissie voor de Binnenlandse Zaken, de algemene zaken en het openbaar ambt, CRIV 53 COM 830, 9/10/2013.

Het integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 COM 366, 18/01/2012.

Het integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 COM 879, 4/12/2013.

Het integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 COM 800, 9/07/2013.

Het integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 52 COM 079, 23/01/2008.

Het integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 51 COM 683, 12/07/2005.

Het integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 51 PLEN 156, 14/07/2005.

Het integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 COM 846, 6/11/2013.

Het integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 50 COM 850, 12/11/2013.

Het integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 PLEN 148, 13/06/2013.

Het integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 COM 773, 11/06/2013.

Het integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 COM 732, 30/04/2013.

Het integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 PLEN 143, 23/05/2013.

Het integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 COM 761, 29/05/2013.

Het integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRIV 53 COM 749, 15/05/2013.

Het integraal verslag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, CRABV 53 COM 761, 29/05/2013.

Het integraal verslag van de Kamers van Volksvertegenwoordigers, CRIV 51 COM 845, 7/02/2006.

Het verslag van toezicht op de inlichtingen –en veiligheidsdiensten (S) en de Bijzondere Commissie belast met de Parlementaire begeleiding van het Vast Comité van toezicht op de politiediensten (K) uitgebracht door Mevrouw Vienne en de Heer De Padt, Doc 52-1404/001 (K) en 4-874/1 (S), 9 juli 2008.

Integraal verslag van de Commissie voor Binnenlandse Zaken, de Algemene Zaken en het Openbaar Ambt, CRIV 52 COM 079, 23/01/2008.

Schriftelijke vraag van Bart De Wever aan de Vice-eersteminister en Minister van Justitie, nr. 0009, Zittingsperiode 52, 25/09/2007.

Schriftelijke vraag van Karl Vanlouwe aan de minister van Justitie, nr. 5-9018, 13/05/2013.

Schriftelijke vraag van Marie Arena aan de vice-eersteminister en Minister van BiZa en gelijke kansen, nr. 5-6285, 22/05/2012.

Schriftelijke vraag van Piet De Bruyn aan de vice-eersteminister en Minister van BiZa en gelijke kansen, nr. 5-6108, 24/04/2012.

Schriftelijke vraag van Yoeri Vastersavendts aan de Minister van Justitie, nr. 5-7819, 21/01/2013.

Schriftelijke vragen en antwoorden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, QRVA 51 153, 12/02/2007.

Schriftelijke vraag van Magriet Hermans (nr. 4-970) aan de vice-eersteminister en minister van BiZa, 14/05/2008.

Schriftelijke vraag van Martine Taelman aan de Minister van Justitie, nr. 4-5618, 7/12/2009.

Schriftelijke vraag van Stefaan Noreilde aan de vice-eerste minister en minister van Justitie, nr. 3-4659, 17/03/2006.

Schriftelijke vraag van Yves Buysse aan de Minister van Justitie, nr. 4-4207, 26/08/2009.

Verslag namens de Bijzondere Commissie voor het reglement en voor de hervorming van de parlementaire werkzaamheden, DOC 53 3463/002, 31/03/2014.

